

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ

ΑΡΙΘ. 75

ΜΑΡΤΙΟΣ 1961

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ 'Εξωτερικού : Δολ. 8 — Αίγυπτος Τιμή Τεύχ. Γ. Δ. 15. 'Ετήσια Γ. Δ. 180
'Εσωτερικού : ετήσια Δρχ. 120.—'Εξάμηνη Δρχ. 60.

ΕΤΟΣ Ζ' ΤΟΜΟΣ ΙΓ' ΜΑΡΤΙΟΣ 1961 'Αριθ. τεύχους 75

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Η «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ» : Τὸ «εἰκοσιένα» καὶ ἡ 'Εθνικὴ 'Αντίσταση	Σελ.	145
— — — — — "Ενα ἀνέκδοτο ντοκουμέντο ἀπὸ τῆς δράσεως τῆς Φιλικῆς 'Εταιρίας	"	147
ΘΑΝΑΣΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ : 'Ὁδὴ σύντομη στὸ Γ. Καρχίσκῃ (Ποίημα)	"	153
ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ : 'Απόσπασμα ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματά του	"	155
Θ. ΠΕΤΣΑΛΗΣ-ΔΙΟΜΗΔΗΣ : Στὸ περιθώριο τῆς ναυμικίας τῶν Σπετσῶν	"	156
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ : 'Η σφαγὴ τοῦ 'Αργού	"	159
Μ. Μ. ΠΑΠΑΓΩΑΝΝΟΥ : Μιχαὴλ Χουρμούζης (μελέτη)	"	163
Μ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΗΣ : 'Εκλογὴ ἀπὸ ἔργα του	"	175
ΤΑΚΗΣ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ : Τὸ τελευταῖο γιουρούσι τοῦ Βλαχοθανάση	"	188
Ν. ΚΑΡΤΣΩΝΑΚΗΣ-ΝΑΚΗΣ : 'Ο λαϊκὸς ζωγράφος Θεόφιλος	"	191
Γ. ΠΕΤΡΗΣ : Θεόφιλος Χατζημιχαήλ : 'Ο ζωγράφος τοῦ λαϊκοῦ θρόλου	"	198
ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ : "Ὅταν μαθεύτηκε τὸ φονικὸ (ποίημα)	"	200
ΑΝΝΑ ΚΑΛΟΪΔΑ : Βεατρίκη (διήγημα)	"	203
ΓΙΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ : Δυὸ λόγια γιὰ τὴ Ρουμάνικη Ποίηση	"	207
ΡΟΥΜΑΝΟΙ ΠΟΙΗΤΕΣ : 'Εκλογὴ ἀπὸ ἔργα τους (ἀπόδοση Γιάννη Ρίτσου)	"	209
ΤΑΤΙΑΝΑ ΓΚΡΙΤΣΗ-ΜΙΛΛΙΕΣ : Μιὰ ἱστορία ἀπὸ τὴν ἀντίσταση (χρονικὸ)	"	220
ΓΙΑΝ ΟΥΣΕΝΑΣΕΚ : Ρωμαιοί, 'Ιουλιέττα καὶ τὰ σκοτάδια (μυθιστόρημα)	"	223

ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ

Κ. ΠΟΡΦΥΡΗΣ : 'Η «'Ελληνικὴ Ποίηση 'Ανθολογημένη»	"	231
ΘΑΝΑΣΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ : Παρατηρήσεις πάνω στὸ προηγούμενο τεύχος	"	234

Η ΕΡΕΥΝΑ

Τὸ βιβλίο περνάει κρίση ! 'Απαντοῦν οἱ ἐκδοτικοὶ οἴκοι «Γεμεντζόπουλος» καὶ «Κυψέλη», τὸ σωματεῖο τῶν Πλασιέ, οἱ τυπογράφοι κ. κ. Κωνσταντινίδης - Μιχαήλ καὶ Β. Κοντός, οἱ βιβλιοδότες κ. κ. Α. Γιανιάρης καὶ Γ. Βέρας, τὸ κοινὸ. 'Η ἔρευνα κλείνει μὲ τὰ συμπεράσματα	"	235
---	---	-----

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ

ΣΧΟΛΙΑ : Λεηλασία συνειδήσεων — Προπαγάνδα καὶ προκαταβολές — 'Αφῆστε τὴν 'Ελλάδα νὰ διδάξει καὶ νὰ διδαχτεῖ — 'Η βράβευση τοῦ Σεφέρη — Τὰ «Ποιήματα» τοῦ Ρίτσου — 'Η ἐκθεση βιβλίου — 'Ο τετυμποισμός διὰ τοῦ τετυμποισμοῦ — Τὸ κείμενο τῆς Φιλικῆς 'Εταιρίας — Τὸ κείμενο τοῦ Μακρυγιάννη	"	247
— — — — — 'Η αὐθαρεσία πού τέλειωσε μὲ οὐρανομήκη γκάφα	"	250

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

ΚΡΙΤΙΚΗ : ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ : Νικηφόρου Βρεττάκου : «Τὸ βῆθος τοῦ κόσμου»
Γ. ΚΑΤΗΦΟΡΗΣ : Χέρμαν Γούκ : «'Η ἀνταρσία τοῦ Κέην»

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΜΗΝΑ : 'Αθηναϊκὸς πρῶτος — Οἱ τελευταῖες πρεμιέρες
ΣΧΟΛΙΑ : Τὸ «Κρατικὸ Θέατρο Βορείου 'Ελλάδος» — "Ὅχι μόνο γιὰ τοὺς κριτικούς — Ν' ἀκολουθήσουν καὶ τ' ἄλλα θέατρα — Ταχίπωρη δραματουργία μας ! Τὸ φοιτητικὸ εἰσιτήριο — Θέατρα — Λιγνιτωρυχεῖα

ΚΡΙΤΙΚΗ : Β. ΜΑΝΙΑΤΗΣ : «'Η ἐπίσκεψη τῆς γηραιᾶς κυρίως» — «Τὸ ἀνοιχτὸ κλουβί»

ΟΙ ΠΛΑΣΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ : Γ. ΠΕΤΡΗΣ : Οἱ ἐκθέσεις τοῦ μήνα

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

'Απαντήσεις σὲ γράμματα ἀναγνωστῶν καὶ σὲ ποιητικὲς συνεργασίες
ΕΙΚΟΝΕΣ

ΤΟ ΕΞΩΦΥΛΛΟ : Θεόφιλος, «'Ηρώας τοῦ 21» (λεπτομέρεια). 'Εκτὸς κειμένου : 'Ο στρατηγὸς χατζηχρίστος (σχέδιο τῆς ἐποχῆς του), ἄλγο (παιδικὸ σχέδιο), Βάκως Κατράκη (χαρακτικὸ) — 'Εντὸς κειμένου ἔργα τοῦ Θεόφιλου — Μ. Α. Δυὸ σχέδια γιὰ τὸ Ρωμαιοὶ καὶ τὴν 'Ιουλιέττα —

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΓΡΗΓ. ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ
ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΟΡΥΝΙΧΟΥ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΙΤΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΔΩΡΕΑ Γ. ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ

ΗΜΕΡΟΜ. 12-7-79

ΑΡΙΘ. 28509

«Εἰκοσιένα»
καὶ 'Εθνικὴ 'Αντίσταση

'Η φετινὴ ἐθνικὴ μας γιορτὴ συμπίπτει μὲ μιὰ ἄλλη, ἐπίσης ἱερὴ ἐπέτειο γιὰ τὸν τόπο μας : τὰ εἴκοσι χρόνια τῆς 'Εθνικῆς μας 'Αντίστασης. Εἶναι οἱ δυὸ μεγάλοι σταθμοὶ στὴν ἱστορία τοῦ ἔθνους μας. Εἰκοσιένα καὶ 'Αντίσταση. Καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη περίπτωσιν ὑπάρχει τοῦτο τὸ κοινὸ καὶ ἀναμφισβήτητο γνώρισμα. Οἱ μεγάλες λαϊκὲς μᾶζες ὁρμοῦν στὸ προσκήνιο καὶ γράφουν μὲ τὸ αἷμα τους τὴν ἱστορία ἐνῶ οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι μάχονται καὶ θυσιάζονται καὶ δημιουργοῦν γιὰ νὰ γίνουν πράξη τὰ αἰτήματα τοῦ ἀγωνιζομένου λαοῦ.

1821 : 'Αγώνας γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἀγώνας γιὰ τὰ μέγιστα ἰδανικά τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀδελφότητος, ἀγώνας γιὰ μιὰ δίκαιη καὶ δημοκρατούμενη πατρίδα, ἀγώνας γιὰ τὸ μοῖρασμα τῆς γῆς στοὺς πραγματικούς δικαιούχους τῆς, γιὰ τὴν ἐξάλειψη τῆς ἀμάθειας καὶ γιὰ τὴν παιδεία τῶν πολλῶν, γιὰ τὴν πολιτιστικὴ προβολὴ τοῦ ἔθνους στὸ Βαλκανικὸ καὶ Εὐρωπαϊκὸ χῶρο.

1941 : 'Αγώνας γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία, ἀγώνας γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ναζιστικοῦ ζυγοῦ, ἀγώνας γιὰ ν' ἀποκατασταθεῖ στὸν τόπο πού πνίγηκε στὸ αἷμα ἕνα καλύτερο αὐριο, δίχως πείνα, δίχως φόβο, δίχως κοινωνικὴ καταπίεση καὶ δίχως πόλεμο, ἀγώνας γιὰ τὴ διάσωση, τὴν ἀξιοποίηση καὶ πρὸ πέρα ἀνάπτυξη τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ.

'Εκατὸν εἴκοσι χρόνια χωρίζουν τὸ 21 ἀπὸ τὴν ἀπαρχὴ τῆς 'Εθνικῆς μας 'Αντίστασης, χρόνια γιομάτα λαϊκοὺς ἀγῶνες, ὑψηλὲς ἐξάρσεις, ἀλλὰ καὶ καταφρόνια. Σκληρὴ στάθηκε πάντα ἡ μάχη τῶν πολλῶν μὲ τὴς ἀντίμαχες δυνάμεις τῶν λίγων. Ματωμένη ἡ γραμμὴ τῆς πορείας τοῦ χρόνου ἀφήνει πίσω τῆς μεγάλες πατημασιὲς σηματοδεδεμένες ἀπὸ τὰ αἰμόφυρτα πέλατα τῶν μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας.

Τὸ Εἰκοσιένα τὸ σφετερίστηκεν ἐκεῖνοι ποὺ στάθηκαν ἐχθροὶ τοῦ. Οἱ ἄνθρωποι ποὺ βάσταξαν στοὺς ὤμους τοὺς τὸν ἀγῶνα ρίχτηκαν στὶς φυλακές, βγήκαν στοὺς δρόμους καὶ ζητιάνευαν, θύματα τῆς ὀλιγαρχίας καὶ τῆς ξενοκρατίας ποὺ δυνάστεψε τὸν τόπο. Τὸ πνεῦμα ταλαιπωρημένο, διωγμένο, σωπαίνει. Ὁ Κάλβος ἀπογοητεύεται, ὁ Σολομὸς γελασμένος στὰ πιὸ ἀκριβὰ ὄνειρά του παύει νὰ δημιουργεῖ.

Κατὰ μιὰ περίεργη ἰδιοτροπία τῆς ἱστορίας τὸ ἴδιο ἐγίνε καὶ μετὰ τὴν Ἀντίστασιν. Αὐτοὶ ποὺ κράτησαν σὰ δισκοπότηρο ψηλὰ τὴν τιμὴ τῆς Ἑλλάδας ρίχτηκαν στὶς φυλακές καὶ στὶς ἐξορίες. Γι' ἄλλη μιὰ φορὰ στὸ ματωμένο κύκλο τῆς ἀθάνατης ἱστορίας μας, οἱ ἀπόντες τῶν ἐθνικῶν ἀγώνων ἐκτόπιζαν τὶς γνήσιες δυνάμεις τῆς πατρίδας καὶ τὶς ποδοπατοῦσαν. Ὅμως, παρ' ὅλα αὐτά, τὸ πνεῦμα στάθηκε ὀρθοῦ καὶ ἀκλόνητο, ἐπαλξή ἐθνικὴ καὶ τιμητὴς ἀδέκαστος, πραγματικὸς φρουρὸς τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων.

Ἐκατὸν σαράντα χρόνια ἐλεύθερου ἐθνικοῦ βίου. Εἴκοσι χρόνια Ἑθνικῆς Ἀντίστασης. Οἱ δυὸ χρονολογίαι, κορυφαῖες ἐξάρσεις στὸν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων, δένονται ἀδελφικὰ τούτῃ τὴν ὥρᾳ πάνω στὸν πάνσεπτο βωμὸ τῆς ἐθνικῆς μας ἐπετείου. Ἄς σταθοῦμε μετὰ συγκίνησιν μπροστὰ στὸ ὑπέροχο τοῦτο σύμβολο κι ἂς ἀνασάνουμε βαθιὰ μετὰ ὅλη μας τὴν ἐλληνικὴ συνείδησιν, τὸν ὑπέροχο λόγο τοῦ ἀπροσκύνητου Μακρυγιάννη, ποὺ σὰν κεραυνὸς κατακαίει τοὺς κάθε λογῆς ὑπεύθυνους γιὰ τὰ αἵματα καὶ τὰ δάκρυα τῶν Ἑλλήνων :

«Ὅσοι ἔχουν σήμερον τὴν τύχην μας εἰς τὰ χέρια τοὺς, ὅσοι μᾶς κυβερνοῦν, μεγάλοι καὶ μικροί, καὶ ὑπουργοὶ καὶ βουλευταί, τῶχουν σὲ δόξα, τῶχουν σὲ τιμὴ, τῶχουν σὲ ἰκανότητὴ τὸ νὰ τοὺς εἰπῇς ὅτι ἐκλεψαν, ὅτι πρόδωσαν, ὅτι ἤφεραν τόσα κακὰ εἰς τὴν πατρίδα. Εἶναι ἄξιοι ἄνθρωποι καὶ τιμῶνται καὶ βραβεύονται. Ὅσοι εἶναι τίμιοι κατατρέχονται ὡς ἀνάξιοι τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας. Καὶ εἶναι τόσοι οἱ κομμένοι καὶ ὅλα τὰ μπουντρούμια καὶ οἱ χάψες γιομάτες. Καὶ ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ ποὺ σκοτώνονται καὶ εἶναι φυλακωμένοι ; Ὅλο οἱ ἀγωνισταί».

Σήμερα, ἑκατὸν σαράντα χρόνια μετὰ τὸ 21 καὶ εἴκοσι ἀπὸ τὴν ἀπαρχὴ τῆς Ἑθνικῆς Ἀντίστασης, ἕνας καινούριος ἥλιος βγαίνει μέσα ἀπὸ τὰ αἵματα καὶ τὰ δάκρυα τῶν Ἑλλήνων. Ὁμόθυμη ἀξίωση τῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ τοῦ τόπου εἶναι ἡ ἀναγνώριση τῶν θυσιῶν τοῦ λαοῦ. Ἀξιοποίηση τοῦ νοήματος τοῦ 21 εἶναι ἡ ἀναγνώριση τῆς Ἑθνικῆς Ἀντίστασης ποὺ σὰν φλογερὴ πράξις ὑψώνεται ὅλο καὶ πιὸ πολὺ πάνω ἀπὸ τὴν αἵματοβαμμένη γῆ μας. Καὶ ἡ 20ῇ ἐπέτειος ἂς εἶναι μιὰ ἀφετηρία «γιὰ νὰ ὑψώσουμε τὸν ἥλιο πάνω ἀπ' τὴν Ἑλλάδα».

Η ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ

Ἐνα ἄγνωστο ντοκουμέντο ἀπὸ τὴν δράσιν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας

Τὸ δημοσιευμένο παρακάτω ντοκουμέντο βρέθηκε πρόσφατα στὰ Ρουμανικὰ Ἀρχεῖα καὶ ἔχει τεράστια σημασία γιὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία μας τῶν νεωτέρων χρόνων. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἐπίσημο ὁδηγητικὸ ἐγγράφο—εἶδος ἀπόρρητης ἐγκυκλίου—τῆς Ἀρχῆς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας πρὸς τὰ ἀνώτερα στελέχη της, μετὰ τὸ ὁποῖο παρέχονται ὁδηγίαι γιὰ τὴ μύση τῶν πατριωτῶν στὴ Φιλικὴ καὶ προδιαγράφεται ἀνστηρὰ τὸ τυπικὸ σύμφωνα μετὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ ἐπαναστατικοῦ συνωμοτισμοῦ τῆς ἐποχῆς, ποὺ εἶχαν καθιερωθεῖ ἀπὸ τὶς μυστικὰς ἐθνικοαπελευθερωτικὰς ὁργανώσεις στὴν ὑπόλοιπη Εὐρώπῃ.

Φυσικὰ τὸ τυπικὸ μᾶς ἦταν γνώριμο ὡς τώρα ἀπὸ τὸ ἔχουν περιγράψει λεπτομερῶς ὅλοι οἱ ἱστορικοὶ τῆς Φιλικῆς. Δὲν ὑπῆρχε ὡστόσο ἐπίσημο ντοκουμέντο ποὺ νὰ τὸ ἐπιβεβαιώνει. Τὸ ἐγγράφο, σύμφωνα μετὰ τοὺς Ρουμάνους ἐρευνητὰς ποὺ τὸ δημοσίευσαν, ἀνήκει πιθανῶς στὴ χρονιά 1815 ὅταν ἡ Φιλική, ὕστερα ἀπὸ ἕνα χρόνον σκληρῶν ἀγώνων ἐτοιμαζόταν γιὰ τὴ μεγάλη της ἐξόρμησιν στὶς παροικίαις καὶ τὴν ἐπὶδόουλη Ἑλλάδα. Ἐχει ἐπίσης ἰδιαιτέρη ἀξία γιὰ τὴ διασώζει ὁλόκληρον τὸ κείμενον τοῦ ὅρκου τῶν Φιλικῶν στὴν αὐθεντικὴν του μορφήν.

Μέρος α'

Ἀφ' οὗ γνωρίσης ἕνα Ἕλληνα ὅτι εἶναι δέδαιος ἐραστὴς τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος καὶ καλὸς ἄνθρωπος, καὶ ὅτι δὲν εἶναι μέλος ἄλλης τινος μυστικῆς Ἑταιρείας, οἰασδήποτε, καὶ ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ καταταχθῇ εἰς τὴν ἡμετέραν Ἑταιρείαν, ὅχι ἀπὸ περιέργειαν, ἢ ἄλλην τινὰ αἰτίαν, κινούμενος, ἀλλ' ἀπὸ ἀληθῆ πατριωτισμόν, τότε τὸν δίδεις ὑπόσχεσιν ὅτι θέλεις τὸν δεχθῇ εἰς τὴν Ἑταιρείαν.

Καὶ πρῶτον μὲν τὸν κάμεις ἀδελφοποιητόν, μετὰ τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν εὐαγγέλιον, καὶ μετὰ τὰ σημεῖα (ἀνίσως εὐρισκόμενος μακρὰν τῆς πατρίδος, δηλ. τῆς Ἑλλάδος, δὲν δύνασαι νὰ τὸν κάμῃς δι' ἱερέως). / Τότε ἐξηγεῖς εἰς αὐτόν τὰ σημεῖα καὶ λόγους, καὶ ὁ τοιοῦτος ἔχει χρέος νὰ γίνῃ ἀδελφοποιητὸς μετὰ ὅποιον μέλος τῆς Ἑταιρείας συναπαντήσῃ εὐκολίας τυχούσης.

Βον Μετὰ τρεῖς ἢ περισσότερες ἡμέρας τὸν παρρησιάζεις εἰς ἕνα ἱερέα, πρὸς τὸν ὁποῖον λέγεις ὅτι θέλεις νὰ ὀρκίσῃς αὐτόν τὸν ἄνθρωπον, ἀνίσως ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα λέγει διὰ τινὰ ὑπόθεσιν γνωστὴν εἶναι ἀληθῆ (καὶ κατὰ μέρος διὰ νὰ μὴν ἀκούσῃ ὁ ἱερεὺς) τὸν ὑπαγορεύεις τὸν ὅρκον καὶ αὐτὸς τὸν ἐπαναλαμβάνει τρεῖς μετὰ φωνὴν μεγάλην. Ὑστερον τὸν ἐρωτᾷς μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον τοῦ ἱερέως ἀν' αὐτὰ τὰ ὁποῖα τρεῖς ἐπανέλαβεν εἶναι ἀληθῆ, καὶ αὐτὸς θέλει ἀποκριθῇ: εἶναι καὶ ἔσονται ἀληθῆ, καὶ δι' ἀσφάλειαν τῶν ὑποσχέσεών μου ὀρκίζομαι εἰς τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν εὐαγγέλιον. Θέλει τὸν ἐρωτήσῃ τὰ αὐτὰ λόγια καὶ ὁ ἱερεὺς, καὶ ἀφ' οὗ ἀποκριθῇ ἀδύνατον τὸν αὐτὸν τρόπον, τὸν ὑποβάλλει εἰς ὅρκον, κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν νόμον (εἰς τοὺς μακρὰν τῆς Ἑλλάδος εὐρισκόμενους Ἕλληνας συγχωρεῖ νὰ συμπεριλαμβάνῃ εἰς ὀρκωμοσίας ἱερέα τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, εἰς ἑλλειψὶν ἀνατολικοῦ καὶ ὀρθοδόξου).

Βον Μετὰ τὸν ὅρκον τὸν πέρνεις εἰς μέρος κρυφόν καὶ τὸν ἐξομολογεῖς κατὰ τὸν διωρισμένον / τρόπον τῆς ἐξομολογήσεως καταλεπτῶς καὶ μετὰ πάσης ἀκριβείας.

Βον Τῷ λέγεις νὰ στοχασθῇ ἀκριβῶς ἂν εἶναι ἱκανὸς καὶ δυνατὸς νὰ φυλάξῃ τὸ μυστήριον καὶ μετὰ κίνδυνον, ἂν οὕτω τύχῃ, τῆς ἰδίας αὐτοῦ ζωῆς, διότι αὐτὰ τὰ ὁποῖα μέλλει νὰ μάθῃ εἶναι πράγματα ἱερά, καὶ ἐκ τοῦ ὁποῖου ἥρτηται ἡ τύχη τοῦ

ἰδίου αὐτοῦ ἔθους καὶ ὅτι ἐμδαίνων εἰς τὴν Ἑταιρείαν πρέπει νὰ δάλλῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν θάνατον καὶ ὅλας τὰς σκληρὰς θασάνους, καὶ προσέτι τὴν ἀνάγκην εἰς τὴν ὁποίαν ὀνόκειται νὰ φονεύσῃ τὸν παραβάτην τῆς Ἑταιρείας, ὅποιος καὶ ἂν τύχῃ, / χωρίς ἐξαίρεσιν οὔτε τῶν πλησιεστέρων τῶν συγγενῶν. Τέλος πάντων νὰ στοχασθῇ ὅτι πᾶς ἄλλος δεσμὸς ἢ ὑποχρέωσις, τὰς ὁποίας ἤθελεν ἔχει, εἶναι τὸ οὐδὲν ὡς πρὸς τὸν δεσμὸν τῆς Ἑταιρείας καὶ προσέτι ὅτι ἂν στοχάζεται ὅτι θὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ δώσῃ τὴν περὶ αὐτοῦ ἀπόφασιν, εἶναι ἀκόμη εἰς τὴν ἐξουσίαν του νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τοῦ νὰ γίνῃ μέλος τῆς Ἑταιρείας.

Εἰς τὴν Ἑταιρείαν αὐτὸν τὸν σκοπὸν τῆς Ἑταιρείας χωρίς πολυλογίας καὶ χωρίς τινος προσθήκης. Ὑστερον τὸν ἀφήνει καὶ τῷ λέγεις ὅτι αὐριοι θέλετε ἀνταμωθῇ διὰ τὴν νύκτα ἐπὶ μερικὰ ἄρθρα καὶ ὅτι [νὰ] μὴν ἀληθομνήσῃ νὰ προμηθευθῇ μὲν / μικρὸν κίτρινον κηρίον. Αὐτὰ πρέπει νὰ γίνουσι εἰς μίαν νύκταν, μὲ ἄκραν προσοχὴν διὰ νὰ μὴν δοθῇ παραμικρὰ ὑπόψια. Κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν δὲν εἶναι συγχωρημένον νὰ ἔχῃ μετ' αὐτοῦ ἐκτεταμένους ὁμιλίας.

Ὁ πρῶτος ὄρκος

Ὁρκίζομαι εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης ἐνώπιον τοῦ υπερθέου ὄντος νὰ φυλάξω (θυσιάζω καὶ τὴν ἰδίαν μου ζωὴν μὲ τὴν ὑπομονὴν τῶν πλέον σκληροτέρων θασάνων) μυστικὴν καθ' ὅλην τὴν ἑκτασίαν, τὴν δύναμιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ μυστηρίου, τὸ ὅποιον μέλλει / ἤδη νὰ μὲ ἐξηγηθῇ καὶ ὅτι θέλω ἀποκριθῇ τὴν ἀλήθειαν εἰς ὅ,τι ἐρωτηθῶ.

Ἐξομολόγησις

α' Πῶς ζῆς καὶ πόθεν εἶναι τὸ μέρος τῆς ζωῆς σου;
β' Ποίους συγγενεῖς ἔχεις, τίνος ἐπαγγέλματος καὶ ποίας καταστάσεως εἶσαι;
γ' Ἐσυχίσθης ποτὲ μὲ τινὰ τῶν φίλων σου, ἢ ἄλλον;
δ' Ἐφιλιώθης μὲ αὐτόν, καὶ πῶς συνέδωσαν ἀμφοτέρω;
ε' Ὑπανδρευμένος εἶσαι, ἔχεις κλίσιν νὰ ὑπανδρευθῇς;
ς' Ἐχεις ἔρωτα, εἶχες ποτὲ, παραιτήθης καὶ ἀπὸ πότε;/
ζ' Σοὶ συνέδω ζημία ἢ μεταβολὴ τῆς καταστάσεώς σου;
η' Εἶσαι εὐχαριστημένος εἰς τὸ ἐπάγγελμα ὑποῦ εὐρίσκεσαι; καὶ ποῖον ἐπιθυμεῖς περισσότερον;
θ' Ἐχεις τινὰ πιστὸν φίλον, ποῖος εἶναι αὐτός;
ι' Πῶς στοχάζεσαι νὰ ζήσῃς τώρα, καὶ πῶς εἰς τὸ ἐξῆς;

Ὁ τῆς Ἑταιρείας σκοπὸς

Ἡ Ἑταιρεία συνίσταται ἀπὸ καθαυτὸ Ἑλληνικὴν φιλοπάτριδος καὶ ὀνομάζεται Ἑταιρεία τῶν Φιλικῶν. Ὁ σκοπὸς τῶν μελῶν αὐτῆς εἶναι ἡ καλυτέρευσις τοῦ ἔθνους, καὶ ἂν ὁ Θεὸς τὸ συγχωρήσῃ, ἡ ἐλευθερία του / (ὁ μετὰ συνήθη ἐξομολόγησιν καὶ κατήχησιν ὀρκούμενος προσήλυτος, ὀνομάζεται ἱερεὺς τῶν φιλικῶν).

Μέρος βον

Μετὰ μίαν ἢ δύο ἡμέρας προσέρχεσθε σιωπῶντες εἰς ἀσφαλὲς μέρος καὶ πρῶτον δάλλεις ἐπὶ τινος τραπέζης μίαν εἰκόνα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὁ προσήλυτος ἀφήνει τὸ κηρίον του. Ἐπειτα τῷ λέγεις ὅτι ἂν δὲν στοχάζεται ἱκανὴν δύναμιν εἰς τὸν ἑαυτόν του, ἔχει ἀκόμα καιρὸν νὰ παραιτηθῇ, ὅτι ἀπὸ τὸν δεσμὸν εἰς τὸν ὅποιον ἐμδαίνει μόνος ὁ / θάνατος ἡμπορεῖ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ, ὅτι μετ' ὀλίγην ὥραν καὶ αὐτὴ τοῦ ἡ μεταμέλεια θέλει εἶναι ἀσυγχώρητος. Μετὰ ταῦτα γονατίζει μὲ τὸ δεξιὸν μόνον γόνυ

πλησίον τῆς τραπέζης. Ἀφ' οὗ σχηματίζῃ τρις εἰς ἑαυτὸν τὸ σημεῖον τοῦ τιμίου σταυροῦ, δίδεις εἰς αὐτὸν νὰ ἀσπασθῇ τὴν εἰκόνα καὶ δάλλῃ ἐπ' αὐτὴν τὴν δεξιάν αὐτοῦ ἀνοικτήν, καὶ σὺ ἀνάπτεις τὸ κίτρινον κηρίον καὶ σβύνεις πᾶν ἄλλο φῶς. Δίδεις ἔπειτα εἰς αὐτὸν τὸ κηρίον, τὸ ὁποῖον, ἐκεῖνος λαβὼν, θαστᾷ εἰς τὴν ἀριστεράν του χεῖρα καὶ τῷ λέγεις: / «αὐτὸ τὸ κηρίον εἶναι ὁ μόνος μάρτυς, τὸν δὲ πᾶσι τῶν δυνάμεων ἡ δυνάμις ἡμῶν πατρὶς λαμβάνει, ὅταν τὰ τέκνα αὐτῆς ὁμνύουσιν τὸν ὄρκον τῆς ἐλευθερίας», καὶ ἀφ' οὗ σχηματίζῃς ἀπαξ τὸ σημεῖον τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ, ἄρχεσθε, σὺ μὲν νὰ ἀναγινώσκῃς, ἐκεῖνος δὲ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὸν μέγαν ὄρκον, μὲ ὅλον τὸν ἀνήκον σέβας εἰς τὴν ἱερότητα καὶ μεγαλειότητα τοῦ πράγματος. Ἀφ' οὗ τελειώσετε τὸν ὄρκον καὶ τὴν ἀντιγραφὴν του, δάλλεις τὴν δεξιάν σου χεῖρα εἰς τὸν ἀριστερόν αὐτοῦ ὦμον καὶ μὲ τὴν ἀριστεράν σου σηκώνεις τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν αὐτὸς θαστᾷ μὲ τὴν δεξιάν του καὶ ἐκφωνεῖς τὰ ἐπόμενα... / «ἐνώπιον τοῦ ἀοράτου καὶ ἀπανταχοῦ παρόντος ἀληθινοῦ Θεοῦ, τοῦ αὐτοδικαίου καὶ ἐκδικητοῦ τῆς παραδόσεως καὶ τιμωροῦ τῆς κακίας κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ μὲ τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ἔδωκαν οἱ μεγάλοι ἱερεῖς τῶν Ἑλευσινίων, καθιερω τὸν... ἐκ πατρίδος... ἐτῶν... ἐπαγγέλματος... καὶ δέχομαι αὐτὸν ὡς μέλος, καθὼς καὶ ἐγὼ παρεδέχθην εἰς τὴν Ἑταιρείαν τῶν Φιλικῶν». Μετὰ δὲ τὴν καθιέρωσιν σβύνεται τὸ κηρίον κίτρινον καὶ τῷ παραγγέλλεις νὰ τὸ φυλάξῃ καλῶς, ἔπειδὴ καὶ αὐτὸς μέλλει νὰ τὸ χρειασθῇ καὶ τὸ περισσότερον / διὰ νὰ περιφέρῃ μετ' αὐτοῦ τὸν μάρτυρα πᾶν ἐνόρκων αὐτοῦ ὑποσχέσεων, καὶ ὅτι ἄλλοτε θέλεις ἐξηγήσῃ εἰς αὐτὸν τὰ στοιχεῖα καὶ σημεῖα τῶν ἱερέων.

Ὁρκος μέγας

Ὁρκίζομαι ἐνώπιον τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ οἰκιοθελῶς ὅτι θέλω εἶμαι πιστὸς εἰς τὴν Ἑταιρείαν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα. Δὲν θέλω φανερώσει τὸ παραμικρὸν ἀπὸ τὰ σημεῖα, ἢ λόγους αὐτῆς, μήτε θέλω δώσει νὰ καταλάβουν ποτὲ ὅτι ἐγὼ ἤξεύρω τι περὶ τούτων κατ' οὐδένα τρόπον, μήτε εἰς συγγενῇ μου, μήτε εἰς πνευματικόν μου, μήτε εἰς φίλον μου.

Ὁρκίζομαι ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς δὲν θέλω ἐμδαί εἰς καμίαν ἄλλην Ἑταιρείαν, ὁποία καὶ ἂν εἶναι, μήτε εἰς δεσμὸν ὑποσχετικόν, ἀλλὰ μάλιστα ὅ,τι δεσμὸν ἤθελον ἔχει εἰς τὸν κόσμον, ἕως καὶ τὸν πλέον ἀδιάφορον ὡς πρὸς τὴν Ἑταιρείαν, θέλω τὸν νομίζει εἰς οὐδέν.

Ὁρκίζομαι ὅτι θέλω τρέφει εἰς τὴν καρδίαν μου ἀδιάλλακτον μῖσος ἐναντίον τῶν τυράννων τῆς πατρίδος μου, τῶν ὁπαδῶν καὶ ὁμοφρόνων αὐτοῖς, θέλω ἐνεργεῖ παντοίους τρόποις πρὸς δολοφονίαν αὐτῶν καὶ ὅταν ἡ περίστασις μοὶ τὸ συγχωρήσῃ καὶ τὸν παντελῆ αὐτῶν ὀλεθρον.

Ὁρκίζομαι ὅτι ποτὲ δὲν θέλω μεταχειρισθῇ θίαν, εἰς τὸ νὰ ἀναγνωρισθῶ μὲ τινα συναδελφόν, ἀλλὰ θέλω προσέχει μὲ ἄκραν ἐπιμέλειαν διὰ νὰ μὴν λαμβασθῶ καὶ ἕτερον συμβεῖ ἐναντίον τι.

Ὁρκίζομαι ὅτι ὅπου εὖρω τινὰ συναδελφόν, θέλω τὸν συντρέχει καὶ βοηθεῖ μὲ ὅλην τὴν δύναμιν καὶ κατάστασίν μου, θέλω προσφέρει εἰς αὐτὸν σέβας καὶ ὑπακοήν, ἂν εἶναι μεγαλύτερος εἰς τὸν βαθμόν, καὶ ἀνίσως ἔτυχῃ νὰ εἶναι πρωτότερα ἐχθρὸς μου, τόσῃ περισσότερον θέλω τὸν ἀγαπᾶν καὶ τὸν / συντρέχω καθ' ὅσον ἢ ἔχθρα μου ἦταν μεγαλύτερα.

Ὁρκίζομαι ὅτι, καθὼς καὶ ἐγὼ παρελήφθην εἰς τὴν Ἑταιρείαν θέλω δέχομαι ἀδελφούς, θέλω μεταχειρισθῇ πάντα τρόπον καὶ πᾶσαν βραδύτητα ἕως νὰ τὸν γνωρίσω ὅτι εἶναι ἀληθῶς Ἕλληνας θερμὸς καὶ υπερασπιστὴς τῆς δυστυχούς ἡμῶν πατρίδος, ἐνάρκτος καὶ καλὸς ἄνθρωπος, ἄξιος νὰ φυλάξῃ τὸ μυστικόν καὶ νὰ κατηχήσῃ καὶ ἄλλον.

Ὁρκίζομαι ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον δὲν θέλω ὠφεληθῇ ἀπὸ τὰ χρήματα τῆς Ἑταιρείας, ἀλλὰ θέλω τὰ θεωρεῖ ὡς πρᾶγμα ἱερὸν καὶ ὡς ἐνέχειρον, ἀνήκον / εἰς

δλον τὸ ταλαίπωρον γένος μου, καθὼς καὶ τὰ λαμβανόμενα καὶ στελλόμενα γράμματα ἐσφραγισμένα.

Ὁρκίζομαι ὅτι ποτὲ δὲν θέλω ἐρωτήσει τινα τῶν Φιλικῶν διὰ νὰ μάθω ποῖος τὸν ἔδεχθη εἰς τὴν Ἑταιρείαν, οὔτε ἐγὼ θέλω φανερώσει, οὔτε θέλω κάμω νὰ καταλάβῃ ἐκεῖνος τὸν παραδεχόμενόν μου, καὶ ἀνίσως γνωρίσω τὸ σημεῖον εἰς τὸ ἐφοδιαστικόν τινος, θέλω προσποιηθῇ ὅτι δὲν τὸ ἐγνώρισα.

- Ὁρκίζομαι ὅτι θέλω προσέχει πάντοτε εἰς τὴν διαγωγὴν μου νὰ εἶμαι ἐνάρετος, θέλω / εἶμαι εὐλαβὴς εἰς τὴν θρησκείαν μου, χωρὶς νὰ καταφρονῶ τὰς ξένας, θέλω δίδει πάντοτε καλὸν παράδειγμα, θέλω βοηθεῖ, συμβουλεύει καὶ συντρέχει τὸν ἀσθενῆ, τὸν δυστυχῆ καὶ ἀδύνατον, θέλω σέβομαι τὴν δικαιοσύνην, τὰ ἔθιμα, τὰ κριτήρια, τοὺς μετόχους τῆς διουκίσεως τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον διατρίδω.

- Τέλος πάντων, ὀρκίζομαι εἰς ἐσέ, ὦ ἱερὰ καὶ ἀθλία πατρίς! Ὁρκίζομαι εἰς τὰς πολυχρονίους βασάνους σου. Ὁρκίζομαι εἰς τὰ πικρὰ δάκρυα, τὰ ὁποῖα τόσους αἰῶνας ἔχυσαν τὰ ταλαίπωρα τέκνα σου! Εἰς τὰ ἰδιά μου / δάκρυα, τὰ ὁποῖα χύνω κατ' αὐτὴν τὴν στιγμήν! Εἰς τὴν μέλλουσαν ἐλευθερίαν τῶν ὁμογενῶν μου ὅτι ἀφιερώνομαι ὅλος εἰς ἐσέ! β' εἰς τὸ ἐξῆς σὺ θέλεις εἶσαι ἡ αἰτία καὶ ὁ σκοπὸς τῶν διαλογισμῶν μου, τὸ ὄνομά σου ὁ ὁδηγὸς τῶν πράξεών μου καὶ ἡ εὐτυχία σου ἀνταμοιβὴ τῶν κόπων μου! Ἡ θεία δικαιοσύνη ἃς ἐξωντήρησεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου ὅλους τοὺς κεραυνούς τῆς δικαιοσύνης τῆς, τὸ ὄνομά μου ἃς εἶναι εἰς ἀποστροφὴν καὶ τὸ ὑποκείμενόν μου τὸ ἀντικείμενον τῆς κατάρτας καὶ τοῦ ἀναθέματος τῶν ὁμογενῶν μου, ἀνίσως ἀληθμονήσω μίαν στιγμήν τὰς δυστυχίας των καὶ δὲν ἐκπληρώσω τὸ χρέος μου, καὶ ὁ θάνατος ἃς εἶναι ἡ ἀφευκτος τιμωρία τοῦ ἀμαρτηματός μου, διὰ νὰ μὴν μολύνω τὴν ἀγιότητα τῆς Ἑταιρείας μὲ τὴν συμμετοχὴν μου.

Μέρος γ'

Τῇ αὐρίον ἐξηγεῖς εἰς αὐτὸν τὰ γνωστικὰ μέσα τὰ ὀνομαζόμενα τῶν συστημένων, καὶ τὰ στοιχεῖα τῶν ἱερέων. Δίδεις εἰς αὐτὸν νὰ ἀντιγράψῃ τὴν πρώτην διδασκαλίαν, τὸν πρῶτον ὄρκον, τὰ ἄρθρα τῆς πρώτης ἐξομολογήσεως, τὸν σκοπὸν τῆς Ἑταιρείας, τὴν ἐξακολούθησιν τῆς διδασκαλίας, τὸν μέγαν ὄρκον. Καὶ μετὰ τὴν ἀντιγραφὴν, ἥτις πρέπει νὰ γίνῃ μὲ τὰ στοιχεῖα τῶν ἱερέων, κατὰ τάξιν / μὲ προσο-

- σ. 21 χήν, ἀκριβὴ ἐπιθεώρησιν τοῦ ἐγγράφου καὶ ἐξομολόγησιν εἰς τὸ ε' ἄρθρον (τοῦ ὁποίου νὰ λάβῃς λεπτομερῆ καὶ ἐκτεταμένην ἀπόκρισιν) ἔπειτα λέγεις πρὸς αὐτὸν ὅτι χρεωστῇ νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν Ἑταιρείαν ποσότητά τινα χρημάτων, ὅσα ὁ πατριωτισμὸς τοῦ τὸν παρακινήσῃ. Ὁμοῦ μὲ τὰ χρήματα πρέπει νὰ σοὶ δώσῃ καὶ μίαν ἐπιστολήν, ἐπιγεγραμμένην εἰς ὁποιοδήποτε ὄνομα θέλῃ, διὰ πόλιν ἀπομακρυσμένην (ὅχι ὅμως τόσον παράξενον, ὥστε ἡ παραξενία τοῦ νὰ κινή τὴν περιέργειαν καὶ σ. 22 ὑποψίαν) εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ φανερώνῃ τὴν ἡλικίαν, τὸ ἐπάγγελμα, τὸν / τόπον τῆς γεννήσεώς του, καὶ ὅτι σοὶ ἔδωκε αὐτὴν τὴν ποσότητα διὰ νὰ τὴν στείλῃς εἰς τὸν δυστυχῆ φίλον του, ἢ εἰς τὸ νεωστὶ συστηθὲν σχολεῖον, ἢ εἰς κανένα μοναστήριον, ἢ εἰς ἑκδόσιν βιβλίων, ἢ εἰς ἄλλο μέρος. Ὑπογεγραμμένος καὶ φανερώων τὸν καιρὸν καὶ τὸν τόπον, αὐτὴν τὴν ἐπιστολήν τὴν γράφει ἐμπροσθέν σου, καὶ ἂφ' οὗ ἰδῇς ὅτι ἔχει ὅλα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ φανερώσῃ ἀπλῶς, λέγεις εἰς αὐτὸν νὰ δάλῃ δύο σημεία, καθὼς ἡμπορεῖ νὰ μεταχειρίζεται ὅτι θέλῃ, πλὴν καθαρῶς γεγραμμένα, μὴτε πολλὰ μικρά, μὴτε πολλὰ μεγάλα, τὸ μὲν πρῶτον τὸ ὀνομαζόμενον τῆς ἀφιερώσεως, δὲν θέλῃ τὸ μεταχειρισθῇ ποτὲ J J τὸ δὲ δεύτερον / τῆς καθιερώσεως ≡ θέλῃ τὸ μεταχειρισθῇ μόνον. Ὁμοίως τὴν διπλώνει καὶ τὴν σφραγίζει ἐμπροσθέν σου μὲ τὴν διωρισμένην σφραγίδα, ἐπιγράφων τὸ ἔσωθεν ὄνομα. Ἡ ἐπιστολή πρέπει νὰ εἶναι μὲ διπλοῦν χάρτην, ἀκριβὰς λεπτὸν διὰ τὸ εὐμετακτόμιστον, ὅμως καλλωπισμένη διὰ νὰ μὴν εἶναι δυνατόν νὰ παρατηρηθοῦν τὰ σημεία. Ἐσὺ τῷ δίδεις ἓν γράμμα, ὅτι ἔλαβες τὴν αὐτὴν ποσότητα χρημάτων καὶ ὅτι τὰ στέλλεις καθὼς αὐτὸς σὲ ἐδίδορσεν μὲ τὴν ἐπιστολήν του ὑπογεγραμμένος καὶ σημειῶν τὸν καιρὸν καὶ τὸν τόπον.

Ἐξομολόγησις β'

Ἄρθρον α'. Εἶσαι κατατρεγμένος ἐσὺ, ἢ κανένας συγγενὴς ἢ φίλος σου ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην τῆς πατρίδος μας, ἢ ἀπὸ ἄλλον τινα, καὶ διὰ ποῖαν αἰτίαν; σ. 24

β'. Ἐχεις κανένα συγγενῆ ἢ φίλον σου εἰς τὴν φυλακὴν, καὶ διὰ ποῖαν αἰτίαν;

γ'. Ἐφονεύθη κανένας συγγενὴς ἢ φίλος σου ἀπὸ τὴν διοίκησιν τῆς πατρίδος, ἢ ἀπὸ ἄλλον τινα, καὶ διὰ ποῖαν αἰτίαν;

δ'. Σοὶ συνέβη μέγα τι εἰς τὴν ζωὴν σου;

ε'. Ἠξεύρεις κανένα μέγα μυστικόν, ἢ καμίαν ἐφεύρεσιν ἢ ἄλλο τι μέγα καὶ ἀπόκρυφον; Πόθεν τὸ ἔμαθες; Τὸ ἡξεύρουν καὶ ἄλλοι, καὶ ποῖοι εἶναι αὐτοί; Ἐχεις τὰς ἀναγκαῖας ἀποδείξεις; καὶ τί εἶναι αὐτό.

στ'. Ἐχεις κανὲν μέγα προτέρημα ἀπόκρυφον, ἢ καμίαν ἐξχωριστὴν ἐπιτηδεύτην; σ. 25

Μέρος δον

Μετὰ τὴν ἀντιγραφὴν τῆς ἑως ἐδῶ διδασκαλίας, τῷ λέγεις περὶ τῶν συστημένων, τῶν ὁποίων τὰ γνωριστικὰ σημεία τῷ ἐξηγήθησαν ὅτι αὐτοὶ εἶναι ἐν τάγμα μετεχόντων εἰς τὴν Ἑταιρείαν καὶ καλοῦνται μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα. Ἐχουν μόνον δι' ἀποδεικτικὸν τῆς εἰς αὐτὴν μετοχῆς των ἓν γράμμα ὀνομαζόμενον συστατικόν, τὸ δὲ τῶν ἱερέων ὀνομάζεται γράμμα τῆς ὑπεροχῆς, καθὼς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους δὲν γνωρίζουν παρὰ ὡς μετεχόντας τῆς Ἑταιρείας ἐπιφορτισμένους τὴν φροντίδα ἵνα συστήνωσιν εἰς αὐτοὺς τοὺς φιλοπάτριδας, ἵνα ἐπαγρυπνώσιν εἰς τὴν ἀσφάλειαν τῶν μετεχόντων, ἵνα φροντίζωσιν διὰ κάθε ἐπιωφελὲς / τῆς ἰδέας, ἀγνοοῦσι ὅμως ὅτι ὑπάρ- σ. 26 χουσιν ἀδελφοποιητοί. Ὁ ἱερεὺς τῶν Φιλικῶν πρέπει νὰ προσέχη μεγάλως διὰ νὰ μὴν δώσῃ εἰς αὐτοὺς νὰ καταλάβουν τι περισσώτερον, ἐπειδὴ αὐτοὶ δὲν ἡξεύρουν ἄλλο, παρὰ ὅτι εἶναι μία Ἑταιρεία φροντίζουσα ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ τοῦ ἔθνους. Καὶ ἂφ' οὗ διὰ τοῦ διωρισμένου μέσου, ὡς κάτωθεν ἐξηγεῖται, ἐρωτήσῃ ἕνα, τὸν ὁποῖον ἐγνώρισε διὰ συστημένον, ἂν εἶναι ἱερεὺς καὶ ἰδῇ ὅτι δὲν ἡξεύρει τι περισσώτερον, ἔχει χρέος εἰς τὴν συναναστροφὴν τοῦ μὲ ἐκεῖνον νὰ ὁδηγήσῃ τὴν ὁμίλιαν ἀδιαφόρως διὰ νὰ μάθῃ τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς του, τὸ ὁποῖον θέλει ἐντυπώσῃ καλῶς εἰς τὴν μνήμην του, καὶ μετὰ / παρέλευσιν ἡμερῶν νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ τὸ συστατικόν. Ἐκεῖνος σ. 27 δὲν ἡμπορεῖ νὰ τὸ δώσῃ παρὰ ζητῶν πρῶτον παρὰ [αὐτοῦ] τὸ γράμμα τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἱερέως, τὸ ὁποῖον αὐτὸς θέλει τὸ δαΐξει μακρόθεν, καὶ οὕτως ὕστερον λαμβάνει τὸ συστατικόν διὰ νὰ τὸ θεωρήσῃ, εἰς τὸ ὁποῖον ὀπισθεν εἶναι γραμμένον τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς του, μόνον διὰ τῶν στοιχείων τῶν ἱερέων, ὅθεν ὁ συστημένος ἀγνοεῖ παντάπασι τί σημαίνουν αὐτὰ τὰ γράμματα, καὶ οὔτε ἄλλος τις ἡμπορεῖ νὰ ἡξεύρῃ, παρὰ ἐκεῖνος ὅστις τὰ ἔγραψε. Περισσότερον ἐρευνᾷ ἀπὸ αὐτὴν δὲν εἶναι σ. 28 συγχωρημένον εἰς τὸν ἱερέα νὰ κάμῃ εἰς ἕνα συστημένον, μὴτε νὰ ὁμιλῇ περὶ τῆς Ἑταιρείας μὲ αὐτόν. Ἀνίσως ὅμως κατὰ δυστυχίαν συναπαντήσῃ τινα, τοῦ ὁποίου δὲν συμφωνεῖ τὸ εἰς τὸ συστατικὸν ὄνομα μὲ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔμαθε παρ' αὐτοῦ, ἐν τῷ ὅμῃ θέλει ὑποπτεῦσαι δόλον, ἀλλέως πως ἔχει χρέος νὰ ἐρευνήσῃ καλῶς ὅλην τὴν διαγωγὴν, τὴν κατάστασιν, τὰς σχέσεις τοῦ ὑποπτευθέντος, καταγράφων τὸ ἡθικόν του, τὸ σημεῖον τοῦ ὑπογράφαντος τὸ συστατικόν, καὶ ὅσα παρὰ τε αὐτοῦ, καὶ παρὰ ἄλλων μετ' ἀκριβείας ἔμαθε περὶ αὐτοῦ, νὰ τὰ στείλῃ χωρὶς ἄργητα καὶ σ. 29 ἀσφαλῶς διὰ τῶν διωρισμένων εἰς τὴν Ἑταιρείαν μέσων, μὴ παραιτούμενος ἀκολουθῶς νὰ παρατηρῇ καὶ νὰ εἰδοποιῇ τῇ ἰδίᾳ, ἕως οὗ αὐτὴ λάβῃ τὰ ἀναγκαῖα μέτρα τῆς, καὶ νὰ κάμῃ νὰ παύσῃ ἢ κατὰστασις. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, αὐτὸς ἔχει χρέος ἱερὸν καὶ ἀπαραίτητον εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν νὰ μεταχειριστῇ ὅλα τὰ δέοντα μέσα πρὸς ἀσφάλειαν τῆς Ἑταιρείας. Τέλος πάντων τῷ λέγεις ὅτι εἰς τοὺς ἱερεῖς τῶν Φιλικῶν δὲν εἶναι συγχωρημένον νὰ συστήσουν τινα εἰς τὴν Ἑταιρείαν, μὲ ὅλον ὅπου αὐτοὶ εἶναι πολλὰ ἀνώτεροι κατὰ τὴν ἀξίαν ἀπὸ τοὺς συστημένους. Ὁμοίως δὲν εἶναι σ. 29 συγχωρημένον εἰς αὐτοὺς νὰ κάμουν ἀδελφοποιητόν τινα, παρὰ μόνον ἐκεῖνον τὸν

ὅποιον ἐγνώρισαν ἄξιον νὰ γίνῃ ἱερεὺς τῶν Φιλικῶν, καὶ τὸν ὅποιον ὕστερον θέ-
λουν τὸν κατηχήσει, καὶ οὕτω θέλουν τὸν δεχθῆ εἰς τὴν Ἑταιρείαν, καθὼς καὶ αὐτοὶ
σ. 30 παρεδέχθησαν, ἢ ἐκεῖνος ὅστις γενόμενος / ἱερεὺς, δὲν εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ ἀδελφο-
ποιηθῇ.

Μέρος ε'

Μετὰ ταῦτα ἐξηγεῖς εἰς αὐτὸν τὸν χρόνον τῶν Φιλικῶν τὸν ὅποιον δὲν μεταχει-
ρίζεσαι παρὰ μόνον... τὸ ἐφοδιαστικόν σου μὲ τὸ ὅποιον αὐτὸς ἐπιγράφει τὸ ἐδι-
κόν του, καὶ ἐσὺ υπογράφεις κατὰ τὸν διωρισμένον τρόπον... Ἐπειτα τῷ ἐξη-
γεῖς τὰ σημεῖα καὶ λόγια τῶν ἱερέων, ἐκτὸς... τὸν τρόπον τῆς τῶν γραμμῶν ἀπο-
στολῆς καὶ τῶν χρημάτων, ἀπὸ τὰ ὅποια ὁ καθείς βαστᾷ τὰ ἐξοδά του, τὰ ὅποια κά-
μνει δι' αὐτά, εἰδοποιῶν αὐτὸν ὅτι ὁ εὗρισκων ἕνα ἄλλον ἱερέα, νὰ ἐξηγῇ εἰς αὐτὸν
σ. 31 ὅλην τὴν ἔγγραφον κατήχησίν του, διὰ νὰ τὴν θεωρήσῃ ἀν / εἶναι ἀκριβοῦς καὶ ἐν
τάξει, διὰ τὴν ὅποιαν νὰ εἰδοποιήσῃ καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν διόρθωσίν της ἀπ' ἀρχῆς
ἀνίσως καμία περίοδος εἶναι ἐλλειπής. Προσέτι τὸν λέγεις ὅτι ὁ ἱερεὺς δύναται νὰ
παραιτηθῇ ἕνα κατηχημένον καὶ νὰ παύσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ τὸν κατηγῇ καὶ νὰ ἐξηγῇ τί
περισσότερον ἔως πρὸ τοῦ μεγάλου ὄρκου, ἀνίσως ἤθελεν ὑποπτεύσει τὴν πίστιν καὶ
καθαρότητα τῶν φρονημάτων του, μὲ ὅλον ὅτι ἔχει χρέος νὰ δεδαιωθῇ πρωτύτερα
σ. 32 τὴν ἀξιοσύνην αὐτοῦ, αὐτὸ ἡμπορεῖ νὰ τὸ κάμῃ ἔως καὶ μετὰ τὸν μέγα ὄρκον, χωρὶς
νὰ ὑποπέσῃ μεγάλως εἰς τὴν ὀργὴν τῆς Ἑταιρείας. Ἐὰν ὅμως εὗρεθῇ διασμένος νὰ
παύσῃ τὴν κατήχησιν πρὸς τὸ τέλος, / διὰ τὴν θαθεῖαν κακίαν τοῦ ὑποκειμένου, τὴν
ὅποιαν ἀπὸ ἀναξιοσύνη δὲν ἐδυνήθη νὰ γνωρίσῃ ἐν καιρῷ, τότε θέλει κριθῇ καὶ
παιδευθῇ μὲ στέρησιν τῶν προνομίων τοῦ ἱερέως, καὶ ποτὲ δὲν θέλει προδιδασθῇ εἰς
ἀνώτερον βαθμὸν. Ἡ ποινὴ τοῦ ἁμαρτήματος δὲν ἡμπορεῖ νὰ ὀλιγοστευθῇ ἢ καὶ παν-
τελῶς νὰ ἀθωωθῇ ὁ ἱερεὺς, παρὰ διὰ τὴν ταχείαν ἐκτέλεσιν... Βέβαιον καὶ ἰδίως
φασιστικὸν μέτρον ἤθελε λάβει πρὸς ἀσφάλειαν γενικῶς τῆς Ἑταιρείας καὶ ἰδίως
ἐκάστου τῶν μελῶν, καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ταχείας εἰδοποιήσεως εἰς τὸν ἀνώτερον ἢ
σ. 33 κατώτερον, ἢ εἰς τὴν ἀρχὴν, ἢ εἰς τὴν αὐτὴν περίστασιν ἄλλου ἱερέως ἔχει ἀπα-
αὐτὸν τρόπον βοηθοῦν καὶ οἱ ἱερεῖς / ἀναμεταξύ των καὶ οἱ συστημένοι εἰς τὰς συγ-
χωρημένας περιστάσεις πρὸς ἐξερεύνησιν δόλου ἢ ἀπάτης, πρὸς παῦσιν παντοίας κα-
ταχρήσεως καὶ πρὸς ὅποιανδήποτε ὠφέλειαν τῆς Ἑταιρείας γενικῶς καὶ τῶν μελῶν
αὐτῆς μερικῶς. Τέλος τῷ λέγεις ὅτι εἰς ὅποιανδήποτε κατάστασιν στενοχωρίας, εὐ-
τυχίας, καταδρομῆς ἢ δυστυχίας εὗρεθῇ, θέλει ὀδηγηθῇ ἀπὸ τὰς θεμελιώδεις ἀρχάς,
αἱ ὅποιαι ὑπαγόρευσαν καὶ ἐκανόνισαν ὅλον τὸ σύστημα τῶν Φιλικῶν, αἱ ὅποιαι εἶναι
σ. 34 ὁ μέγας πατριωτισμός, ἡ ἀρετὴ, ἡ γενικὴ καὶ μερικὴ ἀσφάλεια καὶ ὠφέλεια τῆς
Ἑταιρείας, ἡ παντελής ἀφιέρωσις ὅλων γενικῶς τῶν μελῶν εἰς αὐτήν, καὶ ἡ ἀγάπη,
ὁμοιότης, πίστις καὶ συνδρομὴ ὅλων / τῶν μελῶν ἀναμεταξύ των πρὸς τήρησιν
καὶ ἐνέργειαν αὐτῶν τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς Ἑταιρείας.

Εἰς τὸν ἐπόμενον ἔπειτα τὸν ὑποβάλλεις ὄρκον κατὰ τὸν γνωστὸν τρόπον.
Ὅρκίζομαι ὡς τίμιος ἄνθρωπος ἐπιθυμῶν τὴν εὐτυχίαν τῶν συμπατριωτῶν μου,
ἀπὸ τὴν ὅποιαν ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἐδική μου εὐημερία, εἰς ὅ,τι ἱερὸν καὶ ποθητὸν εἰς
τὸν κόσμον. Ἐπειδὴ καὶ αὐτοθελήτως ἐμδῆκα μέλος εἰς τὴν Ἑταιρείαν καὶ αὐτοθελή-
τως ἔδωκα ἐνόρκους ὑποσχέσεις μου εἰς αὐτήν ὅτι θέλω τὰς φυλάξαι ἀπαρασλεύτως,
θέλω εἶμαι πιστὸς ἐφ' ὅρου ζωῆς μου καὶ εἰς τὸ ὅλον τῆς Ἑταιρείας γενικῶς εἰς ἕνα
σ. 35 σπον τῶν μελῶν αὐτῆς μερικῶς καὶ εἰς ὅποιανδήποτε περίστασιν τῆς ἀνθρωπίνης
ἀσφαλείας εὗρεθῶ, θέλω ὀδηγηθῇ ἀπὸ τὰς / θεμελιώδεις ἀρχάς, αἱ ὅποιαι διδάσκονται
εἰς τὴν διδασκαλίαν ἥτις ἐνεμπιστεύθη εἰς ἐμένα καὶ πάντα ταῦτα ἐγνωρίζω καὶ
ὅλην τὴν δύναμιν τῆς λέξεως.

Μετὰ δὲ τὸν ὄρκον τὸν ἀπάζεσαι καὶ τὸν ἀφήνεις νὰ ὑπάγῃ ὅπου ἡ τύχη του
τὸν διώρμισεν.

Ὡδὴ σύντομη

στὸν

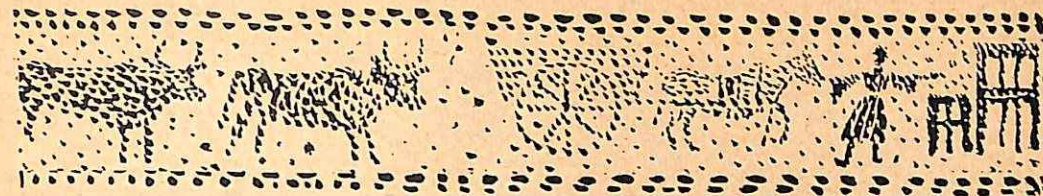
Γ. Καραϊσκάκη

Σὰν πρᾶσινίξει ὁ γαῦρος στὸν Ἀσπροπόταμο.
τίς νόχτες τοῦ Μάη μὲ τίς φωνές τῶν ἀστεριῶν,
ξαπατᾶνεις, κάθε χρόνο, τὰ παλληκάρια σου
κι ἀνεβαίνεις ἄρρωστος καὶ πετροβολημένος
πρὸς τὸ μεγαλεῖο τῶν Ἀγρᾶφων.

Καὶ τότε συγχωρεῖς ὅλους ἐμᾶς
καὶ μᾶς καταλαβαίνεις,
ποῦ ἕνας ἐδῶ, ἕνας ἐκεῖ,
πολεμάμε μὲ χίλιους δαιμόνους
καὶ μόλις προφταίνουμε, τελευταία στιγμή,
κι ἀκολουθοῦμε τὴ μεγάλη σου πορεία
πίσω ἀπὸ τὸ ξυλοκρέββατο,
ἐνῶ ἔρχονται κοντά σου,
πίσω ἀπὸ τὸ λεκιασμένο σκούφο σου,
χωρὶς φωνή, μὲ μαύρα μάτια,
σύντροφοι τοῦ ἀγῶνα, ὁ Λόγκας, ὁ Λουμούμπα, ὁ Μπολιβάρο,
ὁ Μαγιακόφσκις, ὁ Διέγο Ριβέρα κι ἄλλοι πολλοί,
ποῦ κρύβονται ἀπὸ τὴν ἀστυνομία τοῦ Μαυροκορδάτου.

Σὲ παρακαλῶ, καπετάνιε Στρατηγέ μου,
ἄφησέ με νὰ γινῶ σωματοφύλακός σου,
νὰ σὲ φρουρήσω σ' ὅλη σου τὴ σύντομη ζωή·
ξέρω ἀπὸ παλίδες, ξέρω ἀπὸ παρᾶσημα,
ἀπὸ ἐγγλέζους, ἀπὸ μυστικὲς συσκέψεις,
ξέρω ἀπὸ θάνατο, ἀπὸ ὑποψίες, μάθαμε.
Ξέρω τί ἀξίζει ἕνας λαϊκὸς στρατηγός,
τί ἀξίζεις.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ

..... τότε ἔστρωσα ἓνα μέρος τοῦ περιβολιοῦ μέ πετραδάκια τῆς
θάλασσας ἄσπρα καὶ μαῦρα. Ζωγράφισα πρῶτα ἓναν κύκλο καὶ γύρα
ἦταν λόνχες. Αὐτός ὁ κύκλος ἦταν ἡ πατρίδα, ὁποῦταν τροχυρισμένη μέ
τίς λόνχες τῆς τυραγνίας τόσους αἰῶνες. Παραμάτου εἶναι ἓνα σω-
λί ζωγραφισμένο· εἶναι ὁ πιστός ὁ Ἕλληνας, ὁποῦ φύλαγε τὴν λευτεριά τῆς
πατρίδας του τόσους αἰῶνες νησιτιός καὶ γυμνός εἰς τὰ χιόνια, σάν ἐμεί-
νο τὸ καλὸ σινλί ὁποῦ φυλάγει τὰ πρόβατα ἀπὸ τὸ λύκο. Παραμάτου
εἶναι δυὸ τραχόπουλα καὶ πολεμοῦν· ἔτσι μάθαν τὴν πολεμική καὶ οἱ Ἕλ-
ληνες νὰ λευτερώσουν τὴν πατρίδα τους. Παραμάτου εἶναι μιὰ ἀλαφίνα,
βυζαίνει τ' ἀλάφαι της· ὅταν ἔχωμεν ὁμόνοια, ἔτσι μᾶς βυζαίνει καὶ
ἐμᾶς ἡ πατρίδα μας. Παραμάτου εἶναι ἓνα τρανὸ λιοντάρι
καὶ τὸ τρώγει ἓνα λυγρόπουλο· μέ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ ἔτσι φάγα-
μεν τὸν Τούρκο. Παραμάτου εἶναι ἓνα δέντρο φορτωμένο καρπὸν καὶ ἔχει
ἓνα σαμουλάκι ἓνας δυστυχὴς Ἕλληνας ὁποῦ πολεμάγει νὰ μαζώξῃ
τὸν καρπὸν τῶν ἀγώνων του καὶ τὸν χτυποῦνε οἱ κακὲς ἀδελφεῖς.
Τοὺς λέγει ὁ Ἕλληνας· «Φευγάτε ἀπὸ τὸν καρπὸν τοῦ δέντρου μου·
μοῦ τὸ τροχυρίσατε· θὰ σᾶς τσακίσω τὰ πόδια». Παραμάτου εἶναι
ἓνας ἄλλος Ἕλληνας γενναῖος, καλὰ ἀρματωμένος φυλάζει βάρδια
διὰ τὴν λευτεριά τῆς πατρίδας του, ὁποῦ λευτέρωσε μέ τὸ αἷμα του,
να μὴν τολμήσῃ νὰ τὴν πειράξῃ κανένας. Παραμάτου εἶναι ἓνα τρανὸ
λιοντάρι καὶ ἔχει τὰ νύχια του ρίξει εἰς τὸν δυστυχῆ ἀπάνου σ' ἓναν Ἕλ-
ληνα καὶ θὰ τὸν ξευλοῦσε. Προσπαλέστη τὸν θεόν καὶ μέ τὴν λόν-
χη του ὁ Ἕλληνας τὸ σκότωσε. Παραμάτου εἶναι οἱ υιολόνες τοῦ
Ὀλυμπίου Διὸς καὶ ἡ πόρτα καὶ τὸ σύμβολο ἡ μουσική. Πα-
ραμάτου εἶναι ἓνας χορὸς ὁποῦ χένεται· ἓνας μέ σιμοντιά φράγκικα
χορεύει μ' ἓναν Ἕλληνα... ὁ φραγκοφορεμένος θέλει τὸ δικό του χο-
ρό, ὁ Ἕλληνας τὸν δικό του καὶ θὰ μαλώσουνε ὁ γλήγορα, ὅτι δὲν
μπορεῖ νὰ μάθῃ ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου τὸ χορό. Παραμάτου εἶναι ὁ Ἕλλη-
νός καὶ τῶν Τούρκων ὁ πόλεμος καὶ βλέπει πεζούρα καὶ καβαλα-
ρία καὶ πλῆθος σιωτωμένους. Παραμάτου εἶναι οἱ Ἕλληνες οἱ ἀ-
γωνισταί, ὁποῦ πολεμοῦσαν διὰ τὴν λευτεριά τῆς πατρίδας, ματαπληγ-
μένοι· εἶναι καὶ βάρδια ζωγραφισμένα, καὶ ὁποῦ μουθαλοῦν πέτρες φου-
σιές· καὶ φωνάζουν οἱ ἀγωνισταί τῶν κέων ἀφεντάδων τὰ σπῆτια
καὶ τὰ ὑποστατιυά.

(Σχέδιο καὶ γραφή Σπύρου Βασιλείου)

ΣΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ ΤΗΣ ΝΑΥΜΑΧΙΑΣ ΤΩΝ ΣΠΙΤΣΩΝ

(Ένα επεισόδιο τοῦ 1822)

Τοῦ ΘΑΝΑΣΗ ΠΕΤΣΑΛΗ ΔΙΟΜΗΔΗ

Ἔτσι μιλοῦσαν αὐτοὶ κι ἐκείνη τὴν ὥρα ἡ μοῖρα ἔγνεθε, καθὼς πάντα στὰ κρυφά, ἓναν κίνδυνο μεγάλο γιὰ τοὺς Ἕλληνες καὶ μιὰν εὐκαιρία γιὰ τὸν Κωλέττη νὰ βγάλει τὸ κεφάλι του, σὰν τὸν πνιγμένο, ἀπὸ τὴν ἀδράνεια ὅπου βούλιαζε σὰ σὲ βοῦρκο. Δίχως νὰ τὸ ξέρει κανεὶς, δίχως κανεὶς νὰ τὸ ὑποψιαστεῖ, μεσ' στὸ σκοτάδι μεσ' στὴ σιγαλιά, ἓνα δίκροτο ἔπλεε στὸν Ἀργολικὸ μὲ ρότα τὸ Ἀνάπλι.

Ὅταν ὁ ἴσκιος του μεγάλωσε λιγάκι, ξέκριναν τὰ φῶτα του οἱ βίγλες ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ καράβια κι ἔγινε ταραχὴ μεγάλη ἀπάνω στὶς κουβέρτες καὶ τὰ κανόνια ὅλα ἐτοιμάστηκαν πάνω στὰ κρεβάτια τους καὶ γύρισαν τὶς μποῦκες τους κατὰ τὸν ἴσκιο ποὺ μεγάλωνε ὀλοένα.

Ζύγωσε πιά ἀρκετὰ ὁ ἴσκιος τοῦ ξένου πλεούμενου καὶ ὁ καπετάνιος τῆς «Τερψιχόρης» ποὺ βρέθηκε πιδ κοντὰ τοῦ ἔκανε σινιάλο μὲ τὸ φανάρι νὰ σταθεῖ καὶ νὰ πεῖ ποῖος εἶναι. Ὁ ἄλλος ἀπάντησε ὅτι εἶναι βασιλικὸ καράβι φραντζέζικο καὶ ὅτι θὰ σταθεῖ λίγο πιδ ἔξω, γιατί ἔχει νὰ τοὺς μιλήσει.

Προχώρησε τὸ γαλλικὸ (ἦταν φρεγάτα, τώρα ποὺ τὸ εἶδαν ἀπὸ τόσο κοντὰ) καὶ φουντάρισε κι ἔστειλε βάρκα στὴν «Τερψιχόρη».

Ἐνας ἀξιωματικὸς γάλλος, μ' ἓναν δραγουμᾶνο, ἦρθαν καὶ εἶπαν: τὸ φραντζέζικο εἶναι τὸ «Fleur de lys» καὶ μέσα εἶναι ὁ Ναύαρχος Βιαλλά, ποὺ θέλει νὰ μιλήσει σὲ κάποιον Ἕλληνα ἐπίσημο, γιὰ κάτι σοβαρό.

—Καλά, εἶπαν οἱ δικοὶ μας, θὰ ἔρθει κάποιος.

Ἀποτραβήχτηκαν καὶ συζητήσανε ποῖος θὰ πάει.

—Ὁ κ. Κωλέττης εἶναι ὁ ἐνδεδειγμένος, εἶπε ὁ Ὁρλάνδος.

—Μάλιστα, ἐσὺ θὰ πᾶς, εἶπε καὶ ὁ Κανακάρης. Ἐσὺ ξέρεις τὴ γλῶσσα.

Κατὰ βάθος, ὅλοι ἐγύρευαν νὰ βγάλουν τὴν οὐρά τους. Ὁ Κωλέττης πρόθυμος.

—Καλά, εἶπε, κύριοι. Θὰ ὑπάγω ἐγώ. Ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ προσωρινοῦ Γκυβέρνου τῆς Ἑλλάδος.

Συμφώνησαν ὅλοι. Πρόθυμα. Ἐξάλλου ὁ Κωλέττης παράσταINE τὸν ἀντικαταστάτη καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, τώρα ποὺ ἔλειπε ἐκεῖνος, καὶ στὴν οὐσία αὐτὸς ἔστεκε πρῶτος στὴν ἐξουσία—τὴν «ἐξ οὐσία» δηλαδὴ τὴν χωρὶς οὐσία τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. (Αὐτὸ ἦταν τὸ ἀστεῖο ποὺ ἔλεγε ὁ Νέγρης, πειραγμένος κιόλας).

Στὸ ἀναμεταξὺ ἐτοιμάστηκε ἡ σακολέβα ποὺ θὰ πήγαινε τὸν Κωλέττη στὸ φραντζέζικο.

Ὁ γάλλος ναύαρχος τὸν πρόσμενε στὴ σκάλα τοῦ карабиоῦ. Τίποτα ἐπίσημο ὡστόσο. Ἡ Γαλλία δὲν ἀναγνωρίζει τὸ Προσωρινὸ Γκυβέρνο, δὲν γνωρίζει τίποτα, παρὰ ραγιαδες ἐπαναστατημένους. Ὡστόσο παίρνει τὸν Κωλέττη καὶ κλείνονται στὸ καρρὲ τῶν ἀξιωματικῶν.

Δυὸ λάμπες τοῦ λαδιοῦ φωτίζουν τὰ πρόσωπα τῶν δυὸ ἀντρῶν καὶ μεγαλώνουν τοὺς ἴσκιους τῶν χαρακτηριστικῶν τους, ἔτσι ποὺ ν' ἀλλάζουν ὀλότελα μορφή.

—Monsieur Coletti, λέει ὁ Ναύαρχος Βιαλλά, σᾶς παρακάλεσα νὰ ῥθειτε, γιατί ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς ἀναγγεῖλω κάτι πολὺ σοβαρὸ, σοβαρὸ γιὰ σᾶς, γιὰ τὸν τόπο σας. Ἡ τουρκικὴ φλόττα ξεκίνησε ἀπὸ τὸ Τσιρίγο... ἀλήθεια, δὲν ξέρω ἂν ἔχετε πληροφορηθεῖ, ἡ ἀρμάδα ἔχει βγεῖ ἀπὸ καιρὸ ἀπὸ τὰ Στενά στὴν Ἀσπροθάλασσα καὶ ἔφτασε πρὶν λίγες μέρες στὸ Τσιρίγο. Τὸ ξέρετε, monsieur Coletti;

Ὁ Κωλέττης δὲν ἤξερε τίποτα. Ἀποκρίθηκε:

—Βεβαίωτα τὸ γνωρίζω, ἡμέρες τώρα. Καθὼς γνωρίζω καὶ ὅτι ἀπέπλευσε ἀπὸ τὰ Κύθηρα μὲ κατεύθυνσιν τὸν Ἀργολικόν.

—Ἐχει καλῶς, monsieur Coletti. Εἶχα καθῆκον νὰ σᾶς τὸ εἰπῶ, διὰ νὰ ἀποφευχθῇ, εἰ δυνατόν, μία μεγάλη καταστροφή.

—Τῆς τουρκικῆς φλόττας, ναύαρχε; τὸν ἀντέκοψε ἀδίστακτα ὁ Κωλέττης.

Ὁ Ναύαρχος ξαφνιασθηκε. Ὁ Κωλέττης πῆρε τὴν ἐπίθεση.

—Γνωρίζετε, κύριε Ναύαρχε, καὶ αὐτὸ ἐπιθυμῶ μὲ τὴν σειράν μου νὰ σᾶς πληροφορήσω ἐγώ, γνωρίζετε ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀναμένει ἀνυπομόνως τὸν εἰσπλουν τῆς ἀρμάδας μέσα εἰς τὰ στενά τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου, διὰ νὰ τοῦ ἐπιτεθεῖ καὶ τὸν καταστρέψει; Σᾶς πληροφορῶ, κύριε Ναύαρχε, ὅτι τριάντα πέντε, ἀκριβῶς τριάκοντα καὶ πέντε πυρπολικά εἶναι πανέτοιμα νὰ φέρουν τὸν ὀλεθρο στὴν ἀρμάδα. Σᾶς ἐκφράζω τὰς θερμότερας μου εὐχαριστίας διὰ τὸ φιλικὸν διάβημά σας καὶ εἶμαι τοσούτω μᾶλλον εὐτυχής, ποὺ μοῦ ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ σᾶς διαφωτίσω καὶ ἐγὼ ἐπὶ ἐνὸς σοβαροτάτου θέματος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον πολλὰ ἐξαρτῶνται.

—Δύναμαι νὰ κάμω χρῆσιν τῆς πληροφορίας ποὺ μοῦ ἐδώσατε;

—Σᾶς παρακαλῶ, κύριε Ναύαρχε, κάματε ὅπως νομίζετε καλιότερον διὰ τὸ καλὸν ὅλων μας.

Ὁ Κωλέττης ἐχαιρέτησε καὶ κατέβηκε στὴ σακολέβα ποὺ νανουρίζοταν δίπλα στὴ φρεγάτα, ἀμέριμνη. Ὁ Ναύαρχος τὸν εἶχε συνοδεύσει ὡς τὴ σκάλα καὶ περίμενε νὰ ξεκινήσῃ.

Ὁ Κωλέττης γύρισε στὸν «Πελεκάνο». Ἐκεῖ τὸν περίμεναν οἱ ἄλλοι τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ τοῦ Βουλευτικοῦ, ἀνυπόμονοι, ταραγμένοι. Ἡ ψυχραιμία ποὺ εἶχε ὡς τώρα ὁ Κωλέττης μπρὸς στὸν ξένο ναύαρχο, ἔσβησε μονομιᾶς, ἔγινε ἀνησυχία καὶ νεῦρο.

—Ἐρχεται ἡ ἀρμάδα, εἶπε ξερά, κοντεύει στὸν Ἀργολικόν. Πρέπει νὰ εἰδοποιηθεῖ ἀμέσως ὁ καπετάν Ἀνδρέας Βῶκος (ὁ Μισούλης).

Καὶ τοὺς ἀνέπτυξε τὰ ὅσα εἶχαν εἰπωθεῖ πάνω στὴ γαλλικὴ φρεγάτα.

Σὲ λίγο ἡ σακολέβα ξανάκανε πανιά. Τούτῃ τῇ φορὰ γιὰ τὴν Ὑδρα. Ὁ Κω- 157

Η ΣΦΑΓΗ ΤΟΥ ΑΡΓΟΥΣ

Τού
ΔΗΜΗΤΡΗ ΦΩΤΙΑΔΗ

λέττης, καθώς μιλούσε στους άλλους του Έκτελεστικού κοίταζε ανάμεσα απ' τους ώμους των τη θάλασσα που είχε γεμίσει άχνα κόκκινα και πορτοκαλιά και τριανταφυλλιά χρώματα. Ήμερώνε. Ήταν γυαλί ή θάλασσα, καθρέφτης. Σάν αίματα μοιάζανε, πεσμένα στο νερό και αναλυμένα, που επιπλέανε. Ο Κωλέττης έδωξε μιὰ εικόνα καταστροφής που ήρθε και στάθηκε μπροστά του, πάνω σ' αυτά τὰ κοκκινισμένα νερά. Ύστερα κατέβηκε να γράψει κάτι γράμματα, ένα στο Χρῖστο τὸν ἀδερφό του για τὴ μάνα τους που βρισκόταν τώρα στὴν Κεφαλονιά, για να μείνει ἐκεῖ, να μὴν τὸ κουνήσει για τὴν ὥρα, τὸ ἄλλο στὸν Μαυροκορδάτο, να τοῦ πεῖ τὰ τρεχούμενα. Ὅταν ἀπόσωσε τὶς γραφές, ἔπιασε τὴν κουβέντα με τὸν καπετάν-Νικολὸ τὸν Κυριακὸ (ἀπὸ τὶς Σπέτσες).

— Τὸς εἶπα ὅτι ἔχουμε τριανταπέντε πυρπολικά ἑτοιμα. Πόσα ἔχουμε στ' ἀλήθεια;

— Σὲ πίστεψε; ρώτησε ἀπλὰ ὁ καπετάνιος.

— Μὲ πίστεψε.

— Τότε πέτυχε τὸ κόλπο σου. Δὲ θὰ τολμήσουν νὰ κλειστοῦν μέσ' στὸν Ἀργολικό. Φοβάμαι ὅμως ὅτι θὰ ξεσπάσουν στὰ δυὸ νησιά. Κ' ἐπειδὴ ἡ Ὑδρα εἶναι βράχος, θὰ χτυπήσουν τὴ Σπέτσα. Πρέπει νὰ εἰδοποιήσουμε τὸν κόσμο στὴ Σπέτσα.

— Ἐγινε, εἶπε ὁ Κωλέττης. Πόσα πυρπολικά ἔχετε ἐσεῖς;

— Πέντε ἔχουμε οἱ Σπετσιῶτες καὶ ἄλλα πέντε οἱ (Ν)υδραῖοι.

— Καλύτερα νὰ μᾶς ἀκούνε, παρὰ νὰ μᾶς βλέπουνε, εἶπε ὁ Κωλέττης, ἐπαναλαμβάνοντας τὴ φράση ποὺ εἶπε δυὸ μῆνες πρὶν ὁ Κολοκοτρώνης, ὅταν ἑτοιμαζόταν νὰ χτυπήσει τὸν Δράμαλη με τὶς λίγες δυνάμεις ποὺ μπόρεσε νὰ μαζέψει.

Πέρασε ἔτσι ἡ μέρα, σὲ μιὰ ταραχὴ ἀνείπωτη. Ὡσπου τὸ βράδι ἦρθε ἡ ἀπάντηση τοῦ Μιαούλη.

«Μὲ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν θὰ ἀπαντήσωμεν, ἔγραφε ὁ καπετάν-Ἀνδρέας. Ἀς μὴν λυπηθοῦμε διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ νὰ κάμωμεν τὸ ὀργηγορώτερο, νὰ μὴ λείψουν καὶ ἡ μαρτυρία καὶ τὰ μπουρλότα. Ἀπὸ ἀνθρώπους χρησίμους ἐπληροφόρηθμεν καὶ ἡμεῖς ὅτι ἡ ἀρμάδα εἶναι ἀποφασιστικῶς Ἀνάπλι, Σπέτ-ζαις, Ὑδρα, Ψαρά. Ἐψὲς πρὸς τὸ ἑσπέρας ἔφθασεν ὁ Ζάκας ὅπου ἦτον διὰ βαρδακόστα καὶ εἶδε κατὰ τοὺς Λιούς 3 φρεγάδες, 4 κουρβέτες καὶ 3 μπρίκια. Ἀδελφοί, στοχαστῆτε ἀκριβέστατα τὴν κρισιμωτάτην περίστασιν καὶ τὴν κα-τάστασιν τῶν πραγμάτων μας. Μόνη ἡ δραστηριότης καὶ ταχύτης εἶναι ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐλπίζομεν τὴν σωτηρίαν μας. Ἀλλέως. Φεῦ! Κινδυνεύει τὸ πᾶν. Ἡμεῖς εἴμεθα εἰς μεγάλην ἀκαταστασίαν, δὲν εἰσκακούμεθα. Τὸ αὐτὸ οἱ Ψα-ριανοί. Εἴμεθα 50 καράβια καὶ ποτὲς δὲν ἐσυμφωνήσαμε νὰ μαζωχθοῦμε τὰ μισά, ἀλλὰ πότε 5, πότε 10, πότε 20, πότε 3. Τόσα καὶ οἱ Ψαριανοὶ ὁμοίως, καὶ αὐτοὶ εἰς μεγάλην ἀκαταστασίαν.

Ὑποσημειοῦμαι με ὅλον τὸ σέβας.

Ἀνδρέας Δ. Βώκου - Μιαούλης»

Δὲν ἐπέρασε ἡ νύχτα καὶ ἀκουστήκανε κανόνια πολλὰ, ποὺ ὅλο καὶ πλήθαιναν. Εἶχε ἀρχίσει ἡ ναυμαχία ἔξω ἀπὸ τὶς Σπέτσες.

Ὅλη τὴν ἡμέρα βάστηξε τὸ κανονίδι καὶ ὕστερα ὅλη τὴν ἄλλη νύχτα βαστοῦσε, ἀλλὰ δὲ φουσοῦσε καθόλου ἀέρας καὶ αὐτὸ δυσκόλευε καὶ τοὺς δικούς μας καὶ τοὺς τούρκους.

Ὡσπου ὁ γάλλος Ναύαρχος Βιαλλά, ποὺ παρακολουθοῦσε τὶς κινήσεις καὶ τῶν δύο στόλων, μπόρεσε νὰ μηνύσει στὸν καπουδᾶν - Πασά, νὰ μὴ ριψοκινδυνέψει νὰ μπῇ μέσ' στὸν Ἀργολικό, γιατί ἐκεῖ παραφυλᾶνε πολλὰ πυρπολικά — τριανταπέντε ὡς ἔλνε — νησιώτικα, ἀπὸ σκοῦνες καὶ σακολέβες, καὶ θὰ τοῦ ριχτοῦν.

Ὑστερα πιά ξημέρωσε μιὰ μέρα τοῦ Θεοῦ, μιὰ χαρούμενη μέρα ὅλο ἥλιο. Ἡ ἀρμάδα εἶχε φύγει νύχτα ἀκόμα.

Ὅταν μαθεύτηκε τὸ καλὸ, ἡ «Τερψιχόρη» καὶ ὁ «Πελεκάνος» ρίξανε ἀπὸ μιὰ κανονιά, ὡσὰν μιὰ τελεία στὴν ἀγωνία ποὺ πέρασαν.

Θ. ΠΕΤΣΑΛΗΣ - ΔΙΟΜΗΔΗΣ

Κάποτε ὁ Μακρυγιάννης εἶπε στὸ ναύαρχο Ντεριγνὸ τοῦτα τὰ λόγια: «Ἡ τύχη μᾶς ἔχει τοὺς Ἕλληνες πάντοτε ὀλίγους. Ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος, παλαιόθεν καὶ ὡς τώρα, ὅλα τὰ θερία πολεμοῦν νὰ μᾶς φᾶνε καὶ δὲν μποροῦν τρῶνε ἀπὸ μᾶς καὶ μένει πάντα καὶ μαγιά». ¹ Για ἓνα τέτοιο περιστατικὸ θὰ σοῦ μιλήσω τώρα. Κάλλιο θᾶχα νὰ μὴν εἶχε βρεθεῖ μπροστά μου. Μὰ ὅταν γράφεις ἱστορία δὲ λὲς ὅσα μᾶς ἀρέσουν, παρὰ καὶ κεῖνα ποὺ γεμίζουν πίκρα τὴν καρδιά μας. Πίκρα ὅχι μονάχα γιὰ τὰ θύματα, μὰ καὶ γιὰ τοὺς θύτες. Γιατί, ἂν κλαῖς γιὰ ὅσους ἀδικοσκοτώνονται, τὸ ἴδιο λυπᾶσαι πὼς μπορεῖ νὰ ζεῖ δίπλα μας κι ὁ μακελλάρης.

Καθὼς βέβαια θὰ ξέρεις τὸν Αὐγουστο μ' ἀρχὲς τοῦ Σεπτέμβρη τοῦ 1828 ξε-μπάρκαραν στὸ Πεταλίδι, σιμὰ στὴν Κορώνη, φραντσέζικα στρατεύματα μ' ἀρχηγὸ τὸν ξακουστὸ ἀπὸ τοὺς Ναπολεόντειους πόλεμους στρατηγὸ Μαιζώνα. Σκοπὸς τους εἶταν, ὅπως εἶπαν, νὰ διώξουν ὅσους ἀκόμα Τούρκους ἀπόμεναν στὸ Μοριά. Ἡ πραγματικὴ ὅμως αἰτία στεκόταν διαφορετικὴ. Τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1828 ἡ Ρωσία εἶχε κηρύξει τὸν πόλεμο στὴν Τουρκία. Οἱ δυὸ λοιπὸν μεγάλες δυτικὲς δυνάμεις, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, γυρεύοντας νὰ σιγουρευτοῦν ἀπὸ κάθε ἀναπάντεχο περιστατικὸ, ὅπως μάλιστα τὴν Ἑλλάδα τὴν κυβέρναγε τότες ὁ Καποδίστριας, πρόκριναν νὰ στεί-λουν στρατεύματα κατοχῆς καὶ τοῦτο τὸ πῆρε πάνω της ἡ Γαλλία. Σ' αὐτὸ ἔχουμε μιὰ μονοδικὴ μαρτυρία, ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἴδιου τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας δούκα de Broglie. Στὴ συνεδρίαση τῆς γαλλικῆς βου-λῆς, στίς 18 τοῦ Μᾶη 1833, ἔκανε τούτη δῶ τὴν ὁμολογία: «Ἡ γαλλικὴ κυβέρνη-σις δὲν ἔβλεπεν ἀνευ μεγάλης ἀνησυχίας ἀπάσας τὰς δυνάμεις τῆς Ρωσίας διαχειομέ-νας εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας καὶ τὴν Τουρκίαν κινδυνεύουσαν διὰ μιᾶς μόνης μάχης νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν Ρωσίαν. Διὰ τοῦτο διενεόθη τότε νὰ προλάβῃ τὸν κίνδυνον καταλαμβάνουσα διὰ στρατοῦ τὴν Πελοπόννησον».

Καὶ πὼς αὐτὴ στάθηκε ἡ ἀλήθεια γίνεται φανερὸ καὶ ἀπὸ κάτι ἄλλο: ἀπὸ χρό-νια κι ὁ τελευταῖος Τούρκος εἶχε φύγει ἀπὸ τὸ Μοριά, οἱ Γάλλοι ὅμως μένανε. Κ' ἔτσι βοήθησαν τ' ὄργανέτο τους τὸν Κωλέττη νὰ κρατηθεῖ στὴν ἐξουσία. Κι ὅχι μο-τάχα πιάσανε τ' Ἀνάπλι, μὰ καὶ σκόρπισαν, παίρνοντας τ' ἄρματα τοῦ, τὸν λίγο ταχτικὸ στρατὸ ποὺ εἶχαμε, τὸ «τυπικὸ τάγμα» καθὼς τὸ λέγαν.

Στὴ στρατιωτικὴ ἐπιτροπὴ, ποὺ αὐτὴ στὴν οὐσία κυβέρναγε ὅλονε τὸ Μοριά ἔξω ἀπὸ τ' Ἀνάπλι, δὲ βρισκόνταν πιά μονάχα οἱ Μοραῖτες με τὸ Γέρο, μὰ κι αὐτὰ τὰ ρουμελιώτικα ἀσκήρια ποὺ πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ κάθησαν στὴν ἐξουσία τὸν Κω-λέττη. Ἐτσι, ὁ παλιὸς γιατρὸς τοῦ γιοῦ τοῦ Ἀλήπασα στηριζόταν, γιὰ νὰ διαφεν-τέψει τὸν τόπο ὡς τὸν ἐρχομὸ τοῦ βασιλιά, στίς φραντσέζικες μπαγιονέτες.

* (Τὸ ἀπόσπασμα ποὺ δημοσιεύουμε εἶναι ἀπὸ τὸ νέο ἔργο ποὺ γράφει ὁ Δημήτρης Φωτιάδης γιὰ τὴ μεταεπαναστατικὴ ἐποχὴ).

1. Μακρυγιάννης «Απομνημονεύματα» ἐκδ. β', τ. α', σ. 256.

Όταν λοιπόν μαθεύτηκε πώς ο Όθωνας ξεκίνησε κι όπου νάναι θάφτανε στην Ελλάδα, ο Κωλέττης γύρεψε να σιγουρευτεί πώς όχι μονάχα στ' Ανάπλι δὲ θὰ βρεθεί ρουθούνη ἀντιπολιτευόμενο τὴν ἐκλαμπρότητά του, μὰ οὔτε καὶ στὸ Ἄργος καὶ στοὺς Μύλους. Ζήτησε τότες ἀπὸ τοὺς Γάλλους φίλους του νὰ πιάσουνε καὶ ταῦτα τὰ μέρη. Κι αὐτοὶ μὲ προθυμία τοῦκαναν τὸ χατήρι.

Σὰν τὸμαθαν οἱ Ἀργίτες «βαρέως φέροντες» καθὼς εἶπαν «τὴν ξενικὴν κατοχὴν, ὡς μείωσιν τῆς ἀνεξαρτησίας των, δι' ἣν πολλὰ ἐθυσίασαν καὶ ἡγωνίσαντο» διαμαρτυρήθηκαν μ' ἀναφορά τοὺς στοὺς ἀντιπρεσβευτές. Μὰ στοῦ κουφοῦ τὴν πόρτα ὅσο θέλεις βρόντα.

Ἕνα γράμμα

Στις 2 λοιπὸν τοῦ Γενάρη οἱ Φραντσέζοι στείλανε ἀπὸ τ' Ἀνάπλι στ' Ἄργος μὲ τὸν ταγματάρχην Νῶντ τέσσερις λόχους, ἴσαμε 750 ἄντρες δηλαδή, μὲ δυὸ λαφρὰ κανόνια. Ἀρχηγὸς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ποὺ ἀπόμενε στὸ Μοριά εἶταν ὁ στρατηγὸς Quehenec. Βρισκόταν στὸ Ναβαρίνο κι ἀποκεῖ πρόσταξε ἄλλους πέντε λόχους τοῦ 21ου συντάγματος, ὅλοι Κορσικανοί, νὰ ξεκινήσουν ἀπὸ τὴν Κορώνη κάτω ἀπὸ τὴς προσταγὰς τοῦ συνταγματάρχου Στοφὲλ καὶ μὲ γλήγορη πορεία νὰ φτάσουν στ' Ἄργος. Πέρασαν ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά ὅπου ἔμενε ὁ Κολοκοτρώνης. Ὁ Στοφὲλ τὸν ἀντάμωσε καὶ κουβέντιασαν φιλικὰ, «ἀν καὶ οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες προσέβλεπαν ἀλλήλους καχυπόπτως»¹. Μερικοὶ εἶπαν πὼς ὁ Γέρος θέλησε τότες νὰ χτυπήσει τοὺς Φραντσέζους, μὰ ὁ Χατζηχρήστος κι ὁ Κίττος Τζαβέλας κατάφεραν νὰ τοῦ ἀλλάξουν τὴ γνώμη. Ὁ ἴδιος στ' ἀπομνημονεύματά του λέει: «Ἄν εἶχα κανένα σκοπὸ νὰ βαρέσω τοὺς Φραντσέζους, δὲν τοὺς ἄφιναν νὰ περάσουν ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά — τοὺς ἀκαρτέραγα εἰς τοῦ Λεονταρίου τὸ Δερβένι (...) Οἱ Γάλλοι μὲ ἐνόμιζαν ἐχθροὺς, ἐγὼ δὲν τοὺς εἶχα δώσει ποτὲ αἰτία. Ὁ Κωλέτης καὶ τὸ ἐνάντιον κόμμα τοὺς ἐγίόμισαν τὰ μυαλά, ὅτι ἐγὼ ἤμουν ἐναντίον τοὺς καὶ ρωσολάτρης»².

Κατηγορίζοντας οἱ Φραντσέζοι τὸν Ἀχλαδόκαμπο συναπαντήθηκαν μὲ τὴ λιγοστὴ καβαλαρία μας. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς, ὁ Δημήτρης Καλλέργης, γνώριμος τοῦ Στοφὲλ, ὅχι μονάχα τὸν φίλεψε, μὰ καὶ τοῦδωσε γράμμα γιὰ τὴ γυναίκα του, τὴ Σοφία Ρέντη ἀπὸ τὴν Κόρινθο ξακουστὴ γιὰ τὴν ὁμορφιά τῆς, ποὺ γιὰ χάρι τῆς ὁλόκληρος ἐμφύλιος πόλεμος ξέσπασε καὶ χωριὰ κἀκαν τὸ 1826. Στὸ γράμμα του τῆς ἔλεγε νὰ φιλοξενήσει στὸ σπίτι τους, ὅπου ἔμενε κι ὁ ἀδερφός του Γιάννης, τὸν Στοφὲλ.

Γιὰ τὰ ὅσα τώρα θ' ἀνιστορήσουμε θὰ στηριχτοῦμε τὸ περισσότερο στὴν καλυτέρη ἀφήγηση ποὺ ἔχουμε, τυπωμένη τὸ 1891 σὲ τρεῖς συνέχειες στὸ περιοδικὸ «Παρνασσός» καὶ γραμμένη ἀπὸ τὸν Ἀργίτη δικηγόρο καὶ ἱστορικὸ Δ. Βαρδουνιώτη. «Πάνθ' ὅσα ἔγραψα» λέει «ἠρύσθην ἐξ ἀξιοπίστων πληροφοριῶν ἐπιζώντων αὐτοπτῶν μαρτύρων τοῦ δράματος καὶ ἐξ ἀνεκδότων ἐπιστολῶν καὶ ἐγγράφων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης»¹. Κι ὅμως τούτῃ τὴ μελέτῃ οἱ μεγάλοι ἱστορικοὶ μας, γράφοντας γιὰ τὴ σφαγὴ τοῦ Ἄργους, δὲν τὴν ἔχουν χρησιμοποιοῦν.

Ἵστερα ἀπ' αὐτά, ποὺ τὰ λογαριάσαμε χρειάζόμενα νὰ εἰπωθοῦν, ξαναγυρίζουμε στὸ ἱστορημά μας.

Ὁ Στοφὲλ ἔφτασε μιὰ μέρα ἔπειτα ἀπὸ τὸ Νῶντ, στὴς 3 τοῦ Γενάρη στὸ Ἄργος. Ἀπὸ τὸν στρατῶνα, ποὺ εἶχε χτιστεῖ στὸν καιρὸ τοῦ Καποδίστρια πάνω στὰ χαλάσματα ἐνὸς βενετσάνικου κτίριου, ἔστειλε μὲ κάποιον ποὺ λεγότανε Νικολαΐδης καὶ τὸν εἶχε γιὰ ντραγουμάνο τὸ γράμμα τοῦ Καλλέργη στὴ Σοφία. Στὸ σπίτι τῆς, ποὺ ἔβλεπε πάνω στὴν ἴδια πλατεία μὲ τὸν στρατῶνα, ἔμενε, ἐξὸν ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ τοῦ ἀντρός τῆς, κι ὁ νεαρὸς ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ Σπύρος Καλοσγοῦρος μὲ μερικοὺς Κρητικούς, καὶ τοὺς εἶχε τάξει φρουροὺς τῆς φαμελιάς του ὁ Καλλέργης.

Πῆρε τὸ γράμμα ὁ Καλοσγοῦρος κι ἀποκρίθηκε «γενναίως καὶ ὑπερηφάνως» μὲ δικιά του πρωτοβουλία «ὅτι εἰς οὐδένα θὰ ἐπιτρέψῃ νὰ παραβιάσῃ τὸ ἄσυλον τῆς οἰκίας Καλλέργη»¹. Ἄλλοι πάλι λένε πὼς ἡ Σοφία τὸν πρόσταξε νὰ δώσει τούτῃ τὴν ἀπόκριση. Ὅπως κι ἂν ἀκολούθησε σὲ τίποτα αὐτὴ ἡ λεπτομέρεια δὲν ἀλλάζει τὴν οὐσία.

Όταν ὁ Νικολαΐδης γύρισε κ' ἔφερε στὸν Στοφὲλ τὴν ἀρνητικὴ ἀπόκριση, ὁ γάλλος συνταγματάρχης γίνηκε θεριὸ καὶ πρόσταξε ἕνα λόχο σκαμπανέων νὰ «ἐκπορθῇ» τὸ σπίτι ποὺ εἶτανε τότες τὸ καλύτερο τοῦ Ἄργους. Τόχε χτίζει, πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, ὁ κυβερνήτης Καποδίστριας. Νὰ πὼς μᾶς τὸ περιγράφει ὁ Βαρδουνιώτης: «Διέλαμπεν ἐπὶ φιλοκαλία καὶ μεγαλοπρεπείᾳ. Ἀνθὼν πλούσιος, οἰκήματα ὑψηρῶν καὶ φυλάκων περίκομψα, σταῦλοι ἡγεμονικοί, δεξαμενὴ ἄριστον παρέχουσα ὕδωρ καὶ κῆπος βασιλῆος καὶ ρωμαντικούς»². Τοῦτο τὸ σπίτι σώζεται ὡς σήμερα, ὁλότελα ὅμως ἀλλαγμένο. Ἀφοῦ φιλοξένησε γι' ἄρκετὸ καιρὸ πρόσφυγες, τὸ πῆρε πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια τὸ κράτος κι ἐπισκευάζοντάς το ριζικὰ τὸ ἔκανε μιὰ ἀπὸ τὴς πτέρυγες τοῦ σημερινοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου τοῦ Ἄργους.

Ἄμα φτάσανε οἱ Φραντσέζοι κι ἄρχισαν νὰ σπάσουν μὲ τὰ τσεκούρια τοὺς τὴν ἀμπαρωμένη δὲξώπορτα, βγήκε στὸ μπαλκόνι ὁ Καλοσγοῦρος καὶ «ἐξάλλος ὠμίλησε πρὸς τοὺς ἐκβιαστὰς γαλλιστί, διότι ὠμίλει τὴν γαλλικὴν ὡς Παρισινός»¹. Τοὺς ἔβρισε καὶ τοὺς φοβέριξε.

Τοῦτος ὁ Καλοσγοῦρος, 26 τότες χρονῶν, καταγόταν ἀπὸ τὴν Κέρκυρα κ' εἶταν βαπτισμιῶς τοῦ Καποδίστρια. Ἡ μάνα του χήρεψε σὰν εἶτανε μικρὴ καὶ ξαναπαντρεύτηκε κάποιον φραντσέζο ποὺ λεγόταν Potier. Παίρνοντας μαζί τῆς καὶ τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸν πρῶτο γάμο, πῆγε κ' ἐγκαταστάθηκε στὸ Παρίσι. Ἐκεῖ λοιπὸν μεγάλωσε καὶ σπούδασε ὁ ἥρωάς μας. Τὸ 1825 γύρισε στὴν Κέρκυρα κ' ἔπειτα, σὰν ἦρθε ὁ Καποδίστριας κυβερνήτης, κατέβηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ γίνηκε ἀξιωματικὸς.

Ἡ τίγρης

Όταν οἱ Φραντσέζοι σπάσανε τὴν πόρτα καὶ μπήκανε μέσα, ἔφτασε κι ὁ Στοφὲλ καὶ πρόσταξε τὸν σημαιοφόρο του, σὰ νᾶχε πάρει μὲ ρεσάλτο κανένα κάστρο, νὰ στήσῃ τὴ γαλλικὴ παντιέρα στὸ μπαλκόνι τοῦ σπιτιοῦ. Ἐπειτα ἀνέβηκε καὶ κάθισε στὸ μιντέρι τοῦ μουσαφίρ ὄντά. Κεῖν τὴν ὥρα ἔλαχε νὰ βρίσκεται στὸ σπίτι — ἐξὸν ἀπὸ τὴ Σοφία, τὸν Γιάννη Καλλέργη καὶ τὸν Καλοσγοῦρο — κι ὁ μικρὸς γιὸς τοῦ Κολοκοτρώνη, ὁ Κολίνος, ποὺ πῆγε νὰ τοὺς ἐπισκεφεῖ. «Τότε ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ διεδραματίσθη μεγάλη καὶ φοβερὰ σκηνή, ἣν ἡ διάσημος δέσποινα, αὐτόπτις μάρτυς, ἀκόμη καὶ τώρα¹ διηγεῖται ἐν ἄκρᾳ συγκινήσει καὶ πάσῃ λεπτομερείᾳ»².

Ἀφοῦ ὁ Στοφὲλ ἔριξε μιὰ σκληρὴ ματιὰ σ' ὅλους, ρώτησε: — Καὶ ποὺς εἶταν ἐκεῖνος ποὺ εἶχε τὸ θράσος ν' ἀντισταθεῖ στὴς διαταγὰς μου; — Ἐγὼ, συνταγματάρχα! ἀποκρίθηκε ὁ Καλοσγοῦρος προχωρώντας δυὸ βήματα μπροστά.

— Ἐσύ; — Ναι, ἐγὼ! Καὶ τώρα διαμαρτύρομαι σὲ σᾶς, κύριε συνταγματάρχα, γιὰ τὴν ἀνήκουστη αὐτὴ βία ποὺ δὲν τιμᾷ τὴ σημαία τῆς ἱπποτικῆς Γαλλίας...

— Σκασμός, αὐθαδέστατε! τὸν ἔκοψε ἄγρια ὁ Στοφὲλ. Καὶ τότε ὁ Καλοσγοῦρος, χάνοντας κάθε ἔλεγχον τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀπάντησε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο στὸν Στοφὲλ «ὅσο ποὺ τὸ γλυκύτατο βλέμμα του φοβεράς ἐξέπεμπεν ἀστράπας»¹.

1. Βαρδουνιώτης op. cit. 2. 42.

2. Id. σ. 40.

1. Id. σ. 40.

1. Ἡ Σοφία Καλλέργη πρέπει νάτανε τὸ 1891, ποὺ γράφει ὁ Βαρδουνιώτης, ὀγδόντα πᾶνω κάτω χρονῶν.

2. Βαρδουνιώτης op. cit. σελ. 42.

1. Κόκκινος «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις» τ. 12ος, σ. 573.

2. Τερτσέτης «Ἀπαντα—Ἀπομνημονεύματα Κολοκοτρώνη» τ. γ', σ. 193.

1. Βαρδουνιώτης «Ἡ ἐν Ἄργει σφαγὴ κατὰ τὸ 1833» Περιοδικὸ «Παρνασσός» τ. ΙΔ', σ. 223.

—Εἶσαι πρόστυχος καὶ βάρβαρος, λέει στὸν Στοφέλ. Κι ἂν δὲν διατάξεις τοὺς στρατιῶτες σου νὰ κατεβάσουν τὴ σημαία ποὺ ἔστησες στὸ μπαλκόνι, θὰ τὴ βγάλω ἐγὼ!

—Τρελλέ! τοῦ φώναξε ὁ Στοφέλ «τῆς τίγρεως θηριωδέστερος»². Ὅπου φάνηκε ἡ γαλλικὴ σημαία ποτὲ δὲν τὴ πρόσβαλε κανένας δίχως νὰ χυθεῖ αἷμα! Δὲν σοῦ ἀπομένουν παρὰ λίγες μονάχα ὥρες νὰ συνθηκολογήσεις μὲ τὸ θεό.

Καὶ πρόσταξε νὰ τὸν πιάσουν.

«Οἷον σθένος καὶ μεγαλεῖον ψυχῆς ἐνὸς μόνου ἀνδρός», γράφει ὁ Βαρδουνιώτης ἀντιτάσσοντας τόσον ἥρωϊκῶς τὰ στήθη του κατὰ τοῦ κολοσσοῦ ὅλης στρατιᾶς 300 Γάλλων!»¹.

Καθὼς τὸν ἔπερναν, ὁ Γιάννης Καλλέργης ἔβγαλε τὸ πανωφόρι του καὶ τοῦ τῷ-ριξε πάνω του. Θὰ στεκόταν τὸ σάβανό του. Στὸ δρόμο δυὸ Ἀργίτες, βλέποντας νὰ τὸν πηγαίνουν οἱ Φραντζέλοι, γύρεψαν νὰ τὸν λευτερώσουν. Τὸν ἔναν ἅπ' αὐτοὺς, «νέον καὶ παλληκαρῶν», τὸν Γιάννη Νικολάου, τὸν πιάσανε, «Ὅταν τοὺς φέραν στὸν στρατῶνα, τοὺς χώσανε στὸ πιὸ σκοτεινὸ μπουντρούμι. Τὸ ἴδιο βράδι τοὺς πέρασαν ἀπὸ στρατοδικεῖο καὶ τοὺς καταδίκασαν, γιὰ ἀντίσταση καὶ προσβολὴ τῆς γαλλικῆς σημαίας, σὲ θάνατο.

Σύγκαιρα ὁ Στοφέλ πρόσταξε νὰ πιάσουν καὶ τὸν Κολίνο Κολοκοτρώνη ποὺ βρέθηκε στὸ σπῖτι τοῦ Καλλέργη καὶ τὸν ἔστειλε μὲ συνοδεία στ' Ἀνάπολι. Τὸν ἤθελε, ὅπως σωστὰ λέει ὁ γέρος, «ὡς ἐνέχυρον, διὰ νὰ μὴν πᾶν οἱ Ἕλληνες καὶ τοὺς χτυπήσουν»¹.

Ἡ Σοφία Καλλέργη πέρασε, «βαρυαλγῆς καὶ ἔντρομος»² ξάγρυπνη ὅλη κεῖνη τὴ νύχτα. Μόλις ἄρχιζε νὰ χαράζει ἀνοιξε τὸ παράθυρό της καὶ κοίταζε κατὰ τὸν στρατιώτη νὰ δεῖ τί θὰ ἀπογίνει. Καὶ νά, βλέπει νὰ βγαίνει ἓνα ἀπόσπασμα ἔχοντας στὴ μέση τὸν Κολοσγοῦρο καὶ τὸν Νικολάου. Πέρασαν κάτω ἀπὸ τὸ σπῖτι της. Ὁ Καλοσγοῦρος σήκωσε τὸ κεφάλι του τὴν εἶδε, χαμογέλασε καὶ τὴ χαιρέτησε. Κ' ἡ Σοφία, ποὺ νόμισε πῶς τὸν πάγαιναν στ' Ἀνάπλι, τὸν ἀντιχαιρέτησε κι αὐτή. Μὰ ξαφνιασμένη βλέπει νὰ τοὺς ὀδηγάνε στὸ πίσω μέρος τοῦ σπιτιοῦ της. Δὲν πέρασαν μῆτε πέντε λεπτά κι ἀντήχησε μιὰ ὁμοβροντία. Κατάλαβε. Καὶ λιγοθύμησε. Ἐπειτα ἀπὸ δυὸ ὥρες «μὲ τρόμον ψυχῆς, ξεσκούφωτη, μὲ τὰ τέκνα εἰς τὰς ἀγκάλας της»¹

1. Κασομούλης «Εὐθυμήματα Στρατιωτικά» τ. γ', σ. 603.

Ἐφυγε γιὰ τ' Ἀνάπλι νὰ μὴ βλέπει τί γίνεται πίσω της.

Τὴν ὥρα ποὺ οἱ Φραντζέλοι στήσανε τὸν Καλοσγοῦρο μπροστὰ στὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα, γύρεψαν νὰ τοῦ δέσουνε τὰ μάτια. Ἀρνήθηκε. Πέθανε ἀντρίκια πάνω στὸν ἀνθὸ τῆς ζωῆς του.

Ἡ σφαγὴ

Στὰ γύρω χωριά εἶτανε σκορπισμένοι κάμποσοι καπεταναῖοι μὲ τοὺς νταϊφάδες τους, μὲ πιὸ σημαντικοὺς ἀνάμεσά τους τὸν Κριεζώτη καὶ τὸν Τσώκρη. Ὅταν μά-θανε τὸν ἐρχομὸ τῶν Γάλλων, συνάχτηκαν καὶ τὸ πρωτὶ τῆς ἴδιας κείνης μέρας, 4 τοῦ Γενάρη, δίχως τίποτες ἀκόμα νὰ ξέρουν γιὰ τὸν Καλοσγοῦρο, μπήκανε στὸ Ἄρ-γος καὶ πέρασαν ἐπιδειχτικά, βαρώντας τίς τρουμπέτες τους, μπροστὰ ἀπὸ τὸν στρα-τῶνα τῶν Φραντζέζων. Κόνεψαν στὴ γειτονιά τῆς Παναγιᾶς κι ἀφοῦ βολεύτηκαν στὰ διάφορα σπῖτια, ξεχύθηκαν παρέες-παρέες στὴν πολιτεία. Τὰ ὅσα μάθανε γιὰ τὸν ντουφεκισμό τοῦ Καλοσγοῦρου καὶ τοῦ Νικολάου ἐρέθισαν ἀκόμα πιότερο τοὺς δικούς μας κ' ἔτσι «ἡ ὑπόνομος ἦτο πλήρης καὶ σπινθὴρ ἀπητεῖτο διὰ τὴν ἔκρηξιν καὶ πυρκαϊάν»¹.

1. id. σ. 41

2. id.

1. id.

1. Τερτσέτης «Ἀπαντα — Κολοκοτρώνη ἀπομνημονεύματα» τ. γ', σ. 193.

2. Βαρδουνιώτης id. σ. 44.

1. Βαρδουνιώτης id. σ. 92.

Ἀνάμεσα στοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ Κριεζώτη βρισκόταν κ' ἓνας Σμυρνιός, ὁ Δημή-τρης Σπάρος, «περίφημος γιὰ τὴν παλληκαριά του κατὰ τὸν Ἀγῶνα, ὅμως ἀνήσυ-χος καὶ ἀκράτητος»¹. Εἶτανε, καθὼς λέει ὁ Βαρδουνιώτης, «θεότρελλος». Ὁ Σπάρος λοιπὸν τράβηξε μὲ τὴν παρέα του σ' ἓνα κρασοπουλεῖο στὸ πάρι τῆς Γούβας καὶ τὰ κουτσόπιναν. Νὰ κ' ἔρχονται κάμποσοι Φραντζέζοι νὰ τὸ τσοῦξουν κι αὐτοί. Ἄμα τοὺς εἶδε ὁ Σπάρος ἄναψαν τὰ αἱματά του.

—Ὁρέ, ρωτάει, ποῖος βάνει μιὰ ὀκὰ κρασί νὰ πάρω τούτου τοῦ Φραντζέζου ἐκεῖ τὸ κολοκύθι ποῦχει στὸ κεφάλι;

—Ἐγὼ! τοῦ λέει ἓνας ἀπὸ τὴν παρέα του.

Δὲ πρόλαβε νὰ τὸ πεῖ κι ὁ Σπάρος σούρνει τὸ ποτήρι του «κατὰ τοῦ θυσανο-φόρου πῖλου τοῦ Γάλλου στρατιώτου»¹. Ὁ Φραντζέζος ἔλαχε νὰ κρατάει ἓνα πορ-τοκάλι καὶ τὸ ρίχνει κατακέφαλα στὸν Σπάρο ἀνακραζῶν λέξιν ἀκατάληπτον εἰς τοὺς Ἕλληνας στρατιώτας: Μπαροῦφο!»².

—Νά, μπαροῦφο! τοῦ ἀποκρίνεται ὁ Σπάρος μπατσιζοντάς τον καὶ ρίχνοντας στὸ χῶμα τὸ κασκέτο του μ' ὅλα τὰ φτερά του.

Πιάστηκαν στὰ χέρια κ' οἱ Φραντζέζοι, ὅσο ποῦ ὁ Σπάρος κ' ἡ παρέα του τοὺς πιστόλιζαν, τρέχοντας χῶθηκαν στὸ στρατῶνα τους. Αὐτὸ εἶτανε τοῦτο τὸ πε-ριστατικὸ στάθηκε τὸ σινιάλο ποὺ ἀκαρτέραγε ὁ χάρος νὰ ξεγυμνώσει τὸ δρεπάνι του.

Ὁ Στοφέλ προστάζει νὰ ξεχυθεῖ τὸ τάγμα του κι ἀλύπητα νὰ χτυπήσει. «Πο-λυάριθμα καὶ φοβερά τύμπανα καὶ σάλπιγγες ἤχηρότατες ἐσήμαναν τὸ ἀπαίσιον σύν-θημα (...) Ἡρξάντο δὲ ἀμέσως φρικῶδους ὀλέθρου, μιὰν ὅλην προφέροντες ἀπαισίαν λέξιν ἀπὸ τ' ἀφρίζοντα χεῖλη των: Μπαροῦφο!»¹ διέχυσαν πανταχοῦ τὸν θάνατον καὶ τὴν φρίκην. Ἐκानονιοβόλουν, ἐτουφέκιζον, ἐλόγγευον μετ' ἀνηκούστου θηριωδίας (...) Ἐθραυον ἐπὶ πλέον τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν καὶ εἰσέρχοντο εἰς αὐτὰς διὰ νὰ φονεύ-σωσιν ἀπανθρώπως ἀόπλους καὶ ἀθώους. Κατήντησαν νὰ σφάζωσιν οἱ γενναῖοι Γάλ-λοι καὶ γέροντες καὶ παιδάκια καὶ νὰ ἐκκοιλιάσωσι καὶ γυναῖκας· οἱ δὲ μανιακώτε-ροι καὶ κύνες καὶ γαλᾶς ἀκόμη διελόγγευσαν»².

Σκόρπιζαν ἀνελέητα τὸ θάνατο ὅσο ποῦ οἱ ἀγωνιστὲς μας, «μὴ γένοιτο ἀπὸ φό-βου, ἀλλὰ ἀπὸ σέβας πρὸς τὰ Συμμαχικὰ στρατεύματα»¹, φεύγανε τρέχοντας κατὰ τὸ Κατσιπόδι παρατώντας ἀκόμα καὶ τίς κάπες τους. Τὸν Κριεζώτη τὸν ζώγρησαν οἱ Φραντζέζοι, ὅσο ποῦ ὁ Τσώκρης—εἶταν Ἀργίτης—γλύτωσε καθὼς κρύφτηκε στὸν ἀχυρῶνα τοῦ σπιτιοῦ του. Μονάχα δεκατρία παλληκάρια κλείστηκαν στὸ σπῖτι τοῦ Παναγιώτη Ψάλλη κι ἀντιστάθηκαν. Ὁρμήσανε οἱ Γάλλοι νὰ τὸ πάρουν, μὰ οἱ μπλο-καρισμένοι σκότωσαν δύο καὶ κάμποσους λάβωσαν. Φέρανε τότες κανόνια κι ἀφοῦ γκρέμισαν μὲ δαῦτα τὸ παλιόσπιτο, ἀκατακρεοῦργησαν ὅλους τοὺς ἀντιστάτας»².

Τέσσερις ὥρες βάσταξε τὸ μακελιδ «Ὁ ἥλιος ἐξέπεμπε τὰς ὑστάτας αὐτοῦ ἀκτῖνας εἰς τὴν αἰμόφυρτον γῆν καὶ αἱ φρικαλεότητες τῶν Γάλλων ἐξηκολούθουν ἔτι»¹. Τότες ὁ δεσπότης Ἀνθιμὸς φόρεσε τὴ μεγάλη ἱερατικὴ του στολὴ κ' ἔχοντας μαζί του κ' ἓνα διάκο ποὺ κράταγε ὀρθία μιὰ πατερίτσα μὲ δεμένο σ' αὐτὴ ἄσπρο μαν-τήλι τράβηξε γιὰ τὸν γαλλικὸ στρατῶνα. Παρουσιάστηκε στὸν Στοφέλ «εἰς ὃν μετὰ παρρησίας ἐξήγησε τὴν ἀθωότητα τῆς σφαζομένης πόλεως»². Κι ὁ Στοφέλ πρόσταξε, τέλος, νὰ βαρέσουν οἱ σάλπιγγες ἀνάκληση.

Ἡρθε ἡ νύχτα καὶ βαθεῖα ὥσάν τὸ θάνατο σιωπὴ ἀπλώθηκε πάνω ἀπὸ τὸ Ἄρ-

1. Βλαχογιάννης (Κασομούλης).

1. Βαρδουνιώτης id. σ. 94.

2. id.

1. Μιὰ κ' εἶταν Κορσικανοὶ ἴσως εἶπαν τὴν ἰταλικὴ λέξη «barruffa» ποὺ θὰ πεῖ καυγὰς καὶ πέρασε καὶ στὴ δικιά μας γλώσσα—«μπαρούφα»—εἴτε μὲ τὴν ἴδια, εἴτε μὲ διαφορετικὴ ση-μασία, τῆς «μπούρδας».

2. Βαρδουνιώτης id. σ. 95-96.

1. Κασομούλης id. τ. γ'. σ. 603.

2. Βαρδουνιώτης id. σ. 97.

1. Id. σ. 98.

2. Id.

γος. Σὰν ἔφεξε ἡ ἄλλη μέρα ἄρχισαν νὰ συνάζουν τὰ κουφάρια στὸν "Αἱ Νικόλα" καὶ στὸν "Αἱ Γιάννη". «Βαρυαλγεῖς καὶ περίτρομοι συνέρρεον οἱ πολῖται εἰς τοὺς ρηθέντας ναοὺς πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἀπολωλῶτων συγγενῶν καὶ φίλων καὶ τὰ δάκρυα ὄλων ἔρρεον ποταμὸν καὶ εἰς ἕκαστον κομιζόμενον πτώμα λυγμοὶ καὶ στόνοι ἀκράτητοι ἐτάραττον τὴν σιγὴν τοῦ θανάτου (...) Πενθιμωτέραν σκηνὴν οὐδεὶς εἶδε ποτέ, μοὶ εἶπεν ἐπιζῶν ἔτι μάρτυς αὐτόπτης»¹. Μὰ οἱ Γάλλοι, ὅπως γίνεται τόσες φορές σὲ παρόμοιες περιστάσεις ποὺ οἱ μακελλάρηδες φοβοῦνται πλιότερο τοὺς πεθαμένους ἀπὸ τοὺς ζωντανούς, σκόρπισαν τὸν κοσμάκη ποὺ ἀποχαίρεταγε τοὺς δικούς του «καὶ τὰ πτώματα ἐτάφησαν ἀκήδευτα καὶ κυνῶν δίκην»².

Πόσοι σφάχτηκαν; Πρὶν σ' ἀποκριθῶ σ' αὐτὸ πρέπει πρῶτα νὰ σοῦ ξεκαθαρίσω, πὼς ἔξδν ἀπὸ τοὺς ἀγωνιστὲς ποὺ πολέμησαν στὸ σπῆτι τοῦ Ψάλλη, ὅλοι οἱ ἄλλοι εἴτανε ἄθῳοι καὶ ἄκακοι Ἀργίτες—ἄντρες, γέροι, γυναῖκες, παιδιά. «Ἐκτὸς τῶν δεκατριῶν οἵτινες ἐκλείσθησαν καὶ ἐξηγόρασσαν τὸ αἷμα των, ἐρωτοῦμεν νὰ μᾶς εἰποῦν ποῖοι ἄλλοι ἐθανατώθησαν παρὰ ἄθῳοι;» ρωτᾷ ὁ Κασομούλης³. Τοὺς σκοτωμένους μοναχὰ—χῶρια οἱ λαβωμένοι—ὁ Χέρτσβεργ τοὺς ἀνεβάζει σὲ 160, ὁ Κολοκοτρώνης σὲ 200, ὁ Βαρδουινιώτης σὲ 250, ὁ Κασομούλης κ' ἡ ἐφημερίδα «Αἰῶνας» σὲ 300. «Ὅποιον ἀριθμὸ καὶ ἂν πάρεις ἀπ' αὐτοὺς, ὁ πῶς σωστὸς ἴσως νᾶναι γύρω στοὺς 200, σκέψου πόσο μέγας στέκεται γιὰ τὴ μικρὴ πολιτεία ποὺ εἴτανε τότες τὸ Ἄργος. Κι ἀκόμα λογάρισε πὼς ὅλο τοῦτο τὸ ξεφάντωμα τοῦ Χάρου ξέσπασε πάνω στὰ δύστυχα ἀδέρφια μας ὅταν πλὴ νόμιζαν πὼς εἴχανε φουντάρει σ' ἀπάνεμα νερά.

Θὲς νὰ παραδεχτῶ πὼς τὴν αἰτία τὴ δώσανε οἱ δικοὶ μας κ' οἱ Φραντσέζοι, σὲ μιὰ στιγμὴ ὀργῆς, τοὺς χτύπησαν; Ἄς τὸ παραδεχτῶ. Μὰ οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά σὲ τί τοὺς φταίξανε γιὰ νὰ τὰ σφάζουν; «Θέλει μνημονεῖται διὰ πολλοὺς αἰῶνας» λέει ὁ Κασομούλης «ἡ τραγικὴ αὕτη ἡ μέρα καὶ ἡ ἀπάνθρωπος σκληρότης τοῦ Γάλλου ταγματάρχου καὶ τῶν στρατιωτῶν του, ἡ ὁποία δὲν ἀνταποκρίνεται μὲ τὰ φιλάνθρωπα αἰσθήματα τοῦ Γαλλικοῦ ἔθνους»⁴. Σωστὴ κουβέντα· ἡ καταδίκη γιὰ τούτῃ τὴ βάρβαρη πράξη δὲ βαρύνει τὸ γαλλικὸ λαό, μὰ κείνους ποὺ ἡ πρόσκαιρη δόξα τοὺς χρειάζεται τὴ δυστυχία τῶν συνανθρώπων τους καὶ τὸ αἷμα.

Καὶ τὸ γκουβέρνο μας τί ἔκανε; Τί νὰ κάνει τὸ φουκαριάρικο, θὰ πεῖς τὸ μόνο ποὺ μπορούσε εἶταν νὰ διαμαρτυρηθεῖ. Γελίεσαι. Ὁρηνολογοῦσε ὅχι γιὰ τοὺς ἀδικοσφαγμένους, μὰ... μὴν τυχόν καὶ ὁ Ὁθωνας, μαθαίνοντας τὸ τί γίνηκε, θὰ γύριζε πίσω! Κι ὁ Καρολίδης, μὲ τὸ δίκιο του, ρωτᾷ: «καὶ διατί νὰ ἐπανέλθῃ ὁ βασιλεὺς εἰς τὰ ἴδια ἀφ' οὗ οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν ἐν οὐχόι, ἀλλὰ τὰ θύματα;»⁵.

Κι ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν τῆς ἀνάξιας αὐτῆς κυβέρνησης, ὁ Σ. Ζωγράφος, «ποὺ μισοῦσε θανάσιμα τὸν ἐθνικὸ στρατό»⁶, ἔβγαλε μιὰ προκήρυξη στοὺς Ἀργίτες λέγοντάς τους τοῦτα δῶ τὰ «παρηγορητικὰ» λόγια: «Ὅλγοι ἀπονενονήμενοι στασιασταὶ καὶ κακοῦργοι ἐπεβουλεύθησαν τὴν τοποθέτησιν τῶν Γάλλων στὸ Ἄργος (...) Ἐλήφθησαν ἤδη ὅσα ἡ περίπτωσις ἐπιτρέπει μέτρα διὰ νὰ καταδιωχθῶσι καὶ τιμωρηθῶσιν οἱ ἄθλιοι αὐτοὶ κακοῦργοι». Μὴν ἀπορεῖς. Ἄμα δουλεύεις ξένο «στὶς προσταγὰς σου, ἀφέντη μου» λὲς καὶ βγάζεις φταῖχτες τοὺς σκοτωμένους.

Κ' οἱ Φραντσέζοι, τὸ λίγο καιρὸ ποὺ μείνανε ἀκόμα στὸν τόπο μας, δὲν ἄφηναν σὲ χλωρὸ κλαρὶ τοὺς δικούς μας. Τὸ κεφάλι τοῦ Κολοκοτρώνη τὸ διατίμησαν πέντε χιλιάδες φράγκα καὶ ὅποιος ἀγωνιστὴς—λερωμένος, πεινασμένος, ξαρμάτωτος—ἔφτανε στὶς πόρτες τ' Ἀναπλιῶ καὶ παρακάλαγε νὰ μπεῖ γιὰτὶ συντρεχε οἰκογενειακὴ ἀνάγκη, οἱ φραντσέζοι φρουροὶ τὸν διώχναν φωνάζοντάς του:

— Φούτρ Κολοκοτρώνη, φούτρ Τζαβελά, φούτρ Γκριζώτη, φούτρ Γκριβὰ!...

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ

3. Στὴ θέση ποὺ χτίστηκε παραύστερα ἡ μεγάλη ἐκκλησιὰ τοῦ Ἁγίου Πέτρου στὴν κεντρικὴ πλατεία. 1. Id. σ. 98-99. 2. Id. σ. 99. 1. Κασομούλης id. σ. 605. 1. Κασομούλης id. σ. 604.
1. Ὁ Ὁθωνας βρισκόταν, ὅταν παίχτηκε τούτῃ ἡ τραγωδία στὸ Ἄργος, ἀνάμεσα Μπρίντζι καὶ Κέρκυρα, ὅπου τὸν περίμεναν τὰ μεταγωγικὰ μὲ τὸν βαυαρὲζικο στρατό.
2. Καρολίδης «Σύγχρονος Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων» τ. α', σ. 319.
3. Βλαχογιάννης (Κασομούλης id. τ. γ', σ. 605, σημ. 1).

Ἀγωνιστὴς τοῦ 1821, δημοτικιστὴς
Κωμωδιογράφος, δημοσιογράφος
Πρόδρομος τῆς σοσιαλιστικῆς σκέψης
στὴν Ἑλλάδα

Ὁ ἀνώνυμος παραφραστὴς τοῦ «Πλούτου»
τοῦ Ἀριστοφάνη (1860)

Τοῦ Μ. Μ. ΠΑΠΑ-ΓΩΑΝΝΟΥ

I.

Ἡ χειμωνιάτικη θεατρικὴ περίοδος τοῦ 1935 - 36 ἔκλεισε μ' ἕναν τρόπο ἀρκετὰ παράξενο· ὁ σκηνοθέτης Κάρλος Κούν, ποὺ μόλις τότε ἄρχιζε τὴν καριέρα του στὴ σκηνή, ἀνέβαζε μὲ τὸν ἐρασιτεχνικὸ θίασο τοῦ Κολλεγίου Ἀθηνῶν στὸ Ψυχικὸ τὸν «Πλούτο» τοῦ Ἀριστοφάνη. Τὸ παράξενο δὲν δρίσκονταν στὴν ἐκλογὴ τοῦ ἔργου τοῦ ἀρχαίου κωμικοῦ μὰ τῆς μετάφρασης. Δὲν ἐπρόκειτο οὔτε κἀν γιὰ μετάφραση ἄλλωστε, μὰ γιὰ μιὰ παράφραση τοῦ «Πλούτου» ποὺ εἶχε γίνῃ στὰ 1860 ἀπὸ κάποιον ἀγνωστο καὶ εἶχε τυπωθεῖ στὰ 1861 στὸ τυπογραφεῖο τῆς ἐφημερίδας «Μερίμνα». Στὴ θέση τοῦ ὀνόματος τοῦ παραφραστῆ ὑπῆρχαν τρεῖς ἀστερίσκοι * * * : Ὁ Πλούτος τοῦ Ἀριστοφάνους ἐλευθέρως παραφρασθεὶς εἰς τὴν καθομιλουμένην ὑπὸ * * * 1860 κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον, Ἀθήνῃσι, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Μερίμνης (κατὰ τὴν ὁδὸν Πραξιτέλους), 1861. (Βλέπε φωτοτυπία ἐξωφύλλου).

Ἡ ἐντύπωση ποὺ ἄφησε ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Κούν φαίνεται ἀπὸ τοῦτο τὸ γεγονός: τὸ ἐβδομαδιαῖο περιοδικὸ «Νεοελληνικὰ Γράμματα» ἐκδομένης εἰς τὸν ἔξῃ συνέχειες (ἀρ. 70/2 - 4 75/7 - 5 - 38) τὴν παράφραση αὐτὴ τοῦ ἀγνωστου «τριαστέρη» — ὅπως τὸν ὀνομάζει ὁ Βαλέτας στὴν Ἀνθολογία τῆς δημοτικῆς πεζογραφίας (6' τόμος) — μὲ τὸ ἀκόλουθο σημείωμα τοῦ διευθυντῆ του Δημήτρη Φωτιάδη: «Ἡ πραγματικὰ θαυμάσια αὐτὴ διασκευή ποὺ δημοσιεύουμε τοῦ ἀριστουργήματος τοῦ ἀρχαίου σατιρικοῦ, εἶναι ἐνὸς Κωνσταντινουπολίτη, ποὺ, γιὰ ἀγνωστους λόγους, προτίμησε νὰ κρατήσει τὴν ἀνωνυμία. Τὸ μικρὸ καὶ δυσεῦρετο διβλιράκι, μ' ἕνα ἔξοχο πρόλογο, γραμμένον ὁμως στὴν καθαρὴ καὶ αὐτὴν, τυπώθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1860. Ἄμα κανεὶς λογαριάσει πὼς

ὁ ἀγνωστος Κωνσταντινουπολίτης ἔγραψε τὴ διασκευή του στὴ δημοτικὴ καὶ ἀνάστησε μὲ τὸν πῶς ζωντανὸ τρόπο ἕνα ἔργο τοῦ Ἀριστοφάνη, σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ κυριαρχοῦσε πέρα γιὰ πέρα ὁ πῶς στεῖρος λογιωτατισμός, ἡ ἐργασία του γίνεται ἀκόμα πῶς ἀξιοθαύμαστη. Ἀσφαλῶς πρόκειται γιὰ ἕναν πρόδρομο. Γιὰ ἕνα μεγάλο πρόδρομο. Τὰ «Ν. Γ.» ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δικαίωση ποὺ προσφέρουν σήμερα στὸν ἀγνωστο παλιὸ λογοτέχνη ἀναδημοσιεύοντας τὸ ἔργο του, αἰσθάνονται τὴν ὑποχρέωση καὶ τὴ χαρὰ νὰ τονίσουν, πὼς ἡ διασκευή αὐτὴ τοῦ δίνει τὸ δικαίωμα νὰ διαπιστώσουν, πὼς ὁ τόπος μας πέρα ἀπ' τὴς μετρίότητες ποὺ καταφέρνουν σὲ κάθε ἐποχὴ νὰ λάμπουν πρόσκαιρα, δὲν ἔπαψε ποτὲ νὰ ἔχει διάνοιες ἀξίες νὰ τὸν τιμῶν κ' ἔξω ἀπ' τὰ μικρὰ σύνορά του.»

Ἀπὸ τότε ὁ ἀνώνυμος παραφραστὴς θρονιάστηκε στὶς ἱστορίες τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας καὶ τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου. Παραθέτω τὸ σημείωμα τοῦ Γ. Βαλέτα στὴν «Ἀνθολογία τῆς δημοτικῆς πεζογραφίας» (τ. 6' σ. 633):

«Στὰ 1860, στὴν Ἀθήνα μέσα στὰ πῶς πυκνὰ σύνεφα τοῦ λογιωτατισμοῦ, κυκλοφόρησε ἀπ' τὸ τυπογραφεῖο τῆς Μερίμνης ἀνώνυμη παράφραση σὲ καθαρὴ λογοτεχνικὴ δημοτικὴ μὲ τὸν τίτλο «Ὁ Πλούτος» τοῦ Ἀριστοφάνους ἐλευθέρως παραφρασθεὶς εἰς τὴν καθομιλουμένην ὑπὸ * * * κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον. Ἐν Ἀθήνῃσι ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Μερίμνης. Τὸ διβλίον αὐτὸ ἀποτελεῖ ἕνα σταθμὸ στὰ λογοτεχνικά μας χρονικά. Ὁ συγγραφέας του καθὼς φαίνεται ἀπ' τὴν ὅλη ἐργασία κ' ἀπ' τὸν πρόλογό του εἶναι ἕνας ἐλεύθερος ἀρχαιομαθὴς στοχαστὴς, ποὺ ἔχει σκύψει στὸ νεοελληνικὸ πρόβλημα καὶ συνειδητὰ ἀντιμετωπίζει

τις πληγές του, χτυπώντας το λογιωτατισμό και τη φαυλοκρατία στην πολιτική. Ποιός να- ναι τάχα αυτός ο δραματιστής και οικοδόμος της νεοελληνικής αναγέννησης; 'Απ' τη γλώ- σα του φαίνεται ηπειρώτης, ζηλωτής του Βη- λαρά και του Ψαλίδα, ή σοφή δε ωριμότητα του διαλάμπει σε κάθε γραμμή του βιβλίου του. 'Εκτός απ' τη δημιουργική πνοή που δίνει στη μετάφραση του «Πλούτου», δίνει και πα- ρέμβλητα πρωτότυπα κομμάτια, για να σα- τирίσει συγκαιρινά ήθη, όπως αυτό που παρα- θέτω, (σ. 270 - 272).

Ποιός είναι, λοιπόν, αυτός ο «μεγάλος πρό- δρομος», «ο δραματιστής και οικοδόμος της νεοελληνικής αναγέννησης»;

Ο Κ. Θ. Δημαράς στην «Ιστορία της νεο- ελληνικής λογοτεχνίας» (έκδ. 1949, τ. Α' σ. 76) γράφει: «'Ετσι το 1861 δημοσιεύεται χω- ρίς τ' όνομα του μεταφραστή «Ο Πλούτος» του 'Αριστοφάνους ελευθέρως παραφρασθείς εις την καθομιλουμένην». 'Η γλώσσα της μετάφρασης παρουσιάζει εξαίρετη καλλιέργεια με ελάχι- στα σημάδια από το πέρασμα της καθαρεύου- σας: «Παράξενος είσαι με την πίστη μου! άμ' δεν το καταλαβαίνεις δά τόσο φανερό πράγμα, ότι το νόημα του θεού είναι, να μάθεις και ή αφεντιά σου τον γυίο σου να κάμει κατά πώς κάνουνε κ' οι άλλοι;» 'Η μετάφραση προσγρά- φεται στον εκπαιδευτικό 'Ιωσήφ Γκινάκα (+ 1871): ο Γκινάκας φαίνεται πάντως να είχε πιστή κρίση επάνω στα πράγματα της νεοε- λληνικής λογοτεχνίας: το 1869, σ' εποχή πρωί- μη ακόμη δηλαδή, τον βλέπουμε ν' ασχολείται με τον 'Ερωτόκριτο.

Με την ευκαιρία που έδωσε ο Κουν ξαναε- βάζοντας με το θίασο του «Θεάτρου Τέχνης», το καλοκαίρι του 1957 την παράφραση αυτή του «Πλούτου» στο πάρκο της Λεωφόρου 'Αλε- ξάνδρας μέσα στο πρόγραμμα του Φεστιβάλ 'Αθηνών, έγραψα μια έπιφυλλίδα στην έφημε- ρίδα «Αυγή» (7/9) με τον τίτλο: Μιχαήλ Χουρμούζης ο διασκευαστής του «Πλούτου». Σημειώνω τότε σχετικά με τον ανώνυμο παρα- φραστή τα παρακάτω:

«'Οστόσο δε νομίζω πως για το σχολαστι- κό μελετητή της λογοτεχνίας του 19ου αιώνα, θα ήταν δύσκολο να μάθει το πραγματικό όνο- μα του διασκευαστή του «Πλούτου» του 'Αρι- στοφάνη μια και πρόκειται — καθώς δείχνει ή δουλειά του — για άνθρωπο φιλελεύθερο, γνώ- στη της δημοτικής γλώσσας και της σκηνής του θεάτρου κι' όχι έρασιτέχνη πρωτόπειρο. Μήπως είναι πολλοί αυτοί που ασχολιόντου- σαν με το λαϊκό θέατρο ως το 1860; 'Ανάμε- σά τους — μετριόντουσαν στα δάχτυλα του ενός χεριού — ο φιλόλογος θα ανακάλυπτε τον πραγματικό διασκευαστή του «Πλούτου» — που δεν είναι άλλος απ' το γνωστό στους ιστο- ρικούς της νεοελληνικής λογοτεχνίας κωμωδιο- γράφο Μιχαήλ Χουρμούζη.

Μια σύμπτωση με άπάλλαξε από το μόχθο της αναζήτησης. 'Εξετάζοντας κάποτε έναν πα- λιο κατάλογο παλιάς βιβλιοθήκης, είδα, χωρίς μεγάλη έκπληξη να προσγράφεται στο Μι- χαήλ Χουρμούζη, μαζί με τις άλλες ένυπόγρα- φες κωμωδίες του, και ή ανώνυμη διασκευή του

«Πλούτου» του 'Αριστοφάνη. Είναι μια μαρτυ- ρία αυτή ενός βιβλιόφιλου ή και λόγιου του 19ου αιώνα — δεν ξέρω τίνος είναι ή παλιά και πλούσια αυτή βιβλιοθήκη και ποιός ο συν- τάχτης του καταλόγου, επίσης παλιού, ίσως του 1880 — που γνώριζε το Μ. Χουρμούζη, γιατί ήταν σύγχρονός του. 'Οταν γίνονταν ή βιβλιοθήκη και συντάσσονταν ο κατάλογός της, ο Μιχαήλ Χουρμούζης ζούσε ακόμα. Πάντως, έχοντας υπόψη μου αυτή τη μαρτυρία σύγκρι- να πρόχειρα τη διασκευή του «Πλούτου» και τις κωμωδίες του Μ. Χουρμούζη και διαπιστώσα πολλές εσωτερικές σχέσεις, που υπάρχουν ά- νάμεσά τους. 'Οχι μόνο το ύφος της γλώσ- σας, που είναι και δώ και κεί πολιτικό, και το ύφος το προσωπικό, που είναι κοινό, μα ακόμα και ή φρασσεολογία ανάμεσα στη διασκευή του «Πλούτου» και στις κωμωδίες του Χουρμού- ζη είναι όμοια...».

Φαίνεται πως πέρασε απαρατήρητη ή έπι- φυλλίδα αυτή, γιατί στον τόμο «Θέατρο 1957» όπου γίνεται λόγος για την παράσταση του Κουν και την ελεύθερη παράφραση του *** έ- παραλαμβάνεται' πάλι ή άποψη Δημαρά, που παραπάνω αναφέρθηκε. Δεν είναι δυνατόν όμως ή ελεύθερη παράφραση του «Πλούτου» να είναι έργο του Ι. Γκινάκα — το 1861 ήταν γυ- μνασιάρχης στη Λαμία, και το φθινόπωρο του ίδιου χρόνου μετατέθηκε στο γυμνάσιο της Χαλκίδας — για τους λόγους που σύμφωνα μ' αυτούς ανήκει στο Μιχαήλ Χουρμούζη.

'Η έφημερίδα «Μέριμνα» στο φύλλο της 222 της 8 Μαΐου 1861, και στη στήλη «Βιβλιογρα- φία» της πρώτης σελίδας, δημοσίευσε την ά- κολουθη άγγελία:

«'Εν τῷ τυπογραφείῳ τῆς Μ ε ρ ί μ ν η ς ἐτυπώθη, παρ' αὐτῷ δὲ εὐρίσκειται καὶ πωλεῖ- ται ἀντὶ δραχμῶν δύο, ὁ Π λ ο ὕ τ ο ς τοῦ 'Α ρ ι σ τ ο φ ᾶ ν ο υ ς, παραφρασθεὶς ἐλευ- θέρως εἰς τὴν καθομιλουμένην.

Σύστασιν καλλιτέραν ὑπὲρ τῆς Κωμωδίας ταύτης δὲν ἔχομεν νὰ προτείνωμεν ἢ αὐτὴν τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ βιβλίου. Παρεφράσθη, ἢ μάλ- λον μετὰ ἐπιτυχίας μεγάλης μετεφέρθη ὁ Π λ ο ὕ τ ο ς τοῦ μεγάλου τῆς ἀρχαιότητος κωμικοῦ εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν καὶ διὰ τού- σις σημεινοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ *** (δὲν θέλησε νὰ δημοσιευθῇ τὸ ὄνομά του), ἀλλὰ λίαν γνωστοῦ διὰ τὰς τοιαύτας προγενεστέρους συγγράφας.

Ποιὸς μπορούσε στὰ 1861 νὰ εἶναι λ ί α ν γ ν ω σ τ ὸ ς διὰ τ ο ι α ὗ τ α ς π ρ ο γ ε ν ε σ τ έ ρ α ς συ γ γ ρ α φ έ ς;

Ο Γκινάκας αποκλείεται γιατί δεν έχει «τοιαύτας προγενεστέρους συγγράφας» για να είναι και λ ί α ν γ ν ω σ τ ὸ ς. Αυτό το «λίαν γνωστός» σημαίνει πως όσο κι' αν κρύ-

1. Ο Γιάννης Σιδέρης, ιστορικός του νέου ελληνικού θεάτρου, μου είπε πως αυτός ο ίδιος έδωσε τα στοιχεία για το σχετικό με τον ανώνυμο παραφραστή σημείωμα του «Θεάτρου 1957». Με την ευκαιρία του εκφράζω τις ευ- χαριστίες μου για την προθυμία που είχε να μ' εξυπηρετήσει σε ό,τι του ζήτησα σχετικά με τον Μ. Χουρμούζη.

βονταν κάτω από τους άστερίσκους ο παρα- φραστής, ο κόσμος των γραμμάτων στην 'Αθή- να τον ήξερε τότε. 'Ισως να είναι χαρακτηρισ- τικό για την περίπτωση του Γκινάκα, πως το περιοδικό «Φιλίστωρ» των εκπαιδευτικών Κου- μανούδη, Ξανθόπουλου και Μαυροφρύδη, ενώ ά- φιερώνει κριτική για τη μετάφραση του «Βασι- λέως Οιδίποδος» του Κοντόπουλου, καθαρουσι- σιάνικη και σε στίχους, δεν κάνει καθόλου λόγο για τον «Πλούτο». Θεατρικοί συγγραφείς που θα μπορούσαμε να τους σκεφθούμε αναζητών- τας ανάμεσά τους τον ανώνυμο παραφραστή στα 1861 ζούν οι άδερφοί Σούτσου μονάχα και ο 'Αντώνης Μάτεσης που έγραψε και τύ- πωσε το «Βασιλικό» (1836). Οι άλλοι σύγ- χρονοί τους είχαν πεθάνει ως τότε: ο Δ. Βι- ζάντιος της «Βαθυλινίας», ο 'Ιω. Ζαμπέλιος με τις άρχαιοπρεπείς τραγωδίες, ο 'Ιάκωβος Ρίζου Νερούλης με τα «Κορακιστικά», ο Γου- ζέλης του «Χάση». 'Υστερα αρχίζει ή καινού- ρια γενιά από το 1833 και δώθε με το Δ. Βερναρδάκη, τον 'Αγγελο Βλάχο κλπ. 'Από την πρώτη γενιά ζει ακόμα ο Μιχαήλ Χουρ- μούζης. 'Εχει γεννηθεί περίπου στα 1805 - στα 1873 λείι πως γειτονεύει με τα 70 — και πεθαίνει στα 1882, στις 6 'Οκτωβρίου.

Οι άδελφοί Σούτσοι άπορρίπτονται χωρίς συζήτηση, το ίδιο και ο Μάτεσης' είναι τόσο άταίριαστο το κλίμα της παράφρασης και με τους τρεις. Για το Χουρμούζη εκτός απ' τη μαρτυρία του καταλόγου της παλιάς ιδιωτικής βιβλιοθήκης έχουμε και τις παρακάτω: α) Με- τάφρασε τον «Πλούτο» σημειώνει ο Μανουήλ Γεδεών στη «'Αποσημείωματα Χρονογράφου» (1800 - 1913) 'Αθήνα 1932, σ. 31 - 34, 6) Στο φύλλο 350/4.10.1866 της έφημερίδας «'Αρμονία» που έβγαζε στην Πόλη ο Χουρμού- ζης, στη σ. 3 δημοσιεύεται διαφήμιση του βι- βλιοπωλείου Σ. 'Ανδρεάδη για μια μεγάλη σειρά βιβλίων που πωλούνται σ' αυτό και σε τιμές συγκαταβατικές. Σ' αυτή μια κωμωδία του αναφέρεται μαζί με τον Πλούτο:

Μαλακῶφ Κωμωδία ὑπὸ Μ. Χουρμούζη. 'Ο Πλούτος τοῦ 'Αριστοφάνους μετάφρασις. 'Εκτός από τις παραπάνω μαρτυρίες, έχου- με και άλλα στοιχεία που τις ενισχύουν και τις κάνουν ακλόνητες. 'Ο ανώνυμος της παρά- φρασης επιτίθεται στον πρόλογό του έναντίον της νεολαίας του 1860 που διαβάσει μεταφρά- σεις ρομάντζων της εποχής:

«Τὰ τρόπαια τῶν ρ ο μ α ν τ ζ ο μ ε τ α - φ ρ α σ τ ῶ ν δὲν μ' ἀφίηνον νὰ καθέδω! Καὶ ἀληθῶς πολὺ γαργαλίζεσαι τὰς κεφαλὰς μου ὅταν βλέπω δαφνοσεφεῖς τὰς κεφαλὰς τῶν μεταφραστῶν ξένων μυθιστορημάτων καὶ ζηλεύω μέχρι φθόνου τὴν τύχην τῶν εὐεργε- τῶν αὐτῶν τῆς ἐλληνικῆς νεολαίας! 'Αλλὰ μὴ γνωρίζων δυστυχῶς φραντζέζικα ἵνα μεταφρά- σω κ' ἐγὼ «τὸ παλιοπάπουτσο τῆς βασιλίσ- σης» ὡς ἄλλοι μετέφρασαν τὸ περιδάραιον αὐ- τῆς, παρῆφρασα τὸν Πλούτον τοῦ 'Αριστοφά- νους μετασκευάσας ἐν μέρει αὐτόν, ὅχι δε- βαίως πρὸς χάριν τῆς ρ ο μ α ν τ ι κ ῆ ς ν ε ο λ α ί α ς, ἥτις «πολλὸν ρομάντζων τεύχεα ἴδε καὶ νόον ἔγνω»...» (βλέπε προ- χειρότερα πρόγραμμα Φεστιβάλ 'Αθηνών 1957).

Αὐτὰ τὰ τρόπαια δὲν ἀφίηναν τὸ Χουρμού- ζη νὰ καθέδωι μέχρι γήρατος. Στὰ 1882 λί- γους μῆνες πρὶν πεθάνει τύπωσε μιὰ σάτιρα ἐναντίον τῶν ρομαντζογράφων, μιὰ μικρὴ πα- ρωδία τέτοιων ρομαντικῶν μυθιστορημάτων, με- τὸν τίτλο: «Παρωδικὴ μικρογραφία μυθιστορη- μάτων».

«'Ιδοὺ πόθεν ἔλαβα τὴν ἀφορμὴν ν' ἀναγνώ- σω καὶ ἐγὼ τὰ δημοσιεύμενα περισπούδαστα μυθιστορήματα, καὶ ἐξ ἰδίας ἀντλήψωσις νὰ γράψω παρωδικῶς τὴν παρούσαν μικρογραφίαν αὐτῶν. Βλέπων πολλάκις χαριτοβρύτους, ὑπάν- δρους καὶ παρθένους, καθημένας νωχελῶς (κα- τὰ τοὺς Ρωμαντογράφους), ἐπὶ τῶν, ὡς αὐ- τὰς, ἄβρων πολυθρόνων των, (ἡ παρομοίωσις ρομαντζογραφικῆς ἀδείας), καὶ ἐχούσας ἐν χερ- σὶν, ἄλλαι μὲν ἐφημερίδας, καὶ προσηλωμένας εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐπιφυλλίδων, ἄλλαι δὲ βιβλίαρια χρυσοδεμένα...».

'Αλλο μόνιμο πάθος του Χουρμούζη που το συναντούμε και στον παραφραστή του «Πλού- του» είναι οι «άφωσιωμένοι» στον 'Οθωνα, τα στίφη των ξενοδουλων που είχαν συνεταιριστεί με τους Βαυαρούς για να πιούν το αίμα της 'Ελλάδας.

'Από τα σημαντικά σημεία της παράφρασης του «Πλούτου» είναι τα παρέμβλητα κομμάτια. Με αυτά τα κομμάτια ο παραφραστής μετά- φερνε την αρχαία κωμωδία στην εποχή του, τα τελευταία χρόνια του 'Οθωνα στην 'Ελλά- δα. Σ' ένα τέτοιο παρέμβλητο κομμάτι μιλάει για το πως θα είναι ή ζωή όταν ο Πλούτος ά- ποχτοῦσε το φῶς του και δε θα ήταν πιά στρα- βός για να πηγαίνει στους άδικους και τους άτιμους:

«ΧΡΕΜΥΛΟΣ: ... Οἱ τίμιοι καὶ οἱ δίκαιοι νὰ μοιραστοῦνε ἴσια ὅλοι τοὺς τὸν Πλούτον, χωρὶς νὰ ἔχη κανεὶς τοὺς τίποτα περισσότερον ἀπὸ τὸν ἄλλον» ἴσια ὅλοι.

PENIA: Ζητεῖς λοιπὸν καὶ σὺ νὰ κάμης τὴν κοινοκτημοσύνη;

ΧΡΕΜ.: Βέβαια! ἀφοῦ ὅλοι αὐτοὶ ποὺ εἶπα εἶναι τίμιοι καὶ δίκαιοι, πρέπει καὶ ὅλοι ἴσια νὰ εἶναι πλούσιοι.

ΒΛΕΨΥΔΗΜΟΣ: 'Ετσι πρέπει κιόλας.

PENIA: Καὶ πόσον καιρὸ θὰ βαστάξ' αὐτὴ ἡ ἰσότης σου;

ΧΡΕΜ.: 'Οσο ποὺ ζοῦνε.

PENIA: Τὰ μὲν αὐτὰ σὺ καὶ μιὰ λύρα!

ΧΡΕΜ.: Τὰ δικά σου κ' ἑνας κοῦκκος! »

Ο 'Αριστοφάνης για ισότητα και κοινοκτη- μοσύνη μίλησε μονάχα στις «'Εκκλησιάζουσες» αλλά πόσο διαφορετικά από τον 'Αριστοφάνη φαίνεται απ' το παραπάνω απόσπασμα και από την συνέχειά του που δεν έβαλα εδώ και από όσα λέει στον πρόλογο του Πλούτου εξη- γώντας γιατί προτίμησε να μεταφράσει τον Πλούτο και όχι τις «'Εκκλησιάζουσες»:

«Διατί τέλος τὸν Πλούτον καὶ ὅχι τὰς 'Εκ- κλησιάζουσας του, ἀφοῦ καὶ σήμερον πολλὰ ἀξιοίμαι Κυρίαι, παρατήσαντες τὴν δελάνην καὶ τὸ ράψιμον ἀναδιφούν τὰς ἐφημερίδας καὶ ἀνακατώνονται εἰς τὰ πολιτικὰ ἢ ὡς αἱ ἴδιαι τὸ λέγουσιν π ο λ ι τ ι κ ᾶ ρ ο υ ν ».

Στις «Ἐκκλησιάζουσες» αἴτημα εἶναι ἡ ἰσότητα ἀνάμεσα στὰ δυὸ φύλλα, ἐνὸς στὴν παρὰφραση γίνεται λόγος γιὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἰσότητα ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Δηλαδή ὁ παραφραστής τοῦ «Πλούτου» ἀντιμετωπίζει τὸ πρόβλημα κατὰ τὸν τρόπον ποῦ εἶχε τεθεῖ στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα ἀπὸ τὸ εὐρωπαϊκὸ ἐργατικὸ κίνημα καὶ ἀπὸ τὴν εἰδικὴ ἐπιστημονικὴ φιλολογία τῆς ἐποχῆς. Ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα εἶχαμε ἀπηχήσεις αὐτῆς τῆς φιλολογίας καὶ αὐτῆς τῆς κίνησης. Δὲν ἔχει μελετηθεῖ τὸ θέμα καὶ δὲν ἔχουν συγκεντρωθεῖ στοιχεῖα. Ἄν λάβουμε ὅμως ὑπόψη μας πὼς τὸ «Περὶ ἰδιοκτησίας» συγγραμμα νεώτατον τοῦ κυρίου Α. Τιέρ (= Θιέρσου) κυκλοφόρησε στὴ Γαλλία τὸ φθινόπωρο τοῦ 1848 καὶ στὴν Ἑλλάδα μεταφράσθηκε ἀπὸ τὸν Α. Σίμο καὶ τυπώθηκε στὰ τυπογραφεῖα Φ. Καραμπίνου καὶ Κ. Βάφα τὴν ἴδια χρονιά, κι ἂν ἀκόμα σκεφτοῦμε πὼς τὸ νεολαϊστικὸ κίνημα τῶν Σκιαδιστῶν τοῦ 1859 ἀπογοητεμένο καὶ μετὰ τὸ διώξιμο τοῦ Ὁθωνα, μὲ τὸ ξέσπασμα τῆς Παρισινῆς Κομμουνῆς ἀρχισε νὰ προσανατολίζεται ξανά πρὸς τὴ Δύση μὲ ἀνανεωμένες τὶς ἐλπίδες, μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε πὼς καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα παρακολουθοῦσαν τὴν ἰδεολογικὴ κίνησι τῆς Εὐρώπης μὲ ἐνδιαφέρον.

Γιὰ τὸ Μιχαὴλ Χουρμούζη ἔχουμε δυὸ κύρια ἄρθρα τοῦ στὴν ἐφημερίδα τοῦ «Ἀρμονίας» τῆς Πόλης, τὸ ἓνα στὶς 17 Ἰουνίου 1864, «Οἱ συνεταιρισμοί», καὶ τὸ ἄλλο στὶς 11 Νοεμβρίου 1864, «Ὁ ἐργάτης ἐν τῇ κοινωνίᾳ», ποὺ δείχνουν τοὺς δρόμους ποῦ ἀκολουθοῦσε ἡ σκέψις του. Στὸ πρῶτο, συμβουλεύει τὸ ἐλληνικὸ κεφάλαιο τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ ἐμπορικὸ νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ βιομηχανικὸ ἂν θέλει νὰ διατηρήσει τὶς θέσεις του στὸ χώρο τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, καὶ στὸ δεύτερο συνιστᾷ τοὺς ἐργάτες νὰ ὀργανωθοῦν σὲ σωματεῖα. Στὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ ἀρθροῦ του, τοῦ δευτέρου, γράφει, ἀντὶ νὰ μιμοῦμαστε τὴν Εὐρώπην σὲ ὅ,τι ἀσχημὸ ἔχει, νὰ τὴ μιμηθοῦμε στὰ καλὰ της:

«Τί πταίει ἡ Εὐρώπη, ἂν ἐρανιζόμεθα παρ' αὐτῆς ἀντὶ μέλιτος δηλητήριον; Τί πταίει ἡ Εὐρώπη ἂν ἡμεῖς τυφλώττομεν πρὸς τὰ καλὰ καὶ ζητοῦμεν διὰ μικροσκοπίου πᾶν τὸ ἐπιβλαβές, ὅπως τὸ μεταφτεῦσωμεν εἰς τὴν Ἀνατολήν;

Ναί! Μιμηθώμεν τὴν Εὐρώπην ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὴν πολυτέλειαν, οὐχὶ εἰς τὴν ἐπιπολαιότητα, οὐχὶ εἰς τὴν ἐπίδειξιν. Μιμηθώμεν αὐτὴν εἰς πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὸν ἀληθῆ πολιτισμόν, εἰς τὴν ἀληθῆ πρόοδον, εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς ἀνθρωπότητος!...

...Πρόκειται περὶ τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Τὸν ἐργάτην ἡ κοινωνία κατατάσσει εἰς τὴν κατωτέραν αὐτῆς βαθμίδα, καὶ ἐν τούτοις ὁ ἐργάτης εἶναι ἐν τῶν εὐγενεστέρων αὐτῆς τέκνων. Ὁ ἐργάτης δὲν κερδοσκοπεῖ ἐπὶ τῇ βλάβῃ τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς συμβαίνει εἰς πολλὰ ἄλλα ἐπαγγέλματα, ἀλλ' ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου του κερδίζει τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ὁ μέλας τοῦ ἐργάτου ἄρτος εἶναι γλυκύτατος, καθὼς ἡρυγμένος ἐν τῇ τιμιότητι καὶ τῇ ἀρετῇ.

Ὁ ἐργάτης εἶναι ὁ μοχλὸς διὰ τὴν κοινωνίαν ἡ κοινωνία δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ

αὐτοῦ, καὶ ἐν τούτοις τὸν ἔχει παρηγκωνισμένον, παρημελημένον, καὶ ἐρριμμένον εἰς τινὰ γωνίαν, ἐν τῷ σκότει!...» Καὶ λέει παρακάτω ὁ Χουρμούζης πὼς ἡ κοινωνία δὲν κάνει τίποτα γιὰ τὸν ἐργάτη· γηράζει χωρὶς καμιά ἀσφάλεια γιὰ τὴ ζωὴ του. Καὶ συνεχίζει:

«Ὅ,τι λοιπὸν δὲν πράττει ἡ κοινωνία, ἂς πράξωσιν αὐτοὶ οὗτοί οἱ ἐργάται, μιμούμενοι κατὰ τοῦτο τὴν Εὐρώπην. Διακόσιοι π.χ. ἐργάται συνεταιριζόμενοι, καὶ ἀφαιρούντες πέντε μόνον γρόσια ἐκ τοῦ μηνιαίου αὐτῶν, ἔχουσιν ἐντὸς ἐνὸς ἔτους ἐν τῷ ταμείῳ, τῆς ἐαυτῶν ἐταιρίας τὴν ποσότητα τῶν 12.000 γροσίων... Οὕτως ἕκαστον σωματεῖον ἐργατῶν ἀποτελεῖ σημαντικὸν ἀποθεματικὸν κεφάλαιον, ἐξ οὗ διατηροῦνται οἱ ἀπόμαχοι τῆς ἐργασίας, οἱ πραγματικοὶ ἄξιτοι βοηθείας.

Οὕτως, ὁ ἅπαντα τὸν βίον αὐτοῦ εἰς τὴν ἐργασίαν καταναλώσας ἐργάτης δὲν ἐξευτελίζεται τείνων πρὸς τὸν τυχόντα ἐπαίτιδα χεῖρα, ἀλλὰ ὡς εἰς τὴν νεότητά του οὕτω καὶ εἰς τὸ γῆρας του διατηρεῖται ἐκ τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας.

Εἶθε ἡ ἀσθενὴς ἡμῶν φωνὴ νὰ εὕρῃ ἡμῶν παρὰ ταῖς ἐργατικαῖς τάξεσι τῆς ἡμετέρας πρωτεύουσας! Εἶθε νὰ λάβωμεν ἀφορμὴν ὅπως ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου, οὐχὶ πλέον ὅπως παροτρύνωμεν, ἀλλ' ὅπως ἀναγγελλώμεν τὴν σύστασιν τοιούτων ἐργατικῶν ἐταιριῶν.

Ἡ ἔνωση ἡ ἀποτελεῖ τὴν δυνάμιν. Ἡ ἔνωσις εἶναι ἀναπόφευκτος ὅπως διαπραχθῇ ἀποτελεσματικῶς φιλανθρωπικὸν τι ἔργον. Ἐνωθῇτε λοιπόν, συσφιχθῇτε, εὐγενῆ τέκνα τῆς κοινωνίας, ἐκ δὲ τοῦ τοιούτου συνδέσμου ὑμῶν παραχθήσονται, ἐστὲ περὶ τούτου πλέον ἢ βέλαιοι, ἀνυπολόγιστα ἀγαθά!»

Ὁ παραφραστής τοῦ «Πλούτου» ἔχει κοινὸ ἰδεολογικὸ ἐπίπεδο, κόσμον ἰδεῶν, μὲ τὸν Μιχαὴλ Χουρμούζη.

Ὅρισμένες λέξεις καὶ φράσεις κοινὲς στὴν παράφραση καὶ στὶς ὀνοματισμένες κωμωδίες τοῦ Χουρμούζη ἐνισχύουν κι αὐτὲς τὶς μαρτυρίες ποὺ βεβαιώνουν πὼς ἡ παράφραση αὐτὴ ἀνήκει στὸν Χουρμούζη: «πετεινοκαύκαλος», «σὲ κόφτω μὲ τὸ μέλι» (= συγγνώμην ποῦ σὲ διακόπτω) («Υπάλληλος», κωμωδία, 1836), σ. 67 καὶ 102).

Ἡ παράφραση τοῦ «Πλούτου» ἔχει ὅμοια δομὴ μὲ τὶς κωμωδίες τοῦ Χουρμούζη. Ὁ Πλούτος εἶναι ἀπ' τὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοφάνη ποὺ μᾶς διασώθηκαν ἀτέλειωτα, κολοβά. Ὁ παραφραστής δίνει τέλος ὅμοιο μὲ τὶς κωμωδίες τοῦ Χουρμούζη. Κλείνει π.χ. τὴν κωμωδία μὲ τοῦτο τὸ τραγούδι ποὺ βάζει νὰ τὸ λέει ὁ Χορὸς ἀπὸ ἀγροίκους (= χωριάτες, ἀγρότες):

- Ὁ Α. Μέσα φτώχεια βρωμερά
- Ὁ Β. Μέσα Πλούτε καὶ χαρά.
- Α. Ἐξω διάβολε Πενία
- Β. Μέσα ἡ Εὐδαιμονία.
- Α. Μὲ τὸν Πλούτον εἶν' ζωὴ
- Β. Χαρὰ γέλια καὶ βοή.
- Α. Μὲ τὴν φτώχεια νύχτα μέρα
- Β. Πείνα γρίνα ψεῖρες λέρα.
- Α. Τρώγει ὁ Πλούσιος σὰν Ἀφέντης

- 6. Περπατεῖ καὶ σὰν Λεβέντης.
- Α. Κι ὁ φτωχὸς ψωμάκι χαῦτει
- 6. Περπατεῖ κι' ὅλο σκοντάφτει.
- Α. Τρώγει ὁ Πλούσιος ὅ,τι θέλει
- 6. Μὲ τὰ γέλια γάλα μέλι.
- Α. Κι ὁ φτωχὸς ψωμὶ κομμάτι
- 6. Μὲ τὸ δάκρυο στὸ μάτι.
- Α. Τρώγει ὁ Πλούσιος τὰ σφουγγάτα
- 6. Μὲ τὰ μάγουλα γεμάτα.
- Α. Τρώγει κι ὁ φτωχὸς κρομμῦδι
- 6. Ἀρτυμένο μὲ τὸ ξύδι.
- Α. Τρώγει ὁ Πλούσιος φαγιὰ χίλια
- 6. Κι ὁ φτωχὸς μικρὰ γογγύλια.
- Α. Τρώγει ὁ Πλούσιος συναγρίδα
- 6. Κι ὁ φτωχὸς ἂν βρῇ σμαρίδα.
- Α. Τρώγει ὁ Πλούσιος χοντρὸ ψάρι
- 6. Ἀστακοὺς σουπιὲς χαδιάρη
- Α. Τρώγει κι ὁ φτωχὸς ἐλῆα
- 6. Βούκες δυὸ κάμει τὴ μιά.
- Α. Τρώγει ὁ Πλούσιος παντεσπάνια
- 6. Καὶ κρασί πίνει σαμπάνια.
- Α. Κι ὁ φτωχὸς βρωμοσαρδέλα
- 6. Καὶ νερό μὲ τὴ βαρέλα.
- Α. Τρώγει ὁ Πλούσιος καὶ καπόνια
- 6. Σῦκα μῆλα καὶ πεπόνια.
- Α. Τρώγει κι ὁ φτωχὸς ροδύθια
- 6. Καὶ γιὰ μῆλα κολοκύθια.
- Α. Εἶν' ὁ Πλούσιος στολισμένος
- 6. Μὲ πλατεῖα χρυσοντυμένος.
- Α. Κι ὁ φτωχὸς βρακὶ φορεῖ
- 6. Ὅπου μόλις τὸν χωρεῖ.
- Α. Πέφτ' ὁ Πλούσιος νὰ πλαγιάσῃ
- 6. Καὶ ξυπνᾷ ὅταν πεινάσῃ.
- Α. Κι ὁ φτωχὸς ὅταν πεινάσῃ
- 6. Τότε πέφτει νὰ πλαγιάσῃ.
- Α. Μέσα πλούτε καὶ χαρὰ
- 6. Ἐξω φτώχεια βρωμερά.
- Α. Οἱ καλοὶ ἄς εὐτυχοῦν
- 6. Κι οἱ κακοὶ ἄς δυστυχοῦν.

II.

Σὲ ἄλλη σελίδα τούτου τοῦ τεύχους δίνουμε τὸ τέλος τῆς κωμωδίας τοῦ Χουρμούζη «Τυχοδιώκτης». Ὁ ἀναγνώστης ἂς κάνει μιὰ πρόχειρη σύγκριση γιὰ νὰ διαπιστώσει πόσο κοινὰ εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ στὰ δυὸ αὐτὰ ἔργα. Μὲ Χορὸ τελειώνει ὁ «Τυχοδιώκτης» καὶ ὁ «Υπάλληλος». Τὸ ἴδιο πνεῦμα, ἡ ἴδια ἰδεολογία, ἡ ἴδια δομὴ.

Ὁ Μιχαὴλ Χουρμούζης εἶναι ὁ παραφραστής τοῦ «Πλούτου» τοῦ Ἀριστοφάνη. Τὸ βεβαιώνουν τὰ στοιχεῖα ποὺ παρουσιάσαμε παραπάνω. Πιστεύω πὼς ἂν ἀρχίσει νὰ γίνεταί ὁ λόγος ποὺ πρέπει γιὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο του, κι ἄλλα πολλὰ στοιχεῖα θὰ ἔρθουν στὴν ἐπιφάνεια. Ὁ Χουρμούζης δὲν ἦταν κανένας ἀνθρωπος ποὺ ζοῦσε παράμερα ἀπὸ τὸν κόσμον, ὥστε νὰ μὴν τὸν ξέρει κανένας. Στὸ Ναύπλιο, στὴν Ἀθήνα, στὴν Πόλιν ἔκανε τὴ ζωὴ ἐνὸς σπουδαίου δημόσιου ἀντρα. Μιὰ ἀνάμνηση τῆς παρουσίας τοῦ Χουρμούζη στὸ Ναύπλιο τὴ φύλαξε στ' ἀπομνημονεύματά του

(«Ἡ ζωὴ μου», ἔκδοση Συλλόγου Ὁφελίμων Βιβλίων, σ. 24), ὁ Δημήτριος Βικέλας:

«Ἐσύχναζεν ἐπίσης εἰς τὴν οἰκίαν μας ὁ Χουρμούζης, ὁ γράφας τὸν «Λεπρέντην», ἄλλας κωμωδίας καὶ τὰ «Κρητικά». Ἦτο ἀνθρωπὸς ζωηρὸς καὶ ἐξυπνος, ἀλλὰ δὲν ἤμουν εἰς ἡλικίαν νὰ ἐκτιμῶμαι τὸ πνεῦμα του. Ἐφηρε τότε τὴν φουστάνελλαν, εἶχε δὲ συνήθως ἀνοικτὸν τὸ ὑποκάμισον καὶ ἐνθουμούμαι τὰ λάσια στήθη του ὡς καὶ τὰς δασεῖς ὄφρεϊς του. Υἱὸς ἐμπόρου Κωνσταντινουπόλεως, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα διαρκούσης τῆς Ἐπαναστάσεως κατελέχθη μεταξὺ τῶν ἀγωνιστῶν, ἐπολέμησε δὲ εἰς Κρήτην ὅπου συνώδευσε τὸν στρατηγὸν Ραϊνέκ. Ἀγνοῶ τί ἐπηγγέλλετο εἰς Ναύπλιον. Κατόπιν ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκρημάτισεν ὑπάλληλος τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως. Δὲν τὸν ἐπανεῖδα ποτέ.»

Μέσα στὸ μικρὸ αὐτὸ ἀπόσπασμα ἀνακατώνονται πρῶτες ἀναμνήσεις μὲ ἄλλες πολὺ καποινὲς πληροφορίες, γιὰ τὸ Βικέλας γράφει τὰ ἀπομνημονεύματά του ὕστερα ἀπὸ τὸ 1880. Πάντως αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ πορτραῖτο μὲ τὶς δυὸ τρεῖς πεταχτὲς μολυβιὲς μᾶς εἶναι χρήσιμο, πολὺ περισσότερο ὅταν σκεφθοῦμε πὼς εἶναι τὸ μοναδικὸ γιὰ τὴν περίοδο ἐκείνη τῆς ζωῆς τοῦ Χουρμούζη. Πρόκειται γιὰ τὸ 1840 - 41. Ὁ Χουρμούζης ἦταν τριανταπέντε - τριαντάεξι χρονῶ, σύμφωνα μὲ τὴ σχετικὴ ἀναφορά στὴν ἡλικία του κατὰ τὴ διάλεξή του στὸ Φιλολογικὸ σύλλογο τῆς Πόλης στὰ 1873 («γεῖτων τῶν 70 ἀπολαμβάνων ὅμως ἀκόμη καὶ ὑγείαν ἐπίζηλον»). Αὐτὰ ποὺ λέει ὁ Βικέλας γιὰ τὸν τύπο τοῦ Χουρμούζη τὰ ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ ἴδιος μὲ ὅσα εἶπε στὴν διάλεξή του αὐτῇ: «καὶ ἡ φυσικὴ μου ζωηρότης ἐντελὼς δὲν μὲ ἐγκατέλειπεν»· συμπεραίνετε ὅθεν ὁποῖος ἦμην μεταξὺ τῶν 20 καὶ 30 ἐτῶν· ἐγὼ λοιπὸν ὁ τότε πλήρης ὑγείας καὶ ζωηρότητος...» Εἶχε τυπώσει ὡς τότε τέσσερες κωμωδίες, τὸν «Λεπρέντην» (1835), τὸν «Τυχοδιώκτην» (1835), τὸν «Υπάλληλο» (1836), τὸν «Χαρτοπαίκτη» (1839) καὶ τοὺς «Διαλόγους» του στὰ 1838.

Ἦρθε φαίνεται στὴν ἀγωνιζόμενη Ἑλλάδα κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Ἐπανάστασης, σὲ ἡλικία 20 - 22 χρονῶ, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι περισσότερο γνωστὴ ἡ συμμετοχή του στὴν ἐκστρατεία κατὰ τῆς Κρήτης μὲ τὸ στρατηγὸ Ραϊνέκ. Ὁ ἴδιος ὅμως στὴ διάλεξή του στὰ 1873 ἀναφέρει περιστατικὰ τῆς Ἐπανάστασης ποὺ τὰ εἶχε παρακολουθήσει αὐτοπροσώπως. Στὸ Ναύπλιο μετὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας ἦταν ἀξιωματικὸς ἀλλὰ χωρὶς θέση, ἐξ αἰτίας τῆς διάλυσης τοῦ στρατοῦ τῆς Ἐπανάστασης ἀπὸ τὴν Ἀντιβασιλεία. Αὐτὴ τὴν ἐνέργεια τοῦ νεαροῦ κράτους, νὰ διώξῃ ἀπ' τὸ στρατὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ μὲ τοὺς κόπους καὶ τὶς θυσίες τοὺς ἰδρύθηκε, ὁ Χουρμούζης δὲν μπόρεσε ποτὲ νὰ τὴν ξεχάσῃ, γι' αὐτὸ καὶ σ' ὅλη του τὴ ζωὴ, δὲν κάνει τίποτα ἄλλο παρὰ νὰ πολεμᾷ τοὺς Βασιλοὺς, τοὺς «ἀφοσιωμένους» σ' αὐτοὺς Ἕλληνες «πινυκτοπλῦτες» καὶ τὸν κάθε ἡγήγῃ εἶτε τοῦ κράτους εἶτε τῆς ἐκκλησίας, ποὺ ἀποκαλύπτεται συμπεριφορὰ ἀντιθέτως καὶ κλέφτης καὶ ἀνήθικος.

Συμφώνα με αὐτοβιογραφικὰ στοιχεῖα ἦταν σύγαμπος τοῦ παλίου ἀρματολῶ ἑκτονόμου Γεωργίου Λεπενιώτη καὶ ὕστερα ὀπλαρχηγοῦ τοῦ 21 Γιάννη Φραγκίστα καὶ εἶχε δύο παιδιὰ. Τὸ ἓνα μάζεται Ξενοφῶν — μένει καὶ τὸ ἄλλο — ὄνο- καὶ εἶναι ὁ μόνος ποὺ ὑπογράφει τοὺς στίχους τοῦ θανάτου τοῦ ἀγγελτή-
 Στὰ 1853 εἶναι θάνατος τοῦ πατέρα του.

Στα 1853 είναι ημερομηνία του πατέρα του.
 πρόλογος του «Υπαλλήλου» φθιώτιδος. 'Ο
μία τη 6 Αυγούστου, Στη Λαμία ένα διάστη-
μα είχαν συγκεντρωθεί πολλοί αξιωματικοί του
 21 από τις περιοχές που δεν συμπεριλήφθη-
 καν στα σύνορα του νέου ελεύθερου κράτους.
 Στα 1854 ξεσπάει ο Κριμαϊκός πόλεμος.
 "Έλληνες αξιωματικοί παραιτούνται απ' την ύ-
 πηρεσία τους και μπαίνουν με στρατό στη Θεσ-
 σαλία, ένισχύονται από τους ντόπιους και δι-
 νουν μάχες με τον Τουρκικό στρατό. Οι 'Αγ-
 γλοι που είναι σύμμαχοι των Τούρ-
 κων έναντι των Ρώσων σύμμαχου των Τούρ-
 τω 'Ηπειρο - θεσσαλικό κίνημα βγάζουν στρα-
 τὸ στὸν Πειραιά καὶ ἐγκαθιδρύουν κυβέρνησις.

Ὁ Μανουὴλ Ἰω. Γεδεὼν στὶς σελίδες τοῦ ἀφιερώνει γιὰ τὸ Χουρμούζη σημειώνει: «Μετὰ τὴν πρόσκαιρον θεοκρατικὴν ἐπανάστασιν, προ- ῆ 1856, καί, καθὼς ἐβρουλεῖτο ἐν Φαναρίῳ, ἐμι- σθοδοτεῖτο ὑπὸ τῆς Ὑψ. Πύλης» (᾿Αποσημειώ- ματα Χρονογράφου», σελ. 32). (᾿Αποσημειώ- ῆ Ἀθήνας (9/10/1882). Ὁ ᾿Αἰὼν» τῆς τὰ ἐξῆς: ᾿Ανὴρ πνεύματος γράφει πᾶν σ' αὐτὸ παιδείας ἱκανῆς, διήλθεν ἐν ᾿Ελλάδι τὰ ἔτη τῆς ἀκμαίας ἡλικίας, ὑπηρετήσας καὶ στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς. Προήχθη μέχρι καὶ στρατιωτικῶς ἀντισυνταγματάρχου ἐν τοῖς ἀτάκτοις τάγμα- σι, δις δὲ ὡς βουλευτῆς ἐκ Φθιώτιδος παρεκά- θησεν ἐν ταῖς πρὸ τοῦ 1861 Βουλαῖς, λίαν εὐ- θλώττως πολλὰκις ὁμιλήσας ἀπὸ τοῦ δήμου καὶ ἀγαθὰς ὑποστηρίξας ιδέας. Πρὸ τοῦ 1862, παραιτήσας τοὺς ἐν ᾿Ελλάδι βαθμοὺς αὐτοῦ, μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, τυχὼν περιποι- ῆσεων καὶ συντάξεως παρὰ τῆς Τουρκικῆς Κυ- βερνήσεως. Μεθ' ὅλον τὸν σεβασμὸν, ὃν εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ ἔχομεν, τὴν τοιαύτην πράξιν του δύνανται νὰ τὴν ἐξηγήσωσιν. Ποικίλοι λό- γοι νὰ τὴν δικαιολογήσωσιν. Ἀλλὰ τὸ δυσά- καὶ νὰ τῆς ἀποφάσεως ἐκείνης ἐμείωσε κατὰ ρεστον ἡ μέχρι τελευταίας πνοῆς πολιτεία τοῦ Χουρμούζη διότι ὅ,τι δύναμις αὐτῷ ἔπραξεν ὡς πρὸς προσφέρει ὑπηρεσίας εἰς τοὺς ᾿Ελλη- νας. . .»

Χαλκιδεύς. «Η συγκεχυμένη πληροφορία του Γεδεών πώς
έφυγε απ' την Ελλάδα στα
Χορμούζης 56, νομίζω πως δέ θ' αργήσει να δια-
συντάκτεις της παραπάνω νεκρο-
«Αιώννα» γνωρίζει πολύ περισσό-
του προ παντός θυμάται καθαρότερα.
λογίας να εξηγήσει, σημειώνει, τη φυγή του
Μπορεί να κάνει τον Χορμούζη «να πάρει τὰ
αίτια του και να φύγει». Οί χρονολογίες του
μαζί του και του προλόγου της παράφρασης
«Πλούτου» πιστεύω πως, για την ώρα,
του να μάς αποκαλύψουν τὸ μυστικό. 'Ο
μπορούν

παράφραστῆς χρονολογεί τὴν παράφρασή του «1860 κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον» καὶ τὴν ἐκδόσῃ «1861». Ἡ ἐφημερίδα «Μέριμνα» ἀναγγέλλει τὴν ἐκδοσὶν τοῦ «Πλοῦτου» στὸ φύλλο τῆς 8 Μαΐου 1861. Ἐπειδὴ ἡ διεύθυνσις τοῦ τυπογραφείου τῆς «Μέριμνας» στὸν «Πλοῦτον» εἶναι «κατὰ τὴν ὁδὸν Πραξιτέλους», σημαίνει πὼς τὸ βιβλίον τυπώθηκε Μάρτιο γιὰτὶ ὕστερα ἡ ἐφημερίδα ἐγκραταστάθηκε στὴν ὁδὸ Καλοκοτρῶνῃ. Ὅσο γιὰ τὸν πρόλογο τοῦ Πλοῦτου σημαίνει «Γέγραφα κατὰ μῆνα Μάρτιο 1860.

Τὴν πιὸ παλαιὰ ἐνδειξη γιὰ τὴ διαμονὴ τοῦ Χουρμούζη στὴν Πόλὴ μᾶς τὴ δίνει ὁ ἴδιος τοῦ βιβλίου του «Ἡ νῆσος Ἀντιγόνη» (1869): «Ὁταν τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1856 εὐτύχησα ν' ἀσπασθῶ καὶ πάλιν ἐν τῇ Ἀντιγόνη...» (σ. 3). Ἐπίσης ἡ «Μέριμνα» σὲ μιὰ ἀγγελία τοῦ Χουρμούζη γιὰ τὸ «Μαλακῶφ»:

«Πρὸ δύο ἐτῶν συνετάξα Κωμωδῖαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Μ α λ α κ ῶ φ, τῆς ὁποίας τὴν τύπωσιν καὶ ἐπικρόρυξα ἔκτοτε. Ἀλλὰ περιστάσεις ὅλως ἀνεξάρτητοι τῆς θελήσεώς μου, συνετέλεσαν εἰς τὸ ν' ἀναβληθῇ ἡ τύπωσις τῆς μέχρι σήμερον. . . » Ἡ χρονολογία τῆς Ἀγγελίας ἐχει, ὅπως πιστεύω, ἓνα τυπογραφικὸ λάθος ἀντὶ «Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῆς 25 'Ιουλίου 1860» ἔπρεπε νὰ γράφει 1862. Ἡ ἀγγελία δημοσιεύεται στὸ φύλλο 283 τῆς 30 'Ιουλίου 1862. Κι' ἐδῶ ὁ Χουρμούζης μιλάει γιὰ περιστάσεις ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὴν θέλησή του. Φαίνεται πῶς οἱ περιστάσεις αὐτὲς σχετίζονται καὶ μὲ τὴν ἀνωνυμία τοῦ «Πλοῦτου» καὶ μὲ τὴν ἀναχώρησή του ἀπ' τὴν Ἑλλάδα.

‘Ο Χουρμούζης είχε δεσμούς με τὴν «Μέριμνα», ἐφημερίδα ἀντιπολιτευόμενη τὸν Ὁθωνα καὶ ποὺ συνέργησε στὸ διώξιμο τοῦ πρώτου βασιλιᾶ. Αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴ σύσταση ποὺ κάνει στοὺς ἀναγνώστες της νὰ ἐγγραφοῦν συνδρομητὲς στὴν καινούρια κωμωδία του («ἥτις εἶναι γεγραμμένη ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μένοντος Κυρίου Μ. Χουρμούζη γνωστοῦ διὰ πᾶν ὅ,τι μέχρι τοῦδε κωμικὸν ἔγραψεν...»). Στὰ 1882 σὲ τρία φύλλα τῆς ἢ «Μέριμνα» θὰ ἀπασχοληθεῖ μὲ τὸ θάνατό του.

‘Ο ἀγγλογαλλικός στρατός κατοχής εἵχε μένειν ὡς τὸ 1857. Ὁ θρόνος ποὺ στὰ 1852 ἄρχισε νὰ κλονίζεται, μὲ τὸ κίνημα στὴν Ἠπειρο καὶ Θεσσαλία, τὴν ἀπόβαση τοῦ ξένου στρατοῦ καὶ τὸ διορισμὸν κυβερνήσεως ἀρεστῆς στοὺς κατακτητὲς ἀπόχτησε κάποια σταθερότητα στὰ 1854. Ὁ Ὁθωνας ἔπαιξε καλὰ τὸ ρόλο τοῦ μάρτυρα γιὰ τὰ ἔθνηκα συμφέροντα. Αὐτὸ ὅμως δὲν κράτησε πολὺ καὶ ἀπὸ τὸ 1859, μὲ τὰ Σκιαδικὰ, ἡ ἀντιπολίτευση, ποὺ εἶχε ρίζες μέσα στὸ λαό, ὀργάνωναν τὶς δυνάμεις τῆς γιὰ τὴν ἐκθρόνισή του Ὁθωνά. Ὁ ἀγὼνας τῆς ὅσο πῆγαινε καὶ κορυφώνονταν καὶ τὸ 1861 ἡ κυβερνήση Μισαούλη ἀνέλαβε ἀντεπίθεση μὲ συλλήψεις πολιτῶν καὶ ἀξιοματικῶν σὲ εὐρεῖα κλίμακα καὶ ἀνακρίσεις ἀστυνομικοῦ τύπου. Αὐτὴ ἡ ἀντεπίθεσις ἔμεινε στὴν ἱστορία μὲ τὸ ὄνομα «Τὰ συνωμοτικὰ» τοῦ 1861. Ἡ κατάστασις ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ στὴν Ἀθῆνα καὶ σὲ ἄλλες πόλεις εἴταν ἀφόρητη γιὰ τοὺς μὴ «ἀφοσιωμένους» στὸν Ὁθωνα. Παρ’ ὅλ’ αὐ-

ΠΛΟΥΤΟΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ.

ΕΛΕΥΘΕΡΩΣ ΠΑΡΑΦΡΑΣΘΕΙΣ

εἰς τὴν καθομιλουμένην

එකම

★ ★ ★

1860

Κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον.

ΑΘΗΝΗΣΙ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΜΕΡΙΜΝΗΣ.

(Κατὰ τὴν ὁδὸν Πραξιτέλους).

1861.

τὰ τὸ παλάτι δὲν τὴ γλύτωσε τὴ «Φεβρουαρινὴ ἐπανάσταση» τοῦ Ναυπλίου στὸ 1862, οὔτε κι ὁ Ὁθωνας τὸ θρόνο τὸν Ὀχτώβρη τῆς ἴδιας χρονιᾶς.

Στὰ χρόνια αὐτά πολλοὶ ἀντιπολιτευόμενοι τοῦ Ὁθωνα ἀναγκάσθηκαν, γιὰ νὰ μὴ συλληφθοῦν, νὰ φύγουν ἀπ' τὴν Ἑλλάδα. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς, πιστεύω, θὰ εἶταν κι ὁ Χορμούζης, ποὺ τὰ παράτησε ὅλα, καὶ βαρμούς καὶ συντάξεις καὶ πῆγε στὴν Πόλη γιὰ νὰ μὴ ξαναγυρίσει πιά.

Ὁ ἀντιβασιρισμὸς καὶ ἀντιοθωνισμὸς τοῦ Χουρμούζη εἶναι ἀπροκάλυπτος σὲ ὅτι, ἔγραψε εἴτε αὐτὸ εἶπαν διάλογος σὲ μιὰ ἐφημερίδα εἴτε κωμωδία πρωτότυπη, εἴτε παράφραση. Στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του μὲ τοὺς διαλόγους του (1838) γράφει: « Ὅταν κατὰ τὸ 1834 ἠθέλησαν οἱ ξένοι νὰ ἐνσπεύρωσιν τὸν πρόμον εἰς τὰς ψυχὰς μας, καὶ ἐπομένως τὴν δουλικὴν ὑπακοὴν εἰς τὰς θελήσεις τοῦ δεσποτισμοῦ των, κατεχώρησα διαλόγους ἑπτὰ εἰς τὴν ἐφημερίδα ἡ Ἐποχὴ, διὰ τῶν ὁποίων ἐσαυτρίζα καὶ τὴν σπαταλὴν τῶν ἐθνικῶν χρημάτων καὶ τὴν ἀναξιοῦτητα μερικῶν στρατιωτι-

κῶν, καθὼς καὶ τὰ ἀθέμιτα μέτρα τῆς Ἑἰδεκο-
κρατίας...». Ἐδῶ δημοσιεύονται δυὸ ἀπὸ τοὺς
«Διαλόγους» αὐτοὺς τοῦ Χουρμούζη καὶ ὁ
ἀναγνώστης γράζει μόνος του τὰ συμπεράσμα-
τα γιὰ τὸ πνεῦμα, τὶς ἰδέες του. Ὁ διωγμὸς
τῶν ἀγωνιστῶν ἀπὸ τὴν Ἀντιβασιλεία, ἡ πεί-
να τους, τὸ πέσιμό τους στὴ ληστεία, τὸ πέ-
ρασμά τους στὴν Τουρκία μήπως βροῦν ἐκεῖ
προστασία καὶ σωτηρία, ἡ συμπεριφορὰ τῶν
Βαυαρῶν, τὸ ρήμαγμα τῶν δανείων καὶ τῶν
ταμείων τοῦ Κράτους, αὐτὰ εἶναι τὰ θέματα
τῶν «Διαλόγων».

Στὸν πρόλογο τοῦ «Λεπρέντη» (1835), ποῦ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ κωμωδία ἡθῶν πάνω στο μολιερικὸ ὑπόδειγμα, θὰ σημειώσει: «Κατάκει-
τος ἀπὸ πυρετὸν εἰς τὴν κλίνην μου, καὶ ἔστε-
ρημένος φίλου καὶ συγγενῶν, εἶχον μετό-
χους τῆς συγγενείας μου ἅψ' ἑνὸς μέρους τὴν
ἀμχανίαν, καὶ ἅψ' ἑτέρου τὴν μελαγχολίαν·
ἐν τῷ μέσῳ λοιπὸν τοιούτων ὀχληρῶν παρέ-
δρων εὕρισκόμενος, τρία σπουδαῖα ἀντικείμε-
να καταβίδρωσκον τὴν ἰδέαν μου· τὸ ΠΑΡΕΛ-
ΘΟΝ, τὸ ΕΝΕΣΤΟΣ (καὶ τοῦτο ἐννοῶ ὅταν
μέγα μέρος τῆς τύχης μας ἐκρέματο εἰς τὴν
θέλησιν τοῦ Ἀἵδεκ) καὶ τὸ ΜΕΛΛΟΝ...».

Τη δεύτερη κωμωδία του την αφιερώνει στον "Αϊδεκ: «Πρός τὸν ἐξοχτάξιμον στρατηγὸν κύριον Α'Ι-ΔΕΚ τὸν ΤΥΧΟΔΙΩΚΤΗΝ αφιερώνει εὐγνωμοσύνης ἕνεκα ὁ Χουρμούζης» (βλ. φωτοτυπία). Κι αὐτὸ γιατί ὁ "Αϊδεκ «ἐσύντιναι πολὺ εἰς τὸ να γίνη μέγα μέρος τῶν στρατιω-

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΞΟΧΩΤΑΤΟΝ

ΣΤΡΑΤΗΓΟΝ

KYPION KYPION

Αἶδεκ

TON

ΤΥΧΟΔΙΩΚΤΗΝ

ΔΦΙΕΡΩΝΕΙ

ΕΙΓΝΩΜΟΣΥΝΗΣ ΕΝΕΚΑ

Ὁ Χουρμούζης.

των της πατρίδος ψωμοζήται, και ἐγὼ Κωμωδοποιός». Ἀκόμα λέγει γιὰ τὸν Ἀἰδεκ: «ὅταν ἐγίνη τὸ μητρῶν των ὑπὲρ ἐλευθερίας στρατιωτικῶς πρωταγωνισθέντων καὶ ἔμαθεν ὅτι ἡ Ἑξεταστική Ἐπιτροπὴ ἀνεγνώρισεν περὶ τοὺς ἐννεακοσίους ἐταλάνισε τὴν Ἑλλάδα τί θὰ γίνῃ μὲ τὸ σ ο υ ς λ η σ τ ᾶ ς· ἀλλὰ τὸ πιστεύεις αὐτὸ ποτέ; βέβαια ὄχι· διότι, καὶ αὐτὸς τὸ ἐγνώριζεν ὅτι ἂν ἔλειπον αὐτοὶ οἱ λησταί, δὲν ἐδημιουργοῦντο Σ τ ρ α τ η γ ο ῖ, Ἀ ν τ ι - β α σ ι λ ε ῖ ς καὶ Δ ε σ π ὶ τ α ι.» Βέβαια ὁλόκληρος ὁ «Τυχοδιώκτης» εἶναι ἀφιερωμένος στὴν πολεμικὴ κατὰ τὸν Βαυαρῶν.

Ὁ πρόλογος τοῦ «Υπαλλήλου» εἶναι σωστὴ πραγματεία κατὰ τὸν Βαυαρῶν καὶ τὸν «ἀφωσιωμένων» τους, μὲ πολὺ κέφι γραμμένη, μὲ ἀνέκδοτα ξεκαρδιστικὰ καὶ πολύτιμα σήμερα ἱστορικὰ στοιχεῖα. Τέλος, ὁ Χουρμούζης εἶταν ταγμένος ἐναντίον τοῦ Ὁθωνα. Ὡς βουλευτὴς ἀνῆκε στὴν ἀντιπολίτευση καὶ στὴν Πόλῃ πού πῆγε κράτησε τὸ μῖσος τοῦ ἀμείωτο, δεδομένου μάλιστα πὼς σ' αὐτὸ βοηθήθηκε ἀπὸ τὸ πολιτικὸ κλίμα της. Ὁ ἐκεῖ Ἑλληνισμὸς εἶχε περιβάλει τοὺς αὐτοεξοριστοὺς ἀντιοθωνικοὺς καὶ εἶχε πάρει μέρος στὴν ἀνατροπὴ τοῦ Ὁθωνα.

Ὅλ' αὐτὰ μὲ κάνουν νὰ ὑποθέσω πὼς αἰτία πού ἔφυγε ἀπ' τὴν Ἑλλάδα ὁ Χουρμούζης καὶ πού δὲν ἔβαλε τὸ ὄνομά του στὴ παράφραση τοῦ «Πλούτου» εἶναι οἱ διωγμοὶ τὸν ἀντιοθωνικῶν στὰ 1859—1861 καὶ ὄχι ἄλλῃ.

Στὴν Πόλῃ ἐργάστηκε σὰ δημοσιογράφος ἐπαγγελματίας στὴν ἀρχὴ στὴν ἐφημερίδα «Ἀρμονία» (1864—66) καὶ ὕστερα στὴν «Ὁμόνοια» καὶ στὸ «Νεολόγο». Στὴν Πόλῃ τὸν εἶχαν σὲ μεγάλη ὑπόληψη γι' αὐτὸ καὶ ὅταν πέθανε στὶς 6 Ὀκτωβρίου 1882 ὅλες οἱ ἐφημερίδες δημοσίευσαν νεκρολογίες πού ἀποπνέουν σεβασμὸ καὶ ἐκτίμηση. Ὁ Γεδεὼν πού ἐκφώνησε καὶ τὸν ἐπιτάφιο λόγο γράφει γιὰ τὸ δημοσιογράφο Χουρμούζη:

«Τὰ ἄρθρα τῆς ἐντέχνως ἐκτυπωμένης «Ἀρμονίας» ἐγράφοντο δριμύτατα, καυστικὰ κατὰ τὸν παρεκτρεπόμενων παπᾶδων. Ἡμέραν τινα ἔμαθεν ὅτι οἱ μητροπολίται τῆς ἱερᾶς συνόδου ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἱεροὺς κανόνες, ἐσκέφθησαν νὰ πράξωσι τι (λεπτομερείας ἀδυνατῶ νὰ θυμηθῶ, τὰ φύλλα δὲ τῆς «Ἀρμονίας» εἰσὶ σπάνια) ἢ καὶ νὰ ρίψωσι τὸν πατριάρχην. Ἦτο δὲ ὁ Σωφρόνιος Γ'. Ἀγανακτῆσας ὁ Χουρμούζης ἐπὶ τῷ ταρτοφισμῷ ἔγραψε, μεταξὺ ἄλλων: «Καὶ πού ἦτο τὸ πρὸς τοὺς ἱεροὺς κανόνες σέβας των αὐτό, ὅταν ὁ πρῶν Βυζήτης κατηγορηθέντα, ὄχι πλέον διὰ πλημμελήματα, ἀλλὰ διὰ τὰ ἐπτά θανάσιμα ἁμαρτήματα, ἀντὶ νὰ τοῦ κόψουν τὰ γένηα, τὸν ἔπαυσαν μόνον, καὶ σήμερον εἶναι κατὰ παραχώρησιν θεῖαν, τοποτηρητὴς τοῦ ἁγίου Ἡρακλείας, εὐλογῶν, ἀγιάζων, ἱεουργῶν ὁ ἐναγής, καὶ ἐπὶ τέλους χρηματολογῶν τοὺς χριστιανούς: —καὶ προσέθετεν ἀμέσως «Ὁς τις ἀγαπᾷ, ὥς μᾶς ἐνάξῃ εἰς τὸ δικαστήριον». Ἀλλ' οὐδεὶς αὐτὸν ἐνήγαγεν. Οἱ λόγοι τοῦ Χουρμούζη, αἱ δημόσιαι διαλέξεις, ἦσαν διηρησμέναι διὰ παροιμιῶν καὶ γνωμικῶν τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων σοφῶν. Τούτους ἀνεγίνωσκε συνεχῶς, μάλιστα δὲ τὸν Λαέρτιον Διογένη καὶ τὸν Στοβαῖον...»

Ἀμφισβήτηση ὑπάρχει γιὰ τὸ μικρὸ του ὄνομα. Στὶς κωμωδίες καὶ τὰ ἄλλα βιβλία του ὑπογράφεται Μ. Χουρμούζης. Ποιοῦ ὀνόματος ἀρχικὸ εἶταν τὸ Μ; Καὶ ὁ γιὸς του ἀκόμα στὸν ἀγγελτήριο τοῦ θανάτου τοῦ Χουρμούζη περιορίζεται στὸ ἀρχικὸ αὐτὸ Μ. Οἱ ἐφημερίδες στὶς νεκρολογίες τους τὸν ὀνομάζουν Μ ι λ τ ι ῶ δ η. Ὅμως στὰ πρακτικὰ τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου τῆς Πόλης, ὅταν γίνεται μέλος του στὰ 1873, σημειώνεται μὲ τὸ ὄνομα Μιχαὴλ καὶ ἀσφαλῶς ἔτσι θὰ ὑπογράφεται καὶ στὴ σχετικὴ αἴτηση πού ὑπέβαλε. Ὁ Γεδεὼν γράφει: «... ἐλέγετο Χουρμούζιος Τριανταφύλλου, ὡς αὐτὸς οὕτως εἶπε μοι, καίτοι οἱ φίλοι ἐπεσκέπτοντο αὐτὸν τῇ 8 νοεμβρίου, ὡς δὴθεν Μιχαὴλ. Καταγόμενος ἐκ Κρήτης, ἐγεννήθη ἐν Κ)πόλει...». Σὲ ἄλλῃ νεκρολογία — τοῦ «Νεολόγου» — γράφεται πὼς ἡ καταγωγὴ του εἶταν ἀπ' τὴ Θεσσαλία.

Ὁ Χουρμούζης γράφει: «Κων/νος Τριανταφύλλου (ὁ μακαρίτης πατήρ μου), ἦτον 78 ἐτῶν πλήρως, καὶ ἄνευ σχεδὸν ρυτίδων, ὅταν τὴν 5 Μαρτίου 1820 ἔνεκα μεγίστης θλίψεως ἀπέθανεν ἐν Γαλατᾷ ἀπόπληκτος» (Ἡ ν. Ἀντιγόνη, σ. 4).

III.

Τὸ Χουρμούζη δὲν τὸν γνωρίζει οὔτε ἡ κριτικὴ μας, οὔτε ἡ ἱστορία τῆς λογοτεχνίας ἢ τοῦ θεάτρου μας. Δὲν τὸν γνωρίζουν γιὰ δυὸ λόγους: πρῶτα γιατί δὲν ἔχουν στὴν διάθεσή του τὸ χρειζόμενον χρόνον καὶ δεύτερον, πού εἶναι ἐπακόλουθο καὶ τοῦ πρώτου, ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν γνώμην τῶν περασμένων ἐποχῶν, πού δὲν εἶναι πάντοτε ἀνθρώπων πού βρίσκονται σὲ θέσιν νὰ βλέπουν σωστά. Λίγο πολὺ στὴν Ἑλλάδα ἡ κριτικὴ καὶ ἡ ἱστορία δὲν κατόρθωσαν ἀκόμα νὰ γίνουν ἐπιστήμες — μένουν στὸ ἐρασιτεχνικὸ στάδιο — γιατί δὲν τὶς σπκάνουν οἱ κοινωνικὲς συνθήκες. Τὸ κράτος ἔναν αἰῶνα ἔκανε «πᾶν τὸ δυνατόν» γιὰ νὰ σβῇ ἀπὸ τὴν ἱστορία τὸ Εἰκοσιέναι, γιὰ νὰ μὴ θυμᾶται κανεὶς πὼς χρωστέει τὴ γέννησή του σὲ μιὰ πολύχρονη καὶ πολυαίμαχτη λαϊκὴ ἐξέγερση. Ὅποιος ὕστερα ἀπ' τὴν ἐπανάσταση ἔμεινε πιστὸς στὸ πνεῦμα τῆς φυλακίζονταν, τοῦ κόβαν τὸ ψωμί, καί, ἀκόμα, τὸν ἀνάγκαζαν νὰ αὐτοεξοριστεῖ, ἂν εἶταν πολέμαρχος στὴν Τουρκία αἱ ἂν εἶταν διανοούμενος στὴ Δύση καὶ στὴν Ἀνατολή. Παράδειγμα ἀπ' τὴν πρώτη κατηγορίαν, ἡ ληστεία πού φούντωσε, ὕστερα ἀπ' τοὺς ἐπίμονους διωγμοὺς τῶν ἀγωνιστῶν, στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν τουρκοκρατούμενη Ἠπειρο - Θεσσαλία. Γιὰ τὴ δεύτερη κατηγορίαν ἂς εἶναι παράδειγμα ὁ Ἀλέξανδρος Σούτσος καὶ ὁ διωγμὸς τοῦ τύπου ἀπὸ τὴ Βαυαροκρατία.

Ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς μόνον ὁ Βαλέτας πού ἀφήνεται σὲ σχέσεις ἐγκάρδιες μὲ τὴν παλιὰ λαϊκὴ λογοτεχνία καὶ ἐκδηλώνει μὲ τόλμην τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐκτίμησίν του στὸ κάθε τι πού ἔχει ρίζαν γερὴ, εἶπε καλὰ λόγια γιὰ τὸ Χουρμούζη καὶ γιὰ τὸ ἔργο του: «ἔγραφε σὲ ζωντανὸ διάλογο κωμωδίες... καὶ ἔχει, ὅπως δὰ καὶ ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Χουρμούζη, ζωντανούς δια-

λόγους στὴ δημοτικὴ καὶ χαριτωμένες σκηνές καὶ πνεῦμα κριτικὸ προοδευτικὸ, πού καταπιάνονταν τὰ ζωντανὰ προβλήματα τοῦ τόπου, τὶς πληγὲς τῆς ἐποχῆς του. Ὁ Χουρμούζης ἀνῆκε στὴν ομάδα τῶν γνήσιων παιδιῶν τοῦ Εἰκοσιέναι, πού κράτησαν σὰ δαδούχου τὸ πνεῦμα του καὶ δὲ συμβιδάσθηκαν μὲ τὴ Βαυαροκρατία. Ὁ Χουρμούζης στοὺς προλόγους του καὶ στὰ πρῶτα ἔργα του χτύπησε ἄγρια τοὺς Βαυαροὺς τὴν τὸν κατατρέξετε καὶ τὸν ἀνάγκασαν νὰ φύγει στὴν Πόλῃ, ὅπου ἔβγαλε τὴν «Ἀρμονία» (Ἀνθολ. δημοτ. πεζογρ. τ. Β' σ. 635).

Ἀπὸ τοὺς παλιότερους, ὁ Ν. Λάσκαρης στὴν «Ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου» (τόμ. Α' σ. 208) γράφει: «Αἱ κωμωδία τοῦ Χουρμούζη, ἄνευ φιλολογικῆς ἢ ἄλλης τιδὸς ἀξίας, ἐσατύριζον τὴν ἐπικρατοῦσαν κατὰ τὴν ἐκδοσὶν των ἐν Ἑλλάδι πολιτικὴν κατάστασιν». Καὶ ὁ Μ. Ι. Γεδεὼν: «Ἐγράφε εἰς τινὰς ἐφημερίδας, ἔγραφε καὶ στίχους... Μετέφρασε τὸν «Πλούτον» τοῦ Ἀριστοφάνους. Ἐγράφε καὶ δὴθεν δράματα τὸν «Τυχοδιώκτην» — τὸν Λεάνδρον — (γράφει «Λεπρένην») καὶ τὸν «Χαρτοπαίκτην» — ἐκδοθέντα κατὰ τὰ ἔτη 1835—40, καὶ τῷ 1865 ἐν Κ)πόλει τὸ «Μαλακῶφ». Ἐπιγράφει τοῦτο κωμωδία, ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις ἀποδεικνύει αὐτὸ κωμωδίας ἐκκωμώδησιν...»

Εἶμαι βέβαιος πὼς δὲν ἔχουν καμιά ἀξία τέτοιες γνώμες, σὰν τοῦ Γεδεὼν καὶ τοῦ Λάσκαρη, γιατί δὲν εἶναι προσωπικὲς. Ὑπαγορεύονται ἀπὸ μιὰ νοοτροπία ἐντελῶς ξένη καὶ ἀπὸ τὸ νόημα τῆς τέχνης καὶ ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς ὅρους μέσα στοὺς ὁποίους διαμορφώθηκε ἡ τέχνη τοῦ θεάτρου στὴν Ἑλλάδα καὶ ὅλες οἱ ἄλλες τέχνες τοῦ λόγου. Ἀσφαλῶς οἱ κωμωδίες τοῦ Ρίζου Νερουλοῦ («Τὰ κορακιστικά») καὶ τοῦ Βυζάντιου («Βαθυλωνία») δὲν εἶναι καλὺτερες ἀπὸ τὶς κωμωδίες τοῦ Χουρμούζη καὶ ὅμως ἐκεῖνες ἀνεβάστηκαν στὴ σκηνή, ἐνῶ τὰ ἔργα τοῦ Χουρμούζη δὲ γνώρισαν ποτὲ αὐτὴν τὴν τιμὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παράφραση τοῦ «Πλούτου» πού παίχτηκε πιθανὸν στὴν Ἀθήνα στὰ 1868, (Γ. Σιδέρη, Ἱστορία νεοελληνικοῦ θεάτρου, Α' σ. 187). Ἡ τέτοια συμπεριφορὰ τῶν θιάσων καὶ τῶν σκηνοθετῶν πρὸς τὸ Χουρμούζη δὲν ὀφείλεται σὲ μειονεχτικότητα τῶν ἔργων του ἀπέναντι τῶν ἔργων τοῦ Βυζάντιου, τοῦ Νερουλοῦ, τοῦ Ζαμπέλιου κλπ. μὰ στοὺς κοινωνικοὺς ὅρους, στὶς κοινωνικὲς συνθήκες πού ἐπικράτησαν στὴν Ἑλλάδα ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀναγνώρισή τῆς ἀνεξαρτησίας. Γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους θάβεται στὴ λησμονία καὶ ἡ ποίησις τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Κάλβου καὶ τῶσαν ἄλλων λογοτεχνῶν πού μὲ τὸ ἔργο τους πῆραν μέρος στὴν Ἐπανάσταση. Μάλιστα εἶναι γνωστὸ πὼς ὅσο κι ἂν τὰ «Κορακιστικά» τοῦ Νερουλοῦ καὶ ἡ «Βαθυλωνία» τοῦ Βυζάντιου ἔχουν ζωντανὰ στοιχεῖα μέσα τους, ἡ πρόθεσή τους εἶναι ἀντιδραστικὴ, ἔστω καὶ μονάχα στὸ γλωσσικὸ θέμα. Ὁ Χουρμούζης δημοσίεψε λίγο νωρίτερα τὶς κωμωδίες του ἀπὸ τὸ Βυζάντιο, ὅμως ἡ διαφορὰ πού παρουσιάζουν οἱ ἀπόψεις τους γιὰ τὰ πράγματα τοῦ καιροῦ τους καθόρισαν τὴν τύχην τους πάνω στὴ σκηνή. Ὁ Βυζάντιος σατιρίζει τὴ Βαβέλ τῶν γλωσσικῶν τοπικῶν ιδιωτισμῶν. Ὁ Χουρ-

μούζης μὲ τὴν πρώτη του κωμωδία σατιρίζει τὰ παντρολογήματα κάποιου ἀφελοῦς πλούσιου καὶ τὰ ἥθη τῆς ἐποχῆς· μὲ τὴ δεύτερή του κωμωδία ἀρπάζει τοὺς Βαυαροὺς καὶ τὸ στρατιωτικὸ τους ἐκπρόσωπο τὸν Ἀἰδεκ πού εἶταν μέλος τῆς Ἀντιδασιλείας, μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ τὸν σαρκάσει, νὰ τὸν ξεφτελίσει καὶ νὰ τὸν πολεμήσει. Ὁ Χουρμούζης μὲ τὸ ἔργο του αὐτὸ βάζει σὰ σκοπὸ τοῦ τὴν ὀργάνωσιν τῆς πολιτικῆς συνείδησης τοῦ λαοῦ γιὰ τὸ διώξιμο τῶν Βαυαρῶν. Ἐκπροσωπεῖ τὸ πνεῦμα τοῦ Εἰκοσιέναι, τὸ πάθος τῶν ἀδικημένων ἀγωνιστῶν ἐναντίον τῶν νέων ξένων πού ἤρθαν καὶ κάθησαν στὸ στέργο τους ὕστερα ἀπ' τὸ διώξιμο τῶν Τούρκων. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ περιεχομένου, τῆς πολιτικῆς εὐθυβολίας, τὰ ἔργα τοῦ Χουρμούζη ἔχουν μεγαλύτερη ἀξία καὶ ἀπὸ τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη. Ὁ Χουρμούζης, ἐνῶ ἔχει τὴν ἀγνότητα τοῦ Μακρυγιάννη, δὲν ἔχει τόση ἀπλοϊκότητα ἢ πολιτικὴ σκέψη τοῦ ὅση τοῦ Μακρυγιάννη, ἀκόμα ὅση τοῦ Ἀλ. Σούτσου, πού εὐκολα ταλαντεύεται, εὐκολα χάνει τὸ στόχο της.

Γιὰ ἓνα δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία: ἂν περιφρονήθηκε ὁ Χουρμούζης, ἂν ἀγνοήθηκε τὸ ἔργο του, ἓνας εἶναι ὁ λόγος, αὐτὸς πού ἔκανε τὸ Μακρυγιάννη καὶ τὸν Κασομούλη νὰ κρύβουν σὲ τενεκέδες μέσα στὴ γῆ τὰ ἀπομνημονεύματα καὶ τὰ ἐνθυμήματά τους, αὐτὸς πού ἔκανε νὰ χαθεῖ μέσα στὴν ἀγνοία ὁ Σολωμὸς καὶ ὁ Κάλβος. Κάπου κάπου ξεθάβουμε κι ἓνα σημαντικό ἀνθρώπο τῆς τέχνης τοῦ 1821. Μ' αὐτὸ δὲν ὠφελεῖ ὅσο θὰ ἔπρεπε, γνωρίζουμε ἀτομικὲς περιπτώσεις κι ὄχι ὁλόκληρα κινήματα ἐθνικὰ μέσα στὴν τέχνη. Οἱ ἀγωνιστὲς τοῦ 21, αὐτοὶ πού μὲ τὸ αἷμα τους καὶ τὶς θυσίες τους λευτέρωσαν τὴν πατρίδα, αὐτοὶ λευτέρωσαν καὶ τὸ λόγο ἀπ' τὶς ταπεινώσεις του στὸν ξένο κατακτητὴ καὶ στὴν ἐκκλησία, αὐτοὶ κάμαν καὶ τὴ λογοτεχνία τῆς Ἐπανάστασης. Τὴ λογοτεχνία αὐτὴ σὰν ἐνιαῖο κίνημα, σὰν ἐνιαῖο σῶμα τὴν ἀγνοοῦμε.

Ὁ Χουρμούζης ξεκίνησε σὰν χρονογράφος τῆς ἐφημερίδας. Τότε, στὰ 1830 καὶ μετὰ οἱ ἐφημερίδες εἶταν ἐβδομαδιαίαις ἢ δισεβδομαδιαίαις. Εἶχαν τὶς εἰδήσεις τους μὲ εἶχαν καὶ λογοτεχνικὴ ὕλη, κυρίως πολιτικὴ σάτιρα σὲ μορφὴ διαλόγου. Ἡ «Ἡὼς» τοῦ Ἐμμ. Ἀντωνιάδη, ἀντικαποδιστριακὴ ἐφημερίδα περιοδική, ἔχει τέτοιους διαλόγους. Γιὰ κείνα τὰ χρόνια οἱ διάλογοι αὐτοὶ — παράδοση μᾶλλον Κοραϊκὴ — εἶχαν θέσιν χρονογραφήματος, εἶταν τὸ χρονογράφημα τῆς ἐποχῆς. Σὲ ἄλλες σελίδες τοῦ τεύχους τοῦτο βλέπει ὁ ἀναγνώστης δυὸ τέτοιους διαλόγους — χρονογραφήματα τοῦ Χουρμούζη. Τὸ θέμα του εἶναι ἓνα: Βαυαροὶ καὶ Ἕλληνες· ὁ διωγμὸς τῶν ἀγωνιστῶν, ἡ πείνα τους καὶ ἡ κλεψία τοῦ δημόσιου ταμείου ἀπὸ τοὺς ξένους. Αὐτὰ τὰ ἴδια θέματα τὰ μετὰφερε ὕστερα μέσα στὶς κωμωδίες του. Μόνον πού ἐδῶ οἱ ἥρωές του εἶναι ὁλοκληρωμένοι, ζωντανοί. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ζωτανίας καὶ τῆς πιστότητας τῶν ἡρώων οἱ κωμωδίες αὐτὲς εἶναι ἀριστουργήματα. Βέβαια ἔχουν τεχνικὲς ἀτέλειες καὶ ἀδυναμίες στὴ σύνθεσιν τῶν σκηνῶν. Δὲν εἶναι ἀδυναμίες θανάσιμες αὐτές. Ὁ-

ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΚΩΜΩΔΙΕΣ ΤΟΥ ΧΟΥΡΜΟΥΖΗ ('Ε κ λ ο γ ή)

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ (Ν. και Κ.)

Ν. Πόθεν είσαι Κύριε;
Κ. Από την Κρήτην.
Ν. Και πώς έφυγες από την Πατρίδα σου;
Κ. Πατρίς μου είναι όπου έπολέμησα, όπου έθυσιάσθη υίός ή συγγενής μου. Πατρίς μου είναι όλη ή 'Ελλάς, επειδή και τό έδαφός της έδάφη και από τό Κρητικόν αίμα.
Ν. Πολλά καλά από την Κρήτην λοιπόν πώς έφυγες;
Κ. Διά χάριν της ελευθερίας.
Ν. Και πώς, σ' έπειράζε κανείς εις την Κρήτην;
Κ. Όχι, αλλά δια να μην βλέπω Τούρκους.
Ν. Παράξενη ιδέα! ένφ κανείς θέν σ' ένοχλούσε ν' αποξενωθείς από την γήν της γεννήσεώς σου!
Κ. Άν τότε Κύριε θέν έμεινα δια λόγους δικαίους, πηγαίνω τώρα δια λόγους δικαιοτέρους.
Ν. Ήσουν πολεμικός;
Κ. Μάλιστα.
Ν. Στρατιώτης βέβαια.
Κ. Όχι, Κύριε άλλ' ήμην αξιωματικός.
Ν. Και πώς; είσθε και σεις αξιω να ήσθε αξιωματικοί;
Κ. Διά τας πόλεις θέν ήξούρω, δια τας στρατόπεδα όμως απέδειχθη εκ της πείρας.
Ν. Και τί βαθμόν έχεις;
Κ. Ήμην στρατηγός, επικεφαλής 4000 όπλοφόρων.
Ν. Ω!!! Λοιπόν θα έγινες και τώρα Συνταγματάρχης ή Αντισυνταγματάρχης;
Κ. Έγινα ζήτουμεν.
Ν. Και τί βαθμός είν' αυτός;
Κ. Είναι βαθμός, φίλε, όστις έδόθη εις ήμεις μόνον πούς Κρήτας; διότι ύπερρήθημεν τά όδο τρίτα της δλομελείας μας, έχάσαμεν την γήν της γεννήσεώς μας και έχύσαμεν τά αίματά μας εις τούς Ναυαρίνους, εις τούς Μόλους, εις τά Σάλωνα και εις τας Αθήνας, όπου φαίνονται εισέτι 300 Κρητών κόκκαλα.
Ν. Πρώτην φοράν από τό στόμα σου ακούω αυτόν τόν βαθμόν.

Κ. Φύλαττε την όρεξίν σου, και θέλεις πόν ακούσει έντός όλίγου και από πολλών άλλων στόματα.
Ν. Και τί μισθόν έχεις;
Κ. Όσον ή ευσπλαχνία με χορηγήσει.
Ν. Ταυτίαν θέν βλέπω να φορής, ίσως θέν έπηρες πασάσημον.
Κ. Καλ' έγώ τό επαιρνα, πλόν θέν με τό εδοσαν.
Ν. Δυστί;
Κ. Διότι τά έδικά μας ήτον σίκα και τών άλλων καρύδια έπαυτα...
Ν. Τί έπαυτα;
Κ. Δέν ήκουσες την παροιμίαν, όποιος έχει χαμοσθέν, έχει και θέν;
Ν. Τώρα εκπάταλα και τόν βαθμόν τοζ ζήτουλα; πλόν ύπομονή, ό Βασιλεύς μας είναι δίκαιος και θ' αναμείψη τόν καθένα κατά την αξίαν του, φθάνει μόνον και σεις να μη ζητήτε ύπερβολάς.
Κ. Τί ύπερβολήεις φίλε; ήμεις ζητούμεν φώμι, και αυτό θέν μας δίδουν έπαυτα πώς ό Βασιλεύς είναι δίκαιος, ποιος τό άρνείται; μήπως ή αλήθεια φθάνει γυμνή εις τόν θρόνον του; πόσαι έσφυχούν της πείνας και τούς παριστάνουν ότι από την πολυφαγίαν κινδυνεύουν και πόσοι πάλιν παριστάνονται αξιω της Βασιλικής του χάριτος, ένφ και χρήματα έχουν, και πολλοί ίσως σδδθ τοζ τούρκου το πρόσωπον είδαν!
Ν. Έχεις δίκαιον, πλόν ύπομονή.
Κ. Μήπως είσαι Κύριε ύπουργός;
Ν. Όχι, πόθεν τό έφαντάσθη;
Κ. Από τόν λόγον όπου με είπατε.
Ν. Ποίον;
Κ. Τό έχεις δίκαιον, πλόν ύπομονή.
Ν. Και πώς, όσοι τόν λέγουν είναι ύπουργοί;
Κ. Βεβαίοντατα; πήγαυτε εις ένα εξ αυτών χωρίς να είναι φίλος σου, και είπέ τον ότι ύπηρετης την πατρίδα θαυατρια έτη, έπληρώθη, έδυσάχηρες, ύπερρήθης τούς συγγενείς σου και άναξιοπαθείς σήμερα, και θα σε είπη έχεις δίκαιον, πλόν, ύπομονή.

μοια έλαττώματα έχουν και οί κωμωδίες του Βυζάντιου και του Νερουλού κι όμως ό Φώτος Πολίτης τις άνέδασε στη σκηνή του Έθνικού. Τό ίδιο μπορούμε να πούμε και για τό «Βασίλικό» του Μάτσης που πάλι ό Φώτος Πολίτης άνέδασε στο «Έθνικό», για την παράφραση του «Έξηνταβελώνη» του Μολιέρου από τόν Οικονόμο τόν έξ Οικονόμου, που επανειλημμένα άνέδασε, και με έπιτυχία, στη σκηνή ό Σωκράτης Καραντινός, για την παράφραση του «Πλούτου» από τό Χουρμούζη, που άνεβάζει συνέχεια από τό 1935 ό Κάρολος Κούν. Η παράφραση έχει πέντε πράξεις, αυτό δέν έμπόδισε τόν Κούν να τη χωρίσει σε δυό πράξεις. Μ' αυτό του είδους τις τεχνικές μεταρρυθμίσεις μπορεί να άνεβαστούν στη σκηνή και οί κωμωδίες του Χουρμούζη.

Ό,τι κι άν γίνει, ό Χουρμούζης είναι μια σημαντική μονάδα της λογοτεχνίας μας τών πρώτων χρόνων της άνεξάρτητης νέας Έλλάδας. Μαζί με τούς άδερφούς Σούτσους, τό Ραγκαδά, τό Νερουλό, τό Βυζάντιο, τόν Όρφάνη και τούς άλλους είναι κι αυτός ένας οίκος του πολιτισμού μας, ένας άπ' αυτούς που χάραξαν δρόμους στη λογοτεχνία μας, στο θέατρό μας. Δέν είναι για τό θέατρο μόνάχα ό Μάτσης, ό Νερουλός, ό Βυζάντιος, είναι κι ό Χουρμούζης. Πιστεύω πως ό Χουρμούζης έχει μέλλον. Για την ώρα θ' αρχίσει να διαβάζεται τό έργο του, θα καταχτήσει τό κοινό με την αλήθεια του, με τό πάθος του για τη λευτεριά, με τό μίσος του για τούς ξένους. Δέν μπορεί κανείς να γευτεί την άτμόσφαιρα της θαυαροκρατίας χωρίς να διαβάσει ή να παρακολουθήσει και τό έργο του Χουρμούζη. Αυτά είναι τά πρώτα, στοιχειώδη, λόγια που μπορεί να πει κανείς γι' αυτόν τόν τίμιο και έξαιρετικό πρόδρομό μας. Δέν είναι άρκετά. Ό Χουρμούζης πρέπει να μελετηθεί καλά.

Τα έργα του

1. Ο ΛΕΠΡΕΝΤΗΣ, Κωμωδία πρώτη, έν Αθήναις, εκ της ιδιαιτέρας τυπογραφίας Έμμ. Άντωνιάδου, διευθυνομένης παρὰ Κ. Νικολαΐδου, 1835.
2. Ο ΤΥΧΟΔΙΩΚΤΗΣ, Κωμωδία δεύτερα, έν Αθήναις εκ της τυπογραφίας Άνδρέου Κορομιλά έν τη όδφ του Έρμου άρ. 209, 1835.
3. Ο ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ, Κωμωδία Γ'. Έν Αθήναις εκ της τυπογραφίας Α. Άγγελίδου, κατά την όδον Αϊόλου, 1836.

4. ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΕΠΤΑ συνταχθέντες υπό Μ. Χ... και καταχωρηθέντες εις την έφημερίδα Η ΕΠΟΧΗ (τφ 1834 έτει) έν οίς προσετέθη και έτερος διάλογος του αυτού. Μετετυπώθησαν δι' έξόδων και προτροπής φίλων. Ναύπλιον εκ της τυπογραφίας Κωνσταντίνου Τόμπρα Κυδωνίως και Κωνσταντίνου Ίωαννίδου Σμυρναΐου, 1838.
5. Ο ΧΑΡΤΟΠΑΙΚΤΗΣ, Κωμωδία τετάρτη εις τρεις πράξεις. Έν Αθήναις εκ της τυπογραφίας Κ. Άντωνιάδου (κατά την όδον Έρμου άνω της Καπνικαρέας), 1839.
6. ΚΡΗΤΙΚΑ. Συνταχθέντα και έκδοθέντα υπό Μ. Χουρμούζη Βυζαντίου. Έκ της του Ήλίας Χριστοφίδου τυπογραφίας «Η άγαθή τύχη», 1842.
7. ΛΟΓΟΣ του βουλευτοζ Φθιώτιδος Μ. Χουρμούζη, έκφωνηθείς έν τη Βουλή κατά την συνεδρίασιν της 2 Σεπτεμβρίου 1853.
8. Ο ΠΛΟΥΤΟΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ ελευθέως παραφρασθείς εις την καθομιλουμένην υπό * * * 1860 κατά μήνα Σεπτεμβριον, Αθήνησι. Έκ του τυπογραφείου της Μερίμνης (κατά την όδον Πραξιτέλους, 1861).
9. ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΕΛΕΙΑΣ, διάλεξη που έγινε στην Πόλη και δημοσιεύθηκε στην «Αρμονία» έκδόθηκε σε βιβλιαράκι και στη Σύμυρη και στη Σύρα, 1864.
10. ΜΑΛΑΚΩΦ, Κωμωδία εις πέντε πράξεις, έν Κωνσταντινουπόλει (Έκ του Κεντρικού Τυπογραφείου) 1865.
11. Η ΝΗΣΟΣ ΑΝΤΙΓΟΝΗ, Έν Κωνσταντινουπόλει, τυπογραφείον Α. Βρετού, 1869.
12. ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΑΛΛΗΛΙΣΜΟΣ τών ήθών και έθίμων ως και τινων περιέργων τών επί Όμήρου Αχαιών πρόσ τινα τών νεωτέρων Έλλήνων. (Άνεγνώσθη έν τη ΤΝΒ Συνεδρίασει). Τόμ. Ζ'. Ό έν Κωνσταντινουπόλει Έλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος 1872—1873. Έν Κωνσταντινουπόλει 1874, σ. 126—146.
13. ΠΑΡΟΔΙΚΗ ΜΙΚΡΟΓΡΑΦΙΑ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΩΝ, άδεία του επί της Δημοτικής Έκπαιδεύσεως Υπουργείου. Έν Κωνσταντινουπόλει 1882, τύποις ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

Ανέκδοτα ή άγνωστα έργα

14. ΟΨΙΠΛΟΥΤΟΣ, Κωμωδία 1879.
15. Ο ΦΑΝΑΡΙΩΤΗΣ, Κωμωδία.

Μ. Μ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

μὰς ἔγγιξε στὸ φιλότιμον εἶναι, ὅπου ἀπὸ μὰς κανεῖς δὲν ἔγιναν οὔτε Γραμματεὺς τῆς Οἰκονομίας, οὔτε Πενικὸς Ταμίας, ὅπου ἡξέυραμε καὶ πατρικὸ λογαριασμό, καὶ εἴχαμε καὶ πολλὴν εὐχαρίστησιν· καὶ καθὼς μάλιστα ξεύρουμε καὶ τὸ Βάλς, σ' ἔξη μὴνας ἤθελε μάθουμε τοὺς ποτικαὺς νὰ βαλαῖρουν μὲς' στὴν Οἰκονομίαν.

Ε. Καὶ μὴπως τώρα δὲν χορεύουν; γιὰ πές με ὅμως· ὅλες αὐτὲς τὲς τέχνες, ὅπου μὲ εἴπες, ἐδῶ τὲς ἔμαθες;

Β. Ἐδῶ βέβαια.

Ε. Καὶ σὺν τὸν τοῦ σου δὲν ἡξέυρες τίποτα ἀπὸ αὐτά;

Β. Δὲν ἡξέυρα ἀπὸ τέτοια· διότι, σὲ εἶπα, ἔκαμα ἄλλην δουλειά.

Ε. Καὶ ἀφοῦ δὲν ἡξέυρες, πῶς τ' ἀπεφάσισες νὰ ἔλθης;

Β. Στὴν ἀρχὴν ἐδυσκολοῦμαι· ἀλλ' ὁ "Αἰ-δεκ, καλὴ τὸν ὥρα, μὰς ἔκατάπεισε μὲ μίαν διήγησιν, ποὺ μὰς εἶπε.

Ε. Πές με τὴν, ποὺ νὰ χαρῆς τὰ νιάτα σου καὶ τὴν παλληκαριά σου!

Β. Εἰς τὴν πόρτα, λέγει, τοῦ Παραδείσου ἐστάκετο ἕνας "Αγγελος, καὶ ἔδειχνεν εἰς τὲς φυχὲς τὸν τόπον, ὅπου ἔπρεπε νὰ σταθῇ κάθε μία· ἀφοῦ πρῶτα ἐμάνθανε, ποῖες εἶναι Τούρκισες, ποῖες Χριστιανικὲς, καὶ ποῖες "Εβραϊσες. Πηγαίνει καὶ μία φυχή, καὶ τὴν ἐρωτᾷ τί εἶναι. Δὲν μὲ βλέπει, λέγει, πῶς εἶμαι φυχή; —Αὐτὸ τὸ βλέπω· ἀλλὰ πίνος; —"Αν-θρώπου. —Καὶ αὐτὸ τὸ ἡξέυρω· μόνον σ' ἐρωτῶ ποῖας θρησκείας; —Τί πράγμα εἶναι θρησκεία; —Καὶ πῶς; δὲν ἐπίστευες τὸν Χριστόν; —"Οχι. — Τὸ Μωάμεθ; — Δὲν τὸν ξεύρω. — Τὸν Μωυσῆ; — Δὲν τὸν εἶδα. — Τὸν "Αρειον; —Μ' ἐρωτᾷς κάτι ὀνόματα, ὅπου πρῶτην φορὰν π' ἀκούω ἀπὸ τὸ στόμα σου. — Σὺν εἶναι λοιπὸν ἔτσι, τῆς λέγει ὁ "Αγγελος, ἐπειδὴ αἱ θέσεις ἐδῶ εἶναι διορισμέναι, καὶ γιὰ σένα πόπος δὲν ἐδιορίσθη, ἔμεινα μέσα, καὶ ὅπου θέλεις ἄμα κάτσε. "Αφοῦ μὰς εἶπεν αὐτὸ ὁ "Αἰδεκ, ἐπρόσθε-σεν, ὅτι καὶ σεῖς εἰς τὴν "Ελλάδα ἔτσι θὰ εἰσθε· ὅποιος θέλει, γίνεσθαι Ταγματάρχης, ἢ Συνταγματάρχης, θέλει στὸ "Ιππικόν, θέλει στὸ Πυροβολικόν, θέλει στὸ Πεζικόν, θέλει στὸ "Ε-λαφρόν, μακάρι καὶ στὰ ἄτακτα, ἂν θέλῃ. "Ε-πειτα, ἂν δὲν θέλῃ νὰ ἐμῶν εἰς αὐτὰ τὰ σώμα-τα, γίνεσθαι Δυσθυνητὴς εἰς καμίαν Γραμματεί-αν· γίνεσθαι Φρούραρχος, ἢ Δασάρχης, ἢ Τερτζί-μπασης, ἢ Ναύαρχος, ἢ ὅτι ἄλλο θέλει.

Ε. Καὶ καλὰ, εἰς δὲν σὰς ἔτυπεν ἡ συνεί-δησις νὰ ἐλθῃς εἰς ἕνα πτωχὸν τόπον καὶ νὰ πληρώνησθε χωρὶς νὰ ἡξέυρετε τίποτε; Δὲν τὸ εἶχετε εἰς ἐντροπὴν;

Β. Ντροπὴ, μὰ χουζούρι. "Επειτα, Κύριε, ἔ-χεις λάθος, πῶς ἔστιν ἡλθαμεν ἦτον τὸ ἔθνος πτωχόν· ἦτον μάλιστα πολλὸ πλούσιον· διότι εἴ-χε τόσα μιλιοῦντα δραχμῆς· ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἔκαταλάβαμεν, ὅτι ἐσεῖς θὰ μαλόνετε ὅλην μέραν διὰ τὰ μιλιοῦντα, ἐσχημάσαμεν ἀπὸ τὴν μέσσην αὐτὸ τὸ σκάνδαλον, μὴπως, ἐκεῖ ὅπου ἐκτυ-πώσασθε, ἐπρώγαμεν ἡμεῖς πὲς περισσότερες.

Ε. Περὶ Δασαρχῶν δὲν μὲ εἶπες τίποτε.

Β. Τί νὰ σὲ πῶ· νὰ δὲν ἔμαθα πῶς νὰ γνω-ρίζουν τὸ ἀρσενικὸ δένδρον ἀπὸ τὸ θηλυκόν.

Ε. Καὶ ὅλοι θὰ φύγετε πλέον ἀπ' ἐδῶ;

Β. "Οχι· δὲν ὅλοι· γιατί ἐσεῖς χάνεσθε τὸ ἡ-

ξέυρετε, πῶς ἂν ἐλθῆκαμεν ἡμεῖς, ἐσεῖς εἰσαθε χαμένοι ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς.

Ε. "ὦ! Βέβαια!! ἂν δὲν ἐρχοῦσασθε ὅμως κα-θόλου, τότε πλέον δὲν ἡξέυρω τί ἤθελε νὰ γί-νῃ· μόνον σπολάτι, ὅπου ἄμα ἡλθετε, ἀνασκουμ-πωθήκατε, καὶ πιάσατε τὴν δουλειά σας μὲ τὰ θοῦ σας χέρια, σὺν καλοῖς θεριστάδες· καὶ οὕτω μὰς ἀπαλλάξατε ἀπὸ πολλὰς φροντίδες.

Β. Αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια· μάλιστα ὅλην μὲς ἡ φρον-τίδα ἐπεριορίσθη, πῶς νὰ σὰς ἀπαλλάξουμε ἀπὸ τὸ ἀργυρὸ σκάνδαλο· δι' αὐτὸ καὶ ἔδωκα, ὅτι πολλοὶ ἀπὸ μὰς ἐπληγάδαμεν "Ανθυπολοχαγοί, καὶ ἐξυπνοῦσαμεν "Αντισυνταγματάρχαι· καὶ ἔτσι ἐπετύχαμε· καὶ ὅλ' αὐτὰ τὰ κάμαμε πρὸς φωτι-σμοὺν σας.

Ε. "ὦ! αὐτὸ εἶναι βέβαιον!! τὸ γνωρίσαμε μά-λιστα κ' ἡμεῖς· πλὴν πολλὸ ἀργά· ὅτι ἐπειδὴ καὶ εἴμεθα ἀλλοιθώροι ἡλθετε οἱ τυφλοὶ νὰ στραβώ-σετε κ' ἡμᾶς.

Β. Αὐτὸ τὸ λές ἀλήθεια.

Ε. Καὶ ποῖο λέγω ψεύματα· μόνον ὁ Θεὸς νὰ σὰς τὰ πληρώσῃ τὰ ὅσα καλὰ ἐκάματε καὶ ἐν πῶ νῦν αἰῶνι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

Β. "Αμήν!

Ε. Πολὺ λυποῦμαι ὅμως ὅπου φεύγετε!

Β. Καὶ δὲν ρωτᾷς κ' ἡμᾶς, ὅπου ὅλοι εἴχαμεν ἀπόφασιν νὰ μείνουμεν ἐδῶ καμιά πενήντα χρόνια, καὶ μόλις μὲ τόσους κόπους καὶ τόσην ὑπομονὴν ἐκάμαμεν πεντήτη; πλὴν καὶ τόσο, "Αλ-λάχ, μπὴν μπὴν μπερεκιὰν θεορίν· μ' ὅλον τοῦτο, ἂν κατορθώσατε νὰ σὰς δανείσουν καμιά ἑκατο-στή μιλιοῦντα ἀκόμα, ἡμεῖς ἐρχόμεθα πεταχτά, πῶρα μάλιστα, ὅπου ἐπληθύνουν καὶ τὰ βαπτόρια, εἰς τρεῖς ἡμέρας εἴμεθα ἐδῶ· καὶ γιὰ νὰ μὴ νομίσῃς, πῶς σὲ χωρατεύω, δανεισθήτε τὰ μιλ-λιούνια, καὶ βλέπετε.

Ε. Μὴν κάμης ὅρκον, καὶ τὸ πιστεύω.

Β. "Οχι, ὄχι, ἐγὼ θέλω νὰ κάμω.

Ε. Καλέ! τί χρειάζεται ὅρκος, ἀφοῦ καὶ χω-ρίς αὐτὸν σὲ πιστεύω;

Β. Μὰ γιὰ νὰ μὲ πιστεύσῃς καλύτερα διμῶν. «Μὰ τὴν ἐνταῦθα ἐξαετὴ ἀμέριμνον καὶ ἐπικερδοῦ-ἀνάπαυσίν μου· μὰ τοὺς κόπους ὅπου ὑπέφερα μετρώοντας κάθε μῆνα τοὺς μισθοὺς μου· καὶ μὰ τὴν στενοχώρια τοῦ κεμεριοῦ μου, τὸ ὅποιον δὲν μπορεῖ νὰ λυγίσῃ τὴν μέσσην του, ὅτι τρεῖς ἡ-μέρες μετὰ τὸν ἐρχομὸν τοῦ δανείου νὰ εἶμαι ἐδῶ (ἀνίσως καὶ δὲν προφθάσω νὰ ἔλθω μαζὶ του)· καὶ ἂν παραβῶ τὸν ὅρκον μου, στραδὸς νὰ πεθάνω, καὶ νὰ τυραννισθῶ εἰς ὅλην μου τὴν ζωὴν, ὅσον νὰ καταχωρινάσω τὰ λίγα χρηματα-κια, ὅπου ἐν ἱδρώτι τοῦ προσώπου μου, καὶ ἐν κινδύνῳ τοῦ σκυλιοῦ μὰς, ἐπῆρα ἀπὸ ἐδῶ.

Ε. Φθάνει πλέον, φθάνει! σὶ χρειάζονται τώρα αὐτοὶ οἱ φρικτοὶ ὅρκοι!

Β. Ἐπίστευσε λοιπόν;

Ε. "Ακούς ἐκεῖ; παραπίστευσα μάλιστα· καὶ τώρα καταλαβαίνω, πόσον ἄδικον εἶχον μερικοὶ νὰ φωνάζουν ἐναντίον σας.

Β. Οἱ ἀνόητοι! ἄδικα ἐχάλωνοσαν τὸν λάρυγγά τους· ἡμεῖς ἔπρεπε μίαν ἡμέραν νὰ φύγουμε ἀπ' ἐδῶ, εὐθὺς ὅπου ὁ μαγνητὴς τῆς δραχμῆς ἐσόνε-το, καὶ αὐτὸς ὅπου θιλέπετε ἀκόμη ἐδῶ· αὐτὴ εἴ-ναι ἡ αἰτία.

Ε. Ξεῦρετε τί νὰ κάμης τώρα ὅπου πᾶς μὲ τὸ καλὸν εἰς τὴν πατρίδα σου;

Β. Τί;

Ε. Νὰ τυπώσῃς ἕνα βιβλίον καὶ νὰ λές μέσα, ὅτι πρὸς φωτισμόν μὰς ἐπαραιτήτως τὴν τέχνην σου εἰς τὴν πατρίδα σου, καὶ ἡλθεσ ἐδῶ, ὅπου γιὰ τὸ καλὸν μὰς ἐπρογεματίζεις "Υπολοχαγός, ἐδειπνοῦσας Λοχαγός, ἐπλάγναξας Ταγματάρχης, ὀνειρευόσων "Αντισυνταγματάρχης, καὶ ἐξυπνοῦ-σας Συνταγματάρχης· ὅτι πρὸς φωτισμόν πῶν ἀ-μαθῶν ἐδέχουσιν μὲ τόσα παρακάλια καμιά πεν-τακοσαριὰ δραχμῆς τὸν μῆνα διὰ μισθόν, καὶ κα-μιά τριακοσαριὰ ἐπιμίσθιον· ὅτι ἡ πρώτη σου δουλειά, ὅπου ἡλθεσ ἐδῶ, ἦτον νὰ διαλύσῃς τὰ ἐθνικὰ στρατεύματα, καὶ νὰ μὰς προστάξῃς νὰ μάθουμε τὴν γλῶσσαν σου· ὅτι ἂν ποτὲ ἔτυχε καὶ πόλεμος ἐπροτιμούσας νὰ νικηθῇς, παρὰ νὰ χύ-σῃς τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν· ὅτι εἰς διάστημα ἔξη χρόνων μὰς ἔμαθες, πῶς γυμνάζεται ἕνας Λό-χος, πῶς γερμίζον τὸ κανόνι, πῶς τιμαρῶνουν, πῶς νὰ μονομαχοῦν, πῶς νὰ εὐρίσκουν κόλακας καὶ παρασίτους, πῶς, ὅταν χάνουν χρήματα, νὰ διορίζονται εἰς ἑκτακτὸν ὑπηρεσίαν, καὶ περι-φερόμενοι εἰς τὰ ὁροθέσια δι' ἐπιθεώρησιν τάχα τῶν Στρατῶνων, νὰ ἐπιθεωροῦν καὶ τὰ Τάγματα

ἐν παρατάξει, ἐνῷ οὔτε ὁ θαμὸς, οὔτε ἡ ὑπηρε-σία πὸ ἀπαίτουσε· πῶς νὰ φυλακίζονται καὶ νὰ καταδικάζονται οἱ πρωταθληταὶ τοῦ "Εθνους· πῶς, ὅταν βλέπουν κανένα νὰ καταλαμβάνῃ τὴν ἀμάθειαν, καὶ νὰ σατιρίξῃ τὰς κατασχόσεις, νὰ τὸν μεταθέτουν καὶ νὰ τὸν περιορίζουν· πῶς νὰ κλέπτουν τὰ ἰδιωτικὰ γράμματα· πῶς νὰ βραβεύ-ονται οἱ Προκροῦσται· πῶς νὰ υποθάλλεται ὁ Φαναριωτισμός, καὶ νὰ βραβεύονται οἱ μετερχό-μενοι αὐτόν, καὶ πῶς οἱ ἀμαθεῖς καὶ οἱ ἀπαίδευ-τοι νὰ διδάσκουν τοὺς καλυτέρους τῶν.

Β. Νὰ σὲ πῶ; ὅλα αὐτὰ ποὺ μὲ εἶπες, τὰ ἔχω καὶ ἐγὼ εἰς τὸν νοῦν μου νὰ τὰ τυπώσω μαζὶ μὲ ἄλλα ἀκόμη, ὅπου ἐσὺ δὲν μὲ τὰ εἶπες.

Ε. Ἐτῆς νὰ κάμης, γιὰ νὰ μὴν μπορῇ πλέον κανεὶς νὰ εἰπῇ, ὅτι ἐσεῖς, ὅταν πρωτοῦλθετε ἐδῶ, ἐμδήκατε εἰς ὅλας τὰς θέσεις, νομίζοντές ἡμες Βεδοῦντους καὶ Μοξίκους. Κατευόδιο τώρα· ἄμα στὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, καὶ κάμε μὰς χαλάλι· τοὺς δρους κόπους ὑπέφερες ἔξη χρόνια τώρα, ὅσο νὰ γερμίσῃς τὸ κεμερί σου.

Ο ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ

(Ἀπόσπασμα)

Σκηνὴ τρίτη

Μήτρος καὶ Σωτήρης

Μήτρος

Καλῶς τὸ μπάρμπα μου· κόπιασε.

Σωτήρης

Αἰ· τί κάμεις; πῶς περνᾷς; καλὰ;

Μήτρος

Γιὰ τὴν ὥρα καλὰ εἶμαι· μὲν ξέρεις γιατί σὲ μῆνυσα ν' ἄρθῃς; θὰ σὲ ρωτήσω ἕνα πρῶτα καὶ θέλω τὴν βουλὴ σου.

Σωτήρης

Τί πράγμα; γιὰ λέγε με.

Μήτρος

"Εγὼ θὰ παρακαλέσω τὸν ἀφεντικό μου νὰ μὲ δάλλῃ σὲ ὑπούργημα· λοιπὸν σὺν τί στοχάζεσαι, μπάρμπα, πῶς εἶν' καλὰ νὰ τοῦ γυρέψω;

Σωτήρης

Μὰ γιὰ νὰ διοῦμε πρῶτα καὶ τί δουλειὰ μπο-ρεῖς νὰ κάμης; ἔπειτα, ὅτι θέλεις ἐσὺ, ἐκεῖνο θὰ σὲ κάμῃ, κι' αὐτός;

Μήτρος

"Ο,τι θέλω, ὅτι θέλω μὲ κάμει.

Σωτήρης

Καλὸ καὶ ἀγιο· γραμματάκια ξέρεις ἕνα δυό.

Μήτρος

Καλὲ ξέρω καὶ πέντ' ἔξη.

Σωτήρης

Νὰ σὲ κάμῃ κλεῖτωρα· ... ἔτσι κ' ἔτσι.

Μήτρος

"Οχι, ὄχι, δὲν τὸ θέλω, γιατί εἶναι μαγαροφι-κη τέχνη· σὺρ' ἐδῶ καὶ σὺρ' ἐκεῖ χωρὶς διάφο-

ρο· νὰ κι' ὁ Θωμᾶς παραιτεῖται γιὰ νὰ γίνῃ Εἰ-ρηνοδίκης.

Σωτήρης

Μπάς καὶ σὲ μύρισε Εἰρηνοδικάτο;

Μήτρος

Γιατί ὄχι· σὰ θγαίνει παρὰ;

Σωτήρης

Μπρὲ γιὰ παρὰς θγαίνει, καὶ θγαίνει μὲ τὴν οὐρά· μὲν χρειάζονται καὶ πολλὰ γράμματα.

Μήτρος

Καὶ δὲν παίρνω ἕνα γραμματικό; μὲν γιὰ λέ-γε με πῶς θὰ κάμω;

Σωτήρης

Καλὰ λές· νὰ ἐγὼ ὅταν ἔγινα Εἰρηνοδίκης, ἔ-βαλα τὸ Γραμματικό μου κ' ἔκαμε προκήρυξι, τὴν ἐκόλλησα στοὺς καφενέδες καὶ στοὺς θρόμους, κ' ἐδῶκα χαπέρη πῶς ἔγινε· τότε ἐρχόντανε χί-λιοι νὰ κριθοῦν· ἂν ἦσαν χωριάτες τοὺς ἀγριο-κοιτάζω μιά, ὅσπερ τοὺς μιλοῦσα μὲ τ' ἀγριο, καὶ τοὺς ἔλεγα· τί; νὰ κριθῇς ἦρθες αἰ; μὲ χέ-ρια ἔβλεπα; αἰ; σάνα πάτε στοῦ κυροῦ σας τὸ σπήτι· αἰτε πηγαίνετε ἀπ' ἐδῶ γυμνὰ τὴν τὴν ἀδειάζω· αὐτοὶ ἔφευγαν, καὶ ἐγὼ εἶχα παραγ-γελιά τὸν δούλο μου, καὶ πῆγαυε κατόπι τους, τοὺς ἔφτανε ἐκεῖ ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα· καὶ τοὺς ἔλεγε· αὐριοὶν ποῦ θάρθῃτε, ἂν θέλετε νὰ τε-λειώσῃ ὁ ταβάς σας ὀγλήγορα, νὰ φέρετε τίπο-τα πεσάτσι, ἄλλοιός, ἔτσι θὰ πηγαυνοῦρεσθε· τότες αὐτοὶ, παιδί μου, ἐρχονταν τὴν ἄλλη μέ-ρα, καὶ μὲ κουβαλοῦσαν, ἄλλος κόπες, ἄλλος χῆ-νες, ἄλλος ἀρνί, ἄλλος αὐγά, ἄλλος σταφύλια, ἄλλος μπόλιες, καὶ κάθε ἕνας κατὰ τὸ παθὰ του, καὶ κατὰ τὴν δύναμιν του· ἔδιναν καμπόσοι καὶ πα-

ράδες· ο θούλος μου λουπόν τάπαιρνε και πά φύλαγε· κ' έρχονταν μέσα και μέλεγε ποιός μ' έφερε πεσάσει, και τί πράγμα, τότε τους φώναζε κ' έκοφτα τὸ παδιά τους· αντίσω πάλιν και δὲν ήταν χωριάτες, τότε τους έλεγα πὼς δὲν ἀδειαζώ σεαίς φοραίς και ἂν έρχονταν· και τότε με τὸ σήμερα τότε με τὸ αὐριον, τότε με τὴν ἄλλην ἐδομιάδα τους ἐπαίξα, ὡς πὸν θαργεστάγαν, και μοῦ φέρνανε πεσάσει, και ἔτζη τους έκοφτα τὸ παδιά τους· ἐπαίρνα και τὸ ρέτσι μου, και πῆγαινον στήν δουλειά τους· ἔχει ὅμως παιδί μου κ' ἄλλα πολλά, πὸν σὲ κάμει και τρὼς με ἀσημένιο πιάτο.

Μήτερος (χαρούμενος)

Καλή δούκα εἶναι αὐτή! μὸν γιὰ νὰ διοῦμε και π' ἄλλα;

Σωτήρης

Μπρέ ὅλα καλά και ἄξια εἶναι· και ὅλα εἰς ζουμί· και δικαστῆς καλὸ εἶναι.

Μήτερος

Ἄμ' αὐτὸ θέλει πολλά γράμματα, μπάρμπα.

Σωτήρης

Καθ' ὅλου μάλιστ' αὐτὸν σου μὸν νὰ ξέρης νὰ δάξῃς, και τίποτα ἄλλο· ἐγὼ ξέρω ἕνα ὅπου τὰ γράμματα τὰ δαῖζει με τὸ σφουγκάρι· εἶναι ὁ μὴς ταχτήτης πὸν ἄλπεις ὅταν περπατῇ, ἔχει ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴν ἀμασκάλη του ἕνα βιβλίο πὸν τὸ λένε Ἀρμενόπουλο, και σὸν κάτζει στὸ δικαστήριον τὸ δάζει προστά σου, και ὅταν οἱ ἄλλοι λένε πὸν παδιά τους, αὐτὸς ἀρχίζει και γυρνᾷ και γυρνᾷ και γυρνᾷ τὰ φύλλα του πὼς πάχα καὶ γυρεῖ ὅταν ἀρχίζουν οἱ Συνήγοροι νὰ πζακόνουνται ἀπ' τὰ μαλλιά, αὐτὸς ἀκούει τὸ κεφάλι του, δάζει τὸ χέρι του μπροστὰ στὰ μάτια του, πὼς πάχα ἀκούει, κ' αὐτὸς παιδί μου κοιμάτε ζεῖναι· ὅταν σιγῶνουνται, τὸν ξυπνοῦν κ' αὐτόν, και πᾶνε παρᾶμερα ν' ἀποφασίσουν κ' ἀπ' οὐ μιλῇσαν οἱ ἄλλοι και πᾶε καθένας τὴν γνώμη του, λέγει κ' αὐτὸς· κ' ἐγὼ ἔτζη τὸ λέγω· δάζει τότε τὴν ὑπογραφή του, και ταλειώνει· ἔρχεται ὁ μῆνας παίρνει τὸ λουφέ του.

Μήτερος (χαρούμενος)

Νὰ σὲ πῶ, μπάρμπα, καλὸ εἶν' αὐτό.

Σωτήρης

Καλὸ, δέβαι· εἶναι κ' ὁ Ἐπιστάτης πῆς ἀλυκῆς· ἐκεῖ κλέφταις ὅσα θέλεις· πωλεῖς νὰ πῶμε χίλια κιλά τὴν ἡμέρα ἁλάτι και περῶς στὸ πεφτέρι πὰ πεντακόσια.

Μήτερος

Καλὸ και ποῦτο!

Σωτήρης

Εἶναι κ' ὁ Πελοῦνης, ἔρχεται ἕνας και σὲ λέγει ὅσο πρᾶγμα θὰ μπαρκάρω, ἐσὺ τὸ ζυάξεις, παίρνεις τὸ κουμέρι του, και ὅταν κρατεῖς τὸ μισό, και τ' ἄλλο μισὸ περῶς στὸ πεφτέρι· μὰ δὲν θέλεις μὸν αὐτό; ἔχεις ἕνα κολτῆ πιστεμένο, αὐτὸν τὸν δίνεις και καὶ παρᾶναι ἀπ' τοὺς ἄλλους, πὸν δάξεις και παρᾶναι τὸν πραγματευτὴ νὰ κατῆρτις τὸ πρᾶγμα του, στέλνεις ὅταν κατόπι του ἄλλον, πᾶναι τὸν πραγματευτὴ με τὸν κατῆρτι· και τὸ παίρνεις ἀντὶς γιὰ ἕνα, ὅπως ἀπ' αὐτὰ, λουπόν, ὅσα θέλεις πρὼς κ' ὅσα θέλεις γράφεις· εἶναι κ' ὁ Ξετιμητής, θὰ σὲ φωνάξουν νὰ ξετιμηθῇς τίποτα πραγμάτια· ἐσὺ κοιτάξεις τὸν πραγματευτὴ στὰ μάτια, κ' ἐκεῖνος

θὰ σὲ κάμει τὸ μάτι, τότε ἐκεῖ νὰ πῶμε πὸν κάμει τὸ πρᾶγμα 100 δραμαῖς ἐσὺ τὸ ξετιμᾷς 50· και παίρνεις τὸ μπαξίσι σου ἀπὸ τὸν πραγματευτὴ. Κι' ὁ Βισπαράκιω δὲν σὲ χωρατεύει· ὅταν εἶναι πανηγύρι πάγει ἀπλώνει μιὰ θελέντζα μέσ' στὴ μέση και καθέσαι, ἔχει προστά σου καμμιὰ χιλιάδα ἡρατὰ μικρά, με μιὰ δούλα· σὰ χαρᾶ τσοχάρταν, και ἕνα σακκὶ γιὰ τὰ γρόσια· πᾶνε λουπόν οἱ πραγματευταί, τοὺς δίνει ἀπ' ἕνα χαρᾶ τσοχάρτι στὸ χέρι, και τοὺς παίρνει ὅτι καλὴ λήξει, και ὅω λεπτὰ, και ὅω πάλλαρα.

Μήτερος

Μὰ τὴ μπίστι μου, ὅλα βλέπω και δαῖζουν παρᾶ.

Σωτήρης

Ὅλα δέβαι· εἶναι κ' ὁ Ἰγειονόμος καλὸ· ἔρχονται νὰ πῶμε εἰκοσι ἄνθρωποι στήν καραντίνα, και θὰ κάτσουν εἰκοσι μέραις· ἐσὺ τοὺς δαῖξεις σὲς πέπτε, και πληρώνεται γιὰ τὶς εἰκοσι· χωρὶς νὰ τοὺς δάνης και Βαρδάνον· μὰ δὲ θέλεις αὐτό; εἶναι ὁ Ταμίας ὅπου δὲν πάγει παρᾶκάτω· παίρνεις διάφορο χωρὶς νὰ χῆς σεργιανία.

Μήτερος (με θαυμασμόν)

Πῶς!

Σωτήρης

Χρυστὰ νὰ πῶμε ἕνας χιλιάδας δυὸ χιλιάδας δραμαῖς στὸ ἔθνος, πὸν φωνάζ' ὁ Ταμίας και τοὺς λέγει ἔχω δικαστή, ἡ τὰ γρόσια πὸν χρυστὰς, ἡ θὰ πουλήσω τὸ σπῆτι σου τὸ χωράφι σου· ἐκεῖνος τὸν παρᾶκαλεῖ νὰ τοῦ δώσῃ βατέ, πρεῖς ἡ πέπτε μῆνας· και νὰ πὸν πληρώνῃ, δέκα τὰ ἔκα· τὸ πὸν μῆνα· κ' ἔτζη π' ἄλλουνοῦ και π' ἄλλουνοῦ και πρᾶβὰ παιδί μου διάφορα, χωρὶς νὰ χῆ γρόσια δικὰ του.

Μήτερος

Καλὸ, μὰ τὸ Θεό!

Σωτήρης

Ὅλα αὐτὰ, παιδί μου, εἶναι καλά· ἂμ' ὁ Ἐμφορας, πὰ φουσκώνει ὅλα· αὐτὸ δὲ νὰ σὲ πῶ κ' ἐγὼ, μ' ὅλα μου τὰ γράμματα, τὸ δέχουμουν ἄλλῃ μιὰ φορᾶ.

Μήτερος (χαρούμενος)

Τί ἔχει; γιὰ λέγε με.

Σωτήρης

Αὐτὸ, παιδί μου, νὰ σὲ πῶ, ταχίζει και πᾶλα, μὰ τρῶγει και περῶς ὅταν κ' ἂν τὸ καταφέρῃς νὰ γένῃς Ἐμφορας· βάλ' ἀπὸ τώρα στραβὰ τὸ φέσι. Ντὲ μωρὲ διὸ πὸν τρῶνε!

Μήτερος (ὡς ἀνωτέρω)

Πῶς γιὰ πέ με; γιατί κ' ἐγὼ αὐτὸ ἔχω στὰ μάτι.

Σωτήρης

Μπρέ, παιδί μου, πὶ νὰ σοῦ πῶ, ἐσὺ τὸ ξέρεις πᾶν καλὰ, πρὶ μου νὰ γένῃ Ἐμφορας, πὼς χρυστοῦσα νὰ σὲ πῶ χίλιες δραχμᾶς λίγαις εἶναι· πὸν ὅταν περπατοῦσα ἐθαῖζα πὸνα χέρι με συμπάθει ἀπὸ μπρός, και π' ἄλλο με συχόρεσ' ἀποτίσω· και σὲ ὅω χρόνια ἀπάνω πόγιναι Ἐμφορας· ἐθαῖζα τὸ χρέος μου, ἔκων τὰ χίλια γιδοπορᾶναι· πὰ τριάντα φορᾶδια ὅπου ἔχω, πὰ δυὸ μουλάρια, τὸ μαγαζί, τὸ σπῆτι, τὸ φουρνο· και ἔχω και κάμποσα παρᾶναι στὸ διάφορο γιὰ τὰ γράμματα μου· ὁ Στυροβύλης πάλιν πὸν φωνὴ δὲν εἶχε νὰ φάγῃ ὅταν πὸν διόρυσαν Ἐμφορας· στὸ χρόν' ἀπάνω ἔκων κατῆκα, μαγαζιά, δυὸ ταμπάκια, πρὶ καουσιὰ, δώδεκα καμῆλαις, ἐ-

πάντρεφε και τὶς τρεῖς ἀδελφές του· και τώρα τῶρα στραβὰ, και χαμπαραὶ δὲν ἔχει.

Μήτερος

Ἐμφορας; Ἐμφορας θὰ γένῃ, μὸν πὲς με πὼς θὰ κάμω.

Σωτήρης

Ἀκουσε νὰ διῆς· πὼς ἔκων ἐγὼ· ὅταν ἦταν ὁ καιρὸς ὅπου θὰ νὰ πουλοῦσα τὰ δέκατα· ἐθαῖζα τὸ γρομικτικό μου, και ἔκων μιὰ προκήρυξι κ' ἔλεγα τὸ τᾶδε και τὸ τᾶδε και τὸ τᾶδε χωρὶς θὰ πουληθοῦν τὴν τᾶδε μέρα και τὴν τᾶδε ὥρα· ἔρχονταν λουπόν και μ' εἰσεκταν τὸ σπῆτι μου οἱ ἀγορασταί, και μ' ἔλεγε νὰ πῶμε ἕνας, ὅτι τὸ τᾶδε και τὸ τᾶδε χωρὶς τὸ θέλω και σὲ δίνω πενήντα πάλλαρα νὰ μοῦ τ' ἀφήσῃς στήν τᾶδε τιμή· ἐγὼ ἄντισω και καταλάβαινα πὼς τὰ χωρᾶ ἐθήκωναν, πὸν ἔλεγα, πενήντα πάλλαρα εἶναι λίγα, γιατί θὰ δώσω κ' ἐγὼ ἐκεῖ πὸν πρέπει· μὸν κάμτα ἐκᾶτό· ἂν συμφωνοῦσαμε, ἔκων τὴν δημοπρασίαν μιὰ μέρα ἀρχήτερα, ἀπ' ἐκεῖνο ὅπου εἶπα στήν προκήρυξί μου, ἡ τὴν ἴδια ἡμέρα, τὸ πρῶτ' ὅμως ὅπου νὰ μὴν ἦταν πολὺ καλαπαλῆ· και π' ἄφηνα τὰ χωριά, στήν τιμὴ ὅπουθελα· πάντα ὅμως σὺντις προκήρυξαις μου ἔγραφα τὴν ὥραν τῆς δημοπρασίας ὅταν ἀπὸ μεσημέρι.

Μήτερος

Γιατί;

Σωτήρης

Γιὰ νάχω καιρόν, ὅπου ἂν ἔρχονταν κανεὶς και συμφωνοῦσαμε, νὰ κάμω τὴν δημοπρασίαν τὸ πρῶτ', ὅπου νὰ μὴν ἦταν φερμένοι ὅλοι οἱ ἀγορασταί· ἂν ἐδῆλα πάλιν οἱ κανεὶς δὲν ἔρχονταν νὰ μ' εἰρῇ· τότε, στήν δυαμιμένη ὥρα ἀρχίζα και πουλοῦσα, και πάντα κοίταζα στὰ μάτια τοὺς ἀγοραστὰς, και ὅποιος ἤθελε κανένα χωρὶς φτηνὸ, μ' ἔκων τὸ μάτι· κ' ἐγὼ, εὐθὺς ὅπου ἔλεγε, και πέντε δραχμᾶς, ἔχωντοσκα τὸ σφυρί· ἐτάλειωναι τὴν πούλησι· και εὐθὺς ὅπου πηγαίναμε στὸ σπῆτι, τοῦλεγα, αἶ, τὰ φαλτικά· και ἂν ἔφεγκαν 50 ἢ 100 πάλλαρα· τοῦδυνα τὸ πουλητήριον· εἰδὲ πὰ ἐναντάζα ἱστὴ πούλησι κ' ὅτι, ἔπεισαν πολλοὺς φοραῖς ἐγένουμουν και σύντροφος με τοὺς ἀγοραστὰς, κ' εἰγεναι τὸ φαλτικό· καμμιὰ φορὰ δὲν πὰ πουλοῦσμεν, μὸν τὰ μάζωνα γιὰ λογαριασμόν τοῦ παμίου, εἶχα λουπόν ὅω καιλὰ, τὸ ἕνα εἰκοσι ἐξ ὀκτάδες, και τὸ ἄλλο εἰκοσι δυὸ, με τὸ μεγάλο ἐμάζωνα τὰ δέκατα, και με τὸ μικρόν τὰ πουλοῦσα, βάλε δὲ τώρα με νοῦ σου πῶσα κέρδιζα.

Μήτερος

Μὰ τὴ μπίστι μου, μπάρμπα, αὐτὰ εἶναι κ' ἂν εἶναι βούκα πὸν φουσκώνει και τὰ δὲν πὰ μάγουλα.

Σωτήρης

Ἐχει κ' ἄλλα, παιδί μου· πὸν Αὔγουστον ἔπρεπε νὰ μοιράσω τὰ χειμάδια εἰς τοὺς βοσκούς, ἐγὼ ἄφηναι και περνοῦσε κ' ὁ Ὀκτωμβριος· οἱ βοσκοὶ ἐσφιγγουνταν κ' ἔρχονταν και με παρᾶ καλοῦσαν νὰ τοὺς κάμω τὴν διανομή· γιατί τοὺς πλάκω σ' ὁ χειμῶνας, και μοῦ κοιβαλοῦσαν ἄλλος σ' ὁ καλοῦσαν, ἄλλος τριὰ, ἐγὼ τὰλος σ' ὁ καλοῦσαν, ἄλλος ὅταν κ' ὅλο μάκρυναι πὸν καιρό, και παίρνα αὐτὰ, κ' ὅλο μάκρυναι πὸν καιρό, και τοὺς ἔλεγα, πὼς δὲν ἀδειαζώ γιατί ἔχω ἄλλαις δουλειαῖς, και ὅτι θὰ γράφω νὰ μούρθη πρῶτα ἡ βουταγῆ, και ὅτι ἐλπίζω ὡς πὸν Γενάρη νὰ

τοὺς μοιράσω τὰ χειμάδια αὐτοὶ ἄκουαν πὸν Γενάρη και τοὺς ἔπειναν παρᾶμα γιατί ὡς τότε τοὺς φωφοῦσαν τὰ πρόβατα· ἀρχίζαν λουπόν παιδί μου, και μοιράζαν τὰλλαρο με τὴν οὐρά· και τοὺς ἔπαίρνα, ὅσα πὸν βοσκοῦσε ἡ καρδιά μου· ἂν ἦτον και κανένα λιβάδι καλὸ, τότεζα εἰς ὅλους, κ' ἔπαίρνα ἀπ' ὅλους πεσάσει, κ' ὅταν παρᾶναι εἰς ὅποιον μ' ἔφερε περισσότερα πεσάσει, τὸ ἴδιο ἔκων και τὴν ἄνοιξι, ἄφηναι και ἔρχονταν ὁ Θεοστήτης πολλοὺς φοραῖς κ' ὁ Ἀλωνάρης· ὅσο πὸν σφιγγουνταν οἱ βοσκοί, και τοὺς ἀρμεγα καλὰ καιλὰ, κ' ὅταν τοὺς ἐμοιράζα τὰ λιβάδια· ἐσυμφωνοῦσα πολλοὺς φοραῖς και με τοὺς βοσκούς, νὰ με δώσουν τὸ μυαλί ἀπὸ ἕνα γρόσι τὴν ὀκτὰ και νὰ τοὺς δώσω λιβάδια ἐθνικά· γιατί εἰς πὰ ἐθνικά ἐπληρώναν 6 λεπτά τὸ κεφάλι, εἰς πὰ ἰδιόκτητα ὅμως ἔδιναν μιὰ δραχμὴ και ἀπ' ἐκεῖ παιδί μου ἐδῶζα πὰ ἐλῆθ τοῦ Θεοῦ, ὅταν πάλι ἤθελα νὰ μετρήσω τὰ γιδοπορᾶτα, ἐμετροῦσα νὰ πῶμε δέκα χιλιάδες, ἔπαίρνα τὰ προδοτονόμια, κ' ἐπερνοῦσα ἱστὸ πεφτέρι μου πέντε χιλιάδες.

Μήτερος

Ντὲ μωρὲ διὸ!

Σωτήρης

Ἐχει κ' ἄλλα, παιδί μου, ἐθαῖζ' ἀπ' ἔξω ἄνθρωπους, και ἐθαῖζαν κρυφὰ, ποὺς κρατοῦσε χωράφια Μοναστηριακά, ἡ ἐθνικά, και ἀπὸ τὸ μάθαινα, ἐφώναζα ἐκεῖνους πὸν πᾶχαν και τοὺς ἔλεγα ἔχω προσταγῆ νὰ σὰς πάρω τὰ ἐθνικά χωράφια ὅπου κρατεῖτε· αὐτοὶ στήν ἀρχή, ἀρχίζαν και τὸ ἀρνοῦνταν, και ἐφαρμακοῦσαν τὰ λόγια τους πὼς δὲν ἔχουν, πέτοιο πρᾶμα, και δὲν ξέρω τί, μπρέ τοὺς ἔλεγα αὐτὰ σεμμένα δὲν περνοῦν μὸν ἡ τὰ χωράφια, ἡ τὰ φαλτικά· αὐτοὶ σὸν ἐδῆλαν, πὼς δὲν μποροῦσαν νὰ τὰ καταχωριάσουν, μ' ἐδιδαν παλλαρακία και σκέπαζα τὸ πρᾶγμα· ὅταν πάλιν ἐπουλοῦσα τίποτα Μοναστηριακά, σὰ γιδοπορᾶτα, ἀγελᾶδια, φορᾶδια, μουλάρια, μύλους, ἐθαῖζα ἀπέξω τὸ μπάρμπα σου τὸ Περοστάθη και π' ἀγόραζε εἰς ὅπου τιμὴ ἤθελα ἐγὼ· πὸν τὰ φωνὰ ὅταν καμμοσὸ καιρὸ οἰκονομικά, γιὰ νὰ μὴν καταλάβουν πὼς εἶναι δικὰ μου, και σὸν περνοῦσαν πέντε· ἔξη μῆνας, και ἐχνοῦνταν τὸ πρᾶγμα, τάπαιρνα και τάσταλνα στὸ σπῆτι.

Μήτερος

Ὅχι, μπάρμπα, ὅχι ἀπὸ τὰ μοναστηριακά, δὲν θέλω γιατί εἶναι κρίμα, με φθάνουν π' ἄλλα.

Σωτήρης

Μπρέ ἐγὼ, παιδί μου, τᾶδωσα τομᾶνι και μοναστηριακά και κοσμικά πὸν τὰ πῆρ' ὁ βασιμῶνας· ἐσὺ ὅμως σὸν δὲν τὰ θέλεις, ὅς λείπουν· γιὰ νὰ διοῦμαι ὅμως σὲ κάμει και Ἐμφορας;

Μήτερος

Μὲ κάμει, με κάμει.

Σωτήρης

Ἄν διῆς πὼς τὰ κλοθυγρίζει, τάξε του και καὶ τί.

Μήτερος

Τοῦ πᾶζω, μὸν ἂν δὲν μ' ἀφήσουν πολὺ καιρόν;

Σωτήρης

Ναί; καλὰ και με τὸ θύμισες, κάθε μῆνα, ἡ πὸν πολὺ κάθε ὅω μῆνους, νὰ τοὺς στέλνεις τίποτα πεσάσει σὰ βοῦτηρα, σὸν τριὰ, παρᾶδες δὲν θὰ

182

Καπρέλης (τὸ πέρνει καὶ διαβάζει)
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ

*Αρθρὸν 1. Ἄμα νυκτώσει κανεῖς νὰ μὴν ἡ-
μπορεῖ νὰ εὐγῇ ἀπὸ τὸ σπῆγί του.

Τυχодиώκτης
Αἶ καλὰ! ἔχεις σκοπὸν νὰ μᾶς κλείσης ἀπὸ
νωρὶς εἰς τὰ σπῆγιά μας;

Καπρέλης.
*Οχι δά! θὲν εἶναι ὁ λόγος διὰ τὴν εὐγενεῖαν
σας (διαβάζει.)

*Αρθρὸν 2. 48. ἄνθρωποι νὰ διορισθοῦν νὰ πε-
ριφέρωνται εἰς τὰ καφενεῖα καὶ ξενοδοχεῖα, διὰ
νὰ ἀκούουν τί λέγουν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἀνάθε
βράδυ νὰ εἰδοποιῶν τὸν Ἀστυνόμον καὶ τὸ παραι-
τικὸν ὅπου ἤκουσαν. Συγχωρεῖται εἰς τοὺς εἰ-
ρημένους μυστικοὺς Ἀστυνόμους νὰ ἔχουν ἐπά-
νω τοὺς βιβλία, καὶ νὰ σημειώνουν ὅ,τι ἀκούουν,
διὰ νὰ μὴν ξεχνοῦν τίποτε.

*Αρθρὸν 3. Ὅταν βλέπουν δύο, ἢ τρεῖς νὰ
συνομιλοῦν, ἢ καὶ ἓνα μόνον νὰ πλησιάζουν καὶ
νὰ μανθάνουν τί λέγουν.

*Αρθρ. 4. Συγχωρεῖται πρὸς τοὺς τοὺς εἰς τοὺς
μυστικοὺς Ἀστυνόμους νὰ φυλακίζουν καὶ νὰ ἐξο-
ρίζουν ὅποιον ὑπαπευθεῖται ὅτι ἔχει σκοποὺς κε-
κρυμένους.

*Αρθρ. 5. Οἱ μυστικοὶ Ἀστυνόμοι πρέπει νὰ
πλησιάζουν τὴν νύκτα εἰς τὰς οἰκίας τῶν πο-
λιτῶν, διὰ νὰ ἀκούουν τί λέγουν αἱ οἰκογέ-
νεια, καὶ πολλὰ πρῶτ' νὰ εἰδοποιῶν τὸν Ἀστυ-
νόμον, ὅ,τι ἤκουσαν, καὶ ὅ,τι εἶδαν.

*Αρθρ. 6. Νὰ ἐμποδισθοῦν πὰ συμπόσια καὶ αἱ
συναναστροφαί.

*Αρθρ. 7. Νὰ διαταχθῶσιν οἱ Πνευματικοί, ὅμα
ἐξομολογήσων κανένα, νὰ παρηγοιάζων ἐγγρά-
φως εἰς τὴν Ἀστυνομίαν τὴν ἐξομολόγησιν. Νὰ
διαταχθῶσι καὶ οἱ γονεῖς νὰ στέλλουν εἰς τοὺς
πνευματικοὺς τὰ παιδιὰ των ὅμα γεννηθῶσι διὰ
νὰ ἐξομολογοῦνται καὶ αὐτὰ.

*Αρθρ. 8. Δύο ἀπὸ τοὺς μυστικοὺς Ἀστυνόμους
νὰ παρευρίσκωνται εἰς τοὺς γάμους καὶ εἰς τὴν
δάπτειν, διὰ νὰ ἀκούουν καὶ παρατηροῦν, τί
λέγουν καὶ τί κάμνουν οἱ γονεῖς καὶ οἱ νεό-
νυμφοι, καὶ τί σχήματα κάμνει τὸ βρέφος ὅταν θὰ
τὸ δαπτίσουν.

*Αρθρ. 9. Ἀπαγορεύεται καὶ εἰς τοὺς γάμους
καὶ εἰς τὴν δάπτειν, νὰ μὴν εὐρίσκωνται ἄλλος
κανεῖς, εἰμὴ μόνον οἱ γονεῖς, ὁ ἐκκονός, ὁ ἀνά-
δοχος, ὁ ἱερεὺς καὶ δύο μυστικοὶ Ἀστυνόμοι.

*Αρθρ. 10. Δις τῆς ἐβδομάδος, κατὰ Πέμπτην
καὶ Κυριακὴν, νὰ ὑποχρεῶνται ἄνδρες καὶ γυ-
ναῖκες, νέοι καὶ γέροντες, πτωχοὶ καὶ πλούσιοι
νὰ μεθοῦν ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μυστικῶν Ἀστυνό-
μων, διότι μ' αὐτὸν τὸν τρόπον μανθάνει εὐκό-
λως ἡ Ἀστυνομία τὰ μυστικά τῶν πολιτῶν.

*Αρθρ. 11. Ἄν κανεῖς περιπατῇ σκεπτικός,
ἀμέσως νὰ φυλακίζεσθαι, καὶ ἐπομένως νὰ ἐξο-
ρίζεσθαι, καθὼς καὶ ὅστις κλαίει, ἢ γαλά, πρᾶγου-
δεῖ, ἢ σφυρίζει.

*Αρθρ. 12. Νὰ διορισθῇ θωρεὰ ἑκατὸν Δραχ-
μαί, εἰς τὸν ὅστις προδώσει τὸν φίλον του, δια-
κόσει εἰς τὸν ὅστις προδώσει τὸν συγγενῆ του,
καὶ τρικλοῖται, εἰς τὸν ὅστις προδώσει τὸν πα-
τέρα του.

*Αρθρ. 13. Νὰ χαλασθοῦν ὅλα τὰ σχολεῖα καὶ
νὰ φουρκισθοῦν ὅλοι οἱ διδάσκαλοι.

*Αρθρ. 14. Ὅστις ξεύρει καὶ ἀναγινώσκει νὰ
διδῇ φόρον δύο πάλλαρα τὸν μῆνα, καὶ ὅστις
ξεύρει νὰ γράφῃ νὰ διδῇ τέσσαρα.

*Αρθρ. 15. Ὅλα τὰ γράμματα τῶν πολιτῶν νὰ
ἀνοίγωνται ἀπὸ τὸν Ἀστυνόμον.

Τυχодиώκτης.
Αὐτὸς ὁ ὁργανισμὸς εἶναι θαῦμα, καὶ ἂν ἦσαν
φερμένος εἰς τὴν πατρίδα μου, ἦθελα πιστεύσει
ὅτι ἀντέγραφες πὸν ἐδικόν μας.

Καπρέλης.
*Ἦθελα νὰ διατάξω κ' ἄλλα ὅμως σὰν δὲν μ'
ἐδιώρισαν Ἀστυνόμον πὰ παραιτήσα κ' ἐγώ. Ἄς
τὰ κάμουν οἱ προκαταρκτικοὶ Ἀστυνόμοι ὅπου ἔ-
βαλλαν.

Πρᾶξις πέμπτη

Σκηνὴ τρίτη

Τυχодиώκτης καὶ Κονιδόφυρας.

Κονιδόφυρας.

Καλησπέρως καλησπέρως.

Τυχодиώκτης.

Καλῶς τὸν Κύριο Κονιδόφυρα, ὁρίστε καθίσστε.

Κονιδόφυρας.

*Ἔστας καλός;

Τυχодиώκτης.

Πολλὰ καλὰ! νά, δουλειὰς καὶ πρᾶξιαις.

Κονιδόφυρας.

Τραδάλλως τραδάλλως, ὅλα πιάδως.

Τυχодиώκτης.

Αἶ. τί θὰ κάμουμε, ὅσο ζῶμε, πρέπει νὰ τυ-
ραννούμεθα ὑπομονή.

Κονιδόφυρας.

Αἶ πιάδω ὑπομονή! ἔκει ἔκει ροῦμι;

Τυχодиώκτης.

Μάλυστα μάλυστα! τώρα εὐθύς.

Κονιδόφυρας.

Φέρτας φέρτας νὰ πίνεσας.

Σκηνὴ τετάρτη

Δημητρός καὶ οἱ ἀνωτέρω.

Δημητρός.

Κύριε, παρακαλῶ νὰ μὲ θώσῃς ἐκεῖνα πὰ
χρήματα ὅπου μὲ χρεωστεῖτε, διότι ἔχω σήμερον
ἀνάγκην.

Κονιδόφυρας.

Ντὲν ἔχεις.

Δημητρός.

Μὲ τὸ Ντὲν ἔχεις, δὲν πελειώνει.

Κονιδόφυρας.

Ντὲν ἔχεις λέγως, φευγάσας ἀπ' ἐντός.

Δημητρός.

*Οχι κύριε! θὲν φευγάσας ἀπ' ἐντός ἂν δὲν
μὲ θώσῃς τὰ χρήματά μου! ὅταν ἦλθες στὸ μα-
γαζὶ μου θὲν ἀγώρασες φευγάστας, ἀλλὰ πῆρες
πανὶ καὶ ἔκαμες δρακὶ καὶ πουκάμισα ὅπου εἶσαν
ξεβράκκωτος, τὸν παρὰ μου θέλω καὶ τὸ φευγάστας
ὁ μπακάλης δὲν τὸ πέρνει.

Κονιδόφυρας (μὲ ὀργήν.)

*Ὁξος ὅξος κλέφτος ὅξος.

Δημητρός.

*Ὁξος μ' ὅξος δὲν ἤξεύρω! τὸν παρὰ μου θέλω.

Κονιδόφυρας (σηκώνεται μὲ ὀργήν.)

*Ὁξος κλέφτος, σακραμέντος.

Δημητρός.

Αὐτὸ θὰ εἶναι τώρα! φωνάζ! ὁ κλέφτης νὰ
φοβηθῇ ὁ νοικοκύρης! ποῖον μωρὲ φωνάζεις κλέ-
φτος καὶ ὅξος; ποῖος ἦλθε νὰ σὲ κλέψῃ; καὶ τί
ἔχεις γιὰ κλέψιμον;

Κονιδόφυρας (πλησιάζει εἰς τὸν Δημητρόν.)

*Ὁξος ὅξος κλέφτος.

Δημητρός (πλησιάζων καὶ αὐτός.)

Μὴν πολυσημόνῃς, νὰ μὴ σὲ θείξω τώρα τὸ
ὅξος καὶ τὸ κλέφτος! τὸν παρὰ μου φέρ! ἐδῶ!
εἶδε καὶ δὲν ἔχεις, φέρε τὰ ροῦχα ποῦ φορεῖς!
ὅταν δὲν εἶχες παρὰδες ἄς μὴν ἀγώραζες πράγματα.

Κονιδόφυρας (ὀπισθοδρομεῖ.)

Καθίστας καθίστας νὰ σὰς λέγῃς.

Δημητρός.

Τί θὰ μὲ πῇς; τὸ κλέφτος καὶ τὸ ὅξος;

Κονιδόφυρας.

Μὰ καθίστας! ν' κοῦστας! τί ἄλλος Σαμπάτος
ἐλάστας νὰ πέρνετες.

Δημητρός.

Σαμπάτος καὶ πεῦτος δὲν ἤξεύρω, εἶναι τώρα
ἔκας χρόνος ὅπου μὲ γελᾷς μὲ πὸ Σαμπάτος.

Κονιδόφυρας.

Μὰ ἀκούστας πολὺ παρακαλέσας! πὸ Σαμπάτος
νὰ ἐλάστας.

Τυχодиώκτης.

*Ἄς ἦναι πλέον κύρ Δημητρός, ἔλα πὸ Σάββατον
καὶ ὅταν δὲν σὲ πὰ δώσῃ ἡ γενναιότης του, σὲ πὰ
δίνω ἐγώ.

Δημητρός.

Καλὰ λοιπὸν ἄς ἦναι καὶ τὸ Σάββατον! μὰ
κοίταξε καλὰ, γιατί ἂν ἔλθω καὶ τὸ Σάββατον,
καὶ μ' ἀρχήσεις πάλιν μόνολες καὶ κασακίρες
ἢ ξυλιαῖς θὰ μᾶς ἐπασατρέψουν. (φεύγει)

Κονιδόφυρας.

*Ὁ κλέφτος! ξυλιαῖς τὰ ἐπασατρέψεις! τιάπλος
τιάπλος.

Τυχодиώκτης.

*Ἄς κουρέσθαι μὴν θυμόνεσας, εἶναι χωριάτες
αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι.

Κονιδόφυρας.

Αἶ! κοργιάτος κοργιάτος! ἔστας Κλέφτος ὅλα
κλέφτος (φεύγει).

Πρᾶξις ἕκτη

Σκηνὴ πέμπτη

Παντιᾶς, Ξηρούχης, Λάζαρος, Περδικουλάς,
Μπαρμπαντάνος, Παναγῆς, Γιαργούλας, Θανάσης,
καὶ οἱ ἀνωτέρω.

Παντιᾶς. Νάστενε σὰς ἔφερα καὶ τοὺς συντρό-
φους μου.

Τυχодиώκτης. Ὅριστε ὁρίστε! νὰ καρέλαιες,
καθίσστε.

Παντιᾶς. Ἦντα θέπενε τώρα πὰ καθίσματα;
ταῖς μύστρος νὰ θισθε.

Τυχодиώκτης. Τώρα εὐθύς! ἰδοὺ ἡ κούφα.

Παντιᾶς. *Ὁχι ὄχι! μὰ τὴν πίστι μου κανεῖς
δὲν δάζει, χέρι στὸ πρᾶγμα μου ὅποιος τὸ θέλει

πληρώνει μιὰ Δραχμὴ τὴν ὁκᾶ, καὶ ὑστερὰ τὸ
πέρνει.

Τυχодиώκτης (πρὸς τὸν Ἀστυνόμον.)

Εὐχαλὲς πον αὐτὸν ἔξω νὰ μὴν μᾶς ζαλιῖται.

Παντιᾶς. Σὰν ζαλιῖσαι κομψόσου.

Παντιᾶς (πρὸς τὸν Παντιᾶν.)

*Ἐ σὰς κόπτη! ἀπὸ τὸ πρᾶγμα σὰς ἤμας δὲν
πέρνουμε μόνον νὰ τὸ θισθε. (πλησιάζει πρὸς
τὴν κούφα).

Παντιᾶς (τὸν τραβᾷ ἀπὸ τὸ ροῦχο.)

Στάσου λέγω χέρι μὴν θάνεις.

(*Ἐνθ' ὁ Ψαρᾶς κρατεῖ τὸν Παντιᾶν ὁ Τυχоди-
ώκτης πηγαίνει θυμωμένος πρὸς τὴν κούφα καὶ
τὴν ἀναποδογυρίζει.)

Παντιᾶς (ἀφίνει τὸν Παντιᾶν καὶ πρέχει εἰς
τὰ σκορπισμένα φάρια, τὰ ὅποια μαζώνοντας μὲ
ἄσπερον καὶ βάζοντας πα εἰς τὴν κούφα φωνάζει.)

*Εδῶ γίνεται τὸ κομμάτι μου σὰν τὴν κουτσο-
νούρα, μὰ κανένα θὲν ἀφίνει νὰ πάρῃ οὔτε μιὰν
ἀθερίνα.

Παντιᾶς (πρὸς τὸν Τυχодиώκτην) Κάλε σεῖς
ἦνταν ἔτοδα;

Τυχодиώκτης.

Τί θαίμονα! αὐτὰ εἶναι φάρια (πρὸς τὸν Δανί-
λην) ποῦ εἶναι βιάδαλε ἡ συντίνα.

Δανίλης. Ξεῦρ' ἐγώ; νὰ ἐγνε φάρια.

Παντιᾶς. ὡς ἀνωτέρω!

Κάνεις μὴν ἀπλώσει χέρι, γιατί κάμω πὸ
κεφάλι που σὰν τὸ σφυγγάρι.

Παντιᾶς. (πρὸς τὸν Τυχодиώκτην)

Κ' ἐδᾶ, ἦντα θὰ κάμουμε;

Σκηνὴ ἕκτη

Καλλιόπη Θρασύβουλος καὶ οἱ ἀνωτέρω.

Καλλιόπη (πρὸς τὸν Τυχодиώκτην)

Παυλῆτε καὶ φάρια κύριε;

Τυχодиώκτης.

*Οχι ἄχι εἶναι αὐτοῦ ποῦ θαίμονος ὅπου...

Θρασύβουλος (πρὸς τὸν Τυχодиώκτην)

Ζιάστεμε παρακαλῶ καὶ μένα δύο ὁκάδες.

Τυχодиώκτης.

Καλὲ δὲν εἶναι...

Θρασύβουλος.

Δύο ὁκάδες δὲν εἶναι; ζιάστεμε ζιάστεμε μὰ
εἶναι.

Καλλιόπη (πρὸς τὸν Τυχодиώκτην.)

Καὶ πόσα τὰ θισθε πὴν ὁκᾶ;

Τυχодиώκτης. *Οχι κυρία μου ἐγὼ φάρια —
δὲν εἶμαι — εἶναι.

Θρασύβουλος. Καλὲ μὴν φοβεσθε ἡμεῖς δὲν
τὸ μαρτυροῦμε τοῦ Ἀστυνόμου, ὅταν ἀκριβῶς καὶ
ἂν τὰ θισθε, δὲν μᾶς μέλλει, τὸ φάρι βλέπω
καὶ εἶναι φρέσκο ἀξίζει καὶ δύο Δραχμᾶς ἡ ὁκᾶ.

Τυχодиώκτης. Καλὲ ὄχι λέγω (πρὸς τὸν Παν-
τιᾶν) πάρε θαίμονα τὰ δρωμόφραρά σου ἀπ' ἐδῶ
καὶ ἄμε στ' ἀνάθεμα ἐκαταδρώμης τὸν κόσμον.

Παντιᾶς. Σ' ἐδρώμης αἶ; ἂν πάπερνες
χάρισμα ἦθελε νὰ μοσκοδολοῦν (φεύγει).

Γκυλωντῆς. *Ἰδετε κύριε πῶς ἀδίκως ἐπυραν-
νήσαμεν τὸν πτωχόν; ἄλλο πε νὰ εἰσθε πρόσε-
κτικότεροι; (φεύγει.)

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΓΙΟΥΡΟΥΣΙ ΤΟΥ ΒΛΑΧΟΘΑΝΑΣΗ

Βλάχο καλὰ καθόσουνα ψηλὰ στὴ Βουνιχώρα,
θυμήθηκες τὰ νιάτα σου κι ἐπῆρ' ὁ νοῦ σου ἀγέρα
καὶ τώρα τὸ κεφάλι σου τὸ πήρανε οἱ Τοῦρκοι.
(Δημοτικὸ)

Τοῦ
ΤΑΚΗ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ἀπ' τὰ παλιότερα τὰ χρόνια, πού ἡ Τουρκιὰ ἦταν ἀκόμα φοβερή, ὁ καημὸς τῆς λευτεριάς βαλάντωνε τ' ἀδούλωτα, τῆς Ρούμελης τὰ παλληκάρια. Κι ἀνηφορίζαν στὰ βουνά, ν' ἀντισταθοῦνε στὸ σκληρὸ καταχτητὴ.

Ἀνάμεσά τους, πρόμαχος τιμημένους τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 21, ξεχώριζ' ὁ Βλαχοθανάσης

πού ἦταν μπαϊράκι στὰ βουνὰ καὶ φλάμπουρο στοὺς κάμπους.

Ἀπλὸ χωριατόπουλο καὶ τοῦτος, ἀπὸ τὴ Βουνιχώρα τῆς Φωκίδας, ἔγινε ξακουσμένος κλεφτοκαπετάνιος τῆς περιοχῆς, γύρα στὰ 1750.

Κι οὔλα τ' ἀνυπόταχτα παλληκάρια τοῦ τόπου, πού δίψαγαν γιὰ λευτεριά, ἐτρέχαν στὰ λημέρια του. Μὰ ὁ Βλαχοθανάσης, ἕνα ἀγάπαιε πιδὸ πολὺ, σὰν νάτανε παιδί του, τὸν ψυχογιό του, τὸ πρωτοπαλλήκαρό του, τὸν Ἀντρίτσο. Καὶ δὲν ἀστόχησε ὁ κλεφτοκαπετάνιος, νὰ εἰποῦμε τὴν ἀλήθεια. Τοῦτο τὸ παλληκάρι μαθὲς, ἐτίμησε ὄχι μόνο τὴ δική του σειριά, ἀλλὰ καὶ τὴ Ρούμελη.

Σὰν πέρασαν τὰ χρόνια, ὁ πολὺπειρος Βλαχοθανάσης

πού γέρασε ἀρματωλὸς, πενήντα χρόνια κλέφτης

ἔκαμε κάτι τὸ πρωτάκουστο: Ὅρις' ἀρχηγὸ τοῦ ταῖφᾶ τοῦ τὸν Ἀντρίτσο!

Καὶ δὲν ἀποτραβήχτηκε νὰ πεῖς, ἀλλὰ μ' οὔλα του τὰ 70 χρόνια, ὁ ξακουστὸς κλεφτοκαπετάνιος, μένει στολίδι ἀτίμητο τοῦ ταῖφᾶ, μὲ τὴ μακριά, τὴν κάτασπρη τὴ γενιάδα του.

Λίγο ἀργότερα, στὰ Πέντε Ὀρνια, 200 Τοῦρκοι μὲ τὸν ντερβέναγα Σελίμπη, ἐμπλόκαραν τὸ Βλαχοθανάση, μὲ 30 παλληκάρια, ἐνῶ τοῦ ἔλειπ' ὁ Ἀντρίτσος.

Ποῦ εἶο' Ἀντροῦτσε ξακουστέ, Ἀντροῦτσε ξακουσμένε,
πού εἶσαι καὶ δὲ φαίνεσαι, νάρθεις νὰ μᾶς ἐβγάλεις.

Ἡ μάχη πιάστηκε ντάλα μεσημέρι καὶ βάσταγ' ὡς τὸ δειλινό. Σκοτώνουνταν πολλοί, μὰ καὶ μὲ πείσμα πολεμᾶν κι ἀπὸ τίς δυὸ μεριές. Ἀπόκαμ' ὁ Βλαχοθανάσης καὶ δίνει προσταγή.

Ὁ στρατηγὸς Χατζηχρήστος, σχέδιο τῆς ἐποχῆς του.

—Τραβῆχτε τὰ σπαθιά. Θὰ κάνουμε γιουρούσι.

Οἱ Τοῦρκοι, σαστισμένοι στὴ τόση τὴν ὁρμή, ἀρχίζουν νὰ πισωπατοῦν. Καὶ ἔαφνου ἐκεῖνη τὴ στιγμή, φτάνει κι ὁ Ἀντρίτσος μὲ τὸν Ἡλία Βιβαδιώτη καὶ ἄλλα 20 παλληκάρια. Κι οὔλοι μαζί, ἐκλείσαν τοὺς ὄχτροὺς σὲ δυὸ φωτιές. Σκορπίζουνε οἱ Τοῦρκοι κι οἱ μισοὶ μὲ τὸ Σελίμπη μαζί, πιάνουν τὸ ἐρημοκλήσι, πού εἶναι σιμὰ στὸ χωριὸ Καρούτες. Τρεῖς ἡμερόνυχτα ὁ Ἀντρίτσος μὲ τὰ παλληκάρια του, τοὺς χτύπαγε ἀλύπητα. Τοὺς φέρνει στὰ στενά, θέλουν δὲ θέλουν νὰ παραδοθοῦν. Καὶ ὁ περήφανος Μπέης γιὰ νὰ σώσει τὴ ζωὴ του

σκύφτει τοῦ πιάνει τὴν ποδιά καὶ τοῦ φιλεῖ τὸ χέρι

καὶ τάζει τοῦ Ἀντρίτσου, σωρὸ τὰ γρόσσα καὶ φλουριά. Μὰ ὁ λεβεντόκαρδος καπετάνιος τοῦ χαρίζει τὴ ζωή, χωρὶς νὰ πάρει ξαγορά.

Ὅμως αὐτὴ τὴ περίλαμπρη νίκη, τὴν ἀκολούθησ' ἡ κακοτυχία. Στὸ Μαλαντρίνο νικοῦν πάλι, ἀλλὰ χάνουν δυὸ ἀξέτιμητα παλληκάρια. Τὸν Κώστα τὸ Σουσιμάνη καὶ τὸ Μῆτρο τὸ Δενδούση. Τὸ χτύπημα ἦταν πολὺ βαρὺ γιὰ τοὺς κλέφτες. Κάνουν ἀμυντικὸ πιά πόλεμο καὶ σὰν ἔφτασ' ὁ χειμώνας, ἀνηφορίζουν στὴ Βουνιχώρα γιὰ νὰ ξεχειμάσουν. Κι ὁ γέρο-Βλαχοθανάσης, πού τὸν βάρυναν πολὺ τὰ γερατιά, ἀποφασίζει ν' ἀποτραβηχτεῖ ἀπὸ τὴν κλεφτουριά καὶ νὰ πεθάνει ἡσυχος στὰ χώματά του.

Κι ἦρθε ἡ ἀνοιξὴ γοργὰ τοῦ 1771. Τὰ χιόνια ἄρχισαν νὰ λιώνουν, τὰ δέντρα νὰ μπουμπουкиάζουν καὶ τὰ πουλάκια, μὲ τὰ γλυκὰ κελαϊδήματά τους, νὰ τὴν χαιρετίζουν χαρούμενα. Ἀναγαλλιάζουν κι οἱ μαῦροι κλέφτες, π' ἀνήμεναν ἄπραγοι τόσο καιρό. Τινάζονται καὶ σιιάζουν τ' ἄρματά τους. Ἀβάσταγος πιά κι ὁ Ἀντρίτσος, κράζει τοῦ Βλαχοθανάση:

Σήκω ψυχοπατέρα μου κι ἡ ἀνοιξὴ μᾶς πῆρε.
Νὰ πᾶμε κα' τὸν Ἐπαχτο, νὰ κάψουμε σεράγια,
καὶ τὸ κεφάλι ἐνοῦ πασᾶ, νὰ βάλουμε σημάδι.
Βρὲ καπετάνιο δὲ μπορῶ, ἐγέρασα ὁ καημ' νος...

σες στην κάθε μια σαν πέθανε 102 χρονώ! πριν από τριάντα χρόνια. Όταν παντρευτήκανε οι κόρες του ξαναπαντρεύτηκε κι αυτός γιατί ήταν χηρευμένος. Όμως τον Θεόφιλο δεν τον ήθελε κοντά του.

Παιδική ηλικία

Τα λίγα γράμματα που ήξερε τάμαθε στο σχολείο της Μυτιλήνης. Πήγαινε κάθε πρωί με τον πατέρα του, απ' τη Βαρειά που απέιχε 3,5 χιλιόμετρα από τη Χώρα. Ο δάσκαλος τον τιμωρούσε γιατί δεν διάβαζε. Την ώρα του μαθήματος αυτός έκανε σχέδια. Έτσι ο πατέρας του τον πήρε απ' το σχολείο και τον έβαλε σε τσαγκάρη να μάθει την τέχνη. 'Αλλ' ο Θεόφιλος δεν μπορούσε να κάνει στο τσαγκαράδικο. Κατόπιν τον έβαλε κοντά σ' ένα θείο του χτίστη και κοσμηματογράφο, τον Γεώργη Ζωγράφου, γιου του παππού του Κωνσταντή. Εκεί κουβαλούσε λάσπη κ' έτριβε τα χρώματα με στουπέτσι. Μιάν ήμερα τον έζάλισε το στουπέτσι, έπεσε απ' τη σκαλωσιά κ' έσπασε το κεφάλι του. Τον πήρανε δυο παιδιά στα χέρια και τον πήγανε σπίτι του. Δεν ξαναπάτησε πια στο θείο του.

Δέκα πέντε χρονώ περίπου, έφυγε από το σπίτι του και πήγε στη Σύμνη κι ήταν χαμένος για τους δικούς του δέκα πέντε χρόνια. 'Η μάνα του ρωτούσε δεξιά άριστερά, αλλά δεν μπόρεσε να μάθει που βρισκότανε.

Στη Σύμνη καθότανε στη συνοικία του 'Αγίου Δημητρίου στο σπίτι μιανής γαλοτζούρας της οποίας οι γιοι φτιάχνανε τσόκαρα, γαλόνια, όπως τα λέγανε στη Σύμνη και τις πουλούσανε στη γύρα. Έβγαζε λεφτά ο Θεόφιλος απ' τη ζωγραφική αλλά του τα κλέβανε.

Στη Σύμνη κάθε 25 Μαρτίου έβαζε φουστανέλλες και πήγαινε στο Βερχανέ (Φράνκ - Χανέ) του 'Ελληνικού Προξενείου. Δεν ήτανε καβάσης (κλητήρας) του Προξενείου αλλά έκανε χουσμέτια (θελήματα) των καβάσων του Προξενείου.

Μια εικοσιπέντε Μαρτίου τον είδα κ' έγω με φουστανέλλες στο Προξενείο κι ο κόσμος έλεγε : «Νά ο Θεόφιλος».

Έφυγε από τη Σύμνη και πήγε στη Μακρινίτσα της Θεσσαλίας. 'Ηθελε από παιδί να βλέπει φουστανέλλες. Από τότες φορούσε ταχτικά τις φουστανέλλες. Τα κοσμήματα της φορεσιάς τα κεντούσε μόνος του. Οι συγγενείς του δεν γνώριζαν τίποτε από τη παραμονή του στη Θεσσαλία.

Μια φορά τον καλέσανε σε τραπέζι και του προτείνανε να τότε παντρεύουνε. Αυτός αρνήθηκε και τον φοβερίσανε πως θα τον σκοτώσουνε. Φοβήθηκε λοιπόν κ' έφυγε απ' τη Μακρινίτσα και γύρισε στη Μυτιλήνη. Τότες ήτανε ακόμα τουρκοκρατία κι αυτός κουβάλασε μαζί του τρία μπαούλα που είχανε μέσα μεταξύ των άλλων πραγμάτων, ένα καριοφίλι, κουμπούρες, μικρά πιστόλια της καβαλλαρίας, μολύβια και φυσέκια έτοιμα. Όλα αυτά τα είδε ένας δορκάρης φίλος του πατέρα του Θεόφιλου, τον ειδοποίησε και βγάλανε στην ξηρά τη νύχτα τα μπαούλα. Την άλλη μέρα

τον αναζητήσανε οι Τούρκοι, αλλά τους δώσανε λεφτά και φύγανε.

Σαν γύρισε ο Θεόφιλος στην Μυτιλήνη ήταν άρρωστος, είχε πυρετό κι ο αδελφός του ο Σταύρος τον περιποιήθηκε επί μήνες. Τον πήρε στο σπίτι του (όδός Κολυμπάρας) κι ο Θεόφιλος έζωγράφιζε στους τοίχους του σπιτιού τον Έρωτόκριτο, τον 'Ηρακλή, μια γοργόνα να πιάνει μιάν άγκυρα. Στο άπάνω πάτωμα του σπιτιού ζωγράφιζε τις τρεις Μοίρες, Κλωθώ, Λάχεση και Άτροπο τη μια με ψαλίδι στο χέρι και μιάν άλλη να γνέθει το νήμα της ζωής. Το σπίτι αυτό κάηκε.

Κατόπιν πήγε με τη μητέρα του και κάθησε στο σπίτι της αδελφής του Μιρέντζου δέκα χρόνια, στην όδο Τσούφλου. Έπειτα πουλήθηκε το σπίτι και φύγανε. Έπιασε ένα σπίτι στον 'Αγιο Παντελεήμονα, κοντά στο Νεκροταφείο. Ήταν ένα μονόροφο πέτρινο σπίτι. Είχε και τη μητέρα του μαζί. Ο αδελφός του Σταύρος τους έστειλε ψωμί. 'Η μητέρα του πέθανε το 1932.

Είχε κάνει τοιχογραφίες στο σπίτι που γεννήθηκε στη Βαρειά, σ' αυτό που μένει τώρα ή αδελφή του Φώτω Βερτουμή. Τις καταστρέψανε όμως οι συγγενείς του γιατί δεν του δίδωσαν σημασία και τον θεωρούσανε χαμένον άνθρωπο.

Ο χαρακτήρας του

Προτού προχωρήσουμε στην ανάλυση της εργασίας του, θα πρέπει να περιγράψουμε τον χαρακτήρα του όπως τον περιγράφανε οι συγγενείς του.

Από μικρός λοιπόν φαινότανε να ήτανε σαν αγαθός, έτσι λέγανε στη Μικρασία τους δχι ίσοροπημένους ανθρώπους. Οι μεγάλοι τότε πειραζανε και τον βάζανε να διηγείται τα ταξίδια του.

Όταν ξαναγύρισε στη Μυτιλήνη, το 1910 ίσως, ήταν γύρω στα σαράντα. Φορούσε φουστανέλλα, μια κάπα χειμώνα καλοκαίρι και τουζλούκια. Κρέμαγε έναν ντορβά στον ώμο. Μέσ' τον ντορβά είχε μπηγμένο ένα ξύλο άπανω στο οποίο ήταν καρφωμένη μια βυζαντινή σημαία. Ένας άετος μαύρος σε κίτρινο βάθος. Τη σημαία την έχει ακόμα ο Κουτζούκης στη Μυτιλήνη.

Τα τσαρούχια του τα σόλιαζε μόνος του, κάρφωνε σόλα επάνω στη σόλα κι ήτανε το καθένα βάρος τρεις όκάδες. Κρατούσε μια μπαστούνα στο χέρι. Τα σύνεργα της ζωγραφικής του ήτανε στο σελάχι του, προφανώς τα πινέλλα!

Έτσι το λοιπόν ντυμένος τριγυρνούσε τα χωριά της Μυτιλήνης κ' έκανε τοιχογραφίες στα καφενεία. Είχα δει στην Καρήνη να έχει ζωγραφισμένο ολόκληρο το έξω μέρος ενός καφενείου. Στην Κουντουρουδιά της Γέρας σώζονται άπάνω από την εισοδο ενός καφενείου και στο έσωτερικό ενός άλλου απέναντι, τοιχογραφίες. Στο Μεσαγρό της Γέρας είδα τοιχογραφίες του στο έσωτερικό ενός φούρνου.

Η άμοιβή του για τις τοιχογραφίες ή για εικόνες ήτανε δοπρία, αούγα, τυριά, τραχανάς, ψωμί και ίσως λίγα χρήματα ακόμη. Κι δσες μέρες έζωγράφιζε τότε ταίζανε. Έτσι φορτω-

μένος με τρόφιμα γύριζε στη Μυτιλήνη για να ξαναρχίσει άλλοι πάλι τις περιόδους του. Δεν υπόφερε από τρόφιμα κι όταν πέθανε βρεθήκανε τρόφιμα στο σπίτι του. Κάθε δυο τρεις μέρες κατέβαινε στην αγορά και ψώνιζε ό,τι του χρειαζότανε γιατί το σπίτι του ήτανε ψηλά, σε λόφο.

Ποτές του δεν θύμωνε ούτε βλαστημούσε. Ούτε πήγαινε στην εκκλησιά ούτε μεταλάβαινε. Ήτανε άσκητικός, μονήρης, φιλάργυρος, άφηρημένος. Όταν δούλευε φορούσε μπλε φουστανέλλα, μπλε πουκάμισο και στο κεφάλι του φέσι.

Τα μαλλιά του ήτανε αρκετά μεγάλα, τα έδεχνε με μικρό φιογκάκι σε κώτσο και τα έβαζε κάτω από το φέσι του. Δεν ήθελε να τότε βλέπουνε να τρώει. Είχε μεγάλη νύχια. Δεν έπινε, δεν κάπνιζε. Σε καφενείο δεν πήγαινε, ούτε σε διασκέδαση, ούτε σεργιάνι. Όταν δούλευε καθότανε κατάχαμα. Τα μικρά τότε βλέπανε με τις φουστανέλλες και τον φοβόντανε. Λέγανε έρχεται ο μπαρμπα - τσολιάς! Περπατούσε σκυφτός, έλεγε πως πήγε ως την Άγκυρα με φουστανέλλες. Είχε κάνει και στο Αϊβαλί.

Ήτανε γενικά καταφρονημένος κι ο τρόμος των νοικοκυράδων, από τις ψείρες πουχε άπάνω του.

Ο Θεόφιλος με το θιάσό του, φωτογραφία.

Μούπανε στη Βαρειά πως ο αδελφός του ο Σταύρος τον έδεχνε κάπου κάπου.

Ζούσε σε έναν κόσμο δικό του. Στον χώρο της 'Ελληνικής 'Ιστορίας όπως αυτός τότε φανταζότανε. Άντλούσε τα θέματά του από την 'Αρχαιότητα, από το Βυζάντιο, από την 'Επανάσταση. Σίγουρα έταύτιζε τον εαυτό του με τα ιστορικά πρόσωπα που ζωγράφιζε.

Γι' αυτό κάθε απόκριες ντυνότανε αρχαίος Έλληνας, Μέγας 'Αλέξανδρος, έντυνε και μερικά αλητόπαιδα με θώρακες, περικεφαλαίες τους έδινε ασπίδες, δόρατα, ψεύτικα σπαθιά κ' έβγαίνε με τους όπαδούς του αυτούς στους δρόμους της Σύμνης και της Μυτιλήνης κ' έκάνανε δήθεν ψευτομάχες μεταξύ τους. Μάζευαν φυσικά χρήματα. Είχε και ένα άκκορντεόν μαζί του. Όταν τελείωνε ή περιοδεία στις γειτονιές έπαιρνε όλο το θιάσο σε φωτογραφείο και φωτογραφιζόντανε. Κατόπιν πούλαγε τις φωτογραφίες πέντε δραχμές τη μία. Τις πανοπλίες και τα ρούχα του θιάσου τα έκανε μόνος του.

Τέτοιες φωτογραφίες υπήρχαν πολλές στη Μυτιλήνη, στα χέρια των συγγενών του. Είχα κ' εγώ μερικές τραδηγμένες στη Σύμνη, τις όποιες έστειλα με το άρθρο μου αυτό στην 'Αγγλοελληνική 'Επιθεώρηση, αλλά χάθηκαν και το άρθρο και οι φωτογραφίες. Τα είχα

στείλει το 1947. Ήταν παρμένες στο Photographie Acropole, Rue Armenienne No 51 Smyrne, όπως έγραφαν τα χαρτόνια που ήταν κολλημένες. Σε μια απ' αυτές φαίνεται νέος καμμιά τριανταριά χρονών. Έχει ωραίο πρόσωπο και ξανθό μουστάκι. Τα μάτια του ήταν γκριζογάλανα όπως του αδελφού του του Σταύρου, ο οποίος του μοιάζει κάπως. Φρύδια έχει λίγα, το μέτωπό του είναι μεγάλο και ύψιλό. Κρατάει μια σημαία μ' έναν άετό, όχι δικέφαλο. Είναι φωτογραφημένος μόνος του, και φοράει ωραία φουστανέλλα με κεντημένο το γιλέκο και τα τουζλούκια.

Κρατάει μια γυμνή ψεύτικη κάμα, της οποίας το θηκάρι είναι στο σελάχι του.

Υπήρχε και μια άλλη φωτογραφία του μαζί με τη μητέρα του, τραηγμένη στη Μυτιλήνη. Η γριά είναι καθημένη, αυτός είναι όρθιος φοράει φουστανέλλα και κρατάει ένα ξεγυμνωμένο σπαθί από πάνω από το κεφάλι της. Έχει ύφος άρειμάνιο, το βλέμμα του είναι καρφωμένο στο φακό, κυττάζει με κάποια φιλαρέσκεια, το κορμί του κάνει μια τσάκιση, το δεξί του πόδι προβάλλει μπροστά. Η αδελφή του, ή φώτω, μοιάζει πολύ με τη μάνα τους, σ' αυτή τη φωτογραφία.

Σε μια άλλη φωτογραφία απ' τη Σμύρνη, είναι μαζί με τους «όπαδούς» του. Είναι όλοι πάνοπλοι με δόρατα και άσπίδες. Ο ίδιος κρατάει στο δεξί του χέρι ένα ψεύτικο σπαθί και με το αριστερό του ένα κοντάρι από το οποίο κρέμεται μια έπιγραφή, την οποία δεν μπόρεσα να διαβάσω. Πάντως διακρίνονται: «Οί (άρχαιοι) Μακεδόνες» και μια ήμερο-μηνία η 1904 ή 1907. Το πρόσωπό του είναι παχουλό, με χαμηλωμένα μουστάκια, έχει δε αρκετά μεγάλα μαλλιά. Σε μια κονσόλα του φωτογραφείου είναι ακουμπισμένο το άκκορντεόν, ή φουσαρμόνικα του. Οι όπαδοι φαίνονται αλήτες και διακρίνονται τα δάχτυλά τους που διών τους έξω από τα παλιοπάπουτσα που φοράνε.

Ο αδελφός του

Ο αδελφός του Σταύρος Χατζή - Μιχαήλ, αυτός που μου έδωσε τις περισσότερες πληροφορίες για το Θεόφιλο, γεννήθηκε στη Βαρεία το 1875 κι ήτανε το τέταρτο παιδί. Είναι ξυλουργός, έκανε στη Σμύρνη ένα χρόνο και ένα χρόνο στην Πόλη. Είναι άριστος τεχνίτης και χρημάτισε 12 χρόνια διευθυντής του ξυλουργικού τμήματος του Όρφανοτροφείου Μυτιλήνης. Εκτός από την τέχνη του είχε τη μανία να βγάζει λόγους και να γράφει πανηγυρικούς στις έφημερίδες. Τελείωσε την 6η Δημοτική, αλλά έχει μεγάλη φιλολογική φιλοδοξία. Για τον έαυτό του έλεγε πως δεν αγαπούσε το χρήμα αλλά τη δόξα. Επίσης ισχυρίζεται πως ότι έφτιαξε ο Θεόφιλος στη ζωγραφική το έκανε αυτός στη ρητορική.

Ο Έλευθεριάδης

Ο Στρατής Έλευθεριάδης γεννήθηκε το 1897 στη Σκαμνιά της Λέσβου και είναι κριτικός των πλαστικών τεχνών. Σταδιοδρόμησε λοιπόν στο Παρίσι και εξέδιδε το περιοδικό Cahier d' Art κατόπιν το περιοδικό Μινώ-

ταυρος και το Verne. Αυτός ανάδειξε πολλούς καλλιτέχνες ευρωπαίους καθώς και τους δικούς μας Χατζηκυριάκο Γκίκα και το Γουναρόπουλο. Έγραψε ακόμα πολλές μελέτες για την αρχαία τη μεσαιωνική και τη σύγχρονη τέχνη. Αυτός λοιπόν γνώρισε και το Θεόφιλο στη Μυτιλήνη και θέλησε να τον ανάδειξει σαν λαϊκό και πρωτόγονο ζωγράφο.

Στο Παρίσι ο Έλευθεριάδης γνωριζόταν σαν Τεριάντ.

Ότι γράφω για τον Έλευθεριάδη παρακάτω, μου τα διηγήθηκαν οι συγγενείς του Θεόφιλου, δηλαδή ο αδελφός του Σταύρος, ή γυναίκα του αδελφού του Παναγιώτη, οι ανήψες του και άλλοι Μυτιληνιοί. Όστε εγώ καμμία ευθύνη δεν φέρω για την ακρίβεια των γεγονότων.

Αυτοί λοιπόν, λέγανε πως ο Έλευθεριάδης ανακάλυψε το Θεόφιλο και του αγόρασε έργα αγνώστου αριθμού, τα οποία πήρε μαζί του στο Παρίσι. Όταν επρόκειτο να φύγει απ' τη Μυτιλήνη, συμφώνησε με το Θεόφιλο να το κάνει αυτός μια σειρά έργα και να τα παραδίδει στον πατέρα του Έλευθεριάδη, που κάθε ται ακόμα στη Βαρεία (1947). Και όταν ο πατέρας τα έστειλε στο Παρίσι στο γιό του Τεριάντ, τότε ο Θεόφιλος θα πλεωνότανε.

Κάθε βδομάδα ετοίμαζε ο Θεόφιλος ένα έργο καμωμένο απάνω σε κάμποτο διαστάσεων 1Χ2, το έπαιρνε υπό μάλης, το πήγαινε τα πόδια στη Βαρεία, το παράδινε στον πατέρα Έλευθεριάδη, κι αυτός του δινε 50 δραχμές, λίγα ζαρζαβατικά του κήπου, και μισό ψωμί. Μ' αυτά έπρεπε να φάει, ν' αγοράσει κάμποτο και χρώματα.

Τελάρωνε το κάμποτο, το πέρναε ως φανταζότανε ένα χέρι ψαρόκολλα για να μην απορροφά τα χρώματα και καθότανε κατάχαμα ζωγράφιζε. Η αδελφή του ή φώτω μου είπε πως όταν ζωγράφιζε για τον Έλευθεριάδη, χανε μαυρίσει τα πισινά του απ' το πολύ θησιό κατάχαμα.

Λένε ακόμα οι συγγενείς του πως παραδωκε στον πατέρα Έλευθεριάδη 12 έργα έπαιρνε κάθε φορά την άμοιβή που έγραφα απάνω. Όταν τελάρωσε το 13ο έργο ήρθε συμφόρηση από υπερβολική κόπωση πέθανε. Παραπονιότανε πως είχε στερήσει φαντασία του. Είχε την ελπίδα πως με τα χρώματα που θα του έδινε ο Έλευθεριάδης (έκτα βέβαια από τις 50 δρχ. και το μισό ψωμί) ταν γύριζε από το Παρίσι, θα έχτιζε μιαράγκα για να μην πλερώνει νοίκι.

Σαν πέθανε ο Θεόφιλος, πήγε ο αδελφός του Παναγιώτης στη Βαρεία, βρήκε τον τέρα Έλευθεριάδη και του είπε πως πέθανε ο Θεόφιλος και του ζήτησε χρήματα για τον θάψιμο. Ο Έλευθεριάδης τότε του είπε: «Αντε να φύγεις κι ο Θεόφιλος είναι ρωμένος. Δεν έχω να δώσω τίποτα.» Ο Έλευθεριάδης έλεγε στο Θεόφιλο να τον πείσει να τον ταΐζει, αλλά να δώσει τη φουστανέλλα. Αυτός όμως αρνήθηκε.

Ο θάνατος

Ο αδελφός του Θεόφιλου Παναγιώτης θότανε πίσω απ' το σπίτι του Θεόφιλου

Οι γιγαντομάχοι ήρωες Σταμάτης Νικηταράς, Όδυσσεύς Άνδρουύτσος, Ιωάννης Μούσγας κατάδιώκουν τους Τούρκους εις τα Δολιανά το 1821. (Έργο του Θεόφιλου)

ζι με τη γυναίκα του Μαρία, και τα παιδιά του, σ' έναν παράλληλο δρόμο, στη συνοικία του Αγίου Παντελεήμονα του Νεκροταφείου (που λέγεται Βουναράκι), στην οδό Κυθήρων αρ. 45. Η Μαρία περιποιότανε συχνά το Θεόφιλο και τον έπλενε.

Το σπίτι του Θεόφιλου ήταν πάροδος της οδού Ίθακης αρ. 17.

Μια Κυριακή του 1934 ώρα 5 το απόγευμα, πήγε ο Θεόφιλος στο σπίτι του Παναγιώτη λίγο χλωμός, φαινότανε αδιάθετος. Τούχανε προσφέρει ένα τσιγάρο κι αυτός τόδωκε στον Παναγιώτη.

Τον είδε ή Μαρία σ' αυτή την κατάσταση και του είπε:

«Θεόφιλε, φαίνεσαι άρρωστος, να σου ψήσω ένα σάσι;» Του τόψησε και του δώκε ένα παξιμαδάκι. Μετά έφυγε ο Θεόφιλος. Δεν τον ξαναείδαν ζωντανό.

Η γειτόνισσα του Θεόφιλου, ή κερά Σουλτάνα του δινε κάθε πρωί γάλα κι άνησχύσε γιατί δυο μέρες ο Θεόφιλος δεν φάνηκε. Μάλιστα είπε πως άκούστηκαν βογγητά τη νύχτα της Κυριακής.

Χτυπήσανε την οξώπορτα. Δεν άκούότανε κανέναν. Ο Θεόφιλος είχε πετρώσει την αλόπορτα από μέσα. Έβαλε δηλαδή μια μεγάλη πέτρα πίσω από την πόρτα. Τρέξαν οι γείτονες, φωνάζανε τη Μαρία, έσπασε ο Παναγιώτης το παράθυρο και τον βρήκε νεκρό και πρησμένο. Δεν μπορούσαν να του βγάλουνε τα ρούχα του απ' το πρήξιμο. Τόνε

σκεπάσανε με ένα σεντόνι και το σάβανο του το βάλανε από πάνω του. Ήτανε ξαπλωμένος μπρούμυτα σε μια κουρελού γιατί δεν κοιμότανε σε στρώμα. Το μισό κεφάλι του ήτανε γυρισμένο στο πλάι. Είχε βγάλει αίμα από το στόμα του. Όταν τον βρήκανε, μύριζε, «έπιασε να χωντάει». Το φαί του ήταν ακόμα στο τζάκι.

Ξημερώματα του Εύαγγελισμού του 1934 ξεψύχησε. Τον έθαψε ή Δημαρχία στο Νεκροταφείο του Αγίου Παντελεήμονα. Ο τάφος του δεν υπάρχει πιά.

Ο Παναγιώτης πήρε όλα τα πάντα από το σπίτι του Θεόφιλου, και πούλησε του αδελφού του Σταύρου 5 έργα για 1500 δρχ. Η φώτω πήρε ένα καριοφίλι. Ο Θεόφιλος είχε τρεις φορεσιές φουστανέλλες. Την καλύτερη την έχει ο Χατζηδήμου και την αγόρασε από την αδελφή του Θεόφιλου, Άθανασία Σημαντήρη. Ο Παναγιώτης έπουλησε τα έργα στον Έμπειρικό.

Η αισθητική του

Τα έργα του Θεόφιλου είναι τριών ειδών: α) Αντιγραφές από εικόνες, βιβλίων, από χρωματιστά δελτάρια, από λιθογραφίες και λοιπά. Δεν είχε τη φροντίδα ν' αποδώσει το πρωτότυπο στο σχέδιο και στο χρώμα. Μηχανικά το άντέγραφε κι ότι έβγαινε. Όμως του έδινε τη σφραγίδα της τέχνης του στο χρώμα, στους τόνους στην ογκολογία.

β) Έργα από την Ιστορία. Αυτά είναι δι-

κά του θέματα εμπνευσμένα από την αρχαία ιστορία, από τη Βυζαντινή κι από την Έπανάσταση. Τα θέματα αυτά επαναλαμβάνει άπειρες φορές, σχεδόν τὰ ἴδια.

γ) Έργα εμπνευσμένα από τη ζωή. Αυτά είναι καμωμένα με καλλιτεχνική διάθεση, σὰ ὅποια φαίνεται ὅλη του ἡ ζωγραφικὴ ιδιοσυγκρασία καὶ τὸ ἀναμφισβήτητο ἀλλὰ ἀκαλλιέργητο ταλέντο του, τὸ τεχνικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ ἐπίπεδο στὸ ὁποῖο ἔφτασε καὶ ἡ προσπάθεια νὰ ἀποτυπώσει κάποιους ψυχολογικοὺς χαρακτήρες καὶ αἰσθήματα στὰ πρόσωπα ποὺ ζωγραφίζει.

Τὸ τεράστιο ἔργο του εἶναι ἄνισο καὶ ἀφρόντιστο, ἀλλὰ μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἀνισότητα θὰ μπορούσαμε νὰ ἀπομονώσουμε τὴ ζωγραφικὴ ἰδιοσυγκρασία τοῦ Θεόφιλου.

Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ποὺ γεννήθηκε περίπου κατὰ τὸ 1868, ἐργαζότανε κάπου πενήντα χρόνια τὴ ζωγραφικὴ κι ἀπὸ ἀσφαλεῖς πληροφορίες ποὺ ἔχομε, φαίνεται πὼς ἀπὸ μικρὸς εἶχε ἔμφυτη κλίση πρὸς αὐτὴ. Δόθηκε μ' ὅλη τὴν ψυχὴ σ' αὐτὴν καὶ ζοῦσε ἀπ' αὐτὴν. Έτσι ἀπ' τὴ μακροχρόνια ἀσκήσῃ της, βρῆκε τὸ δικό του τρόπο ἔκφρασης, ζώντας με φαντασίωση σὲ δικό του καλλιτεχνικὸ κόσμο. Ὁ τρόπος αὐτὸς ποὺ τὸν περιφρονούσαν δικοί του καὶ ξένοι, ἑλληνικοὺ λαοὺ καὶ τοῦ ἐξιστόρησε τὸ ἔπος τῆς ἱστορίας του, ὅσο λίγοι καλλιτέχνες τὸ κατάφεραν. Ἀκόμα ἔδωσε ἕνα ὑψηλὸ μάθημα ποῖο εἶναι τὸ καθήκον τους.

Ὡς γνωστὸν ὁ λαὸς ζητάει ἀπὸ τὸν πίνακα νὰ δεῖ τί παρασταίνει αὐτός.

Τὰ πολὺτροπα θέματα του δὲν τὰ ζωγράφιζε πάντα με τὸν ἴδιο τρόπο, ἀλλὰ πολλὲς φορές σύμφωνα με τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ θέματος. Έπειτα ἀπὸ τὴ μακρὰ ἀσκηση τῆς ζωγραφικῆς ἀπόκτησε βαθειὰ αἴσθηση τῆς ἁρμονίας τῶν χρωμάτων, καὶ τὴν ἐννοία, τὴ φυσικὴ, τῶν χρωματικῶν ἀντιθέσεων.

Χωρὶς νὰ νοιάζεται γιὰ τὴ φυσικὴ φωτοσκίαση, πολλὲς φορές τὸ ἀπλὸ χρῶμα του ἔχει ὄγκο καὶ βάρος.

Μ' αὐτὰ λοιπὸν τὰ ἐφόδια καὶ τὶς προϋποθέσεις ἄφηνε τὴ φαντασία του ἀχαλίνωτη νὰ θυθίζεται στὶς σφαῖρες τῆς ἱστορίας τῆς φυλῆς μας, ὅπως αὐτὸς τὴν καταλάβαινε καὶ ὅταν ζωγράφιζε σκηνὲς ἀπὸ τὴν ἱστορία, αὐτὴν τὴν ἱστορία τὴ ζοῦσε ὁ ἴδιος, ὅπως ζεῖ ὁ ἄγιος ἡθοποῖος τὸ ρόλο του. Στὸ διαχωρισμὸ του ἀπὸ τὴν κοινωνία εὑρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ φαντάζεται τὸν ἑαυτὸ του πότε Μεγαλέξαντρο Μακεδόνα, πότε Βυζαντινὸ ἥρωα, πότε πολεμιστὴ τῆς Έπανάστασης. Τὴν καθημερινὴ ἦταν ντυμένος φουστανελλάς, τὶς ἀπόκριες παρῶσανε τὸν Μεγαλέξαντρο στοὺς δρόμους. Καὶ ἡ ἀγαθωσύνη του τὸν βοηθοῦσε νὰ μὴν νοιώθει ὅτι γίνεται περίγελο τοῦ κόσμου ὅταν ἔδγαине μασκαρεμένος γιὰ νὰ δώσει παραστάσεις, ψευτομάχες μέσα στὶς συνοικίες τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Μυτιλήνης.

Νὰ πὼς τὸν ἔβλεπε ὁ ἀδερφός του στὴ ζωγραφικὴ του. Μοῦ εἶπε: «Κύτταξε τὰ τοπία καὶ συνδύαζε τὰ χρώματα. Παρατηροῦσε τὰ

ἄνθη καὶ πειραματιζότανε. Έβλεπε πὼς ζωγράφιζαν οἱ ἄλλοι, παρατηροῦσε τὴν τεχνικὴ τους ἀλλὰ δὲν ἀκολουθοῦσε κανέναν.»

Ἡ τέχνη του ἦταν ἀπλή. Μαῦρα περιγράμματα στὶς μορφές γιομισμένα με χρῶμα. Πολλὲς φορές ἔβαζε ἀσημένιες ἢ χρυσὲς πινελιὲς στὴ θέση τῶν φώτων. Έργαζότανε ἀπάνω σὲ εὐτελὴ ὑλικά, σὲ κάμποτο, σὲ λαμαρίνες σὲ ἀπαρασκευάστο τοῖχο, σὲ χαρτόνια σὲ σανίδες, σὲ ὅ,τι ἔβρισκε δηλαδὴ μπροστά του. Έδγαине ἡ ζωγραφικὴ ἀπὸ μέσα του αὐθόρμητα, ὅπως αὐθόρμητα δγαίνει ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἕνα τραγούδι.

Έβαζε τὸ κάμποτο σὲ τελάρο. Έτριβε μόνος του τὰ χρώματα ἀπάνω σ' ἕνα τζάμι με λάδι, χρώματα ἔκανε καὶ ἀπὸ κοπανισμένο κεραμίδι, φύλλα ροδιάς, καὶ οὐρα!

Ένα διάστημα ἐργαζότανε με χοντὰ μαλλιά. Σχημάτιζε εὐζώνους ἀπάνω σὲ χοντὰ χαρτί, ζωγράφιζε τὰ πρόσωπα με χρῶμα καὶ κολλοῦσε στὸ μέρος τῶν φορεμάτων χρωματιστὰ χοντὰ μαλλιά.

Τὸ ἔργο του ἀναβρῦζε ἀπλὸ, ἀφρόντιστο, ἀφελές, αὐθόρμητο, λιτό, σὰν λαϊκὸ τραγούδι. Αὐτὸς λοιπὸν ὁ ἀγράμματος, ὁ ἀγαθιάρης, ποὺ τὸν περιφρονούσαν δικοί του καὶ ξένοι, αὐτὸς ὁ φθειριῶν, μίλησε στὴν ψυχὴ τοῦ ἀπλοῦ τῆς ἱστορίας του, ὅσο λίγοι καλλιτέχνες τὸ στοὺς Έλληνες καλλιτέχνες νὰ συλλογιστοῦνε ποῖο εἶναι τὸ καθήκον τους.

Περιγραφή δυὸ ἔργων του

Τὸ ἕνα ἐπιγράφεται «Χωρίον Ἀνατολῆς Κίρκ Ἀγάτς» ποὺ βρίσκεται στὴ συλλογὴ Κουτζούκη στὴ Μυτιλήνη.

Στὸ χωριὸ Κίρκ - Ἀγάτς ὑπάρχει ἔργο ὅπου συγκεντρώνονται ὅλες οἱ ἀρετὲς τοῦ Θεόφιλου ἐνῶ σὲ ἄλλα ἔργα του ὑπάρχουνε πολλὲς ἀνισότητες. Εἶναι ἕνα συνθετικὸ κατόρθωμα, μιὰ θαυμάσια ἀγροτικὴ σκηνή, εμπνευσμένη ἀπὸ τὴ μακροχρόνια παραμονή του στὴ Μικρασία, σίγουρα δὲ ἡ πιὸ εὐτυχισμένη περίοδο τῆς ζωῆς του. Τότες ἡ εὐημερία τῶν Χριστιανῶν τῆς Τουρκίας ἦτανε μεγάλη, ἰδιαίτερα πρὶν ἀπὸ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1908.

Ἡ σύνθεση εἶναι χωρισμένη σὲ δυὸ μέρη: σὲ ἀπάνω καὶ σὲ κάτω. Στὸ πρῶτο ἐπίπεδο δεξιὰ στέκεται ὁ γέροντας Κεχαγιάς Ἀλῆ καὶ κουβεντιάζει με σοβαρότητα με τὸν ἀγροφύλακα Ἀζήλ. Τὰ ὀνόματά τους εἶναι γραμμένα δίπλα τους. Ὁ Κεχαγιάς φοράει τὰ ρούχα τῶν Τούρκων τῆς Ἀνατολῆς, χρώματος καφέ. Στέκεται ὀλόκληρος κατὰ μέτωπο, ἀλλὰ τὰ πόδια του εἶναι γυρισμένα στὰ πλάγια. Εἶναι σοβαρὸς σὰν νὰ κάνει ἀργὲς χειρονομίες, ἔχει μορφὴ ἀγαθὴ ἀνατολίτικη καὶ κρατᾷ μπαστούνι στὸ ἕνα του χέρι. Ὁ ἀγροφύλακας Ἀζήλ εἶναι ζεϊμπέκος ντυμένος με τὴ χαρακτηριστικὴ στολὴ του. Στέκεται στὰ πλάγια καὶ ἔχει ἕνα παλῆ ἡλιοφάνη στὸν ὦμο του. Τὸ ὄφος του εἶναι παλληκαρίστικο. Ὁ γέροντας δείχνει ἕνα κοπάδι ἀγελάδες ποὺ βόσκουνε στὸ λιβάδι. Ένα ρυάκι τρέχει ἀριστερὰ κάνοντας μιὰ καμπύλη. Τὸ κοπάδι πιάνει τὰ τρία τέ-

ταρτα τοῦ κάτω ἐπιπέδου τοῦ πίνακα σὲ ὡοειδὲς σχῆμα. Τὸ λιβάδι εἶναι χρωματισμένο με ἀνοιχτὰ καὶ βαθειὰ πράσινα χρώματα με ξεχωριστὲς πινελιὲς σὰν κι αὐτὲς ποὺ τοποθετοῦν οἱ rointillistes ζωγράφοι.

Τὸ ἀπάνω μέρος τῆς σύνθεσης πιάνει τὸ ἕνα τρίτο τῆς ἐπιφάνειας τοῦ πίνακα. Δεξιὰ, καβαλλάρης σὲ καφετὶ ἄλογο, καλπάζει ὁ Τσερκέζ Ἰμπραήμ καὶ ρίχνει μιὰ θηλειὰ γιὰ νὰ πιᾷσει ἕνα ἀπὸ τὰ δυὸ μοσχαρακία ποὺ τρέχουνε μπροστά του. Πίσω του καλπάζει σὲ ἄσπρο ἄλογο ἕνας ρωμιός, ὁ Γεώργης Ἀράπης καὶ σηκώνει κι αὐτὸς μιὰ θηλειὰ. Ὁ Τσερκέζ Ἰμπραήμ φοράει τὴ γνωστὴ τσερκέζικη φορεσιά, με ρεαλισμὸ ζωγραφισμένη κι ὁ Γεώργης φοράει τὰ ρούχα τῶν ρωμιῶν χωρικῶν τῆς Ἀνατολῆς με ἕνα μαντήλι στὸ κεφάλι του. Στὸ κέντρο τῆς σκηνῆς τρέχει ἕνας σκύλος. Ὅλο τὸ φόντο τὸ πιάνει μιὰ σειρά χαμηλῶν λόφων με διάσπαρτες κομψὲς ἐληές, πάρα πολὺ φυσικὰ ἀποδομένες.

Τὸ σχέδιο τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζώων εἶναι ἀπόλυτα ἀναλογικὸ, ἡ κίνηση τῶν ἀλόγων ζωηρή, μάλιστα τὸ ἄλογο τοῦ Τσερκέζου θυμίζει τὰ ἄλογα τῶν καβαλλάρηδων ἀγίων. Τὰ ἐπίλοιπα ζῶα εἶναι πολὺ χαρακτηρισμένα. Πολὺ χαριτωμένη εἶναι ἡ κίνηση τοῦ μοσχარიοῦ στὸ πρῶτο ἐπίπεδο, ποὺ σηκώνει τὸ κεφάλι του καὶ βυzaίνει.

Ἡ ἄρτια αὐτὴ σύνθεση ἔχει βαθειὰ ψυχογραφία τῶν μορφῶν. Στὸ πρῶτο ἐπίπεδο με τὸν Κεχαγιά Ἀλῆ καὶ τὶς ἀγελάδες, κυριαρχεῖ εἰδυλλιακὴ ἡρεμία, ἀντίθετα στὸ δεύτερο ἐπίπεδο παρατηρεῖται ζωηρότατη κίνηση τῶν καβαλλάρηδων καὶ τῶν μοσχარიῶν.

Ὁ χρωματισμὸς τοῦ πίνακα εἶναι ἁρμονικὸς καὶ ὅλα μυρίζουν ἐξοχὴ ἀνατολίτικη. Ὑπάρχει προοπτικὴ ἀναλογία μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζώων τοῦ πρῶτου πρὸς τὸ δεύτερο ἐπίπεδο. Ὅπως ἐπίσης ὑπάρχει ἐναέρια χρωματικὴ προοπτικὴ τῶν διαφόρων ἐπιπέδων μεταξὺ τους. Έδῶ ὁ Θεόφιλος ἔφτασε στὸ ὑπέρτατο σημεῖο τῆς τεχνικῆς καὶ συναισθηματικῆς του ἀπόδοσης καὶ τὸ «χωριὸ Κίρκ Ἀγάτς» εἶναι τρόπον τινὰ ἡ συνισταμένη τῶν ἀρετῶν μέσα στὴν πολυάριθμη παραγωγή του.

Ὁ Θεόφιλος ἔκανε καὶ ἀγιογραφίες, πολλὲς φορές ἔργα τῆς ἐσχάτης προχειρότητας. Ἡ Κοίμησις ὁμως τῆς Θεοτόκου ποὺ δρίσκεται στὴν ἐκκλησία τοῦ Νεκροταφείου, τὸν Ἀγιο Παντελεήμονα, εἶναι ἀπὸ τὶς καλύτερες ποὺ ἔχει κάνει. Έχει διαστάσεις 0,60Χ0,60, καὶ εἶναι κορνιζαρισμένη. Ἡ σύνθεση ἀκολουθεῖ τὸν γνωστὸ τρόπο τῆς Κοίμησις.

Τὰ πρόσωπα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων εἶναι ὠραία, σοβαρά, σεβάσματα καὶ με σωστὸ σχέδιο καμωμένα. Ἐπάνω σὲ προπαρασκευὴ με χρῶμα ὠχρα βγάζει τὸ γενικὸ φῶς τῆς σάρκας. Τὸ μάτι του ἀποζητάει νὰ τοποθετηθεῖ κοντὰ στὰ ψυχρά, θερμὰ χρώματα. Δροσεροὶ καὶ ζωηροὶ εἶναι οἱ χρωματισμοὶ τοῦ ἔργου, τοῦ ὁποῖου ἡ μορφὴ εἶναι εὐχάριστη καὶ μοντέρνα.

(Ἡ μελέτη αὐτὴ γράφτηκε τὸ 1947 γιὰ τὴν Ἀγγοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση. Δὲν δημοσιεύτηκε καὶ οἱ φωτογραφίες καὶ τὰ σχέδια ποὺ τὴ συνόδευαν χάθηκαν).

Ν. ΚΑΡΤΣΩΝΑΚΗΣ ΝΑΚΗΣ
Καθηγητὴς Κολλεγίου Ἀθηνῶν

Θεόφιλος Ἀΐμιχαήλ

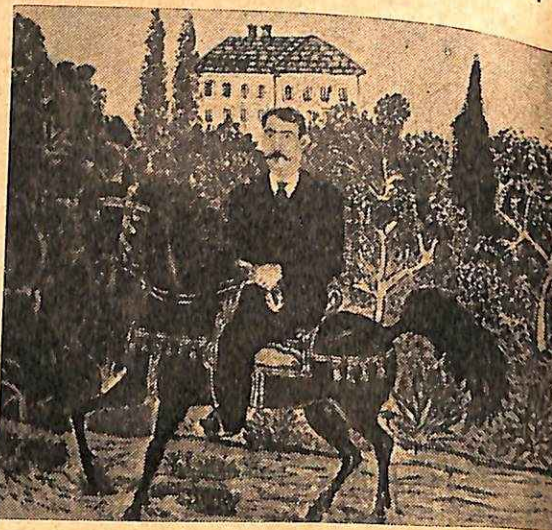
Συχνά φέρνω στὸ νοῦ, τὶς πρώτες μου ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸ Θεόφιλο. Εἶναι γραφικὲς, ὅσο γραφικὸ ἦταν καὶ τὸ περιβάλλον ποὺ τὸν ἀπάντησα, μὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεόφιλος, καὶ σὰν παρουσιαστικὸ καὶ σὰν φυσιογνωμία. Ἦμουν πολὺ νέος, σχεδὸν παιδί, ὅταν τὸν πρωτῆι-δα στὴ Μυτιλήνη. Μοῦκανε ἐντύπωση ἡ παρὰξενη φορεσιά του, ἡ λερὴ φουστάνελλα του, τὸ παραγεμισμένο σελάχι του, τὰ βαρεῖα τσαρούχια ποὺ τὰς ἐκείνη καθὼς περπατοῦσε. Κεῖνο τὸν καιρὸ ζωγράφιζα μὲ φούρια καὶ μοῦ κατέβηκε πὼς τοῦτος ὁ ἀνθρωπάκος ἦτανε κατὰ-ληλος γιὰ μοντέλο. Τὸν ἔφερνα βόλτα, μὰ δὲν τὸν γινώριζα καὶ ντρεπόμουν να τοῦ μιλήσω. Ὄσπου μιά μέρα, κάποιος φίλος μου, ἐρασι-τέχνης ζωγράφος κι αὐτός, μὰ πολὺ πρὶν με-γάλος καὶ πρὶν γνωστὸς ἀπὸ μένα, μοῦ εἶπε τοιοῦτος ἦτανε ὁ ἀνθρωπὸς αὐτός. Στὴν ἀρχὴ ξα-φνιάστηκα, ὕστερα βρήκα πὼς ὁ Θεόφιλος, ποὺ ἤξερα ἀρκετὰ τοῦ ἔργου, δὲ μπορούσε νὰ εἶναι ἀλλοιότιμος. Μοῦ ἔφυγε πρὶν ἡ ὄρεξη νὰ τὸν ζωγραφίσω, τώρα ποὺ τὸν ἤξερα δὲν θὰ τολ-μοῦσα δὲ νὰ τοῦ προτείνω τίποτε τέτοιο, ὅμως ἤθελα πολὺ, μὰ πάρα πολὺ, νὰ τοῦ μιλήσω.

Εἶχα δεῖ ὡς τότε πολλὰ ζωγραφίαι τοῦ σε διάφορα μέρη τοῦ νησιοῦ. Εἶχε ζωγραφίσει σὲ ταβέρνες καὶ σὲ καφενεῖα, τοιχογραφίαι, μὰ καὶ πάνω σὲ μακαβέδες (χαρτόνια) ἢ καὶ σὲ κομμάτια ἀπὸ τενεκέ, ποὺ φαίνεται νὰ τὸν προ-τιμοῦσε γιὰτὶ δὲν τραβοῦσε τὴ μπογιά. Τὰ πρὶν πολλὰ ἔργα τοῦ ἦτανε ζωγραφισμένα στοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους καὶ σιγὰ σιγὰ χαλούσα-νε. Γιὰ μένα ἦτανε μαγεία νὰ κάθουμαι νὰ τὰ βλέπω. Ἦτανε ἕνα χρωματιστὸ παραμῦθι, τό-σο γνωστὸ καὶ τόσο πολυακουσμένο, μὰ ποὺ ὁ ἀνθρωπὸς ποὺ τὸ ἔλεγε εἶχε ἕνα καινούργιο τρόπο νὰ τὸ παρουσιάζει. Κι ἀργότερα, σὰν μεγάλωσα κ' εἶδα πρὶν σοβαρὰ τὸ ἔργο τοῦ Θεόφιλου, πάλι σὰν τέτοιο τὸ εἶδα, τουλάχιστο δὲν ἄλλαξε μέσα μου καὶ πολὺ ἡ ἀρχικὴ ιδέα ποὺ εἶχα γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Θεόφιλου. Τὰ πρὶν πολλὰ ἔργα του, κείνα ποὺ εἶδα ἐγώ, τὰ εἶχε ζωγραφίσει γιὰ τὶς ἀγροτικὲς γιορτὲς τῆς Μυ-τιλήνης στοὺς τοίχους τοῦ αὐλόγυρου τοῦ γυ-μνάσιου τῆς Μυτιλήνης. Εἶχε ζωγραφίσει μυ-θικὲς σκηνές, τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐά, τὸν Ἑρω-τόκριτο καὶ τὴν Ἀρετοῦσα (ὅχι πάντα ἱστορι-κά θέματα) κι ἄλλες ἀκόμα ἐξωρὲς φιγούρες, ποὺ θὰ πιάνανε ἀρκετὲς κατωστὲς μέτρα. Ὁ-

πὼς σ' ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Θεόφιλου, ἦτανε καὶ δὴ γραμμένη μὲ τὸ χέρι του μιά λεζάντα ποὺ ἐξηγοῦσε τὸ θέμα. Κ' ἦτανε γουστόζα αὐτὰ τὰ γραφτὰ καὶ σὰ σύνταξη καὶ σὰν ὀρθογρα-φία κι εἶχανε κάτι τὸ παραμυθένιο καὶ τὸ ποιη-τικό. Εἶναι κρίμα ποὺ ὅλα τὰ ἔργα του αὐτὰ ἐξαφανίστηκαν. Τὰ εἶχε ζωγραφίσει μὲ νεο-μπογιὲς τὸ καλοκαίρι τοῦ 1930 ἢ τοῦ 1931 καὶ σὰν ἦρθε ὁ χειμὼνας καὶ ξαναπήγαμε στὸ σκο-λειὸ καθόμουν γιὰ ὥρες καὶ τὰ θαύμαζα, τὰ μελετοῦσα καὶ διάβαζα τὶς λεζάντες. Μὰ ἡ χα-ρά μου δὲ βάσταξε καὶ τόσο. Οἱ βροχὲς σὲ λίγο τὰ ξεβάψανε καὶ τὸν ἄλλο χρόνο τὰ ντου-βάρια ξανασβεστώθηκαν. Κεῖνο ποὺ θυμάμαι πολὺ καθαρὰ ἀκόμα, ἴσως γιὰτὶ μοῦ ἔκανε πρὶν μεγάλη ἐντύπωση, ἦτανε μιά γυναίκα φιγού-ρα, ζωγραφισμένη στὴν ἐξωτερικὴ γωνιά τοῦ τοίχου τοῦ γυμναστηρίου, μιά σωστὴ ἀντρογυ-ναίκα, ὅπως ἔκανε δὲ πάντα τὶς γυναῖκες, ποὺ ἔμοιαζε πολὺ μὲ τὸ παιδικὸ σχέδιο ποὺ δη-μοσίευε τὸ περιοδικὸ μας στὸ προηγούμενο τεῦχος (σελ. 25). Μόνο ποὺ ἐκείνη ἦτανε παρ-δαλὴ καὶ κρατοῦσε στὸ χέρι μιά πελώρια τρά-κα - τροῦκα. Δίπλα ἡ ἐξήγηση: «ἡ Ἀντρίαννα, ἡ πρώτη στραγωδίστρα τῶν Ἀθηνῶν».

Τὸν πετύχαινα στὸν ἀπάνω δρόμο, ποὺ πῆ-γαινε ἀπ' τὸ Ἀκλειδιοῦ στὴν Ἀγιά Μαρίνα, κι ἐκεῖ μιά μέρα τοῦ μίλησα. Δὲν θυμάμαι πρὶν τί καὶ πὼς. Θυμάμαι, ὅμως, πὼς τὸν συναντοῦ-σα συχνὰ σ' αὐτὸ τὸ δρόμο, ὅπου ἐγὼ ἔκανα σουλάτσο, γιὰτὶ πῆγαινε τότε στὸ Ἀκρωτήρι καὶ στὶς Βάγιες, γιὰτὶ ἐκεῖ ἦτανε πολλὰ ἐξο-χικὰ καφενεδάκια καὶ ζωγράφιζε. Περπατοῦσα-με μαζί καὶ μιλοῦσαμε. Ἦτανε τσακισμένος καὶ κοντακιανὸς καὶ δυσκολευότανε νὰ συγχρο-νίσαι τὸ θῆμα του μὲ τὸ δικό μου. Καὶ τότε, μὲ τὶς κουβέντες μου ἐκείνες μαζί του, κατὰλα-δα πρὶν καλὰ τὸ ἔργο του, θεμέλιωσα καλῶτερα κείνο ποὺ εἶχε μισογεννηθεῖ στὴ σκέψη μου.

Ὁ Θεόφιλος ἦτανε «λογαῖς». Σὰν ἀνοίγε τὸ στόμα του, ἀνοίγε καὶ τὴν ψυχὴ του καὶ διη-γιότανε πράγματα ὥρα καὶ θαυμαστά. Δὲν ἦτανε ρήτορας, κάθε ἄλλο, σὲ αἰχμαλωτίζαν, ὅμως, κείνα ποὺ ἱστοροῦσε. «Ἐλεγε ἱστορίες ἀπ' τὴ ζωὴ του, ἀπ' τὴ μυθολογία, ἄλλα διά-φορα περιστατικὰ ἀπὸ τὴν Τουρκοκρατία, τὴ Σμύρνη, τὴ Θεσσαλία καὶ ἦτανε ὅλα τοῦτα ντυ-μένα μὲ τὸ ρούχο τῆς ποίησης καὶ τῆς φαν-τασίας. Τὸ ἔργο του ἦτανε ἡ εἰκονογράφηση

Θεόφιλου, Πορταῖτο Γιάννη Κοντοῦ
τοιχογραφία 1912

τῆς ἱστορίας ποὺ ἔλεγε, ἦτανε μᾶλλον ἡ ἴδια ἡ κουδέντα τοῦ ζωγραφισμένου. Δὲν τὸ χωροῦ-σε τὸ μυαλό του πὼς μποροῦν νὰ ζωγραφί-ζουν μιά φόρμα, ποὺ δὲν θέλει ἐξω ἀπ' τὴ μορ-φή της νὰ πεῖ τίποτ' ἄλλο. Τοῦ ἔλεγα μιά φο-ρὰ νὰ μοῦ ζωγραφίσει ἕνα τοπίο, κι ἀντιστεκό-τανε, εἶναι ἡ ἀλήθεια μὲ εὐγένεια, μὰ τὸ ἐνοιω-θα πὼς δὲν ἦτανε καθόλου εὐχαριστημένος μὲ τὴν πρότασή μου.

«Ἄσε νὰ σοῦ κάνω τὸν Καραϊσκάκη, τὸ Μάρκο Μπότσαρη, τὸν Κωνσταντῖνο Παλαιο-λόγο», μοῦλεγε ἀναμμένος καὶ στὰ μάτια του ἔβλεπες πὼς τὰ ζοῦσε ὅλ' αὐτὰ ποὺ τοῦ διη-γιότανε. Ὅταν κι ὁ ζωγράφος Ὁρέστης Κα-νέλλος τοῦ γύριψε κάτι ἀνάλογο, ὁ Θεόφιλος ἀπάντησε μὲ ζέση:

«Θὰ σοῦ ζωγραφίσω τὸ Μεγαλέξαντρο, ποὺ μπαίνει μέσα στοὺς ἐχθροὺς μὲ τὸ σπαθί του...» καὶ τοῦ διηγῆθηκε, σὰν ν' ἀπάγγελλε ποίημα ἀπόξω, ὅλο τὸ ὄραμα ποὺ τὸν γέμιζε, κι ἤθελε νὰ τὸ ζωγραφίσει.

Εἶναι γνωστὸ πὼς στὰ νεῖατά του παρὰ-σταινε μαζί μ' ἄλλους πολλὰς ἀπ' τὶς ἀρχαῖες σκηνές, ποὺ ἀργότερα ζωγράφιζε.

Δὲν ἦταν, λοιπόν, ὁ Θεόφιλος ἕνας μπογια-τῆς ποὺ εἶχε ἕνα αἰσθητικὸ ἔλεγχον στὸ χρώ-μα του. Αὐτὰ ποὺ ζωγράφιζε δὲν ἦτανε γι' αὐ-τὸν μόνο ὑπόθεση ματιοῦ, μὰ πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλο, ὑπόθεση ψυχῆς. Ἦτανε ἕνας αὐτοδίδα-χτος καλλιτέχνης, μὲ ποιητικὴ αἴσθηση, ἕνας ρωμαντικὸς ἀνθρωπὸς. Καὶ συχνὰ τὰ ζοῦσε κείνα τὰ ὁράματά του, γι' αὐτὸ καὶ φαίνοντανε κάπως ἀγαθάρης. Τὸ ἔργο του ἔβγαινε, λοι-πόν, ἀπὸ μιά πνευματικὴ ἀσκήση, ἀπὸ ἕνα κὸσμον ποὺ εἶχε μέσα του, κι αὐτὸν γύρευε νὰ ἐκφράσει. Καὶ τὸν ἐβγαζε ὅχι μὲ μεταφορὲς κι ἀλληγορίες, παρὰ ἄμεσα καὶ καθαρά. Δη-γότανε μὲ τὸ ἔργο του μὴν ἱστορία κι ὅχι μό-νο στὸν ἑαυτό του, μὰ σ' ὅλους τοὺς ἄλλους, τοὺς ἀνθρώπους ποὺ τὸν τριγύριζαν. Καὶ τοὺς ἔλεγε πράγματα ποὺ τὰ ἤξεραν κι αὐτοὶ ποὺ τὰ ζοῦσαν καὶ ποὺ τὰ καταλάβαιναν. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ πνεῦμα του εἶχε ἕνα ὁμαδικὸ θὰ λέγα-με χαρακτήρα. Ὁ ἴδιος ζωγράφιζε σύμφωνα μὲ τὸ κοινὸ αἶσθημα. Οἱ ἀνθρώποι γύρω του τὸν ἀγαποῦσαν καὶ τὸν ἀναζητοῦσαν. Ἦξερα ἄλλους τέτοιους παραμυθάδες, φτωχοὺς καὶ τυραγνισμένους ψυχάρηδες, ποὺ μπορούσαν νὰ καθοῦνται μαζί του ὁλόκληρες βραδιές, νὰ κου-σοπίνουν καὶ νὰ κουβεντιάσουν. Δὲν εἶχανε κα-νέναν ἰδιαιτέρο θαυμασμὸ γιὰ ὅ,τι τοὺς ἔλεγε ἢ γιὰ ὅ,τι ζωγράφιζε. Τοὺς ἀρεζαν καὶ τὰ κα-ταλάβαιναν ὅλα, μὰ τὰ θεωροῦσαν κάπως αὐ-τονομήματα. Μόνο ποὺ ἦτανε δὲ κι αὐτοὶ φτωχοὶ καὶ τυραγνισμένοι καὶ δὲ μπορούσαν νὰ τὸν με-θρέψουν πάντα καὶ γι' αὐτὸ περνοῦσε καὶ με-γάλη περίοδο ποὺ πεινοῦσε, κυρίως σὰν ἔμενε στὸ Τζούφλο, στὸ φτωχομαχαλὰ τῆς πόλης. Μὰ σὰν πῆγαινε στὰ χωριά, καὶ μάλιστα στὰ πλούσια, Καλλονή, Ἀγιά Παρασκευή, καλοπερ-νοῦσε.

Ζωγραφίζει λοιπὸν λαϊκὲς ἱστορίες. Περιστα-τικὰ ποὺ περᾶσανε στὴ φαντασία τοῦ λαοῦ. Ἄντλει ἀπ' τὸ λαϊκὸ αἶσθημα. Κι ἀπὸ τὴ με-ριὰ αὐτὴ εἶναι περισσότερο ἕνας ἐκτελεστής, παρὰ πρωτότυπος δημιουργός. Τὸν γοητεύει καὶ ἡ ἀρχαία ἱστορία, μὲ τὸν Ὀμηρὸ καὶ τὸ

Μεγαλέξαντρο, καὶ ἡ Βυζαντινὴ μὲ τὸν Πα-λαιολόγο, μὰ πρὶν πολὺ ἡ νεώτερη. Τὰ πρόσω-πα καὶ τὰ περιστατικὰ τοῦτα εἶναι τὰ μεγάλα τοῦ τὰ θέματα. Ζωγραφίζει μὲ τὸ ἴδιο πάθος τὸν Ἀδὰμ μὲ τὴν Εὐά καὶ τὸν Ἑρωτόκριτο μὲ τὴν Ἀρετοῦσα. «Διὰ σκοινίου σκάλας ἀναβι-βαζόμενος ὁ Ἑρωτόκριτος χαιρετῶν τὴν Ἀρε-τοῦσα» γράφει δίπλα. Ζωγραφίζει λαϊκοὺς ἥ-ρωες καὶ λαϊκὲς καλλονές ἀκόμα, σὰν τὴν Ἀν-δριάννα ἢ τὴν Εὐανθία τῇ Μπουρνούβαλι, ποὺ καρφώνει μὲ χάρη ἕνα λουλούδι στὰ μαλλιά της. Γενικὰ σὰν ζωγραφίζει γυναῖκες εἶναι κά-πως δισταχτικὸς κι ἀβολός. Δὲν περᾶσανε δὲ καὶ πολλὰς στὸ λαϊκὸ θρύλο κι ἴσως γι' αὐτὸ τὶς κάνει ἄχαρες κι ἀσουλούπωτες. Μὰ σὰν ζω-γραφίζει ἀντρες καὶ μάλιστα ξακουστοὺς, τοὺς κάνει ὅλους σύγχρονους λεβέντες, ὁμορφους καὶ παλληκαράδες, ὅπως τοὺς θέλει ὁ λαϊκὸς θρύ-λος. Ζωγραφίζει ἀκόμα λουλούδι στὰ μαλλιά τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Κυνήγια, ἀρβανιτόδολαχους, τσομπάνηδες μὲ τὶς στάνες τους, ψαράδες μὲ τὶς τράτες, ὑφάντρες ἀγίασώτισσες. Σπανιώ-τερα εἶναι τὰ τοπία. Κι αὐτὰ πάντα ἔχουνε μέ-σα τους φιγούρες ἢ ζῶα, μὴν ἱστορία, ἕνα ἀ-νέκδοτο. Ὁ κόσμος τοῦ εἶναι ὁ θαυμαστὸς κό-σμος, ὅπως τὸν βλέπει τὸ ἀγνὸ μᾶτι τοῦ λαοῦ: Ἡρωϊκός, παλληκαρισμός, μὲ ἠθικὲς ἀρχές, στέ-ριος, ἀξιοπρεπής, καλωσυνᾶτος καὶ αἰσιόδο-ξος. Νομίζω πὼς αὐτὴ εἶναι ἡ βάση τοῦ ἔρ-γου του κι αὐτὸ εἶναι τὸ κυριώτερο συστατικὸ τῆς λαϊκότητάς του. Ἐλάχιστες εἶναι οἱ ἀγιο-γραφίαι καὶ αὐτὲς δὲν εἶναι καθόλου βυζαντι-νές. Πολλὰς εἶναι σχεδὸν γελοιογραφίαι. Γενι-κὰ ἡ παθητικότητά τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς δὲν τοῦ πάει. Ὁ κόσμος τῆς αὐστηρῆς προ-σευχῆς δὲν τὸν τραβά. Θέλει ζωντανὰ πράματα, προτιμᾷ νὰ μιλά γιὰ τὶς παλληκαριές τοῦ λαοῦ, νὰ ζωγραφίζει τὴν χαρὰ τῆς ζωῆς, μὲ φαντασία, ἀγνότητα καὶ ἀφέλεια. Εἶναι ὁ ἴδιος ὁ λαός.

Δὲ θὰ ζοῦσε τὸ ἔργο αὐτὸ καὶ δὲ θὰ μᾶς ἔ-κανε νὰ τὸ σχολιάζουμε ἂν δὲν εἶχε μαζί καὶ μορφικὲς ἀρετές. Τὴ ζωγραφικὴ δὲν φαίνεται νὰ τὴν ἔμαθε ἀπὸ πούθεν. Ὁ πατέρας του ἦτανε ἀγιογράφος κ' ἐκεῖ, μέσα στὸ σπίτι του, καὶ θάρπαξε τὸ μᾶτι του. Ὅμως στὸ Πήλιο, ὅπου ζεῖ κι ἀνθεῖ σχεδὸν ὡς τὶς μέρες τοῦ ἡ λαϊκὴ ζωγραφικὴ, μὲ τὶς τοιχογραφίαι τῆς σ' ἀρχοντικά καὶ σ' ἐκκλησιές, ἐκεῖ διαμορφώθηκε ἡ τέχνη του. Ἐνα πολὺ μεγάλο μέρος τους εἶναι θρεμμένο κι ἀπ' τὶς διηγήσεις ποὺ ἀκου-σε ἢ τὶς σκηνές ποὺ εἶδε στὴν παλιά Ἑλλάδα. Τὸ ἔργο του γενικὰ δὲν γνωρίζει τὴν προοπτι-κή, τοῦτο τὸ πήρε ἀπ' τὴ μεταβυζαντινὴ ἀγιο-γραφία καὶ δὲν προβάλλει ἰδιαιτέρα τὴν τρίτη διάσταση, ἀκόμα κι ὅταν τὸ ἐπιχειρεῖ. Πολλὰ στοιχεῖα τοῦ εἶναι τόσο ἀφέλῃ ποὺ θαρρεῖς καὶ τὰ ἔκανε κανένα παιδί. Κι ἀλήθεια τὸ σχέδιο σὲ πολλὰς φιγούρες τοῦ εἶναι σὰν τὰ ὁμορφα παιδικὰ σχέδια ποὺ χαϊρόμαστε καμιά φορά. Σ' ἕνα κυνήγι πάλι, ἔχει βάλει πάπιες νὰ πε-τοῦν πάνω ἀπ' τὸ νερὸ κι ἡ ἀντανάκλασή τους μέσα του, δὲν παριστάνει τὰ πουλιά, ὅπως εἶ-ναι φυσικὸ, ἀπ' τὴν ἀνάποδο, μὰ ἀπ' τὴν κα-λὴ, σὰν νὰ πετᾷ κανένα ἄλλο κοπάδι πουλιά, μέσα στὸ νερὸ. Ὅμως τὸ χρῶμα τοῦ εἶναι ποὺ μαγεύει τὸ μᾶτι σὰν κυττὰς τὸν πίνακα. Ξέρει νὰ τὸ δίνει μαστορικά, πολλές φορές ἐξω ἀπὸ

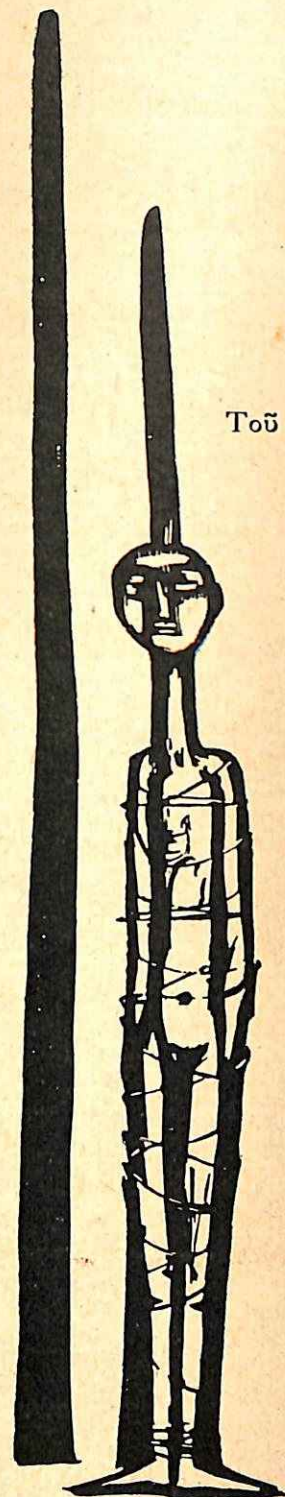
κάθε κανόνα. Είναι ζωντανό, δυνατό, χαρούμενο, ήχηρό κ' έκφραστικό. Δεν έχει ανάγκη να κάνει λεπτομέρειες, σαν τὸν Ντουανιέ Ρουσώ ἢ τὴν Σεραφίνα. Βγάζει ὅ,τι θέλει μὲ μεγάλες ἐπιφάνειες, μὲ χρῶμα ἄταχτο καὶ ζωηρό, ποὺ σοὺ φέρνει στὸ νοῦ πιότερο τὸν Μάτις. Ἀφοῦ κάνει ἀπὸ κάτω μιὰ προετοιμασία, ὕστερα μὲ μαύρη μπογιὰ ζωγραφίζει τὶς φιγούρες τοῦ καὶ γεμίζει τὶς ἐπιφάνειες μὲ χρῶμα. Τὰ σκιερὰ μέρη τὰ κάνει ἄλλη φορὰ μὲ πιὸ σκούρο χρῶμα κι ἄλλη φορὰ μὲ μαύρο γραμμωτό. Συνθέτει μὲ τόλμη, φαντασία κι ἀφέλεια. Σὰν τὰ παιδιὰ ζωγραφίζει τὸ πράμα ποὺ ξέρει κι ὄχι κείνο ποὺ βλέπει. Πάνω σ' ἓνα μικρὸ σχετικὰ πινάκκα μπορεῖ νὰ σοὺ χωρέσει χωριὰ καὶ πολιτείες, βουνά, δάση καὶ ποτάμια. Ἔτσι καὶ μὲ τὴν τεχνικὴ τοῦ εἶναι πολὺ κοντὰ μας σήμερα. Εἶναι μιὰ τεχνικὴ προσωπικὴ, μέσα στὸ σύγχρονο πνεῦμα.

Τὰ θέματά του, ποὺ τὰ ζωγραφίζει πολλές φορὲς σὲ παραλλαγές (ὅπως βγοῦν), τὰ παίρνει ἀπὸ παντοῦ. Ἔχω ἀκούσει πὼς εἶχε ἓνα τετράδιο ὅπου εἶχε μέσα σχεδιάσει, μᾶλλον ξεσηκῶσει ἀπ' ἄλλου, διάφορες συνθέσεις. Ἐγὼ δὲν τὸ εἶδα. Καὶ τὶς τυποποιημένες ἀκόμα συνθέσεις τοῦ τὸν εἶδα νὰ τὶς ζωγραφίζει ἀπ' τὸ νοῦ τοῦ.

Σὲ πολλές συνθέσεις τοῦ ἡ καταγωγή τους εἶναι φανερή. Παίρνει θέματα ἀπὸ παλιές γκραβούρες, λαϊκὲς ζωγραφιές, εἰκονογραφίες ἀπὸ τὶς ξένες στάμπες ποὺ ἀναφέρονταν σὲ πρόσωπα εἴτε περιστατικὰ τοῦ 21. Θάξιζε νὰ μελετήσῃ κανεὶς τὶς πηγές καὶ τὶς παραλλαγές τοῦ Θεόφιλου. Φαίνεται νὰ ξεσήκωνε θέματα ἀκόμα κι ἀπὸ κάρτες. Γιατὶ μερικὰ ξενικὰ τοπία ποὺ ἔχω ὑπόψη μου, καὶ ποὺ εἶναι ἴσως τὰ μόνα τοῦ ἔργα ποὺ δὲν ἔχουν φιγούρες, δὲ μπορεῖ νὰ τὰ ἔχει δεῖ ἄλλοιῶς. Μὰ ζωγράφισε τοπία, σκηνές καὶ φιγούρες κι ἀπ' τὸ φυσικὸ, καὶ πολὺ συχνὰ τὰ ἔργα τοῦ αὐτὰ εἶναι κι ἀπ' τὰ πιὸ καλὰ του. Βέβαια, ὅλ' αὐτὰ τὰ μεταγράφει αὐτόματα στὸ δικό του κλίμα, μὰ εἶναι ἀρκετὰ χαρακτηρισμένα, τόσο ποὺ νὰ μπορεῖς εὐκόλως νὰ γνωρίσεις τοποθεσίες καὶ πρόσωπα. Γιατὶ ἡ πρόθεσή του παραμένει πάντα νὰ ζωγραφίσῃ τὴν ἀλήθεια καὶ βάζει ὅλες τὶς χαρακτηριστικὲς λεπτομέρειες εἴτε φαίνονται στὸ μάτι εἴτε ὄχι. Βέβαια, ἡ ἀναπαράσταση δὲν εἶναι πάντα τέλεια, μὰ ἀποδίνει πολὺ πετυχημένα τὸ πνεῦμα.

Μὰ ἴσως ὅλα τούτα νὰ μὴν ἄξιζαν τίποτα, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἐκείνη ἡ ἀμεσότητα στὸ αἶσθημα ποὺ καταξιώνει τὰ ζωγραφικὰ τοῦ στοιχεῖα. Γιατὶ ἡ σύνθεσή του, τὸ χρῶμα του, ἡ φιγούρα τοῦ εἶναι αἶσθησι ζωῆς, εἶναι ἡ ὀπτικὴ διατύπωση τοῦ κόσμου του, ἡ ζωγραφικὴ ἐκδήλωση ἐνὸς λαϊκοῦ θρύλου ποὺ ζοῦσε ὡς τὰ χτῆς στὴν καρδιὰ καὶ τὴ φαντασία τοῦ λαοῦ, τοῦ θρύλου ποὺ διηγίονταν τὰ χτεσινὰ θαυμάσια καὶ φτέρωνε τὴν πίστη γιὰ τὸ αὔριο, ὅπως ὁ Καραγκιόζης εἶναι ἡ ἔκφραση τῆς λαϊκῆς παλληκαριᾶς καὶ τῆς ἀρετῆς, ὁ ἀντίλαλος τοῦ 21 ποὺ ζοῦσε μέσα στὸ λαὸ σαν ἀληθινὸ παραμῦθι, ποὺ ὁ Θεόφιλος πρόφτασε νὰ τ' ἀφουγκραστεῖ καὶ νὰ γευτεῖ τὴ γοητεία του.

Γ. ΠΕΤΡΗΣ

Χαρακτικό
Βάσως Κατράκη

ΟΤΑΜΑΘΕΥΤΗΚΕ

ΤΟ ΦΟΝΙΚΟ

Τοῦ ΝΙΚΗΦΟΡΟΡΕΤΤΑΚΟΥ

*Βγήκε ξυπόλυτος ὁ Ἰησοῦς — ἄναψε τὸ μικρὸ του
φανάρι ἀπὸ τὴν εἶδηση τοῦ θανάτου σου
κ' ἔτρεξε καὶ εἰδοποίησε καλύβι πρὸς καλύβι
κ' ὕστερα μπήκε μπροστινὸς μὲς στὴ νυχτιὰ χτυπώντας
τὸ λυπημένο τύμπανο, ποὺ ἀνοίγε τὸν οὐρανὸ
κι ἀκούονταν ὡς τὸ Τάϊναρο —*

*Σκοτεινιασμένη ἡ Μπαρμπαριά
κ' ἐσὼ λαμπρὴ συναστεριά.
Στάθηκα κι ἀπεικάστηκα
κ' ἔστρωσα κάτω τὰ χαρτιά.
Ὅμως ἐσὼ πεθαίνοντας
ἐλαμψες τόσο δυνατὰ —
τὰ λόγια τὰ κατάκαψες
κ' εἶδα τὰ χέρια μου γυμνὰ
καὶ τὰ χαρτιά μου ψεύτικα.*

*Εἶσαι μεγάλο ποῖημα γιὰ νὰ γραφτεῖς.
Ἡ γλώσσα δὲ μπορεῖ νὰ σὲ κατενοδώσει.
Δὲν εἶσαι θέμα. Εἶσαι κρασί κι ἄρτος. Εἶσαι κανίστρι
μὲ ἄνθη μικρὰ καὶ σιωπηλὰ ποὺ μὲς στὶς κατακόμβες τοὺς
οἱ σκλάβοι τὰ μοιράζονε καὶ δίνουνε τὰ χέρια τοὺς*.*

*Ἐκεῖ στὴ ρίζα τοῦ ἀμπελιοῦ ἐκεῖ στὴ ρίζα τοῦ ἡλίου
χίλιες χιλιάδες ἀδελφοὶ χίλιες χιλιάδες σύντροφοι,
μὲ φαγωμένα πρόσωπα καὶ τσακισμένα δάχτυλα
σὲ περιμέναν στὴ σειρὰ: «Πάτρις καλῶς μᾶς ὤρισες...»
νὰ σοὺ τραβήξουνε τὰ ξίφη ἀπ' τὰ πλευρὰ
νὰ πεταχτοῦνε ἀχτίνες — γιατί ἀπ' τὸ αἷμα γίνεται
τὸ φῶς, τὸ ποῖημα, τὸ ἄγαλμα καὶ ἡ καινούργια βίβλος
ποὺ ἀναγνωρίζει στοὺς γυμνοὺς καὶ στοὺς παρόνομους
τὴν εὐλογία τοῦ σιταριοῦ καὶ τοὺς καρποὺς τῶν δέντρων
καὶ τὴ γλυκύτατή τους γῆ κι ἀκόμη τὸ δικαίωμα
στὴν ἀγκαλιὰ τῆς Παναγίας τὸ βρέφος νάναί μαῦρο.*

*Κι ὅλο σὲ ψάχναν στὰ τυφλά: «Πάτρις καλῶς μᾶς ὤρισες...»
σὲ σκούπιζαν σὲ χαϊδεύαν, μὰ σὺ πλὴν σου κοίταζες —
ἐφυγες καὶ δὲν ἐφυγες, τί ἐσὼ Πάτρις, πεθαίνοντας
στὴν καταγωγῆς, στὴν πανωγῆς σ' ὅλο τὸν κόσμον διάηκες*.
Ὅπου καλύβι ἀπὸ καλάμι, σκῆτη καὶ λασπόσπιτο
ἄστρο τοὺς καὶ συγκάτοικο θὰ σ' ἔχουν ἀπὸ σήμερα.
Στὸν κόσμον φίλοι καὶ δικοὶ σὲ πήραμε στὰ σπίτια μας.
Ἐδῶ εἶναι τὸ τραπέζι σου τὸ πιάτο κ' ἡ πετσέτα σου.
Ἐδῶ εἶναι πέννα καὶ χαρτί — Πάτρις καλῶς μᾶς ὤρισες —
σ' ἀλλάξαμε καὶ κάναμε τόπο νὰ κάτσεις στὴ φωτιὰ
στὰ παιδιὰ μας ἀνάμεσα —*

* Οἱ μοιρολογηστρες στὴ Μάνη δίνουν τὰ χέρια τοὺς πάνω ἀπὸ τὸ νεκρό.

* Διάηκες ἢ διάηκες = πῆγες, διά(β)ηκες.

Ἡ ποίηση εἶναι ἡ σκαλωσιὰ
γιὰ τὰ λαμπρὰ γιὰ τὰ ὑψηλὰ
μὰ σὺ ποὺ ὡς χτέες θὰ σ' ἔφταναν
ξεπέρασες τοὺς στίχους μου.
Ψήλωσες καὶ μεγάλωσες
κι ὁμορφα ροῦχα ντύθηκες.
Εἶναι τὰ ξόμπλια μου φτηνὰ
κ' εἶναι μικρὰ τὰ μέτρα μου
καὶ δὲν τὰ καταδέχεσαι,
ἄγγελε μαῦρε, ποιητὴ,
φίλε καὶ συνομήλικε.

Ἀνάμεσα στ' ἀόρατα ἀγάλματα στέκεσαι ὄρθιος
ποὺ εἶναι ἥλιος τὴν ἡμέρα καὶ δὲ φαίνονται
ποὺ εἶναι τὴ νύχτα γκριζὰ σκιὰ καὶ δὲν διακρίνονται
μὰ ποὺ μιὰ μέρα κοντινὴ θὲ νὰ τ' ἀποκαλύψει
ὁλόρθα πάνω στὶς ἐξέδρες τῶν βουνῶν,
μὲ τ' οὐρανοῦ τὸ γέισομα στὸ μέτωπό τους,
στὸ δίκαιο χαμόγελο ἓνα λοξὸ χαμόγελο.

Αὐτὸ δὲν ἦταν θάνατος — κάτω ἀπὸ τ' ἄστρα ξώμεινες.
Ἀρνήθηκες τὴν ἐμπατὴ τοῦ Ἀδῆ, περνώντας μέσα
στὴ ζώνη τῆς Ἐλευθερίας πέντε μαχαίρια ἥλιου
καὶ στὰ πλευρὰ της δυὸ φτερὰ ἄσπρα σὰν γαλαξίες,
νὰ μοιάζουνε μὲ τῶν παιδιῶν ποὺ ἐπιασαν νὰ σηκώνονται
σὲ Δύση καὶ σ' Ἀνατολὴ φεύγοντας γιὰ τὰ σύμπαντα.

Κι ἂν δοκιμάζω νὰ σὲ εἰπῶ, τὰ λόγια εἶναι ἀπ' τὸ αἷμα μου
γιατὶ ἔρχομαι ἀπὸ τὴ μεριά τῶν ἀποστολῶν τοῦ ἡλίου
καὶ δὲ μετρῶ μὲ τὰ βουνά, μήτε καὶ μὲ τίς θάλασσες.
καὶ δὲ μετρῶ μὲ τίς φυλές — γιατί μὲς στὴν καρδιά μου
ἔχω ἐνωμένους ὅλους τοὺς σιτοβολῶνες
τοῦ κόσμου καὶ τοὺς θεριστὲς ὅλους καὶ τίς βροχὲς
καὶ τίς πηγὲς καὶ τὰ λουλούδια. Καὶ δὲν βλέπω
ἔξω ἀπὸ μένα τὰ παιδιά σου. Καὶ δὲν βλέπω
ἔξω ἀπὸ μένα τὸ γλυκὺ χῶμα τους. Καὶ δὲν βλέπω
ἔξω ἀπὸ μένα τὸ αἷμα σου —

Ἄλλο δὲν ἔχω νὰ σοῦ εἰπῶ
τὸν ἥλιο μου παρακαλῶ
καὶ τῆς εἰρήνης τ' ἅγιο φῶς
νὰ στρέξουν στὴν πατρίδα σου.
Ὅσο γιὰ μέ, ἀπ' τὸ αἷμα σου
κράτησα τὸ μεράδι μου
γιατὶ βουλήθηκα στὴ γῆς
νὰ φτιάξω περιβόλι
— οἱ μυγδαλιές μου κύματα
κ' οἱ λεμονιές μου ἄγέρας —
γιατὶ βουλήθηκα στὴ γῆς
νὰ φτιάξω τὴν ἀγάπη.

Β Ε Α Τ Ρ Ι Κ Η

ΤΗΣ

ΑΝΝΑΣ ΚΑΛΟΪΔΑ

Εἶπε σιγά.

— Μποττιτσέλι!

Ἐκείνη δὲν ἄκουσε. Ἦταν ἀποροφημένη νὰ σχεδιάζει μὲ τὴ μύτη τοῦ παπου-
τσιοῦ, γραμμὲς πάνω στὴν ἄμμο. Τὰ μαλλιά της ἀνέμιζαν καὶ γέμιζαν τὴ θάλασσα.
Τὸ φουστάνι της κολοῦσε στὸ κορμὶ της.

Ξανάπε.

— Μποττιτσέλι!

Σήκωσε τὸ κεφάλι. Τὰ μάτια της γελαστὰ πέσαν ἀπάνω του. Εἶχε ἀκούσει τὴ
λέξη. Ἐδειξε πῶς τὴν ἤξερε. Ὑστερα, γύρισε τὸ κεφάλι της πρὸς τὴ θάλασσα χω-
ρὶς ἐπιτήδευση. Τὴν πλησίασε.

— Ποιὰ εἰστε ἀπ' τίς τρεῖς;

— Δὲ σᾶς καταλαβαίνω! καὶ χαμογέλασε.

Καταλάβαινε πολὺ καλά. Ὁ Μποττιτσέλι, οἱ τρεῖς χάριτες, αὐτὸς κι ἐκείνη.
Καθὼς περπάτησε, περπάτησε κι αὐτὸς δίπλα της. Τὰ παπούτσια τους, ἄφηναν
πάνω στὴν ἄμμο μικρὰ λακουβάκια. Τὰ κύματα τὸνα πίσω ἀπ' τ' ἄλλο προσπα-
θοῦσαν νὰ τοὺς φτάσουν. Τῆς εἶπε:

— Δὲν ζητῶ τ' ὄνομά σας τὸ ξέρω!

Τὸν κοίταξε ἐκπληκτῶς.

— Βεατρίκη!

Γέλασε.

— Πρῶτα ἓνας ζωγράφος, τώρα ἓνας ποιητὴς! εἶπε καὶ στάθηκε. Τὸν κοίταξε.
Ἦταν καστανός. Εἶχε καὶ μουστάκι. Ἀντιπαθοῦσε τὰ μουστάκια. Στὰ μάτια του
ἐλαμπε μιὰ θλιμμένη φλογίτσα.

Ξανάρχιζε νὰ περπατᾷ. Ἐνα κύμα ποὺ ἔσπασε πάνω σ' ἓνα βραχάκι τοὺς
ἔστειλε λίγες σταγόνες.

Τοὺς καμάρωναν. Ἦταν φτιαγμένοι ὁ ἓνας γιὰ τὸν ἄλλο. Μ' αὐτὴ ἦταν παν-
τρεμένη. Κι αὐτὸς δὲν τῷ ξαίρει, ὅπως δὲν μπορούσε νὰ ξαίρει κι ὁ τιδήποτε ἄλλο
ἀπ' τὴ ζωὴ μιᾶς ἀγνωστής. Σκέφτηκε νὰ τῆς πεί νὰ καθήσουν. Ντράπηκε.

— Λοιπόν, αὐτὰ ἦταν ὅλα;

Τὴν κοίταξε ἐρωτηματικά.

— Λέω, αὐτὰ ἦταν ὅλα. Φλέρτ μὲ μιὰ γυναίκα σημαίνει λόγια πολλὰ.

— Ναί, εἰν' ἀλήθεια, αὐτὸ σημαίνει. Μὰ ἐδῶ δὲν πρόκειται...

Προσπάθησε νὰ τῆς ἐξηγήσει. Δὲν τὰ κατάφερε καὶ σῶπασε.

Περπάτησαν λίγο σιωπηλοί. Μιὰ φωνὴ τοὺς ἔβγαλε ἀπ' τὸ βυθὸ τους.

— Μαρίνα!

Γύρισε. Μὲ τὸ χέρι ἔστειλε ἓνα νόημα σ' αὐτὸν ποὺ τὴ φώναζε. Ἦταν ξαπλω-
μένος σὲ μιὰ σέζ-λόγκ, στὸν ἴσκιό μιᾶς τέντας.

— Ὁ πατέρας σας φοβήθηκε μὴ σᾶς χάσει.

Τὸν διόρθωσε.

— Ὁ ἄντρας μου.

Τάχασε. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἦταν ξαπλωμένος τᾶχε τὰ σαράντα. Ὁ ἄντρας της.
Τὴν κοίταξε, κι ἀναρωτήθηκε: «Εἶναι εἴκοσι χρόνων;»

Κάτι πήγε να πει, ο άνθρωπος, όμως, της τέντας, τον έκοψε.

— Μαρίνα!

Στράφηκε.

— Γειά σου, είπε απλά.

Αυτός άπλωσε το χέρι του. Σά να θέλε να την κρατήσει, σά να θέλε να τη χαιρετήσει. Με την άκρη του ματιού είδε τον άλλο να τον δείχνει και κάτι να της λέει. Σέ λιγάκι μπήκαν σ' ένα αυτοκίνητο.

Τ' όραμα διαλύθηκε. Κάθισε σ' ένα βράχο κοιτάζοντας τη θάλασσα. Πού και πού έστρεφε το κεφάλι του πίσω. Είναι αδύνατο να την ξαναβρεί μέσα στο χάος που λέγεται Αθήνα.

Τότε ήταν Ιούλιος. Και τώρα Ιούλιος είναι. Είναι όμως αλλιώς. Όχι για τα μαλλιά που στους κροτάφους γίναν γκριζα, μά, για τα μάτια. Γίναν σκληρά και δείχνουν το μίσος που καίει στην καρδιά. Μίσος, για κάποιους ανθρώπους-μηχανές που 'ρθανε απ' τα βόρεια και σκότωσαν το γέλιο και πήραν το ψωμί. Και τα παιδιά. Όλα τα παιδιά. Και το δικό του. Έσβησε στην άγκαλιά του. «Μπαμπά ψωμάκι!» Τον κοιτούσε με τα ματάκια του που γίναν τώρα τα δικά του μάτια. Η γυναίκα του, είχε πεθάνει έδω και δυο χρόνια, πέντε μέρες πριν μπουν οι Γερμανοί στην Αθήνα. Αυτός δεν ήξειρε τίποτα. Διάβαινε τα βουνά της Θεσσαλίας για την επιτροπή. Η μάνα του, μια γριά 80 χρόνων, πήρε κοντά της το παιδί, προσμένοντάς τον. Κι όταν γύρισε νόμισε πως μπορούσε να ξαναρχίσει. Γρήγορα κατάλαβε το λάθος του. Και πως το κατάλαβε! Πρώτα ή γριά κ' ύστερα το παιδί. Για λίγο καιρό γύριζε σά χαμένος. Για πολύ λίγο όμως. Ένα πρωί, χύθηκε στην πλατεία ανάμεσα στη λαοθάλασσα, φωνάζοντας: «Θάνατος στους φασίστες».

Στο μυαλό του δεν είχε μείνει τίποτα από μια ζεστή μέρα του καλοκαιριού, τότε, που γεμάτος όνειρα είχε ξεκινήσει για τη ζωή και σ' ένα της σημείο, είχε απαντηθεί με τη νεράιδα του παραμυθιού.

Οι μηχανές του βοριά, σκότωσαν και τις νεράιδες.

Τον ρώτησαν.

— Τη γνωρίζεις;

Όχι. Δεν τη γνώριζε. Δε πρόλαβε να την γνωρίσει. Ούτε τότε, ούτε τώρα. Τού 'χαν πει. «Θά συναντηθείς με την υπεύθυνη. Θά σε συστήσει ο Νίκος». Την περίμενε, μά δεν ήρθε. Ούτε ο Νίκος ήρθε. Αντί γι' αυτούς, τον ζύγωσαν τρεις με περιέργες φάτσες.

— Τσιμουδιά!

Το σκληρό μέταλλο που ακούμπησε στη μέση του, τού είπε περισσότερα. Μπήκε σ' ένα αυτοκίνητο που ήρθε και σταμάτησε στη γωνιά. Τους είχαν προδώσει.

Την κοίταξε. Δεν είχε και πολύ αλλάξει. Λίγο αδύνατη και μια χλωμάδα στο πρόσωπο, ίσως απ' τα περασμένα, ίσως απ' το σημερινό. Κάποιος ψιθύρισε μέσα του.

«Βεατρίκη».

Μια κοπέλλα πάνω σ' ένα βραχάκι κάποιας ακρογιαλιάς τού μιλούσε.

«Ο άντρας μου».

Τη ρώτησαν.

— Τον γνωρίζεις;

Όχι. Δε τον γνώριζε.

Νάταν αλήθεια! Πόσο θάθελε να μάθει.

Της είπαν.

— Γδύσου!

Το είπαν και σ' αυτόν. Τα χέρια του έμειναν πεσμένα στο πλάι του.

Τον κοίταξε ρίχνοντας το κεφάλι προς τα πίσω. Τού χαμογέλασε. Με άργες κινήσεις άρχισε να γδύνεται.

— Γρήγορα. Και να μην αφήσετε τίποτα απάνω σας.

Μάτια βρωμερά την παρακολουθούσαν. Έκείνη κοιτούσε μακριά.

Το χτύπημα που τού 'ρθε τον γονάτισε. Προσπάθησε να σηκωθεί αλλά ένα δεύτερο τον ξάπλωσε χάμω. Σάν σέ όνειρο άκουσε το ούρλιασμα.

... το Χριστό σου! Γδύσου είπαμε!

Όταν συνήλθε τον είχαν γδύσει. Το σώμα του τρεμούλιαζε απ' τα παγωμένα νερά που τούχαν ρίξει και το κεφάλι του πονούσε. Με λύσσα τον έσυραν και τον έστησαν μπροστά της. Την κοίταξε. Έστεκε με το κεφάλι όρθιο, άσπρη σάν το πανί, μά, με μια λάμψη στα μάτια. Τους κόλλησαν τον ένα μπροστά στον άλλο. «Ηθελαν να τους βασανίσουν ψυχικά. Έμειναν για λίγο έτσι, με πέντε ζευγάρια μάτια ριγμένα απάνω τους. Στην ήσυχία που έπεσε, άκούστηκαν τα δόντια του που χτυπούσαν. Τίκι - τάκα... τίκι - τίκι...»

Αφού δε γνωρίζετε να συστηθείτε. Έμπρός. Πέστου μωρή τ' όνομά σου...

— Βεατρίκη!

Έκείνη μίλησε ή αυτός από μέσα του τόπε; Η τρεμούλα του σταμάτησε. Ξέχασε και πως ήταν γυμνοί μπροστά σέ πέντε άντρες που όρθιοι γύρω τους, καπνίζοντας, άπολαμβάναν το θέαμα. Στο μυαλό του, μια ακροθαλασσιά με δυο νέους να περπατάν μόνοι, κατάμονοι, ενώ ο γύρω κόσμος να τους καμαρώνει. Και να λέν για άποιο ζωγράφο και για κάποιον ποιητή, και να λέν για τα χρόνια που πέρασαν, γι' αυτά που ήρθαν, μά, και γι' αυτά που θάρθουν. Να μιλήσει αυτή πρώτη...

Ένα δάκρυ έπεσε στο στήθος τους. Ζεστό ακούμπησε στο σημείο που τα δυο κορμιά ήταν ένωμένα και στάθηκε.

Ο άρχιδήμιος σκύλισε.

— Χωρίστε τους. Δε θά άπαυτωθούν και μπροστά μας!

Τους χώρισαν.

— Κρεμάστε τους!

Τους κρέμασαν απ' τους καρπούς των χεριών κι άρχισαν να τους χτυπούν. Στα πόδια, στην πλάτη, στο στήθος, παντού. Το συρματοσχοινο χώνονταν βαθιά στο κρέας και βάφονταν κόκκινο. Τα κορμιά τινάζονταν στο κάθε χτύπημα ενώ ένας βόγγος έβγαине απ' τα στήθια. Κι αυτοί, χτυπούσαν, χτυπούσαν, χτυπούσαν. Όταν πιά τα σώματα μαύρα κι αναισθητα — κουράστηκαν κι οι βασανιστές — δεν άπαντούσαν πιά, τους κατέβασαν και τους έσυραν στο υπόγειο που ήταν τα κελλιά. Τα κεφάλια τους χτυπούσαν στα σκαλιά αφήνοντας πάνω τους το κόκκινο σημάδι τους. Άνοιξαν τις βαρείες σιδερένιες πόρτες και τους πέταξαν στο τσιμεντένιο ύγρο πάτωμα, ρίχνοντας και τα ρούχα τους στη γωνιά. Έτσι έκλεισαν κι άπομακρύνθηκαν.

Την τρίτη φορά που τη συνάντησε ήταν χαράματα. Δυο μήνες είχαν περάσει από τότε. Είκοσιτρείς άντρες φορτωμένοι σ' ένα σκεπαστό φορτηγό φτάσαν εκεί που τους περίμενε ο σχοινένιος θάνατος. Είχε μπει φθινόπωρο κι ένα ψιλό κρύο τους διαπερνούσε. Κατέβηκαν ο ένας πίσω απ' τον άλλο και στάθηκαν κοντά - κοντά. Στο δρόμο που πέρασαν, το τραγούδι τους είχε μείνει πάνω σ' αυτιά των άγουροξυπνημένων ανθρώπων. Γύρω τους οι πρασινόκριτες στολές, τους κοιτούσαν με τα γυάλινα μάτια τους και με τις τρύπες των αυτομάτων όπλων τους.

Θάχαν περάσει πέντε λεπτά όταν την είδε. Στεκόταν όρθια ανάμεσα στις άλλες έξη γυναίκες, που συμπλήρωναν τον αριθμό τριάντα. Εκείνη τον είχε δεϊ από πριν. Τις είχαν φέρει πιό μπροστά απ' αυτούς. Με το χέρι της, τού έκανε «γειά σου», κι ύστερα έσφιξε τη γροθιά της.

Της χαμογέλασε. Έσκυψε, σήκωσε ένα μικρό πετραδάκι κι έτσι, σάν από άμχανία, της το πεταξε. Εκείνη, τ' άρπαξε με τα δυο της χέρια και τού το ξανάστειλε. Έτσι άπόμειναν έτσι. Να κυττάζονται και να χαμογελούν.

Την πήραν πριν απ' αυτόν. Πέρασε από μπροστά του.

— Γειά σου, τόπε απλά, κι εκείνος έκανε μια κίνηση με τα χέρια του, σά να θέλε να την κρατήσει. Σά να θέλε να τη χαιρετήσει. Όπως τότε.

δυὸ λόγια
για
τὴ
ρουμάνικη
ποίηση

(Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν εἰσαγωγή στὴν
Ἀνθολογία τῆς Ρουμάνικης Ποίησης)

Τοῦ
ΓΙΑΝΝΗ
ΡΙΤΣΟΥ

Ἡ γνωριμία μου μὲ τὴ ρουμάνικη ποίηση ἀρχίζει μόλις πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια. Ὡς τότε εἶχα μιὰ πολὺ ἀόριστη ἰδέα—κάποια ὀνόματα ἤχούσαν πότε-πότε, χωρὶς ὁ ἦχος νὰ μπορεῖ νὰ συγκεντρωθεῖ σ' ἓνα τόνο κάπως δηλωτικό, σὲ μιὰ μορφή πού νὰ σημαίνει κάτι καθορισμένο καὶ ἀναντικατάστατο, μιὰ αἴσθησι, ἓνα αἶσθημα, ἓνα κέντρο ἀκτινοβολίας, κάποια ἰδιαίτερη ἀτμόσφαιρα ἔστω.

Τὸ ὄνομα πού συχνότερα προσφερόταν στὴν προσοχή μας, ὑπογραμμισμένο ἀπὸ κάποιους σκόρπιους στίχους, εἶταν τοῦ Ἑμινέσκου.

Ὅταν, ἀργότερα, διάβασα τὸν Ἑμινέσκου, τὸν Ἀργκέζι, τὸν Μπακόβια, πιδ συστηματικά, ὅταν γνώρισα σελίδες τοῦ πατριάρχη τῆς ρουμάνικης πεζογραφίας, τοῦ Σαντοβεάνου, ἢ τοῦ Τ. Στάνκου καὶ τοῦ Τ. Πόποβιτς, ποιήματα τοῦ Μπενιούκ καὶ ἄλλων νεότερων ποιητῶν, εἶπαν σὰ νὰ ἐπικύρωναν ἀπλὰ κι ὁλότελα φυσικὰ μιὰ «προϋπάρχουσα» βεβαιότητα. Κι ὅταν πραγματοποιήσα δυὸ ταξίδια στὴ Ρουμανία κ' ἔμεινα πέντε μῆνες καὶ γνώρισα ἀπὸ κοντὰ τοὺς πνευματικούς ἀνθρώπους, ἔνοιωσα μιὰ τέτοια οικειότητα, τόση ἄνεση, πού μοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἐπιχειρήσω αὐτὴ τὴ μετάφραση, μούδωσε τὸ θάρρος, πέρ' ἀπ' ὅλους τοὺς δισταγμούς κ' ἐνδοιασμούς μου, νὰ περάσω τὴ φωνή τους στὴ γλώσσα μας μ' ὅλα τὰ ἀναπόφευκτα λάθη καὶ τὶς ἀδυναμίες μου, μὰ καὶ μὲ τὴ φιλία πού μοῦ γέννησε ἡ τέχνη τους καὶ ἡ ἀνθρωπιά τους.

Ἡ ρουμάνικη ποίηση, παρ' ὅλη τὴν πολυχρωμία της καὶ τὶς ποικίλες τάσεις της, παρ' ὅτι δὲν ἀρνήθηκε ἀπ' τὰ πρὶν καὶ δὲν ἀπόκλεισε τίποτα (γνώρισε καλὰ καὶ τὸν Μαγιακόφσκυ καὶ τὸν Μπλόκ καὶ τὸν Γεσένιν, ὅπως παλαιότερα τὸν Πούσκιν καὶ τὸν Λέρμοντοφ, καὶ τὸν Μπάϋρον καὶ τὸν Μισκέβιτς, τὸν Χουίτμαν καὶ τὸν Λεοπάρντι, τὸν Ρεμπώ, τὸν Ἀπολινάρι, τὸν Λωτρεαμόν καὶ τὸν Μπωντλαίρ, τὸν Γκαίτε, τὸν Σίλλερ καὶ τὸν Ρίλκε, τὸν Ἐλύαρ καὶ τὸν Ἀραγκόν, ὅπως καὶ ὅλους τοὺς νεότερους γάλλους, ἰταλοὺς καὶ σοβιετικούς ποιητὲς), ἔχει ὥστόσο μιὰ ἰδιαίτερη φυσιογνωμία πού μᾶς ἐπιτρέπει νὰ νοούμε κάτι ξεχωριστὸ λέγοντας ρουμάνικη ποίηση — τὸ ζωτικὸ πάθος μὲ τὴν νοητικὴ ἐγκράτεια πού φτάνει σὲ μιὰ καλλιτεχνικὴ ἐξισορρόπηση, σ' ἓνα ὕψος πολιτισμένο, χωρὶς νὰναι θεδιασμένα συγκρατημένο καὶ φιλολογικὸ, καὶ χωρὶς ποτὲ νὰ ἐκφυλίζεται σὲ

ἐκφραστικὲς ἀτασθαλίες, σὲ αἰσθησιακὲς ἀκροβασίες ἢ σ' ἓνα κραυγαλέο αἰσθηματισμό, μὰ καὶ χωρὶς νὰ ἀφυδατώνεται σὲ μιὰν αὐτάρεσκη κι αὐτοϊκανοποιημένη ἐνδοσκόπηση καὶ μυστικιστικὴ ὀμφαλοσκοπία.

Ἡ ρουμάνικη ποίηση ἔχει τὴ δύναμη τοῦ ζωντανοῦ αἰσθήματος καὶ τὴ σεμνότητα τῆς γνώσης καὶ αὐτοκυριαρχίας πού κατέληξε στὴν αἰσθητικὴ παραδοχὴ τῆς εἰλικρίνειας καὶ τῆς ἀπλότητος (αὐτὸ στοὺς τελειότερους τεχνίτες της), ἀφοῦ ἐξάντλησε τὴν περιττὴ εὐγλωττία μιᾶς πρώτης ἐξομολογητικῆς, ρωμαντικῆς εἰλικρίνειας. Κι ὅσο κι ἂν ἐνδιαφέρθηκε γι' αὐτὸ καθ'αυτὸ τὸ πρόβλημα τῆς τέχνης καὶ τῆς τεχνικῆς, καὶ τὸ ἀνύψωσε σὲ περιωπή, δὲν ὑποκάτεστη ποτὲ τὴν ποίηση μὲ τὴν τεχνικὴ της καὶ δὲν καταναλώθηκε σὲ λεπτομέρειες ξεκομμένες ἀπ' τὸν κορμὸ τῆς ἴδιας πιά τῆς τέχνης, πού ὁδηγοῦν συχνὰ τὴν τέχνη ἔξω ἀπ' τὴν περιοχὴ μιᾶς ὅποιος κοινωνικῆς, ἀκόμη καὶ ἀτομικῆς, ἀναγκαιότητας. Ἑμεινε στὸ ἀνθρώπινο ὄριο: κ' εἶναι κι αὐτὸ γνώρισμά της.

ΡΟΥΜΑΝΙΚΗ
ΠΟΙΗΣΗ

ἀπόδοση

ΓΙΑΝΝΗ
ΡΙΤΣΟΥ

Δυὸ Ντόϊνες

(Δημοτικὰ)

1

Φύλλο μὲ τρεῖς δροσοσταλιές,
ποιό φύλλο τάχα σὲ χτυπᾷ
τὴ νύχτα, τὰ μεσάνυχτα
μὲ σύγκροτο τοῦ θανάτου;

Τῆς φλαμουριᾶς τὸ ἀκρόφυλλο
μ' ἓνα τῆς λεύκας φύλλο.

Ψιλὴ κουβέντα ἀρχίζουνε.
Μὰ ποιὸς καταλαβαίνει;

2

*Οἱ, κάμπε,

κάμπε,

*Ακριβὸς μοῦσαι ἀπ' τὸν καιρὸ
Ποῦ μουν παιδὶ μὲς στὸ χωριό.

*Οἱ, κάμπε,

κάμπε,

Ξεραῖλα πάνω σου νὰ πέσει
Φτάνει νὰ μείνει μὲς στὴ μέση
Μονάχα μιὰ βελανιδιά
Μικρούλα, ν' ἀνεβῶ ψηλὰ
Γιὰ νὰ κοιτάξω ὁλόγυρα
Νὰ ἰδῶ τὸν κόσμο, τὸν ντονιά,
*Οἱ, καὶ νὰ ἰδῶ τὴ χώρα μου
Εἴτε πικρὴ κ' εἴτε γλυκειά,
Νὰ ἰδῶ καὶ τὴ μητέρα μου
Νᾶχει στὴ ζώνη τὸ δικράνι
Καὶ μὲς στὰ στάχυα τὸ δρεπάνι.

Μοιρολόϊ

(Δημοτικὸν)

Χάροντας πιδ πικριότερος δὲν εἶναι τος
ἀπὸ τὸ Χάροντα ποὺ φτάνει μὲ τὴν ἄνοιξη
φερμένος ἀπ' τοῦ κούκκου τὸ κελάϊδισμα
νὰ σεργιανίζει πίσω ἀπ' τ' ἀλέτρι.

"Αἰδικος ποῦσαι, Χάρε, ὦ Χάροντα,
καὶ φτάνεις, Χάροντα, δωνὰς
ὅπου κανένας δὲ σὲ κάλεσε
κ' ἔφτασες Χάροντα, δωνὰς
ὅπου κανένας δὲ σὲ κάλεσε.

"Αἰ, νά, ποὺ χτύπησες τὸ χέρι στὸ τραπέζι,
καὶ φάρδυνε τὸ σπῖτι μας πολὺ.

"Αἰ, νά, χτύπησες τὸ χέρι στὸ δοκάρι,
καὶ φάρδυνε ἡ ταράτσα μας πολὺ.

"Αἰ, νά, ποὺ ἀκούμπησες τὸ χέρι σου στὴ σκάλα
καὶ φάρδυνε ὁ ντουνιάς γιὰ μᾶς πολὺ.

Πεντακόσα φέρετρα

Τουντὸρ ΑΡΓΚΕΖΙ

Στοὺς ὄχτους, στὸ ποτάμι μας, χίλια κομμάτια ἀραδιασμένα,
Κάσες καὶ φέρετρα μὲ βιάση συναγμένα.
"Ολα καινούργια, κακοταιριασμένα: χαραμάδες στὰ σανίδια.
Τὰ βλέπεις, δέκα-δέκα, στὴν ἀράδα, κάτασπρα, ἴδια.
"Ολα τους στὰ ἴδια μέτρα. Τὸ καθένα θὰ δεχτεῖ
Σωρὸ τὰ πτώματα ποὺ σκύρπια εἶναι πιδ κεῖ.
"Αχ πεντακόσες κάσες, πεντακόσα φέρετρα ἀνοιχτά,
Προσμένουν νὰ γεμίσουνε, νὰ καρφωθοῦν στὰ πεταχτά.
Στοὺς ὤμους πάνον πιδ φαρδιά, στὸ κάτω μέρος πιδ στενὰ —
Τουλάχιστο σεβάστηκαν τοὺς νόμους τῶν φερέτρων, νά,
Τὴν ὥρα ποὺ οἱ ἐναέριοι δολοφόνοι αὐτοὺς τοὺς νόμους τοὺς βρωμίζανε
Ποὺ ὀρίζανε τὴν ἠθική τους καὶ τὴν πέτσα τους βαφτίζανε.
Τρεῖς φτωχογειτονιὲς πᾶνε νὰ τὶς ξεθάφουν — τᾶδες! —
Στρατιῶτες μὲ τσεκούρια, μὲ λοστοὺς καὶ μὲ κασμάδες.
"Απὸ τὴν πόλη δλάκερη συνάχτηκαν στὰ βιαστικά,
Καρότσια κοιλαροῦδικα ποὺ τραμπαλίζονταν κουτσά.
Σκουπιδιαραῖοι, τῶν σκουπιδιῶν τοὺς λάκκους παρατᾶνε,
Τὰ πτώματα, σὲ πόρτες πάνου, ὡς νεκροθάφτες, κουβαλᾶνε.
Μὰ πρὶν φορτώσουν τοὺς νεκροὺς στὰ δίτροχα, ὁ φρουρὸς
Φυλάει τὰ φέρετρα ἀπ' τοὺς κλέφτες, ἀγρυπνὸς κι ὀρθός.

Νυχτερινὸ

Τζεόρτζε ΜΠΑΚΟΒΙΑ

Φεύγω περιπλανώμενος μὲς στὴ νυχτιὰ τῆς πολιτείας.
Τὸ μεσονύχτι μὲς στὸν πύργο ἀργὰ χτυπᾷ·
"Ὁρα ποὺ ὁ στοχασμὸς γέρνει πικρά,
Σιωπὴ — ὦρα ἀνανδρίας...

Χάνεσαι στὸ κενὸ τῆς ἐρημίας,
"Ὡ, πάντα ἐξόριστη στὸν κόσμον αὐτό, ψυχὴ.
"Ὁρα ποὺ ὁ Πέτρος θλιβερὰ θρηνεῖ —
"Ακοῦς; — ὦρα ἀνανδρίας.

Λιμναῖο

Τζεόρτζε ΜΠΑΚΟΒΙΑ

Πόσες νύχτες ἀκούω τὴ βροχή.
"Ακούω τὴν ὕλη νὰ στενάζει.
Εἶμαι μόνος, κ' ἡ σκέψη μου μὲ ἀράζει
Σὲ λιμναίων σπιτιῶν περιοχὴ.

Σὰ νὰ κοιμᾶμαι σὲ σανίδια ὑγρά,
Μὲ χτυπάει κάποιο κύμα στὴν πλάτη.
"Αναπηδῶ στὸν ὕπνο καὶ θαρρῶ ἔτσι κάτω:
Πῶς δὲν ἔχω τραβήξει τὸ γεφύρι ἀπ' τὴ στεριά.

"Ιστορικὸ κενὸ ἀπλωμένο στοὺς αἰῶνες
Κ' εἶμαι κ' ἐγὼ σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ
Καὶ νιώθω πῶς ἀπ' τὴν πολλὴ βροχὴ
Γκρεμίζονται οἱ βαριοὶ πυλῶνες.

Πόσες νύχτες ἀκούω τὴ βροχὴ
"Αναπηδώντας καὶ προσμένοντας στὸ ἀγιάζι.
Εἶμαι μόνος κ' ἡ σκέψη μου μὲ ἀράζει
Σὲ λιμναίων σπιτιῶν περιοχὴ.

Ἐπιτάφιο

Τζεόρτζε ΜΠΑΚΟΒΙΑ

"Ενθάδε κεῖμαι,
"Ενας μοναχικὸς,
Ποῦχε πικρὰ γελάσει
Καὶ πάντοτε εἶχε κλάψει.
Μ' αὐτὴ τὴ φάτσα,
"Αξίζε, ἀλήθεια, νὰ πεθάνω —
Σ' ὅλους
Φαινόμενον ὑποπτος.

Ὀδυσσεύς

(Ἀποσπάσματα)

Μπενζαμίν ΦΟΥΝΤΟΓΙΑΝΟΥ

XX

Ναί, ἀγάπησα τὸν κόσμο

...ναί, ἀγάπησα τὸν κόσμο —
κοιμόμουνά μόνον μὲ τὸνα μάτι μὴ καὶ τὸν ἀφήσω
φοβόμουνά μήπως πεθάνει
τοῦ ξέστειναι τὴν καρδιά μὲς στὰ φλεγόμενα χέρια μου
ἀγαποῦσα τίς δυνάμεις, τοὺς φλοιούς
τὰ βόδια ποὺ ἀγγλίζουν μὲ τὸ μέτωπό τους τὸ κενὸ
τὰ ἥσυχά κατευναστικά ἀγαθοεργὰ πράγματα
τοὺς χωρικούς μὲ τὴν λιοκαμένη φωνή τὸ ἀργασμένο δέμα
τὸ ἥρεμο τραπεζομάντηλο τῆς γαλήνης
— ὁ κόσμος νάτον
κ' ἐγὼ νὰ με διάτρητος ἀπ' τίς δαγκωματιές τοῦ ἀνέμου
τὸ αἷμα πισωγυρισμένο πηγμένο
μέσα στὴ σάρκα μου μιὰ ἀόρατη ρήξη πετεινῶν
— ποῦ νὰ πᾶς;
Φώναξα πάνω μου τὴ θύελλα τὸ ναυάγιο
κραύγασα: Θεέ μου, χτύπησα
τὸ μαχαίρι στὸ στόμα, γέλασα
ἄγρια, ξεκοίλιασα τὸν ἥλιο
ἔσταξα δόλκερος ὕπνο
— ἀπὸ ποῦ ν' ἀρχίσεις, ποῦ νὰ τελειώσεις;
γιατὶ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα;
τί θὰ ὠφελοῦσε νὰ μισεῖς στὸ κάτω-κάτω;
Βέβαια ν' ἀγαπᾶς εἴταν πολὺ παιδιάστικο
— ὁ κόσμος εἶναι ἐδῶ γαντζώνομαι πάνω του
ἀγκιστρώνομαι μὲ τὰ δύο μου χέρια
δὲν τὴν ἀφήνω αὐτὴ τὴ λεία
τὴ σημαδεύω μὲ τὴ δύναμή μου
τὴ βρωμίζω μὲ τὰ χνάρια μου
ἔτοιμος εἶμουν νὰ τὸν τροποποιήσω: εἶμαι!
δὲν εἶχα χάσει τὴν ἐμπιστοσύνη μου
ἢ μοναξιά δὲν εἶχε φτάσει
ἢ ἀπέχθεια κ' ἢ ἀνία δὲν εἶταν ἐκεῖ
— νὰ μὴ μπορεῖς τίποτα νὰ κρατήσεις μὲς στὰ χέρια σου
ἰδοῦ τὸ τέλος...

...κάτω ἀπ' τὰ κλειστὰ βλέφαρα ὑπῆρχαν μάτια;
τὰ χέρια μου κλείνονταν μὲς στὸ ἴδιο τους τὸ κοίλωμα
τὰ χέρια μου βέβαια εἴταν ἄδεια
ἀγάπησα μίσσησα τὸ ἄδειο
ἀνώφελοι οἱ λυγμοὶ
στὴν ἄκρη τοῦ ἑαυτοῦ μου Ο ΕΑΥΤΟΣ ΜΟΥ
πάντοτε ὁ ἑαυτός μου ὅλο σάλιο ὅλο λάβα
ὁ ἑαυτός μου μὲς στὸ χρόνο
ὅλος ἀνάγκες ὅλος ὀρέξεις
ἢ δῖφα μου πῶς μεγάλη ἀπ' τὸν κόσμο
τόσο μικρούλα ἢ δῖφα μου τόσο μικρὴ
κι οὔτε τραγούδι οὔτε οἶνοχόος

οὔτε ἓνας κυνηγὸς νὰ σοῦ κρατήσῃ ἓνα ταξί
μετὰ τὸ κλείσιμο τῶν θεάτρων
μετὰ τὸ πέσιμο τῆς σιδερένιας ἀδλαίας
κανένας γιὰ νὰ ἐλπῖσεις στὴ βοήθειά του
κανένας Θεὸς κλαψιάρης ἢ ἄγριος
νὰ τὸν παρακαλέσεις νὰ τὸν ραπίσεις στὸ πρόσωπο
καμιὰ φωνὴ πρᾶντικὴ ὀροιστικὴ
καθόλου πρόσωπο...

XXIII

Μὰ ὁ ἄνθρωπος ποῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος;

...μὰ ὁ ἄνθρωπος ποῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος;
ὁ ἄνθρωπος γελάει — χαιρετάει τὸ ἀπόγευμα τοῦ αἵματος
ἐκπλήσσεται ποῦ μὲν πῶς ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του
μὲς στὴν καρδιά του φουσκώνουν τὰ ἔντερα τῶν δρόμων
ποῦ θὰ πᾶς ποῦ θὰ πάει
τὰ παιδιὰ τοῦ ἀποσποῦν τὰ νεφρά του φύλλο τὸ φύλλο
τὸν παίρνουν γιὰ στόχο στίς καινούργιες τους λέξεις
ἔχουν ὄρεξη νὰ φᾶνε ἄνθρωπο
ὅμως αὐτὸς κρύβεται κάτω ἀπ' τὰ βλέφαρα τῶν μυνῶν του
γυμνὸς ὅπως τὰ ψάρια ἐκεῖνα ποὺ δὲ μπορεῖς νὰ ψαρεύεις
παρὰ μόνο τὴ λάμψη τους

κάνει βουτιά μὲς στ' ὄνειρο
νάτον κατάμεστον ἀπ' τοὺς φωσφορισμούς τοῦ ὕπνου
ἢ σιωπὴ τὸν ἀκολουθεῖ μὲ μιὰ λάμπα
τὸ πνεῦμα μὲ μιὰ κηλίδα λίπους
ὅμως μιὰ ἀπίθανη αὐγὴ
ἢ θάλασσα βουρτσίζει τὰ μαλλιά της
κ' ἐκεῖνος τρέχει τρελλὸς σὰν κυνηγὸσκυλο
καὶ πάντα ὅλο καὶ πιὸ βαθιὰ
χαϊδεύει τὰ μάγουλα τῶν δυνάμεων ν' ἀποδεσμεύσει
σημεῖα καὶ χυμούς
αὐτὸς ὁ πλοῦτος νᾶναι ἀπὸ τὸν χαννώνει
σκορπάει πουλιὰ μ' ἀνοιχτὰ χέρια
μιὰ μοναξιά ὅπου ἀποσύρονται τὰ ἐτοιμοθάνατα καρᾶβια
— ποῖς εἶσαι ἡσυχία
ποῖα λήθη πρέπει νὰ καθήσῃ πάνω στὰ γόνατά του
ποῖο μεγάλο κομμάτι γῆς νὰ περάσῃ κάτω ἀπ' τὴ σιωπὴ του
ποῖον νὰ διαλέξῃ ἀνάμεσα στὸ θάνατο καὶ στὴν κακὰ ζωὴ
ποῖον νὰ σκοτώσῃ;
ἐπιθυμία, ἄσε τὸ πόδι μου μὲς ἀπὸ τὴ λυκοπαγίδα σου
φτάνουνε πιά αὐτοὶ οἱ καθρέφτες ὅπου ὁ γυμνὸς ἀποκτηνώνεται
ἢ φράουλα εἶναι μόνο ἢ ἀνοιχτὴ φλέβα τῆς πέτρας
οἱ πηγὲς ἐπαληθεύονται ἀπ' τὸ σκῶτι
ἢ ἀνοιξὴ θᾶρθῃ, τὸ ἴδιο κι αὐτὴ, νὰ μιλήσῃ στὰ πλήθη
— δόστε μου κάτι ἄλλο
τόσα μεταλλικὰ ἀντικείμενα ἀπρόβλεπτα
θὰ τοὺς χρειάζονταν ὀνόματα ἀρκετὰ σκοτεινὰ
γεννήσεις ἀξήσεις νέες ἀναταραχὲς
— δόστε μου κάτι ἄλλο
μιὰ καινούργια πίστη ἀπλή καὶ σιδηροῦχο
μιὰ καινούργια γλώσσα ὀδοντοσμηκτικὴ καὶ ὀρυκτὴ
ἓναν καινούργιο θάνατο σᾶς λέω.

Πέτρε Σλέμιλ

(Ἀπόσπασμα)

VII

Ἰλαρίε ΒΟΡΟΝΚΑ

Αἰμορραγία, ἄνοδος

Κοντὰ στὰ ὅπλα σας, ἄνθρωποι ἀμείλικτοι,
Κοντὰ στὰ κοράκια σας, ποὺ τᾶχετε γυμνάσει νὰ κομματιάσουν τὰ πλεμόνια
Τοῦ κάθε ἀχθοφόρου τῶν φλογῶν, ὑπάρχει ὁ ἴσκιος μου ἀνάμεσα στὰ ὄρη ποὺ σκύβουν
Προσεχτικὰ πρὸς τὴν πόλη, τὴ συσπασμένη ἀπ' τοῦ ψωμοῦ τὶς χειροπέδες.

Μὰ σὰς τὸ λέω: κι ἂν ἀνασκάψετε τὰ σπλάχνα μου ὡς τὰ τρισβαθα
Ἔτσι ὅπως σπᾶς ἓνα βιολὶ γιὰ νᾶβρεις μέσα του τὴ μελωδία
Ἡ ὅπως σπᾶς ἓναν καθρέφτη γιὰ νὰ ξεχωρίσεις τὶς εἰκόνες πίσω του,
Δὲ θὰ μπορέσετε νὰ φτάσετε τ' ὄραμα ποὺ κρατῶ βαθιά μου.

Ἀνάμεσα στὸ πρῶτ ποὺ ἀνοίγεται σὰν μιὰ ἀρτηρία
Μὲ τὴ συλλογισμένη δριμύλη μὲς στὸ βάθος τῶν δοκιμασθήρων
Μὲ τὴν ψυχὴ μὲς στὴ σάρκα σὰν μέσα σὲ ζουρλομαντῦα
Ποὺ χτυπιέται, γαντζώνεται, γυρεύοντας τὴ λευτεριά της,

Καὶ οἱ ἄλλοι ἐσεῖς ποὺ δαγκώνετε τὸ χιόνι ἢ ἐσεῖς ποὺ δαγκώνετε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον
Σάμπως σκυλιὰ ξεμένα σ' ἑλκυθρο ποὺ ἀνηφορεῖ μὲς στὴ χιονοθύελλα
Δῆμοι ἢ ἀδελφοί μου, νὰ με ποὺ τραβάω ἀνάμεσό σας
Δίχως νὰ ξέρω ἂν μοῦ φυτεύετε στὴν ὀμοπλάτη ἓνα μαχαίρι ἢ μιὰ φτερούγα.

1932

Πληθὸς, ἐσὺ

Ἰλαρίε ΒΟΡΟΝΚΑ

Σταμάτησα μπροστὰ στὶς πόρτες μ' ἓνα τρίξιμο ἀφροῦ ἀπὸ ἄγκυρες
Ψηλάφησα, ἀβέβαιος, τὸν ἄερα σὰν ἓνα φύλλο ποὺ ὑψώνει τὸν ὄμο του δειλὰ μόλις
Ἐμεινα ἀνάμεσα στὰ δάση ποὺ συνέχιζαν νὰ τραγουδοῦν μὲς στὶς γυμνὲς σκαλωσιές τους
Σὰν ἓνα σκουλήκι κομμένο σὲ πολλὰ κομμάτια ποὺ ὠστόσο συστρέφεται ἀκόμη.

Πέρασα ἀπὸνα μεσημέρι ἀέναα ἀνίσκιωτο
Καὶ μέσα στὴν καρδιά μου κουδούνιζε ἀκούραστα ὁ στίχος σὰν τὸ πονγγὶ τοῦ Φορ-
Ἐμεινα δίπλα στὸν πλανόδιο πωλητὴ μὲς στοὺς ἀτμοὺς τῶν μικρομάγαζων ὅπου
Κ' ἔκλαψα καὶ τραγούδησα μαζὶ μὲ τὰ ἐξολοθρευμένα πάρκα.

Πληθὸς, ἐσύ, σὰν μιὰ παλίσροια μ' ἄρπαξες καὶ μὲ πέταξες
Ἐμένα τὸ μοναχικὸ μέσα στὶς πρέσες σου σὰ σπίνισμα ἀπὸ κάρβονο
Κι ἀπ' τὴ σχισμὴ τὴ χαραγμένη μὲς στὰ τρισβαθα ἑνὸς ναυαγίου γνώρισα
Τὴ φωνὴ αὐτὴ ποὺ δημιουργεῖ ὅλο φαρδύτερα κύματα.

Τὶς νύχτες, κάτω ἀπ' τοὺς κροτάφους μου ἄκουσα τοὺς κρότους ἀπ' τὶς ἀλυσίδες
[τοῦ αἵματος]

Ὡς τὴ στιγμή ποὺ σὰν καράβι τὸ κεφάλι ἐλευθερώνεται ἄξαφνα
Καὶ μ' ὅλο τὸ φορτίο του ἀπὸ θλίψεις καὶ τύψεις διασχίζει
Τὰ μεγάλα, μουνσκεμένα παραπετάσματα τῆς γῆς.

Καὶ σύ, πληθὸς, ἀμείλικτο μοροῦσες νὰ σκίσεις τὸ μάτι μου
Σὰν τὸ στομάχι ἑνὸς πουλιοῦ ποὺ μέσα του κρατάει ζεστὸ ἀκόμη τὸ καλαμποκάλευρο
Κ' ἐκεῖ μέσα θὰ μοροῦσες νὰ βρεῖς ὠκεανούς, βουνὰ καὶ πολιτείες,
Ὅλα τὰ ἐπάλλῃλα δράματα σὰν μέσα σ' ἓνα μαγικὸ πανόραμα.

Τὰ κόκκαλά μου τάχα δὲ θ' ἀνέβουν ἀπὸ κεῖ σὰν κοχύλια
Γεμάτα ἀπὸ κραυγὲς πεινασμένες, γεμάτα ἀπὸ ἥττες
Ἀπὸ ἥλιους ἀλμυροὺς διυλισμένους μὲς ἀπ' τὴν ἄμμο
Ἀπὸ παρόβονα ποὺ γλιστροῦν σιωπηλὰ πρὸς τὰ καράβια τοῦ ὕπνου;

Ὡ ἄγριο πληθὸς θριαμβευτικὸ, θᾶσαι κοντά μου
Ἀκόμη μὲς στὸ φῶς αὐτὸ ποὺ μὲς στὴ σάρκα μου πάει νὰ σαπίσει.
Καὶ θὰ περάσεις μέσα μου μ' ὅλες τὶς πόλεις σου καὶ μ' ὅλα τὰ σφαγεῖα σου
Καὶ θ' ἀποσπάσεις τὸ τραγούδι μου σὰν ἓνα δόντι χρυσὸ ἀπὸνα κρανίο.

Καὶ θὰ πεῖς: τοῦτες ἐδῶ εἶναι μέρες μεταμορφωμένες σὲ ἀβυσσόλιθο,
Τοῦτα ἐδῶ εἶναι βᾶτα ποὺ ἔγιναν κλειδώσεις καὶ ἀδένες,
Κάπου, στὸ βάθος, θᾶναι ἓνα ἀπόγευμα
Σὰν ἓνα παράθυρο μ' ἓνα πρόσωπο κολλημένο στὰ τζάμια του ὅμοιο μὲ βροχή.

Θὰ καταλάβεις τάχα; Κανένα ἐργαλεῖο δὲ σκότωσε τὸ πεπρωμένο μου,
Τὸ φωνῆεν μου ἔμενε μὲς στὸν ἡχητικὸ οὐρανίσκο μου σὰν μέσα σ' ἓνα ταπεινὸ ἐρη-
[μόσπιτο].

Ἐχω περάσει ἀπὸ παντοῦ κρατώντας πάντα τὴν καρδιά μου
Σὰν ἓνα κλουβὶ ποὺ μέσα του μοναχικὸ τραγουδοῦσε τὸ θλιμμένο πουλὶ τοῦ ποιήματος.

Ἡ Κοινὴ ποίηση

(ἀπόσπασμα)

Ἰλαρίε ΒΟΡΟΝΚΑ

Ἀ, τί ὁμορφα ποῦναι νὰ μπορεῖς τὰ μιλάς γιὰ τὸ μέλλον
σ' αὐτὰ τὰ καλόκαρδα πλήθη. Τί ὁμορφο ποῦναι,
νὰ χαρίζεις τὴ σκέψη σου. Σήμερα,
καμιὰ χαρὰ δὲ θᾶνιωθα νὰ συνταιριάζω παράξενες λέξεις
μήτε τίς πλέον ἐκπληκτικὲς εἰκόνες —
θυμᾶμαι ἀκόμη κάποιες — ὅμως τί ὠφελοῦνε;

Καὶ κείνη ἡ ἀλαζονεία κ' ἡ περιφρόνηση ὅταν σᾶς ζητοῦσαν:
«Ἐξηγεῖστε μου αὐτὸ τὸ ποιήμά σας»
Κ' ἡ ἀπάντηση ὑπεροπτική: «Δὲν εἶναι ἡ ποίηση γιὰ σᾶς».

Εἶχα κ' ἐγὼ πιαστεῖ σ' αὐτὲς τὶς παλίδες.
Τραγούδησα
τὰ πρωινὰ, τὰ δειλινὰ, τὴν ἀνοιξή,
τὰ ἔργα τῶν συγχρόνων πολιτειῶν
κ' ἔχω μιλήσει γιὰ τὸ βράδι ποὺ ἔφευγε λευκὸ
ὅλο καὶ πιὸ λευκὸ καὶ πιὸ λευκὸ μὲς στὸ σκοτάδι σὰ γλάρος.

Κ' ἔγραφα ποιήματα μὲ ἀναπολήσεις ἀπὸ χώρες μακρινές
 κ' εἶπα τῇ μοναξιά κ' εἶπα τὸν ξένο ποὺ παντοῦ πλανιέται ξένος,
 κάποτε μάλιστα χρησιμοποιοῦσα λυπημένα χρώματα νὰ περιγράψω τοὺς φτω-
 [χοὺς κήπους τῆς πόλης
 ὅπου εἶχα περάσει τῇ νιότη μου. Κ' ἐνιωθα τόσο ἐρημικός, θλιμμένος, ἀκα-
 [τανόητος.

Ἔχω γνωρίσει, ναι, πολλὰς πικρίες. Μὲς στοὺς δρόμους
 ὁ ἥλιος πέθανε σὰν ἄνθος χωρὶς γῆ
 κ' ἔσκυβα ἀπ' τὰ ψηλά, γέρικα σπίτια, πρὸς τὶς ἐσωτερικὲς, μαῦρες αὐλές
 ἀπ' ὅπου ἀνέβαινε μιὰ ὁσμὴ θανάτου.

Μὰ τί χαρὰ εἶναι σήμερὰ νὰ μπορεῖς νὰ μιλάς
 ὅχι γι' αὐτὸ ποὺ νιώθεις μόνο ἐσὺ, μὰ γιὰ ὅ,τι νιώθουνε χιλιάδες καὶ χιλιάδες,
 ἡ χαρὰ τούτη νὰ μπορεῖς νὰ μοιράζεσαι
 τοὺς πόθους τοῦ γενναϊοκαρδίου λαοῦ
 καὶ νὰ μιλάς ἐλεύθερα γιὰ ἓνα μέλλον κοινό, γιὰ μιὰ κοινὴν ἐλπίδα.

Ἔχω χάσει λοιπὸν τὸν καιρὸ μου; Αὐτὴ ἡ ὥρα
 θάπρεπε νάρθει ἔστω καὶ πέρα ἀπ' τὴ ζωὴ μου.
 Εἴτανε μέσα μου σὰν ἓνα ἄορατο δόντι μὲς στὰ οὐλα
 σὰν ἓνας λόγος ποὺ προσμένει μὲς στὸ στόμα ἑνὸς μουγγοῦ γιὰ νὰ εἰπωθεῖ.

1932

Μιλάει μιὰ ρίζα

Μιχαὶ ΜΠΕΝΙΟΥΚ

Ἡ περηφάνεια μου!... Μὰ αὐτὰ θὰ λέμε τώρα; Ἡ ρίζα
 Ἄς μείνει ἐκεῖ, κάτω ἀπ' τὴ γῆ. Καὶ δὲ θὰ δῶ τὴ μέρα
 Ποὺ ἀνυποψίαστες ὁμορφιὲς ἀπὸ αὔριο κιόλας
 Θ' ἀνθοβολοῦν κάτω ἀπὸ ὑπέροχους δριζόντες.

Καὶ τί θὰ ξέρουν τῆς κορφῆς τὰ φύλλα
 Ἀπ' ὅ,τι μοῦ χρειάστη, νὰ ρουφήξω ἀπ' τὰ ψοφίμια
 Κι ἀπ' τὰ σκουλήκια ποὺ μαζί τους συστρεφόμενα στὴ λάσπη
 Γιὰ ν' ἀνεβάσω αὐτὸ τὸ ρόδινο στὰ μάγουλα τῶν φρούτων;

ὦ, τὰ πανόρια φρούτα. Ποιὰ λιγνὰ καὶ ροζιασμένα δάχτυλα
 Ἐχουνε ψάξει μὲ φροντίδες καὶ μὲ μόχτους
 Μέσα στὸ ὕγρὸ σκοτάδι τῶν ἐγκάτων
 Ὡσποῦ ν' ἀνοιξω μὲς στὴ γῆς ἓνα λαβύρινθο
 Ὡσποῦ νὰ βγάλω ἀπ' τὴ σαπίλα μέλι
 Ἐγὼ π' οὔτε ἓνα πρωῒνὸ τὸ φῶς δὲ χάρηκα;

Στὴ σκοτεινιά τῶν ὀρυχείων, τὸ φῶς ὑπηρετῶντας,
 Μένω δεμένη μὲς στοῦ σκότους τὸ βασίλειο,
 Μὰ ἡ πιὸ τρανὴ μου πίκρα θάναται
 Ἄν, κάποια μέρα, ποῖός τὸ ξέρει, ἂν ἴσως
 Μοῦ μέλλεται ἀπ' τὰ ὕψη νὰ κατακυλήσει
 Βογγώντας, τρίζοντας, κραυγάζοντας στὰ γόνατά μου
 Ἀπὸ τὸν κεραυνὸ λαμπαδιασμένο τὸ στεφάνι μου
 Χτυπημένο, ἀνεστραμμένο, ἥττημένο
 Μὲ τὰ νεογνὰ νὰ καίγονται μὲς στίς μικρές, πουπουλένιες φωλιές τους
 Μὲ τὰ πουλιὰ νὰ θρηγᾶνε στὸν ἀέρα.

Ὅμως καὶ τότε, ἀπ' τὰ μικρὰ βλαστάρια μου θὰ ξεκινοῦσα
 Τὸ ἄπειρο ψηλαφώντας πάλι μὲ τὰ νέα μου φύλλα.

Μεροκαματιάρης

Ντουμίτρου ΚΟΡΜΠΕΑ

Νά με ποὺ πάω στὸ ντάλα μεσημέρι,
 Νά με ποὺ πάω σὲ νύχτες σκοτεινές,
 Τί ναι τὰ βάσανα καὶ τί ναι οἱ ἀστραπές;
 Κούτρα γερὴ, δὲν παίρνει αὐτὴ χαμπέρι,
 Μέσα στίς πολιτεῖες καὶ στὰ χωριά
 Σὰν ταῦρος ποὺ ὁ ἥλιος τὸν τσιγγᾶ.

Ὅσα ἀνταμώνω εἶναι δικά μου, λέει ὁ νοῦς.
 Τὰ ρυάκια μὲ τὶς πέστροφές τους καὶ τὰ χέλια,
 Οἱ λόφοι μὲ τὰ δέντρα τους καὶ μὲ τ' ἀμπέλια,
 Οἱ ἀγροὶ μὲ τοὺς ἀνέμους τοὺς στεγνοὺς.
 Καλέσματα, χαμόγελα θλιμμένα
 Κ' οἱ στάχτες ἀπ' τ' ἀστέρια τὰ πεσμένα.

Σὲ κάθε βῆμα ἀναπηδᾷ ἡ καρδιά,
 Σὲ κάθε σκέψη ἀναταράζεται ἡ καρδιά μου,
 Ταπεινώσεις, βρισιές, τὶς ρίχνω χάμου,
 Κάτω ἀπὸ στέγη ἢ στὸ ὕπαιθρο τὸν παίρνω ἐγὼ βαθιά,
 Ὅπως οἱ ἀνθρώποι κ' οἱ καιροὶ μοῦ στρώνουν,
 Κ' οἱ δρόμοι χέρια ἀδερφικὰ μοῦ ἀπλώνουν.

Ἐρμὸ φενγιὸ ἀπὸ τὸ χωριό, μὲς στὸ φαράγγι,
 Ὅπου ἄφηκα τὴ μάνα μου νὰ κλαίει πικρά, πικρά,
 Μὲ ροζιασμένα δάχτυλα, μὲ μάγουλα χλωμά.
 Σήμερα θέλω νὰ χαϊδέψω ἄξινα καὶ δρεπάνι
 Τί ναι τὰ μπράτσα μου ἄξια γιὰ δουλειά, καὶ τὰ πουλῶ
 Καὶ φεύγω, φεύγω, πιὸ κοντὰ σου γιὰ νάρθῶ.

Τρία πορτραίτα

Ντουμίτρου ΚΟΡΜΠΕΑ

Στὸ σπῆτι, στοὺς γυμνοὺς μου τοίχους, ἔχω τρία
Πορτραῖτα. Στὴνα, εἶναι ὁ πατέρας μου στρατιώτης
Μὲ τὴ στολή του, ποὺ στὸν πόλεμο ἔπεσε μὲ ἀντρεία,
Στ' ἄνθος τῆς δύναμής του καὶ τῆς νιότης.

Ἔφυγε, τὸ μαντήλι του στὴν προκυμαλα κουνώντας,
Τότε ποὺ ἐγὼ ἀπ' τῆς πείνας μου κλαποῦριζα τὰ πάθη
Στοῦ μπάρμπα - Ἴὸν τὴν ἔγνοια, ἐμὲ ἀκουμπώντας,
Ποὺ ἀπ' ὅλο τὸ συγγενολοῦ καλύτερος μοῦ ἐστάθη.

Στὸ δεύτερο, ἡ μητέρα ἡ πεθαμένη,
Ποὺ ὕστερα ἀπ' τὸν πατέρα μου ἔζησε μόνο ἓνα χρόνο
Καὶ πέθανε ἥσυχη, γλυκειὰ κ' εὐτυχισμένη
Μεγάλο ὡς μ' εἶδε νὰ μπορῶ «ψωμί» ν' ἀρθρώνω.

Στὸ τελευταῖο πορτραῖτο, ἐγὼ, μ' ἓναν κόκκινο φιόγκο
Στὰ μαλλιά πάνω, μὲ τὰ ροῦχα τοῦ μωροῦ φτωχοβαλμένα,
Καὶ τὰ κοιτάω ὥρα πολλὴ μ' ἓναν πνιγμένο βόγγο,
Γιατὶ ἀπ' τοὺς τρεῖς τοὺς δὲ γνωρίζω πιά κανένα.

Μεταμορφώσεις

Ἐουτζέν ΖΕΜΠΕΛΕΑΝΟΥ

Στὴ Φῶ

Μποροῦσα νᾶμαι ἓνα δέντρο, ποὺ κάτω του
Θᾶχες πλαγιάσει τὸν καιρὸ ποὺ δὲ σὲ γνώριζα
καὶ θὰ μποροῦσα σιγανὰ καὶ σὰν τυχαῖα
ἓνα κλαδί μου νὰ λιχνίζω
φιλώντας σου τὰ μάτια.

Μποροῦσα νᾶμαι μιὰ κατάσπρη σελίδα
ποὺ πάνωθ' της θᾶχες γείρει σιωπηλὴ
κ' ἐνῶ ἐσὺ θὰ σχεδιάζεις, ἐγὼ θὰ φιλοῦσα
τοῦ χεριοῦ σου τ' ὀλόγυμνο μάρμαρο
κολλημένο στ' ὠχρό, σιωπηλὸ πρόσωπό μου.

Μποροῦσα ἀκόμη νᾶμαι ἓνας τοῖχος
— ἓνας τοῖχος ποὺ μέσα στὸν ἴσκιο του
ἔχω ἐγὼ, μὰ μὲ σένανε ἓνας ἄλλος...
Καὶ θᾶτανε γιὰ μένα τόσο δύσκολο
νὰ γκρεμιστῶ κάτω ἀπ' τὰ τρομαγμένα μάτια σου.

1959

Κρήνη

Μιρὸν Ράντου ΠΑΡΑΣΚΙΒΕΣΚΟΥ

Καιροὺς πλανιέμαι. Σιωπηλοὶ οἱ ἄγροὶ μπροστά μου.
Μονάχα ὁ ἄνεμος σφυραεὶ στὰ χόρτα τὰ ξερά.
Σὲ μαλακοὺς κυματισμοὺς, τὸ σύννεφο τῆς ἄμμου
συστρέφει τὶς ἀνεστραμμένες ρόκες του γοερά.

Δέντρα μονόχειρα κροτοῦν μέσα στὸ ἀγιάζι
κρίκους σπασμένους· ἔρμη γῆ· θρόοι ἄμμονδιᾶς.
Ἡ κρήνη, μόνη, στὸν ὀρίζοντα ἀνεβάζει
τὸ λεπτὸ ράμφος τῆς μακριᾶς της ζυγαριᾶς.

Ἔτσι μακριὰ ἀπ' τὰ πάντα, κι ὅμως πάντα ἔτσι κοντά των.
Ὡ πρᾶξη γήϊνη, ποὺ ἀνάμεσά σου, ὦ ἀγνή,
τῶν οὐρανῶν τὸ μάτι, ὡς πνεῦμα ἐπὶ τῶν ὑδάτων,
αἰχμάλωτο, πάντα στὸ βάθος, ἀγρυπνεῖ.

Γαλήνιος κάμπος

Μιρὸν Ράντου ΠΑΡΑΣΚΙΒΕΣΚΟΥ

Κόματα στάχνα γέρνουν, ταλαντεύονται
καθὼς περνάει ὁ ἄερας στῶν ἀγρῶν τὰ πλάτη.
Ἀπὸνα αὐλάκι σὰν οὐλή, σηκώνει ἀδιάφορα
ἓνας σταυρὸς τὴ σκοτεινὴ του πλάτη.

Ἴσως ἐδῶ νᾶχε πεθάνει κάποιος, κάποτε.
Βροχὲς κι ἄνεμοι τὴν ἐπιγραφή ἔχουν φάει.
Λίγο πιὸ κεῖ, σ' ἓνα λοφίσκο, τὰ μερμήγκια κάνουνε
μαῦρο αἶμα ἀπὸ τὴ γῆς ν' ἀγοκυλάει.

Γράμμα

Μαρία ΜΗΑΝΟΥΣ

Σώπα. σοῦ γράφω, γιατί ἡ νύχτα αὐτὴ εἶναι τόσο διάφανη σὰ
μέτωπο ἐλαφιοῦ,
γιατὶ εἶναι ὁ οὐρανίσκος μου στυφός, καθὼς τοῦ νέου καρδιοῦ
τὸ μικρὸ δέγμα,
γιατὶ εἴμαστε κ' οἱ δυὸ τόσο ἐπιλήσμονες
ποὺ θὰ ξεχάσουμε σὲ λίγο ὡς κι αὐτὸ τὸ πεταλούδισμα
σὲ χρώμα αἰθάλης τῶν βλεφάρων.
Ἄκου. Βαδίζουμε. Ἀξάφνα νιώθω ἀναστατωμένα τὰ μαλλιά μου
νὰ μοῦ πέφτουν στὸ πρόσωπο.
Φύσηξε ὁ ἄνεμος.

Κλαδιά καμένα σκόνης διασταυρώνονταν μὲ μαλακὸ φουρφούρισμα.
Εἶταν μιὰ ἱτιά. Εἶταν κ' ἡ θάλασσα. Σταματήσαμε λίγο νὰ τινάξω
τὴν ἄμμο ἀπ' τὰ σαντάλια μου.
Αὐτὸ ὅλο - ὅλο. Οἱ ἀστράγαλοί σου μοῦταν πιὸ ἀκριβοὶ ἀπ' τὸν οὐρανὸ
καὶ ὀλόκληρη τὴ γῆ.

Ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἐρεΐπια

Μαρία ΜΠΑΝΟΥΣ

Ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἐρεΐπια ἔχτισα ἓνα σπίτι
ἀνάμεσα σὲ δυὸ σκιὲς φύτεψα μιὰν ἐμπιστοσύνη
ἀνάμεσα σὲ δυὸ γκρεμοὺς ἔστρωσα ἓνα τραπέζι
 μὲ μικρὰ πιάτα καὶ μιὰν ἀλατιέρα
ἀνάμεσα σὲ δυὸ βουνὰ ἀπὸ πτώματα εἶδα ἓνα γαρούφαλλο
 καὶ τοῦ χαμογέλασα.
Εἶναι ἔτσι ποὺ ἔζησα — παιδιὰ μου — μὲ καταλαβαίνετε; —
εἶναι ἔτσι ποὺ ἔζησα.

Νύχτα τοῦ χειμῶνα

Νίνα ΚΑΣΣΙΑΝ

Βαδίζω στὸ χιόνι καὶ λέω : ναί, εἶναι γαλάζιο.
Κοιτάω τὸ φεγγάρι καὶ λέω : ὅπου νᾶναι θὰ δύσει.
Ἄν ἡ ἀγάπη μας δὲν εἶχε σβήσει ἀκόμη
δὲ θὰ μπορούσα νὰ προσφέρω οὔτε μιὰ λέξη.

Μάταια τὰ ἐλάτια ἤχοῦν τὴν ἀργυρὴ τους φαντασμαγορία.
Αὐτὲς τὲς νύχτες πιά δὲν τὲς ἀξίζω
μιὰ καὶ συνήθισα νὰ περπατᾶω μὲς στὸ σκοτάδι
χωρὶς νὰ βρίσκεται τὸ χέρι μου μὲς στὸ δικό σου.

Καὶ τί λοιπὸν ποῦναι βαθὺ κ' ἔτσι πυκνὸ τὸ χιόνι;
Ἄλλοι μπορεῖ μιὰ ταραχὴ γι' αὐτὸ νὰ νιώθουν.
Ἐμεῖς γιὰ πάντα ἀναπανόμαστε στὸ ἐξώφυλλο τῶν θρύλων
σὰν δυὸ ψυχρά, αὐστηρά, πελώρια κρύσταλλα.

Τὸ πολικὸ ἄστρο

Νίνα ΚΑΣΣΙΑΝ

Τὲς νύχτες, ὅταν τ' ἄστρα λαμπυρίζουν στὸν καλοκαιριάτικο οὐρανό,
μένω μονάχη μὲ τὸ πολικὸ παίζοντας ἄστρο.
Τὸ μπιγῶ κάποτε ὡς πολύτιμο κουμπὶ στὸ χῶμα
κι ἄλλοτε στὴν παλάμη μου τ' ἀπλώνω ὡς χρυσὸ φύκι.

Ἄλλοτε ὡς θρύφαλλο καθρέφτη πλάϊ στοὺς ἀστραγάλους μου σπιθίζει,
καὶ τὸ αἷμα μου ἀναβρῶζει στὸ σκοτάδι σὰ ζωντανεμένο ἀσκήμι,
κάποτε φτερουγίζει γύρω στοὺς κροτάφους μου σὰν ἔντομο
κι ἄλλοτε πάλι, ὡς ἀκριβὸ κρασί, στὰ χεῖλη μου σταλάζει.

Τὲς νύχτες ὅταν τ' ἄστρα λαμπυρίζουν στὸν καλοκαιριάτικο οὐρανό
μένω μονάχη μὲ τὸ πολικὸ παίζοντας ἄστρο.

Διάλογος

Νίνα ΚΑΣΣΙΑΝ

— Φύλλα τοῦ φθινοπώρου, ἀνόητα φύλλα,
σάρκες ροδάκινων γεμάτες αἷμα,
ἔτσι σκληρὰ ποιὸς σὰς ἔχει λαβώσει;

— Δὲν ξέραμε, δὲν ξέραμε,
ποτές ὁ νοῦς μας δὲ θὰ τῶβαζε
ποὺ ὁ ἥλιος κρατοῦσε ἓνα μαχαίρι, ἓνα μαχαίρι.

Ὁ ἄνεμος

Α. Ε. ΜΠΑΚΟΝΣΚΥ

Κοιτάω τὸν ἄνεμο καὶ δὲν τὸν βλέπω,
Ὅρα πολλὴ τὸν κοιτάω καὶ δὲν τὸν βλέπω.
Βλέπω τὰ δέντρα μοναχὰ ποὺ ταλαντεύονται
καὶ τὰ φύλλα ποὺ τρέχουν στὸ χορτάρι.

Κοιτάω τὸ χρόνο κι οὔτε ποὺ τὸν βλέπω.
Ὅρα πολλὴ τὸν κοιτάω καὶ δὲν τὸν βλέπω.
Βλέπω μονάχα τὰ παιδιὰ ποὺ μεγαλώνουν
καὶ τοὺς μεγάλους ν' ἀσπρίζουν καὶ νὰ σκύβουν.

Ποίηση

Νικόλας ΔΑΜΠΙΣ

Στὸν ἀναγνώστη

Ὅσο κι ἂν εἶναι μ' ἄχραντα κλαδιὰ καὶ μὲ σιωπὴ ὑφασμένη,
μὲ κρύσταλλα ὀλοδιάφανα ποὺ σπάζουν καὶ σπιθοβολᾶνε,
τρέμε σὰν μπαίνει μέσα της ὡς τρέμεις τὸ χειμῶνα μὲς στὸ δάσος
γιατί, μὲς ἀπ' τοὺς πάγους, λάμποντας, μάτια ἀγριμῶν σε βλέπουν.

Ἀπόδοση ΓΙΑΝΝΗ ΡΙΤΣΟΥ
(Ἀπ' τὴν «Ἀνθολογία Ρουμάνικης Ποίησης»)

ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

Χρονικό

Θά προσπαθήσω όχι να γράψω — ούτε και να μετουσιώσω σε τέχνη μια στιγμή της 'Αντίστασης — μα απλώς να καταγράψω ένα γεγονός μέσα στις χιλιάδες τα γεγονότα, ένα γεγονός όμως που για μένα παίρνει τη σημασία του μνημόσυνου, γιατί σήμερα κλείνουν ακριβώς 17 χρόνια από τότε που σκοτώθηκε η 'Ανθούλα.

Ήταν 17 ακριβώς χρονών. Είχε τα γενέθλιά της εκείνο το πρωί κ' είχαμε ξενυχτήσει όλο το βράδυ. Είχε μείνει στο σπίτι μου. Το προηγούμενο απόγευμα οι Γερμανοί μ'α είχαν κλείσει από τις 7, κάτι θ'είχανε μάθει για την διαδήλωση της επομένης και παίρναν τα μέτρα τους. Στο υπόγειο είμαστε μαζεμένες 6 κοπέλες. 'Ανάμεσά μας και η 'Ανθούλα, ακόμα παιδί.

— 'Εσύ, τής είπε η Δέσποινα, δεν θ'α κατέβεις στη διαδήλωση.

Συμφωνήσαμε όλες, εκείνη όμως άρχισε να διαμαρτύρεται, να παρακαλεί, να προσπαθεί να μ'α επιβάλλει τις απόψεις της.

— 'Η Δέσποινα έμεινε άσυγκίνητη.

— 'Όχι, 'Ανθούλα, κορίτσια σ'αν και σ'ένα μ'α είναι πολύτιμα, έχεις πολύ περισσότερα πράγματα να προσφέρεις στο Πανεπιστήμιο που ξέρεις πόση αντίδραση συναντάμε, παρά να κατεβείς στο πεζοδρόμιο. 'Ενας άνθρωπος π'α πολύ ή π'α λίγο μέσα στο πλήθος που προβλέπεται για αύριο δεν θ'α παίξει κανένα ρόλο, ενώ ή επιρροή σου στους συμφοιτητές σου έχει πολύ μεγαλύτερη σημασία.

Τ'α λυτά της μαλλιά καθώς πλαισιώσανε το παιδικό της πρόσωπο γιομίζανε χρυσαφίς ανταύγειες από το κερί που μ'α φώτιζε, κι όλες μας νοιώσαμε την ανάγκη να παρηγορήσουμε μ'α και να προστατεύσουμε αυτό το ανοιξιότικο πρόσωπο με τ'α μεγάλα γαλάζια μάτια που καίγανε από ένθουσιασμό.

Για μια στιγμή άκουστηκε έξω από το παράθυρό μας το ρυθμικό, βαρύγδουπο βήμα τής μπότας.

— 'Αρχισε ή γερμανική περίπολος, είπα, κ' έσβησα το κερί. Μείναμε στο σκοτάδι μιλώντας χαμηλόφωνα ρυθμίζοντας τη φωνή μας με του βήματος την ήχώ, που σ'α ν'ενιωθε την παρουσία τής αν'ας μας κάτω από το πέλμα της, στεκόταν — ή έτσι μ'α φαινόταν τουλάχιστον — μερικά λεπτά περισσότερο μπροστά στο παράθυρό μας κ' ύστερα μάκραινε ίσαμε τη γωνιά για να ξανακουστεί σε λίγο, ρυθμική, έρεθιστική, καταπιεστική, για ν' αντηχήσει μέσα στην καρδιά μας και να δυναμώσει τη θέλησή μας να έλευθερωθούμε από αυτή.

Θ'αταν π'α ξεμερώματα όταν άλλαξε ο σκοπός. Του καινούργιου τ'α βήματα ήταν π'α ανάλαφρα, κάπως ακατάστατα κ' ή 'Ανθούλα μ'α βεβαίωσε πώς αυτός σίγουρα θ'αταν Αύστριακός και θ'α χόρευε πολύ ώραία βάλς. Γελάσαμε όλες μαζί και ξαφνικά το βήμα σταμάτησε.

— 'Αλάθος, Γερμανός», μουρμούρισε ή 'Ανθούλα και χ'ωσαμε όλες τ'α μούτρα μας στα σκεπάσματα για να μην άκουστεί το καινούργιο μας χ'άχανο.

— 'Ετσι πέρασε σχεδόν όλη ή νύχτα. Σ'α ν'α ετοιμαζόμαστε για κάποιο πανηγύρι και δεν μ'α κολουσε ύπνος, μόλις έπαυε ή μ'α άρχιζε ή άλλη να διηγ'ηται μ'α ιστορία, κ' ή Βίνα είπε πειραχτικά μ'α στιγμή:

— Πρέπει, λοιπόν, παιδιά μου, να δ'ητε τον Παύλο Μ. π'ως τρώει την 'Ανθούλα με τ'α μάτια. Είμαι βέβαιη π'ως θ'α την άκολουθο'σε και σε... διαδήλωση ακόμα.

— Ποιόν Παύλο Μ; αυτόν του Ψαρρού;

— 'Αμ ποιόν άλλο;

ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

τ'ης ΤΑΤΙΑΝΑΣ ΓΚΡΙΤΣΗ ΜΙΛΙΕΣ

— 'Ε, λοιπόν, 'Ανθούλα, αν δεν μ'α τον κατεβάσεις την έρχόμενη φορά, δεν θ'ασαι τίποτα.

— 'Ε κορίτσια, κοιμηθείτε και μ'α στάλα, είπε ή Δέσποινα.

'Από κείνη την ώρα δεν ξανακούσαμε τής 'Ανθούλας τη φωνή. «Κοιμήθηκε το μωρό μας», είπε κάποια. 'Εγώ όμως τη στιγμή που άναψα το τσιγάρο μου, είδα τ'α μάτια της ορθάνοιχτα, σ'α να παρακολουθο'σε νοερά κάποια παθητική σκηνή.

Τ'ο πρωί σηκωθήκαμε μ'α μ'α, πλυθήκαμε στην ίδια λεκάνη με το νερό, φάγαμε ένα είδος κρέμας από κάστανά και σταφίδες που μ'α είχε ετοιμάσει ή μητέρα και σε μικρά διαστήματα, άρχισαμε να φεύγουμε μ'α μ'α πηγαίνοντας σ'α διάφορα μέρη των ραντεβού μας άπ' όπου θ'α ξεκινούσαμε π'α την όρισμένη ώρα για να βρεθούμε όλοι μαζί στο κέντρο τής πόλεως.

Καμμιά δεν ξέχασε να φιλήσει την 'Ανθούλα και να τής ευχ'ηθεί χρόνια πολλά, ή Δέσποινα μάλιστα — ή άγέλαστη εκείνη — έκοψε άπ' τη γλάστρα του διπλανού σπιτιού ένα κατακόκκινο γαρύφαλλο και τής τ'δωσε γελώντας.

— 'Ελα, τής είπε, χρόνια πολλά και του χρόνου τέτοια μέρα θ'α χορεύουμε ελεύθεροι στο Σύνταγμα για τ'α δεκαοχτώ σου χρόνια.

«Τ'α δεκαοχτώ σου χρόνια, σ'αν ανοιξιότικο λουλουδι», τραγουδο'σε ή 'Ελένη κλείνοντας την πόρτα. Τελευταία θ'αφευγα έγώ. Στη φοιτητική μου τ'σάντα ταχτοποίησα προσεχτικά τις προκηρύξεις, έβαλα από πάνω τη γερμανική καθημερινή έφημερίδα και ειδικά για την περίσταση έβαψα τ'α χείλη μου. 'Η 'Ανθούλα γύριζε γύρω μου σ'αν χαρούμενο σκυλάκι, κι όλο μούλεγε:

— Πήγαινε, πήγαινε τώρα, θ' άργήσεις.

Την κοίταξα παραξενεμένη. Γιατί τ'όση βιασύνη να με στείλει στη διαδήλωση; Δεν καταλάβαινε τον κίνδυνο που θ'α διατρέχαμε;

— Βιάζεσαι να με ξεπαστρέψουνε, τής είπα κάπως ειρωνικά.

Δεν θ'α ξεχάσω ποτέ το γέλιο της. 'Ανάβλυσε από μέσα της σ'αν κελ'ιδισμα έρωτευμένου άηδονιού και καθώς τύλιξε τ'α μπράτσα της γύρω άπ' το λαιμό μου παρασύροντάς με σ' ένα χορευτικό λίκνισμα, μουρμούρισε:

«'Εμ'α δεν μ'α πιάνει βόλι, κάνει γκέλ πάνω σ'α νειάτα μας».

Σφίχτηκε παράξενα ή καρδιά μου και υποσυνείδητα σ'α για να την προστατέψω από την ύβρη τής φώναξα φεύγοντας.

— Πήγαινε να βοηθήσεις τη μητέρα μου να μαγειρέψετε, θ'α γυρίσουμε πεινασμένες σ'αν λύκοι.

Φορο'σε ένα κατάσπρο φόρεμα πλεχτό κ' ίσαμε που έφτασα στο άλλο τετράγωνο την ξεχώρισα να με άποχαιρετάει.

'Η τ'σάντα σ'α χέρια μου βάραινε δυσανάλογα, το ίδιο κ' ή καρδιά μου. Πρώτη φορά νομίζω π'ως αισθανόμουνά φόβο, τ'α λόγια τής 'Ανθούλας αντί να με ήσυχάζουν με βασανίζανε.

Κόντευε μεσημέρι. 'Ενας ήλιος ανοιξιότικος, χαρούμενος, έσπαζε πάνω στις πιπεριές κ' οι νερατζιές ξετρελλαμένες μαζί με τούς δεμένους τούς καρπούς σκορπούσανε μ'αν έντονη μυρωδιά από τ'α δίφορα νεραντζ'άκια που μ'α γαργαλούσανε και δίνανε στην περπατησιά μας έναν άέρα ξεγνοιαστο, προσκόπων που π'ανε έκδρομή, κι όχι σκλάβων που π'ανε να καταλύσουν τ'α δεσμά τους. 'Απ' όλους τούς περιφερειακούς δρόμους τής 'Αθήνας ξεμπουκάρανε κατά εκατοντάδες άνθρωποι και

ἔρχονταν πρὸς τὸ κέντρο. Ἀπὸ τὴν Ὀμόνοια ἀκούγονταν τὰ πρῶτα λόγια τοῦ Ὑμνου καὶ στὸ Σύνταγμα ἤχοῦσε τοῦ «σπαθιοῦ τὴν τρομερή». Μερμήγκιζαν οἱ δρόμοι, θορυβοῦσε ἡ καρδιά μας, θαρούσαμε ὅλη τὴ γῆ στὰ χέρια μας τὴν ὥρα ἐκείνη. Ὅλα αὐτὰ σὲ λίγα λεπτά, κι ἄξαφνα.

— Έρχονται, κατεβαίνουν με τάνκς, προφυλαχτείτε!

Τὰ χέρια γρήγορα πασπατεύουν τὴν τσάντα, πετάγονται οἱ πρῶτες προκηρύξεις, γιομίζουν τὰ κεφάλια μας, τὰ πεζοδρόμια ἄσπρα φύλλα χαρτιοῦ, ὁ ἐνθουσιασμός ἀκόμα μᾶς σπρώχει πρὸς τὸ κέντρο.

Μιά, δυό, τρείς ριπές πολυβόλου. Τὸ κύμα σταματάει, ἀναδύεται, γίνεται ἕνα δευτερόλεπτο σιωπῆς, κι ἀκούγεται καθαρό, βαθύ τὸ μουγκανητὸ τῶν σιδερένιων μηχανῶν ποὺ κατεβαίνουν καὶ κεῖνες. Μιά μπρός, μιὰ πίσω, τὸ πλῆθος πυκνώνει, αὐτοὶ ποὺ εἶναι στὸ δρόμο σπρώχνουν γιὰ ν' ἀνεβοῦν στὰ πεζοδρόμια, ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι στὶς γωνιὲς ὑποχωροῦν πρὸς τὰ στενά, ἡ στιγμὴ εἶναι κρίσιμη δὲν πρέπει νὰ ὀπισθοχωρήσουμε. Τὰ τάνκς προχωροῦν, φαίνονται ἀποφασισμένα νὰ μὴν βροῦν ἐμπόδια. Ἡ διαταγὴ ἔρχεται ἀνώνυμη. «Προχωρεῖστε!» Δὲν κινεῖται κανεὶς. «Προχωρεῖστε!» Οἱ δρόμοι κενώνονται, τὰ πεζοδρόμια πῆζουν, πῆζουμε καὶ στὰ στήθη οἱ φωνές. Τὰ τάνκς προχωροῦν, ὄρθιοι μὲ κάσκες, μὲ πολυβόλα τεταμένα πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις οἱ στρατιῶτες τοῦ Γ' Ράιχ θαρεῖς παρελαύνουν.

Ἀπὸ μακριὰ τὰ πρῶτα λόγια τοῦ ὁ Ἰησοῦ, ἀπὸ μακριὰ καὶ οἱ πυροβολισμοί. Ἀρχίζει ν' ἀραιώνει καὶ ὁ κόσμος στὰ πεζοδρόμια, τὸν καταπίνουν οἱ ἐσωτερικοὶ δρόμοι.

— Μὴ φεύγετε, σταματεῖστε τοὺς, ζήτω τὸ Ἔθνος.

Πάντα ἀνώνυμη ἡ κραυγή.

Κι ἄξαφνα, ἐκεῖ Ὀμήρου κι Ἀκαδημίας, καθὼς σὰν τεράστιες χελῶνες κατεβαίνουν οἱ μηχανές, ἕνα τρελλό κοριτσιόστιχο κεφάλι μὲ ἀνεμισμένα στὸν ἥλιο τὰ μαλλιά, βγάζει τὸ μαῦρο της γοβάκι, τὸ σφεντονίζει πάνω στὴν κάσκα τοῦ ὁδηγοῦ καὶ φωνάζει:

—'Ακολουθεῖστε ὅσοι ἔχετε καρδιά!

Με τὰ χέρια ἀνοίχτά, τὰ μαλλιά ξέπλεκα, τὸ ἄσπρο φουστάνι σὰν σημαῖα ξεδιπλωμένη καὶ πίσω της μερικά νέα ἀγόρια, τρέχουν—γιὰ νὰ τὴν ἀκολουθήσουν; γιὰ νὰ τὴν σώσουν;—πάνω στὸν γυμνὸ δρόμο, ἐνῶ τὸ τάνκς προχωρεῖ. Κ' οἱ δύο προχωροῦν. Τὸ τάνκς ἀπὸ τὴ μιὰ ἢ κοπέλλα ἀπὸ ἀντίκρυ, τ' ἀγόρια πιδ πίσω.

—'Ανθούλα, προσοχή. 'Ανθούλα γύρνα πίσω!

Βγάλει καί τ' ἄλλο της παπούτσι τὸ πετάει σὰν λουλουδί, στὸ χέρι της τὸ κόκκινο γαρύφαλλο τῶν 17της χρόνων.

—'Ανθήη!!!

Μιά φοβερή ἀγορίστικη φωνή, κ' ἔπειτα ἄλλη, κι ἄλλη, κι ἄλλη...

—'Ανθήη!!!

⁹Ολόκληρη ἓνα κόκκινο πατημένο λουλουδί ἀπὸ τῆς τροχαλίας τοῦ τάνκς ποὺ προχωρεῖ ἀργὰ χαράζοντας μὲ τὸ αἷμα τῆς τὴν πορεία του.

Δὲ μᾶς φέρανε τίποτα πίσω ἀπὸ τὴν Ἀνθή. Μόνον ὁ Παῦλος Μ. καὶ μερικοὶ συμφοιτητὲς τοῦ ἤρθαν καὶ μᾶς βρόχαν σὲ μερικὲς μέρες. Ζητήσανε νὰ δουλέψουν στὸ πόδι της. Γιὰ κείνους εἶχε κατεβεῖ στὴ διαδῆλωση ἐκείνη τὴν ἡμέρα, ἤθελε νὰ τοὺς πείσει πὼς ὁ ἀγώνας ἦταν Ἑθνικός, κ' ἐκείνοι ἀκολουθήσανε σὰν θεατές. Μόνον σὰν θεατές.

Ὁ Παῦλος Μ. ἐκτελέστηκε 5 μῆνες ἀργότερα.

^α Ὡς εἶναι ἡ μνήμη τοὺς αἰωνία.

ΡΩΜΑΙΟΣ,
ΙΟΥΛΙΕΤΤΑ
ΚΑΙ
ΤΑ

To 22

ΓΙΑΝ ΟΤΣΕΝΑΣΕΚ

Σ Κ Ο Τ Α Δ Ι Α . . .

μεταφράζει

δ Κ. Π Ο Ρ Φ Υ Ρ Η Σ

Τὴν κοῦνησε μαλακά.
— Ἀκοῦστε... Μὴν κλαίτε! Ἀκοῦστε; Δὲν
εἶναι τίποτα.

—Πραγματικά δὲν ξέρω γιατί δὲν πήγα ἐ-
κεικἀwt, ψιθύρισε μέσα στοὺς λυγμούς της.
Δὲν ξέρω... Φοβᾶμαι πὼς δὲν εἶναι πιά ἐ-
κεῖ... Γιατί νὰ μὴ μοῦ γράφουν; Ποῦ τοὺς
πῆγαν; Ἀκουσα νὰ λένε... μὰ φτάνει...
ἀρκετά... Δὲν εἶμαι κανένα ζωο νὰ μὲ χῶ-
σουν σ' ἕνα θαγόνι καὶ νὰ μὲ πᾶνε ὅπου θέ-
λουν... Ἐγὼ δὲν πεύραξα κανένα...

Ἐάντου τὴν ἔσφιξε μ' ὅλη του τὴ δύναμη
καὶ προσπάθησε νὰ τὴν καλμάρει.
Ἀπὸ μέσα του βαθιὰ ξεχυνόταν ἓνα κρῦο,
ποὺ τοῦφερε ἀνατριχίλα σ' ὅλο του τὸ κορμί,
μὰ τὰ μάτια του ἔκαιγαν.

— «Είλεγαν πώς ἐκείπερά τοὺς δάξουν νὰ δουλεύουν στοὺς κήπους. Αὐτὸ δὲ μὲ φοβίζει, ἐγὼ ἀγαπάω τὰ δέντρα καὶ ξέρω... Ἡ Λαυρή, ἡ συμμαθητρούλα μου, μοῦγγραφε ὅπως τὰχάμε συμφωνήσει, πρὶν νὰ φύγω, νά... » Ἐ-
χω μαζί μου τὸ γράμμα της, θέλετε νὰ τὸ δεῖ-
τε; Νομίζετε πὼς εἶμαι δειλὴ, μὰ ἐγώ, δὲν
θέλω... εἶμαι σίγουρη πὼς μόλις πέσω στὰ
χέρια τους... τὸ νιώθω... Μὰ μπορεῖ ὅλα
αὐτὰ νὰ μὴν εἶναι ἀλήθεια. Μπορεῖ νὰ τὰ φαν-
τάζομαι ἀπὸ τὸ φόβο μου. Εἶναι τρομερὸ αὐ-
τὸ πού ἔκανα, δὲν εἶν' ἔτσι; Πέστετε τελοσπάν-
των κάτι.

Εσφίξε τις μασέλες του. Ο άερας πάγω-
νε στα πλειμόνια του. Κι ύστερα άφησε να τοϋ
ξεφύγει κάτω παράλογο, μπορεί να μὴν τὸ πι-
στευε οϋτε κι αυτός, και να εγίνηνκε φράση
μέσα στην όργή του, δίχως να κάτσει να τὸ
πολυσκεφτεί.

—Πολύ καλά ἐκάνατε!

— Ἀλήθεια; Γιατί;

—Δὲν εἶναι ὥρα γὰρ τὸ συλλογιστοῦμε. Δὲν
πρέπει γὰρ σᾶς πιάσουν. Μὰ τέλος πάντων μὴν
χλαῖτε.

—Γιατί σὰς τὰπα ἔλ' αὐτά; Ἄφου εἶναι μόνο δική μου ὑπόθεση. Ἐγὼ δὲν σὰς ξέρω καθόλου ἑσας. Οὔτε ποὺ μπορῶ νὰ ἴδω τὰ μάτια σας ἐτούτη τη στιγμῇ. Ἀχ, τί θ' ἀπογίνω;

Δὲν ἤξερε τί νὰ τῆς ἀπαντήσῃ. Κι ἐνωθε μικρός, κι ἀδύναμος, καὶ δὲν ἦταν καθόλου ἔτοιμος νὰ δεχτεῖ ὅλην ἐκείνη τὴ χιονοστιβάδα τῆς ἐντυπώσεως. Οὐτε καὶ τὸ τσιγάρο δὲ θὰ μπορούσε νὰ τοῦ κάνει τίποτα. Στὸ κεφάλι του ὁρμούσαν μὲ μιᾶς καὶ στριφογυρίζαν ἔνα σωρὸ μπερδεμένες σκέψεις καὶ δὲν κατάφερνε νὰ τὶς πιάσει. Καὶ τώρα; Νὰ φύγῃ; Ἡξερε πῶς δὲν εἶχε τὴ δύναμη νὰ κάνει αὐτὸ τὸ πράγμα. Μὰ οὔτε καὶ τῷθελε. Τότε; Σίωπαινε μὲ τὰ μάτια νὰ ψάχνουν στὸ δειλὸ ἀνοιξιάτικον σκοτάδι. Γύρω ἐκεῖ κοντά, στ' ἄλλα παγκάκια καθόντανε μερικὰ ζευγαράκια ἐρωτευμένα, ξεχώριζε τὶς σκοτεινὲς τοὺς σκιὲς κι ἔδλεπε τὴν φεγγαβολὴ πού πετοῦσαν τ' ἀναμένα τοὺς τσιγάρα. Πύριαι στὴν κοπέλλα; Καθόταν τώρα σιωπηλή. Πρόσεξε πού ἔτρεμε σὰν τὸ καλάμι κι ἔσφιγγε στὴν ἀγκυλιά της τὴν κασετίνα της. Οἱ λογισμοὶ τοῦ ἀντιδοῦσαν ἴδους μπακαρίες στ' αὐτιά του. Δάγκωσε τὰ χεῖλιά του.

Στὸ τέλος τοῦ πέρασε ἀπὸ τὸ κεφάλι μιὰ ἀλλόκοτη ιδέα. Μιὰ ιδέα παράλογη, τρελλή, δὲν ἦταν ικανὸς νὰ τὴ σκεφτεῖ κατὰ θάθος μὰ οὔτε εἶχε καὶ τὸν καιρὸ νὰ τὸ κάνει. Μιὰ ιδέα ποὺ τοῦ φάνηκε ὀλοκάθαρα πὼς ἦταν ἄ- ξια γιὰ μεγάλον, κι αὐτὸ ἦταν τὸ γοητευτι- κό.

"Αναψε με αποφασιστικές κινήσεις ένα τσι-

γάρο και με ένα χτύπημα του δείκτη πέταξε το σπέρτο στο χορτάρι. Και σηκώθηκε.

Πήρε με τόνα χέρι την κασετίνα και με τ' άλλο βοήθησε την κοπέλλα που καθόταν αποσβολωμένη να σηκωθεί και την έπιασε από τους ώμους.

—Έλατε μαζί μου! Μή φοβόσαστε! Δε θα σ'ας συμβεί τίποτα κακό.

Ένας δρόμος, κι άλλος δρόμος κι ύστερα άλλος. Δεν είναι μακριά, να πιό πέρα, μόλις στρίψουμε τη γωνιά και φτάσαμε. Περνούν από κάτι σκοτεινά σοκάκια, σύρριζα στις πόρτες των σπιτιών. Έχει περάσει το δεξί που χέρι γύρω στους ώμους της κι από το αριστερό του κρέμεται η κασετίνα. Η κοπέλλα δεν αντιστέκεται, προχωρεί πειθήνια. Τα φανάρια του δρόμου χύνουν στο έδαφος έναν βιολετί κύνο αδύνατο φως και τα παράθυρα είναι τυφλά μέσ' στη νύχτα. Την πάει από κείνους τους γνωστούς του δρόμος, όπου μπορούσε να τρέξει ακόμα με κλειστά τα μάτια. Τους έχει περάσει χιλιάδες και χιλιάδες φορές μόνος του και νά τώρα που βαδίζει δίπλα του άμκλητη μια κοπέλλα. Κάθε τόσο διασταυρώνονται με τη σκοτεινή σκιά κάποιου διαδότη, από το δρόμο περνάει ένα αυτοκίνητο, ένα τράμι πλησιάζει με τρομερό σαματά, φρενάρει κοντά στη στάση και στριγγλίζει παραπονεμένα.

Πάνω από τις στέγες ανατριχιάζουν τα διάφανα αστέρια.

—Έδω είναι! προχωράτε πίσω μου, σιγά!

Άνοιξε την πόρτα του κυρίου μ' ένα βαρύ κλειδί, την πήρε από το χέρι και την έσυρε στη σκοτεινή σκάλα που πήγαινε στο πρώτο πάτωμα. Στην κλειδαριά έτριξε ένα κλειδάκι κ' η σκοτεινή της κακοκερισμένης κάμαρας φύσηξε στο πρόσωπό τους μια μυρουδιά από κανόν και μούχλα.

Μπήκε πρώτος.

Η πόρτα του διαδρόμου έκλεισε μόλις μπήκε κ' η κοπέλλα.

Εκείνος σκεφτόταν: φτάνει να μη μ'ας είδε κανείς. Φτάνει... Δεν πρέπει ν' ανάψουμε φως! Ζύγωσε στο παράθυρο, το άνοιξε στα σκοτεινά και στην κάμαρα δριμυσε ένα κύμα καθαρός αέρας. Έκλεισε ύστερα τα παραθυρόφυλλα και κατέβασε τα κερόχαρα της συσκότισης. Ένω τα κατέβασε, πρόσεξε το φάγωμα που είχαν στις άκριες, εκεί, νά, αριστερά, απ' όπου τρύπωνε έξω λίγο φως. Πρέπει να διορθωθεί, γρήγορα μάλιστα, σκέφτηκε γι' άλλη μια φορά. Έφαξε ψηλαφητά και βρήκε το διακόπτη. Γύρισε.

Η αδύνατη λαμπούλα πλημμύρισε τη μικρή

κάμαρα μ' ένα κιτρινωπό φως.

Στράφηκε στην έπισκέπτριά του. Έκείνη στεκόταν πάντα ακίνητη κοντά στην πόρτα, δίπλα στην κασετίνα της, έφερνε γύρω τριγύρω στους γυμνούς τοίχους τα θαμπωμένα της μάτια. Ένωθε στενόχωρα. Πού είμαι; ρωτούσαν εκείνα τα σκοτεινά μάτια. Ποιός είσαι; Γιατί μ' έφερες εδώ; Τι θέλεις από μένα; Ο άλλος κατάλαβε τί ρωτούσε εκείνο το βλέμμα της.

—Θάσαστε σ'αν στο σπίτι σας! Από δω και πέρα θα μένετε εδώ.

Κι όταν με μια φυσική διάθεση, που ήταν από μόνη της ένα θερμό καλωσόρισμα, κάθισε σε μια καρέκλα και ξεκαρδίστηκε στα γέλια σ'αν μορτάκος, πήρε κ' εκείνη θάρρος. Κάθισε στην άκρη του ντιβανιού, φοβισμένη λίγο, με κάποιαν άμφιβολία ακόμα αν ήταν αλήθεια κι αναστέναξε. Κοίταζε γύρω της κ' ύστερα δοκίμασε με περιέργεια τις χαλασμένες σουστές. Σήκωσε το κεφάλι της μ' ένα ήμερο χαμόγελο στα χείλια:

—Μά είναι πολύ όμορφα εδώ.

—Όχι και πολύ. Μά θάσαστε ασφαλισμένη. Έδω δε θάρθει κανείς. Με λέγε Παύλο.

—Κ' έμένα Έσθήρ.

—Παράξενο όνομα!

—Καμιά φορά του μπαμπά του έρχόντανε κάτι αλλόκοτες ιδέες. Δε σ'ας άρεσει.

—Δεν είπα τέτοιο πράγμα. Μά νά, δεν είναι συνηθισμένο όνομα, όχι τίποτ' άλλο.

Σηκώθηκε, άρχισε να κόβει βόλτες στην κάμαρα και να συλλογίζεται δυνατά ένα σωρό περιττά πράγματα, με το μέτωπο γελοία ζωωμένο. Αυτή τη μάλλινη κουθέρτα, την παίρνω όταν πηγαίνω έκδρομή, μυρίζει ακόμα χορτάρι, νά και η κατσαρόλα, και το άρμάρι, νά και μια καμάρια, που δεν τ'όξερα πώς υπάρχει έδω μέσα, έτούτη η πόρτα βγαίνει στο έργαστήρι, μή μπαίνετε ποτέ από δω, την ήμερα. Και να κλείνετε από μέσα με το κλειδί. Νά μην κάνετε θόρυβο, δουλεύουν δίπλα, καταλάβατε; Το λαβαμάνι και το καμινιό είναι πολύ κοντά. Το πρωί και τη νύχτα... νά μη βγαίνετε στο διάδρομο, για κανένα λόγο. Μην ανοίγετε το ραδιόφωνο. Μοϋ το ύποσχόσαστε; Πριν ν' ανάψετε φως να μην ξεχνάτε τη συσκότιση, φαίνεται από το κεφαλόσκαλο. Τα υπόλοιπα είναι δική μου δουλειά. Κι έπειτα... "Α, κάτι άλλο, πριν να το λησμονήσω...

Στο τέλος κατάλαβε πώς είχε γίνει λιγάκι άστειος. Κάθισε απέναντί της λαχανιασμένος και την κοίταζε καλά. Τότε μόνο, στο φως, αντιλήφτηκε πώς ήταν όμορφη. Το πρόσωπό

της, είχε μια ήυλη χλωμάδα κάτω από τα σκοτεινά μαλλιά. Δεν ήταν πέρα για πέρα συμμετρικό, μά εκείνες οι έλαχιστότατες δυσαναλογίες το μόνο που κατάφερναν ήταν να του δίνουν πιό πολλή έκφραση. Δεν της πήγαιναν άσχημα. Από τα μάτια της μέσα βαθιά έρχόταν και σε κάρφωνε ένα βλέμμα από κατάμαυρο γραφίτη και κάτω από το πυκνό φρυδοκάμαρο που ένωγόταν με μερικές άραιες τριχίτσες πάνω από τη μύτη, τα μάτια πετούσαν σκοτεινές άστραπές. "Όμορφα μάτια, δειλά, γιομάτα ξάφνιασμα και κίνηση! Το βλέμμα του κατέβηκε στα μικρά της στήθια, που διαγράφονταν κάτω από την άσπρη μπλούζα, με το κίτρινο αστέρι, μά τράβηξε γρήγορα από κεί τα μάτια του. Το κεφάλι του γύριζε λιγάκι. Ποτέ του δεν κατάφερε, ούτε άργότερα να προσδιορίσει τί ακριβώς ήταν εκείνη ή εωυδιά της. Μοσκοσάπουντο, φτηνή κολώνια, μαλλιά, μυρουδιά της μασχάλης.

Σήκωσε τα μάτια του και χαμογέλασε για να της δώσει θάρρος.

—Φοβόσαστε ακόμα;

—Όχι. Τώρα πιό δε φοβάμαι καθόλου.

Ανασήκωσε το κεφάλι της, μά αντικρύζον-

τας τη ματιά του έσκυψε και το μέτωπό της ξανασκοτείνιασε.

Εκείνος σηκώθηκε και κοίταζε το ρολόι του.

—Δεκάμισο ή ώρα, άχ Θε μου, πρέπει να του δίνω! Είναι άργά.

—Θά ξανάρθετε; ρώτησε εκείνη αιγά.

Τόν κοίταζε επίμονα.

Εκείνος στεκόταν όρθιος, πιό ψηλός της, χάρηκε για την άντρική του υπεροχή. Ένωθε όμορφα κ' έτούτη τη στιγμή δεν ήθελε νά χει καμιάν έγνια.

Πέρασε τα δάχτυλά του στα μαλλιά της. Ευχαριστήθηκε που δεν τράβηξε το κεφάλι της.

—Θάρθω, είπε ζωηρά. "Όσο πιό γρήγορα μπορώ. Αύριο! Μή φοβόσαστε! Έδω δε μπορεί να σ'ας τύχει τίποτα. Όλα θα πάνε μιά χαρά. "Ός το τέλος. Θα το δείτε! Και θα μιλάμε και στον ένικό. Έτσι δεν είναι Έσθήρ; Το έπιτρέπετε;

Γύρισε σπίτι του μ' όλες τις προφυλάξεις από τους κατάμαυρους δρόμους. Δεν ήταν μακριά από το παλιό κτίριο όπου την άφησε.

Δένα λεφτά περπατητά και πέντε τρεχάλα, όχι παραπάνω. Προτίμησε να πάει τρέχοντας. Έτρεχε και ήσυχάζε με τη σκέψη: οι γέροι, έτσι έλεγε τους γονιούς του, όταν μιλούσε μόνος του, μπορεί να κοιμούνται...

Δεν κοιμόντανε. Ήταν καθισμένοι αντικρουστά στο τραπέζι της κουζίνας και δεν έβγαζαν ήχο. Ο πατέρας έριξε ένα ευγλωττο βλέμμα στο ξυπνητήρι, πάνω στο μπουφέ, τα μάτια της μαμάς ήταν γιομάτα δάκρυα.

Ωχ, αμάν! Τους κοίταζε ανοιγοκλείνοντας θαμπωμένος τα μάτια. Ένιωθε άσχημα από το αίσθημα της ένοχής που δοκίμαζε απέναντι σ' εκείνες τις δυο τόσο γενναίες υπέρχεις. Ζύγωσε στην κουζίνα, ανασήκωσε το σκέπασμα της καφετιέρας. Μ' έλο που δεν είχε καθόλου όρεξη θάπαιρνε και λίγη σούπα. Τότι - τάν που κανε το ξυπνητήρι άνηχούσε θλιμμένα μέσα στην τετωμένη σιωπή.

Δε νομίζεις πώς γυρνάς λίγο άργά; είπε επιτέλους ο πατέρας. Δε θα μās πεις τό γιατί; Εέρεις πόση λαχτάρα έχουμε για σέ νανε ή μητέρα σου κ' εγώ.

Έκανε πώς δεν κατάλαβε κι ανασήκωσε τους ώμους.

Μα τελοςπάντων δεν είμαι μωρό, υπεραπίστηκε χαλαρά.

Η μαμά ένωσε ταπεινά τα χέρια και τό σαγόνι της τρεμούλιασε από τη συγκίνηση.

Σας είπα πώς θα πάω στο σινεμά. Μου πονούσε τό κεφάλι και πιάσαμε στο δρόμο κουβέντα... με τόν Βόιτα.

Με τόν Βόιτα; ρώτησε παγερά ο πατέρας και ζάρωσε τα φρύδια.

Ο Παύλος έγνεψε ναί. Κοίταζε έρωτηματικά κι άρχισε να χορεύει τ'όνα πόδι πάνω στ' άλλο. Ο ράφτης σηκώθηκε καμπουριασμένος από τα χρόνια, και τού γύρισε την πλάτη. Δε μιλούσε καθόλου κ' ή απελπισμένη του σιωπή ήταν πιό όδυνηρή για τόν Παύλο παρά νάχε ριχτεί άπάνω του και να τόν είχε άρχίσει στο ξύλο. Έβαλε με τάξη τα γυαλιά του στη θήκη τους, δίπλωσε την έφημερίδα του και την ακούμπησε στη συνηθισμένη θέση, σ' ένα μικρό ραφάκι. Ανασήκωσε τό κεφάλι του:

Νόμιζα πώς δεν λέτε ψέματα, κ' οι δυο σας... Στάσου, μη με κόβεις! Καταλαβαίνεις, αγόρι μου! Ζούμε σέ άσχημη εποχή. Κ' είσαι ωστόσο άκόμα νέος και... Μ' άς τ' αφήσουμε αυτά! Όρίστε, κοντεύουν έντεκα. Δε σε ρωτάω που ρεμπέλευς, μα ξέρω ένα πράμα, πώς λές ψέματα. Μάλιστα, ψέματα...

Άλήθεια τί ήξερε; Ο νέος είχε πέσει σ'

έντατική συλλογή. Τί να τού πώ; Την άλήθεια; Τί θα μου άπαντήσει; Πώς έχω χάσει τα μυαλά μου. Σίγουρα! Όχι, πρέπει να περιμένω, να τόν δοιδοσκοπήσω, αύριο μπορεί... Ήταν άνάγκη να πώ ψέματα, σκέφτηκε πικρά.

Και τί έγινε; ρώτησε με άδέσπαιη φωνή.

Τίποτα τό ιδιαίτερο. Ήρθε άπόψε και σέ ζήτησε ο Βόιτα. Αυτό είναι.

Τί να άπαντήσει για να μη φορτώσει κι άλλα ψέματα; Τίποτα.

Τό μόνο που μπορούσε να κάνει ήταν να σφίξει τα δόντια του και να γυρίσει άλλου τό μάτια. Και να μη θγάλει μιλιά.

Εκείνη τη νυχτιά κοιμήθηκε στο κρεβάτι της κάμαράς του με περίπλοκα αίσθηματα στην καρδιά. Πόσα πράματα έγιναν από τό σούρουπο! Ένιωθε μέσα του λίγο φόβο και άλλόκοτη χαρά, περιέργεια και περηφάνεια, όταν σκεφτόταν τί είχε κάνει πριν από λίγο. Λεγόταν Έσθήρ. Τί όνομα! Πραγματικά είναι δυνατό, μα είναι δυνατό να την έσωσε; Σίγουρα! άλλιώς πού θα πήγαινε ή κοπέλλα; Εάπλωσε άνάσκελα και σταύρωσε τα χέρια πίσω από τό σόεργο. Με τα μάτια όρθάνοιχτα, κοίταζε ώρες όλόκληρες τό ταβάνι και προσπαθούσε να ξαναφέρει μπροστά στα μάτια του ένα πρόσωπο χλωμό, με μεγάλα, σκοτεινά μάτια κ' ή συγκίνηση έδιωχνε τόν ύπνο. Να κοιμηθεί, έπρεπε να κοιμηθεί κι όταν θγει ο ήλιος να τρέξει κοντά της.

Αύριο, αύριο!

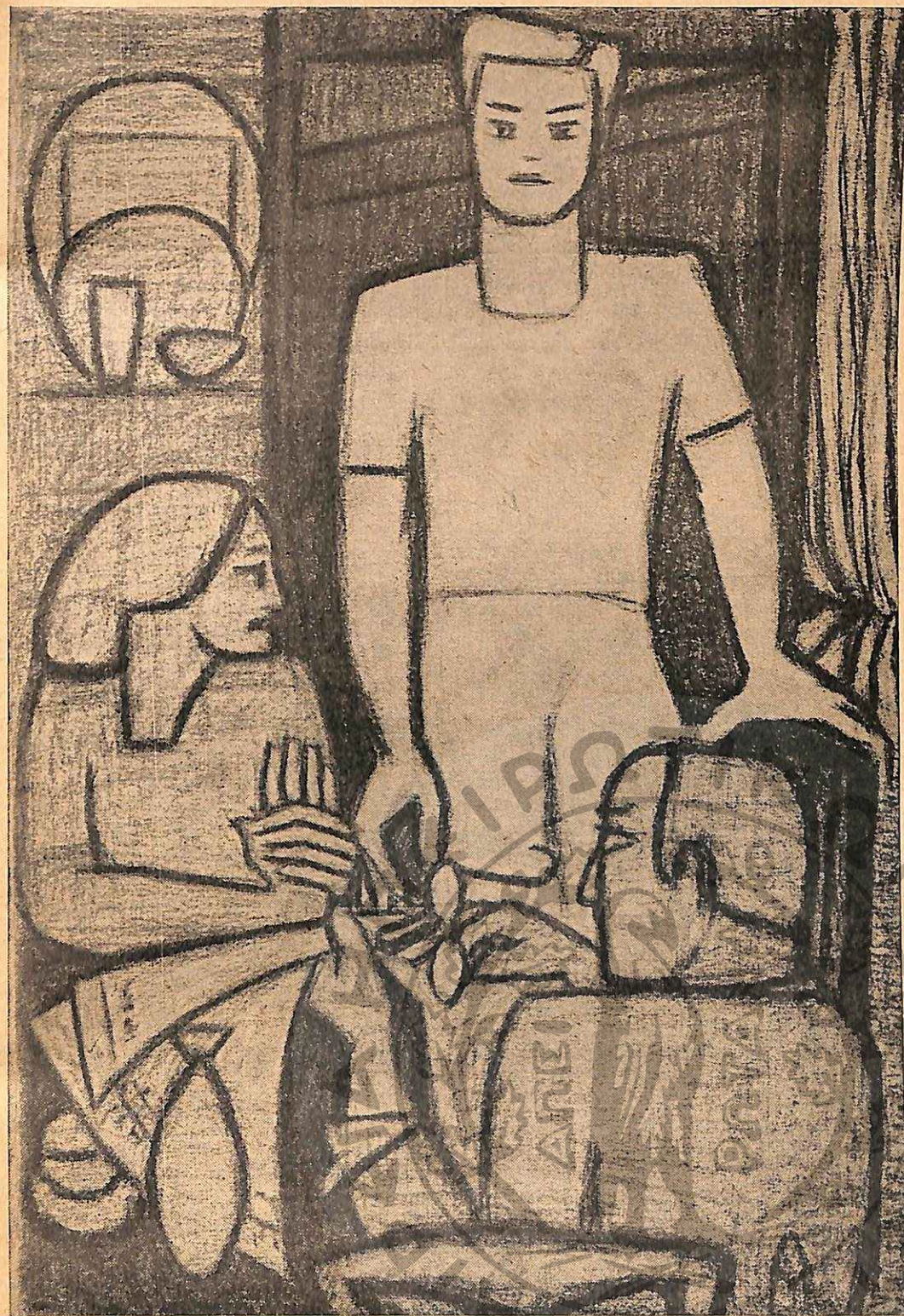
Την επάριο όλα τα μεγάφωνα είδοποιούσαν τούς κατοίκους της πόλης πώς την 29 Μαΐου 1942, την πρώτη, έγινετο εις Πράγαν δολοφονική άπόπειρα έναντίον του Χάυντριχ, αντιπροσώπου του Φύρερ. Τα μεγάφωνα ξεροούσαν μια σκληρή, άυστηρά άπρόσωπη φωνή, μια φωνή μηχανής, που καθώς άνηχούσε στους άλαλους δρόμους, άνάμεσα στους τοίχους των κτιρίων, μπερδεύταν με τόν άντίλαλό τους κ' έσπαγε.

Ο Παύλος έμεινε καρφωμένος στη θέση του, στη γωνιά τού δρόμου. Αφουγκράστηκε με κομμένη την άνάσα στην άρχή, μόνο κάτι ξεφτίδια από φράσεις κατάφερε ν' άρπάξει, τίποτ' άλλο.

Μα κ' οι άλλοι άνθρωποι, είχαν σταματήσει στα πεζοδρόμια και δεν καταλάβαιναν κι αυτοί τίποτα. Σ' όλων τα μάτια ήταν έρωτηματικά.

Μα τί έγινε; Άκούτε!

«... Όστις άποκαλύψει τούς δολοφόνους

θα λάβει ως αμοιβήν δέκα εκατομμύρια κορώνας... Είς την περιοχὴν τοῦ Ὀμπερλαν-τράτ... κατάστασις πολιορκίας... ἀπαγο-ρεύεται εἰς πάντας νὰ ἐξέρχωνται τῶν οἰκιῶν των ἀπὸ τῆς ἐνάτης ἐσπερινῆς... Θὰ ὦσιν κλειστά ὅλα τὰ... Οἰοσθήποτε εὐρεθῇ εἰς τὰς ὁδοὺς κατὰ τὰς ἀπηγορευμένας ὥρας θὰ του-φεκίζεται ἐπὶ τόπου...».

Ἦτοτε ἀπὸ τὴν ἀνακοίνωση ἀκολούθησε μιὰ σύντομη σιωπὴ γιομάτῃ ἀνησυχία. Ἐνα τρῶμα κατέβηκε ἀδιάφορα τὴ λεωφόρο, μὲ τὰ ἀλλάδωτα φρένα του νὰ θρηνῶδουν.

Καὶ πάλι ἀντήχησε ἡ φωνή...

3

—Τί δόλανε πού εἶναι! εἶπε μὲ ἀγανάχτη-ση ὁ Τσέπεκ, ὁ ἐργάτης.

Στὸ μεσημεριάτικο διάλειμμα καταβρόχθι-σε κατσούφικα τὴ γαδάθα τὸ γκούλας του μα-γειρεμένο δίχως λίπος. Ζάρωνε τὰ μυωπικά του μάτια πάνω ἀπὸ τὸ σκελετὸ τῶν ἀσκημῶν του γυαλιῶν του καὶ σὲ κάθε μπουκιὰ ἔπινε καὶ μιὰ γουλιὰ νερόμυρα. Στὸ ἐργαστήρι κανεὶς δὲν τοῦ ἀντιμιλάει. Τὸν ξέρουν. Στὸ φαλακρό του κρανίον γεννιοῦνται πάντα κάτω ἰδέες δια-φορετικὲς ἀπὸ τῶν ἄλλωνων, καὶ δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ τίς παρατήρῃ.

—Ποῦ ξέρεῖ κανεὶς, παρατήρησε μὲ προσ-ποιητὸ ὕφος ὁ ράφτης.

Ἐφερε τὸ βλέμμα του γύρω τριγύρω στὸ ραφτάδικο ὑποψίαρκα. Ἐέχωρα ἀπὸ τὸ ρά-φτη καὶ ἀπὸ τὸν ἐργάτη του στὸ ἐργαστήρι ἦταν ἀκόμα καὶ ὁ Γιούρκο, τὸ μαθητούδι ποὺ σκουπίζει, μ' αὐτὸς λὲς καὶ δὲν τοῦ καίγεται καρφὶ γιὰ τίποτα. Ἐχει δικές του ιδέες ἐκεῖ-νος ἐκεῖ ὁ κατσαρομάλλης!

Κι ὁ Παῦλος. Ἦταν καθισμένος κοντὰ στὸ παράθυρο, μὲ τὸ πρόσωπο γυρισμένο κατὰ τὸ δρόμο, κρατοῦσε ἕνα χάρακα κ' ἔπαιζε ταμ-ποῦρλο πάνω στὰ σανίδια τοῦ σιδερώματος.

Ὁ μεσημεριάτικος ἥλιος χτυποῦσε τοὺς τοί-χους στὰ ἀντικρινὰ χτίρια.

Ὁ ράφτης ἠσύχασε. Ὅλα πῆγαιναν καλὰ! Μὰ ἐκεῖνος ἐκεῖ ὁ Τσέπεκ! Τί γλώσσα πού τὴν ἔχει! Τὸν ἤξερε. Δὲν εἶναι καὶ λίγα χρό-νια ποὺ δουλεύουν μαζὶ. Ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ 14. Ἦξερε πὼς εἶχε ἐξτρεμιστικὲς ιδέες. Κάμποσες φορές μάλιστα πρὶν ἀπὸ κεῖνο τὸν πόλεμο εἶχαν μαλλιστραβηχτεῖ, μὰ ἦταν πα-λιοὶ φίλοι. Δὲν τὸν ἐγνίναζε μάλιστα ποὺ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ὁ ἐργάτης του τοῦ πετοῦσε κα-τάμουτρα πὼς ἔχει τὴ φρονιμάδα τοῦ μικρο-

διοτέχνη, μ' ὅς λέει ὅ,τι θέλει, τὴν σήμερον ἡμέραν χρειάζεται λίγη φρονιμάδα. Δὲν εἶ-ναι πιά νέος. Πάει πολὺς καιρὸς ποὺ ἔβαλε στὴν ἄκρη κάθε φιλοδοξία, ἂν εἶχε ποτὲ κά-τι τέτοιο, μὰ ὑπάρχει ἡ φαμίλια. Ὁ Παῦλος. Πρέπει νὰ τὸν μορφώσει, νὰ τοῦ δώσει ἕνα ἐ-φόδιο γιὰ τὴ ζωὴ. Καλύτερα λοιπὸν νὰ κα-τάει τὴ γλώσσα του! Ὁ Τσέπεκ μπορεῖ νὰ μι-λάει, ὅς κάνει ὅ,τι θέλει. Αὐτὸς εἶναι μὴρ-κούφης, δὲν ἔχει κανέναν νὰ σκεφετῇ μόνο τὴν ἀφεντιά του, περνάει τὰ θράδνα του στὸ Κα-φενεῖο τοῦ Διαβόλου, μπροστὰ σ' ἕνα ποτήρι νερόμυρα, νὰ παίζει χαρτιά. Λυσσασμένες παρτίδες! Στὸφαγα τὸ ἀτοῦ καὶ χόπ! Εἶναι εὐκόλο νὰ πολεμάει κανεὶς ἔτσι!

—Τί κι ἂν σκοτώθηκε ἕνας λύκος; αὐτὸ δὲν πάει νὰ πεῖ πὼς ξεμπερδέψαμε μὲ τὸ κο-πάδι, εἶπε συλλογισμένος ὁ Τσέπεκ μὲ τὴν φευτική φωνή του. Γιὰ κοίτα τί λέει. Φτάνει μιὰ ματιὰ στὴν ἐφημερίδα κι ἀμέσως ξανα-παίρνει ἀπάνω του κανεὶς, τὴν σήμερον ἡμέ-ραν. Μὰ δρῖσκομαστε ἀκόμα στὴν ἀρχή! Ὁ, διάολε! Θὰ κόπηκε ἡ χολὴ τῶν νατσίδων!

Μὲ τὰ ζαρωμένα του μάτια κοιτάζει πάνω ἀπὸ τὸ σκελετὸ τῶν γυαλιῶν του τὴν ἐφημε-ρίδα, τὴν ἔχει ἀπλωμένη μπροστὰ του, πάνω στὸ τραπέζι τῆς κοπῆς καὶ μὲ τὴν ἀνάποδη τῆς παλάμης του ξύνει τὸ ἄξυριστο σαγόνι του. Στὸ μεσημεριάτικο διάλειμμα ἔχει ἐτού-τη τὴ δυσάρεστη συνήθεια νὰ διαβάσει μπρο-στὰ σ' ὅλους τὰ νέα καὶ νὰ τὰ συνοδεύει μὲ σχόλια καὶ μὲ σαρκασμούς.

—Διάολε! Μεγάλῃ νίκη στὸ Χάρκοβο. Ρω-γμὲς στὴν ὁμορφὴ μας τὴ Βέρμαχτ. Θᾶπρε-πε... Βάστα... Κ' οἱ Γυαπωνέζοι...

Τὸ ἀφεντικό ὑποφέρει σιωπηλὰ καὶ κωλο-στρίφει στὴν καρτέλα του. Δὲ νιώθει τὸν πα-ραμικρὸ πειρασμὸ νὰ παρέμβει στὸ μονόλογο τοῦ ἐργάτη. Ἄ, ὅχι! Γιατὶ μὲ τοῦτον ἐδῶ τὸν πολυλογᾶ γρήγορα θᾶδρει κανεὶς τὸ μπε-λά του! Δὲν πρέπει νὰ χεῖς ἐμπιστοσύνη οὔτε στοὺς τοίχους! Κάθε τόσο ρίχνει μιὰν ἐρευνη-τική ματιὰ στὸ γιό του καὶ προσπαθεῖ νὰ ξε-στρατίσει τὴν κουδέντα καὶ νὰ τὴν φέρει στὸ μισοτελειωμένον παρνετσὸ ἐνὸς γέρου πελάτη. Μὰ ὁ Τσέπεκ δὲν ταμπάει. Καλὰ, καλὰ! Ἐν-τάξει! Ἀστον νὰ περιμένει!

—Τὸ λοιπὸν τώρα θάβουν τὸ χέρι τους στὸ πορτοφόλι.

Κι ὁ Τσέπεκ μὲ τὴν ἄκρη τοῦ δείκτη του χτυπάει λίγο τὴν ἐφημερίδα.

—Δέκα εκατομμύρια σ' ὅποιον γνωρίσει μιὰ γυναικίκα ματσουκέττα, ἕνα σκουφο καὶ μιὰ τζάντα. Γιὰ δὲς, Γιούρκο, μὴν ξύνεις τὴ μύτη

σου καὶ πέτα μου τὸ σκουφο σου γὰ τοῦ ρίξω μιὰ ματιὰ! Δὲ θὰ μοῦ ἐρχόντανε ἄσκημα ἐ-τοῦτα τὰ ψιλὰ. Καί... Πρόσωπα διαμένοντα εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ προτεκτοράτου καὶ μὴ ἔχον-τα δηλώσει τὴν κατοικίαν των ὀφείλουν νὰ δη-λώσουν ταύτην ἀνυπερθέτως... μέχρι τοῦ προ-σεχοῦς Σαββάτου. Οἱ μὴ συμμορφούμενοι θὰ τουφεκίζονται! Ἐπίσης θὰ τουφεκίζονται πᾶς δίδων ἄσυλον εἰς πρόσωπα μὴ ἔχοντα δεδηλω-μένην κατοικίαν! Χμ... Γιὰ νὰ ἰδῶ κάτω ἀπὸ τὸ τραπέζι, μπὰς κ' εἶναι κρυμμένος κα-νένας ἀπὸ κείνους ἐκεῖ ποὺ κάνανε τὴν ἀπό-πειρα! Ποῦ ξέρεῖς τί γίνεται! πρόσσεσε ζα-ρώνοντας σοδάρὰ τὸ μέτωπο καὶ ρίχνοντας μιὰ ματιὰ στὸ ἀφεντικό.

—Ἐγὼ σὲ ξέρω ἐσένα, Λουδοβίκο, δὲ σ' ἀρέσουν οἱ μπερδεψοδουλειές.

—Ὁχι, μὲς παρασκότισες! γκρινιάζει κα-κόμωρα τὸ ἀφεντικό.

—Ἐτσι πού σοῦ λέω! Ἡ μαῦρο ἢ ἄσπρο.

Δὲ λέω τίποτ' ἄλλο.

Μέσα στὴν πνιγρὴ σιωπὴ, τὸ ταμποῦρλο ποὺ ἔπαιζε ὁ χάρακας πάνω στὸ σανίδι τοῦ σιδερώματος σταμάτησε κι ὁ ράφτης γύρισε σιδερώματος στὰ παράθυρο. Ὁ γιός του κα-τὸ κεφάλι του στὸ παράθυρο. Ἄ, μὲ τὸ πρό-θεσται, ἐλαφρὰ γεμμένος μπροστὰ, μὲ τὸ πρό-σωπο κατὰ τὸ δρόμο, ποὺ ἡ παχειὰ σκιά τὸν ἔκοβε στὴ μέση. Ἐτούτες τίς τελευταῖες μέ-ρες δὲν ἔχει ὀγάλει ἀπὸ τὸ στόμα του μιὰ κου-ρέντα τῆς προκοπῆς, τὸν ἔχει πιάσει θουθα-μάρα.

Τὰ λιγνὰ δάχτυλα γλιστροῦν στὴν κόψη τοῦ τραπέζιου.

—Τί ἔχεις, Παῦλο; Μήπως εἶσαι ἀδιάθε-τος;

—Ὁχι. Πνίγεται κανένας. Τί θέλεις νὰ χω; Ἐτούτη ἡ ἀναγκαιὰ ψευτιά, κ' ἐτούτη ἡ ἐρώτηση ποὺ μένει πάντα δίχως ἀπάντηση στὸ ἐρωτήριον ἀνάμεσά τους μιὰν ἀρρω-τέλος δημιουργοῦν ἀνάμεσα τοὺς ἀνθρώπους στὴν ἐπιμένη ὑπερένταση. Ὑψώνουν ἀνάμεσα τοὺς ἀνθρώπους καὶ στὸ γιό ἕναν τοῖχο, ἕνα παχὺ τζά-μι, ὅπου γλιστράει ἡ ἐρώτηση σὰν μιὰ στα-μί, γόνα βροχή.

Τὴ σιωπὴ τὴ σπᾶει ἐκεῖνος ἐκεῖ ὁ πολυλο-γὰς ὁ Τσέπεκ:

—Δὲν ξέρεῖς τί σοῦ γίνεται. Τὰ βρίσκουν μπαστούνια μὲ τὸ ἀπολυτήριο, τὴν σήμερον ἡμέραν, ἐγὼ τὰ καταλαβαίνω.

Ὁ χάρακας ξεφεύγει ἀπὸ τὰ δάχτυλα τοῦ Παύλου καὶ πέφτει κάτω. Ὁ νέος σηκώνεται καὶ μὲ χαμένο πρόσωπο γλιστράει ἀνάμεσα ἀ-πὸ τίς δυὸ Σίγγερ ποὺ γυάλιζαν σὰν καινού-ριες. Οἱ ἄλλοι δὲν πρόκαναν νὰ συνέρθουν ἀ-πὸ τὸ ξάφνιασμά τους κ' ἡ πόρτα χτυποδρόν-

τησε πίσω του.

Τρέχει στὸ δρόμο. Τὸν κυνηγᾷ ἐκείνη ἡ ἐρώτηση: Τί ἔχεις; Ἀχ, μὰ πὼς ν' ἀκούει κανεὶς ὅλο τὰ ἴδια. Ἀνώφελα λόγια, τριμμένα σὰν τὸ καθάλλο τοῦ παλιοῦ πανταλονιοῦ του. Ἐκεῖνα τὰ βλέμματα τοῦ μπαμπᾶ. Προσπα-θεῖ νὰ τὰ ξεφεύγει. Τρέχει στὸ δρόμο πού φλέ-γεται ἀπὸ τὸν ἥλιο, περπατάει ἔτσι, στὴν τύ-χη, ὅπου τὸν πᾶνε τὰ ποδάρια του.

Νὰ οἱ γνωστὲς του διτρίνες: τὸ ζαχαροπλα-στεῖο—ὅταν ἦταν μικρούλης ζητοῦσε μιὰ σκο-λάτα θανίλλια τῶν πενήντα λεπτῶν. Ἦτοτε φαίλωνε στίς μύτες τῶν ποδιῶν του, ἀνοιγε τὴ χουφτίτσα του, κρατοῦσε ἕνα νόμισμα, ἀπὸ τὸ πολ-λὸ σφίξιμο ἦταν ὑγρό. Λίγα δῆματα πὺθ πέρα νὰ τὸ ἀλλαντοπωλεῖο-κρεοπωλεῖο, ὁ πόλεμος τοῦχει ἀδειάσει τὴ διτρίνα, τοῦ Φραγκίσκου Τερέμπα, ἐκείνου ντὲ τοῦ ἀνθρωπάκου ποὺ πουλοῦσε κάτω παλιόπιπτες παραγεμισμένες μὲ βραστὰ λουκά-νικα. Τώρα πουλάει μὲ τὸ δελτίο. Ὁ ἀλλαντο-πώλης χασιμουριέται στὸ μαγαζάκι του καὶ τὰ πρησιμένα του χέρια μένουν ἀνεργα. Ἡ σκο-νισμένη κουρούνα μὲ τὰ φαλιδισμένα φτερά πε-δάει πάντα ἀδέξια στὰ σκαλιά ποὺ κατεβάζουν στὸ ὑπόγειο καρβουνάριχο. Ἡ κουρούνα ἔμει-νε! Κι ἄλλοι δρόμοι, κι ἄλλα χτίρια, κι ἄλλα σοκάκια, μὲ μισογερμισμένους τοίχους καὶ πᾶ-νω στοὺς σοδάδες ἕνα σωρὸ ἄσμενα σχέδια.

Τὰ ξέρεῖ ὅλ' αὐτὰ ἀπόξω καὶ ἀνακατωτά! Εἶναι ὁ κόσμος του ποὺ τὸν περνοῦσε ὅταν ἦταν παιδάκι, πηδώντας σὰν πάπια, μὲ χτυπημένο τὸ χοντρὸ δάχτυλο τοῦ ποδιοῦ, γιατί περπατοῦ-σε ξυπόλυτος καὶ μὲ τίς μύζες του νὰ κρέ-μουνται. Εἶναι τὸ μικρὸ τοῦ ράφτη, ντὲ, ποὺ ἔχει ραφτάδικο στὸ ἔντεκα νούμερο! Περνών-τας τοῦ ταμποῦν τὸ αὐτί, τοῦ κάθουν φιλικὲς γκριμάτσες, κ' ἡ μπακαλίσσα, καθισμένη πί-σω ἀπὸ τὸ μπάγκο της, τοῦ προσφέρει γενναῖο-δωρα ἕνα γλιφιτζούρι. Ἄντε, Παυλάκο μου, πάρε γιὰ τὸν κόπο σου, ἔκαμες καλὰ τὸ θέλη-μα! Μὰ ὅλα αὐτὰ πᾶνε. Τώρα πιά ἔχει μεγα-λώσει. Τοῦ μιλοῦν μὲ τὸ «σεῖς». Τὸ τόπι του εἶναι πεταμένο καὶ ξεφούσκωτο σὲ κάποια σκο-τεινὴ γωνιά καὶ παιὸς ξέρεῖ ἂν κάθουν ἀκόμα γλιφιτζούρια, σήμερα;

Ἀντιλήφθηκε πὼς δρῖσκοταν στὸ δημόσιο κήπο. Ἀργεψε τὸ δῆμα του, ξαφνιασμένος κι ὁ ἴδιος μὲ τὴν ἀλλόκοτη δύναμη τῆς ἀδράνειας ποὺ τὸν δδῆγησε ἐκεῖ. Ἐαναγυρνοῦσε στὸ ἴδιο μέρος! Ἐνα μικρὸ συντριβάνι πετοῦσε τὸ νερὸ ψηλά, λὲς κ' ἔδρεχε κατὰ τὸν οὐρανὸ, καὶ τὸ ἀνάλαφρο ἁεράκι φυσοῦσε στὸ ξαναμμένο πρό-σωπο τοῦ Παύλου μιὰ ψιλὴ βροχούλα.

Ἐδῶ, ἐδῶ! Κάθησε στὸ παγκάκι, ἦταν ἕνα

παγκάκι όπως όλα, υπάρχουν ολόκληρες ντουζίνες από δαυτά σ' όλους τους δημόσιους κήπους, χάριδεψε με το χέρι του την ξηματισμένη του μπογιά. Έδω, έδω, έδω ήταν καθισμένη, νά εκεί, στην άκρη! Κι αυτός από τούτη τη μεριά. Έμεινε εκεί, μέσα στη μεσημεριάτικη χαλνώση, με το σαγόνι στα χέρια και με τους αγκώνες ακουμπισμένους στα γόνατα.

Από καιρό σέ καιρό περνάει κανένας δίχως διάση, κ' ένα φωτεινό συγνεφάκι σκεπάζει κάθε τόσο τον ήλιο. Από μακριά έρχόταν το θουητό της πολιτείας με τις άπειρες φωνές και από ψηλά, από τη γαλάζιαν άδυσο κατέβαινε κ' έφτανε ως τη σκέψη του ο μονότονος όόμος ενός άεροπλάνου.

Επίσης θα τουφειάζεται πās δίδων...

Ο φόβος, ξέρεις τί γεύση έχει; Είναι άλμυρός, μιά δέν είναι καθόλου σαν το άλατιού. Είναι μιά παράξενη ανατριχίλα, ξυπνάει μέσα στα σωθικά, τά ξεκολλάει και σαν ένα χταπόδι με κρύα πλοκάμια προχωρεί στο μέκος της ραχοσκαλιός και ψάχνει και άρπάζει την καρδιά. Κ' ύστερα άμέσως χάνεται. Τινάζεσαι και για μερικές στιγμές δέ σκέφτεσαι τίποτα. Τίποτα! Δέν γίνεται τίποτα! Μά... Μά σ' ένα λεπτό σέ ξαναπιάνει το κρύο, αυτή τη φορά στα χέρια. Μουσκέυουν οί παλάμες σου και τά δάχτυλά σου τρέμουν ανάλαφρα. Ντρεπόταν πού έτρεμε. Με πολύ κόπο κατάφερε νά αλλάξει σκέψεις, και νά συλλογίζεται συνηθισμένα πράγματα. Αυτό ήταν σαν φυρονεριά. Μά άμέσως ή συνείδηση θαριά σαν κύμα τον ξανάφερε στα ίδια. Η κοπέλλα είναι εκεί!

Άλλη μιά φορά το ένα διαδέχεται το άλλο και εξαφανίζεται. Το συγνεφάκι, απ' όπου μιά χαρά μπορούσε νά πέφτει βροχή, ένας Θεός ξέρει τί άλλο άκόμα, και μιά τρελλή χαρά, μιά παράλογη χαρά, έκαινο το τραγούδι πού ανεβαίνει θαρραλέα μέσα, βαθιά από τά σωθικά του, νά έτσι, άπλά, σαν μιά πρόκληση...

Χτές το πρωί... ά, ναι... Μά νομίζει κανείς πώς έχει περάσει από τότε πολüs καιρός... Ξύπνησε στην καμαρούλα του κι όλα τά πράγματα του φάνηκαν πολü καλά: τά βιβλία, το θραβείο πού πήρε όταν ήρθε πρώτος στα έκκατό μέτρα, στους έφηβικούς άγώνες των λυκείων, το πέτρινο κουκλάκι, το καναρίνι πού τιτίθιζε στο κλουδί του και πίσω από τά τζάμια, ξημέρωνε. Έτριψε τά μάτια του κι άμέσως πήδησε από το κρεβάτι του κ' έτρεξε νά ξεπλύνει στο ντους όλη του την κούραση. «Μιά κ' έδωσα γραφτά, μ' άφησαν και κοιμήθηκα», είπε μόνος του όταν άναλογίστηκε τί έκαναν.

Ο μπαμπάς ήταν κιδας στο ραφτάδικο κ' ή μητέρα του είχε όγει μπās και βρει τίποτα για φαί: Με τούτες τις μερίδες του δελτίου, άχ, Θε μου, και μάγος νάταν κανείς δέ θα μπορούσε νά τά καταφέρει!

Άμέσως μόλις πήρε το πρωϊνό του, έτρεξε στο παλιό σπίτι, άνέδθηκε τά σκαλιά τέσσερα - τέσσερα, ή καρδιά του χτυπούσε, λές και τον έσπρωχνε μιά άνυπομονησία άνάκατη με περιέργεια.

Είχε κοιτάξει στη σκάλα κ' είχε γυρίσει το κλειδί.

(Η συνέχεια στο έπόμενο)

Ε Π Ι Θ Ε Ω Ρ Η Σ Η
Τ Ε Χ Ν Η Σ

ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ

Η Ελληνική

Ποίηση

Ανθολογημένη

Ο Κ. Πορφύρης

άπαντά στον Μ. Μ. Παπαϊωάννου

Ο Μ. Μ. Παπαϊωάννου δίχως νά το θέλει, έβγαλε ίσως στο φανερό μιά κρυφή του επιθυμία, όταν όμολόγησε, στην άπάντησή του πού δημοσιεύτηκε στο περασμένο τεύχος της Ε.Τ. μιά σειρά λάθη της «Ανθολογίας». Ίσως δηλαδή νά είχε την κρυφή επιθυμία νά έπιασε ή κριτική μόνο αυτά τά μικρά λάθη για νάχει ύστερα ο Παπαϊωάννου νά λέει για τη μικρότητά της. Μά ή κριτική τά προσπέρασε αυτά και στάθηκε σέ μιά σειρά σοβαρότερα κατά και γνώμη της, άδιάφορο αν ο Μ. Μ. Παπαϊωάννου δέν τά δέχεται για λάθη παρά για προσόντα και τά υπερασπίζεται.

Οί κυριώτερες παρατηρήσεις πού κάναμε στην κριτική μας είναι οί ακόλουθες:

Α. Η κατάταξη: Ίσχυρισθήκαμε πώς έδω έπικράτησε πραγματική άναρχία: και χρονολογική και είδολογική και γεωγραφική κατάταξη, όπως έρχόταν βολικό σέ κάθε τόμο. Λάθος, μάς λέει ο Μ. Μ. Παπαϊωάννου: «τους θος, μάς λέει ο Μ. Μ. Παπαϊωάννου: «τους ποιητές τους κατατάξαμε στην άνθολογία μας κατά σειρά χρονολογική». Είναι φανερό πώς κατά σειρά χρονολογική. Είναι φανερό πώς τόχει πιστέψει κι ο ίδιος και πασχίζει νά μάς κάνει νά το πιστέψουμε κ' έμείς. Μ' άς ιδούμε και πάλι τά πράγματα.

Στον Α' τόμο (άρχαιότητα) είπαμε πώς στην άρχή ακολουθήθηκε είδολογική κατάταξη

(έπικοί, λυρικοί, τραγωδία - κωμωδία) και στο τελευταίο μέρος χρονολογική (ποιητές των έλληνιστικών χρόνων). Ο Μ. Μ. Παπαϊωάννου άποφαίνεται περιχαρής πώς διαπράξαμε γκάφα πρώτου μεγέθους. «Ποίος δέν ξέρει πώς ο κατά είδος χωρισμός της άρχαίας ποίησης είναι μαζί και χρονολογικός;» Αλήθεια, όλοι ξέρουν πώς χρονολογικά παρουσά σ τ η κ ε πρώτα ή έπική, ύστερα ή λυρική και κατόπιν ή τραγωδία. Μ' αυτό δέ σημαίνει πώς στην έποχή της τραγωδίας - κωμωδίας δέν υπήρχε καθόλου λυρική ποίηση. Και στην Άνθολογία άποσπάται ο Πλάτωνας π.χ. από τον 5ο - 4ο αιώνα, ή ο Άριστοτέλης από τον 4ο αιώνα και τοποθετούνται πριν από τον Αίσχύλο (6ος αιώνας), πού είχε γεννηθεί άκόμα και πριν από τον Πίνδαρο. Αυτό δέν είναι καθόλου χρονολογική κατάταξη, όπως ύποστηρίζει ο Μ. Μ. Παπαϊωάννου, πού με κατηγορεί και για άπλοϊκότητα: «Παράδειγμα άπλοϊκότητας: Παρατηρεί πώς στο 6' τόμο κάναμε και... γεωγραφική κατάταξη, έπειδή υπάρχει ή διαίρεση «Κύπριοι και Κρήτες ποιητές». Οί Κύπριοι και οί Κρήτες ποιητές μπαίνουν στην έποχή τους και ή χρονολογική σειρά παραμένει άθιχτη». Μά δέν είπαμε έμείς πώς οί Κύπριοι και Κρήτες ποιητές δέ μπαίνουν χρονολο-

γικά. Ἀλλὰ μόνο αὐτοί. Μὰ στὸ μεταξύ ἡ Ἀνθολογία καλύπτει τὴ χρονικὴ περιοχὴ ἀπὸ τὸ 16ον ὡς τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα μόνο μὲ τοὺς Κύπριους καὶ Κρήτες ποιητὲς (αὐτὸ ἐγὼ ὀνομάζω «γεωγραφικὴ» κατάταξη) καὶ ἀγνοεῖ ποιητὲς ἄλλων περιφερειῶν (π.χ. τὸ Ζήνων, τὸν Κατσαϊτὴ καὶ μερικoὺς ἄλλους). Μήπως ἐδῶ βρισκεται ἡ ἀπλοϊκότητα; Τίνος ὅμως εἶναι ἡ ἀπλοϊκότητα;

Γιὰ τὸν Δ' τόμο ἔγραψα πῶς ὁ χωρισμός
 εἶναι τὸ ὀλιγότερο περιέργος: 1) Ἐποχὴ ἀστι-
 κῆς πνευματικῆς ἀναγέννησης. 2) Ἐποχὴ παγ-
 κόσμιων πολέμων καὶ ἐπαναστάσεων. 3) Ἐπο-
 χὴ μερικῆς καπιταλιστικῆς σταθεροποίησης.
 «Ἀλλοίμονο! ἀνακράζει ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάν-
 νου, περιέργος εἶναι ὁ κριτικὸς κι ὄχι ὁ χω-
 ρισμός». Πραγματικά. Εἶμαι περίεργος. Κι
 ὄχι μόνο περίεργος, παρὰ καὶ ἀνιδεὸς ἀπὸ
 τὶς κοινωνιολογικὰς ὑποδιαίρεσεις τῆς τελευ-
 ταιᾶς πεντηκονταετίας. Κι ὥστόσο θάθελα νὰ
 κάνω μερικὰς ἀπλὰς ἐρωτήσεις: 1) Ἀλθίεια
 πιστεύει ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου πῶς εἶναι δυ-
 νατὸ νὰ γίνονται τέτιοι αὐστηροὶ διαχωρισμοί
 στὴν ποίησιν μιᾶς πεντηκταετίας, ὅπου ἀναγκασ-
 τικὰ συμπλέκονται περιστατικά, πρόσωπα
 καὶ ἰδέες; 2) Μήπως ἡ ἰδεολογία μιᾶς ἐποχῆς
 μπορεῖ καὶ νὰ προηγήται ἢ καὶ νὰ ἔπεται ἀπὸ
 τοὺς κοινωνικοὺς μετασχηματισμοὺς ἢ εἶναι ὑ-
 ποχρεωτικὸ νὰ συμπίπτει μ' αὐτούς; 3) Κι
 ὅταν ἕνας ποιητὴς καλύπτει ὀλάκαιρη τὴν πε-
 ντηκταετία, μὲ ποῖο κριτήριον θὰ τὸν κατατά-
 ξουμε στὴν πρώτη, στὴ δευτέρῃ ἢ στὴν τρίτῃ
 ἐποχῇ; Βέβαια δὲν περιμένω καμίαν ἀπάν-
 τηση. Κι ὅσο γιὰ τὸ τελευταῖο ἐρώτημα, τὸ
 ζήτημα λύθηκε μὲ τὸ μαγικὸ «ἔτος γεννήσε-
 ως». Ἔτσι λ.χ. ὁ Ἐλύτης ποὺ γεννήθηκε ὕπε-
 ρα ἀπὸ τὸ 1911 δὲν ἀνήκει σὲ καμίαν ἀπὸ
 τὶς ἐποχὰς ποὺ εἶναι χωρισμένη ἡ περίοδος,
 ἐνῶ ὁ Τσιτσικὴς ποὺ πρωτόγραψε μετὰ τὸ 6'
 παγκόσμιον πόλεμον ἀνήκει στὴν περίοδον τῆς
 «Μερικῆς Καπιταλιστικῆς Σταθεροποίησης»
 καὶ μ' ὅλο ποῦ ἡ ποίησίν του ἀνήκει οὐσιαστι-
 κὰ στὴν ἐποχὴ τῆς... εἰδυλλιακῆς σταθεροποίη-
 σης! Κι ὕστερα ἀνάμεσα στὰ ἀνθολογημένα
 ποιήματα ποιητῶν καὶ τῆς Ἀστικῆς Πνευματι-
 κῆς Ἀναγέννησης καὶ τῆς περιόδου τῶν Πολέ-
 μων καὶ τῶν Ἐπαναστάσεων καὶ τῆς Μερικῆς
 Καπιταλιστικῆς Σταθεροποίησης ὑπάρχουν —
 καὶ εἶναι φυσικὸ νὰ ὑπάρχουν — καὶ ποιήμα-
 τα τῆς Ἀντίστασης τοῦ 40 - 44. Σπεύδω νὰ
 προλάβω κάποιον κακόπιστο: ὄχι πῶς κάνει
 ἄσκημα ἢ Ἀνθολογία ποὺ ἀνθολογεῖ κι αὐτὰ
 τὰ ποιήματα, μὰ οἱ ποιητὲς δὲν εἶναι δυνατοὶ
 νὰ ζουπηχτοῦν μετὰ τὸ ζόρι στὰ καλούπια αὐ-
 τοῦ τοῦ χωρισμοῦ.

Β'. Ο Μ. Μ. Παπαϊωάννου μου βάνει στο στόμα μου πράγματα που δεν είπα. "Οχι, δεν κατηγορήσα την Άνθολογία για την προτίμησή της στο προοδευτικό - κοινωνικό περιεχόμενο. Την κατηγορήσα γιατί με την έπικράτηση έξωαισθητικών κριτηρίων προβάλλεται κατά το χειρότερο τρόπο αυτό το προοδευτικό πολιτικό - κοινωνικό περιεχόμενο. Ένα ποίημα που δε δικαιώνει καλλιτεχνικά την πολιτική - κοινωνική ιδέα, προσφέρει πολύ κακή ύπηρεσία σ' αυτή την ιδέα και καταλήγει να είναι ενάντιον

της. Καί τελικά μιὰ Ἀνθολογία ποὺ φιλοδόξη-
σε νὰ γίνει «μιὰ ἱστορία τοῦ ψυχικοῦ βίου τῶν
Ἑλλήνων», γελοιογραφεῖ αὐτὴ τὴν ἱστορία ὅ-
ταν δίνει ὄχι καὶ λίγα «ποιήματα», μὲ μόνο
κριτήριο πὼς ἔχουν μιὰν ὀρισμένη ἀντιστοιχία,
κι ἂς μὴν εἶναι δικαιωμένα ποιητικά. Γι' αὐ-
τὸ κατακρίναμε τὴν Ἀνθολογία. Τώρα ἂν δὲν
τὸ καταλαβαίνει αὐτὸ ὁ Παπαϊωάννου καὶ μᾶς
κατηγορεῖ πὼς πιστεύουμε στὸ δόγμα «ἡ τέχνη
γιά τὴν τέχνη», εἶναι δικός του λογαριασμός.

Μὰ ὁ Παπαϊωάννου γιὰ νὰ ἀνατρέξει τὴν κριτικὴ μου διαστρέφει καὶ τὰ λόγια μου. Ἐγὼ ποτὲ δὲν εἶπα πῶς ἀποκλείστηκαν ἀπὸ τὴν ἄνθολογία ποιητὲς γιὰ τὴν πολιτικὴν τους ἰδέαν, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Παπαϊωάννου. Εἶπα ὁ-
μως, κι αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια, πῶς προβλήθη-
καν μὲ ἄφρονες σελίδες ἀκόμα καὶ ἀνυπαρκτοί
ποιητὲς, ὅπως π.χ. ὁ Σοῦτσος, γιὰ τὴν ἰδέαν
ποῦ πρόβαλλε, ἀδιάφορο ἂν οὐσιαστικὰ τὰ
«ποιήματα» του ποῦ ἄνθολογοῦνται κάνουν κω-
μικὲς αὐτὲς τὴν ἰδέαν. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ ζητάει
ἀπὸ μένα εὐθύνη ὁ Παπαϊωάννου, πῶς τάχα
ἀρνήθηκα τὴν προοδευτικὴν ἰδέαν τῆς Ἀνθολο-
γίας θὰ πρέπει μᾶλλον οἱ προοδευτικὲς ἰδέες
νὰ ζητοῦν εὐθύνη ἀπὸ τὴν Ἀνθολογίαν, γιατί
ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ «ποιήματα» ποῦ περιέχει τὴν
γελιοποιοῦν.

Και κάτι άλλο. "Όταν από την παραγωγή ακόμα και των ποιητών που έχουν σαφή προσανατολισμό θηρεύεται προπάντων ό,τι κραυγάζει, έστω και αν ανήκει στην πρώτη περίοδο του ποιητή, και δεν είναι απόλυτα ολοκληρωμένο ποιητικά, τότε κακοποιείται και ό ποιητής και οι ιδέες που αντιπροσωπεύει. Παράδειγμα ή ανθολόγηση του Ρίτσου, που έδωσε πολύ περισσότερα ποιήματα της ανωριμότητάς του έπειδι ήταν πιό «καθαρά» και έτσι υποτίμησε ούσιαστικά τὰ μεγάλα έπιτεύγματα της ώριμότητάς του, πράγμα που άδίκησε και τὸ Ρίτσο και τήν ποίηση και τὶς προοδευτικές ιδέες. Δὲν έπεκτείνουμαι πιό πολύ σ' αυτό τὸ σημείο, γιατί αν άρχίσω νά ψαρεύω τούς «ποιητικούς» μαργαρίτες που πέρασαν στην 'Ανθολογία στὸ όνομα τής προοδευτικότητας (και που τὸ τονίζω άλλη μιὰ φορά είναι σὲ βάρος τής προοδευτικότητας), θάκανα κριτική των ανθολογούμενων κι όχι τής 'Ανθολογίας, όπως ήταν ὁ σκοπός μου.

Μὰ ἡ ἀνβολογία περιέχει καὶ ἑκατοντάδες ἀδιάφορες ἀπὸ ἰδεολογικῆ καὶ κάκιστες ἀπὸ αἰσθητικῆ πλευρὰ, σελίδες, μὲ μόνο δικαιολογητικὸ νὰ διατηρηθῇ μηχανικὰ ἡ ἱστορικὴ συνέχεια. Παράδειγμα τὸ Βυζαντινὸ μυθιστόρημα. Ἐκφράζει τάχα τὸν ψυχικὸ βίον τῶν Ἑλλήνων σὲ μιὰν ὀρισμένη ἱστορικὴ στιγμή; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀδιόσταχα: "Ὀχι! Καὶ δὲν τὸν ἐκφράζει, ὄχι μόνο γιὰ τὸν ψυχικὸ βίον τῶν Ἑλλήνων τὴν ἴδια στιγμή τὸν ἐξέφραξε ἡ λαϊκὴ δημιουργία μὰ καὶ γιὰ τὸ βυζαντινὸ μυθιστόρημα δὲν ἔχει καμιά ποιητικὴ ἀξία, εἶναι ἓνα φτιαχτὸ κατασκευάσμα, μιὰ ἀναφομώϊκτ καὶ τυφλὴ μίμησις τῶν δυτικῶν προτύπων, καὶ μπορεῖ νᾶχει ἀξία σὰν γλωσσικὸ ἢ ἱστορικὸ ντοκουμέντο, μὰ μὲ κανένα τρόπο δὲν εἶναι καὶ ψυχικὸ ντοκουμέντο, ντοκουμέντο τῆς ψυχῆς τοῦ Ἑλλήνα σὲ μιὰ ὀρισμένη στι-

γμή. Ἀναγκάζομαι νὰ παραθέσω ἐλάχιστους
στίχους βυζαντινοῦ μυθιστορήματος ἀπὸ τὶς χι-
λιάδες ποὺ πέρασαν στὴν Ἀνθολογία:

Ἐκείνη τὸν Καλλίμαχον περιεπλάκη πάλιν, καὶ λιποθύμημα γλυκὺ εἰς τὸν καιρὸν ἐκείνον καὶ ξένην ἄλλην ἡδονὴν ἔνοιωσαν εἰς τὰ δέντρα καὶ συνεκαρδιώθησαν πάλιν νεκράι καρδίαι· ἀνέζησαν εἰς τὸν καιρὸν ἐκείνον πάλιν τότε· ψυχαὶ πνιγμέναι παντελῶς ἀπὸ τοσοῦτον πόθου ἀνέθalon, ἀνέζησαν εἰς τὸν καιρὸν ἐκείνον. Ἐκεῖ καὶ βρύσεις, ὅχετοὶ ἀπὸ χαρὰς δακρύων ἔδραμον τότε καὶ καλὴν ὁ ποταμὸς τὴν χάριν εἶχε πολλὴν ἀπὸ πηγῆς δακρύων ἐπωδύνων.

Είναι μερικοί στίχοι από τὸν «Καλλίμαχο καὶ Χρυσορρόη», πού θεωρεῖται πὼς ἔχει «ἐντο-
νὸ ἑλληνικὸ χαρακτήρα». Γιατὶ διατέθηκαν στὴν
Ἀνθολογία ἀρκετὲς δεκάδες σελίδες γιὰ τέτοιους
ἀνθοῦλους στίχους; Στ' ἀλήθεια πιστεύει ὁ Μ.
Μ. Παπαϊωάννου πὼς αὐτοὶ οἱ στίχοι ἐκφρά-
ζουν τὸ βίο τῶν «Ἑλλήνων»; Τὸν ἐκφράζουν ἢ
τὸν διακωμῶδουν; Σὰν ἓνα μικρὸ δείγμα —
κακὸ ἄλλωστε γραφῆς — μποροῦσαν νὰ μπου-
νίσουν στίχοι. Μὰ στὴν Ἀνθολογία ἐπικράτη-
σε φαίνεται ἡ γνώμη πὼς ἀνάμεσα στὴν ἀκρι-
τικὴ δημοτικὴ ποίηση καὶ στὴ νεότερη δημο-
τικὴ ποίηση ὑπῆρχε ἓνα κενὸ κι ἔπρεπε αὐτὸ
τὸ κενὸ νὰ βουλωθεῖ μυθιστορικὰ καὶ ἀξιοθρήνη-
τὰ μὲ τὸ βυζαντινὸ μυθιστόρημα κ' ἔτσι δια-
σπάστηκε στὴν Ἀνθολογία κι ἡ δημοτικὴ ποί-
ηση καὶ χωρίστηκε, μὲ ἐνδιάμεσες παρεμ-
βόλες, στὴν ἀκριτικὴ καὶ παραλογὲς καὶ στὰ
νεότερα δημοτικὰ τραγούδια, σάμπως νῦναι
δυνατὸς αὐτὸς ὁ σινικός διαχωρισμός. Μά γι'
αὐτὴ τὴν παρατήρησή μου ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάν-
νου δὲν εἶπε λέξη.

Γ'. Κ' ἐρχόμαστε στὰ σημειώματα. Δυστυχῶς ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου δὲ μ' ἔπεισε πῶς ὁ τρόπος ποὺ ἔγιναν τὰ σημειώματα ἦταν ἐπιτυχής. Ἐκρίνα λέει μετρία ἐπιφανείας. Μὴ ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ὑπάρχουν Ἀνθολογίες μὴ καὶ ἱστορίες τῆς λογοτεχνίας — ἀφοῦ μάλιστα ὁ Παπαϊωάννου πιστεύει πῶς τὰ βιογραφιστὰ ὁ Παπαϊωάννου μαζί με τὰ σημειώματα γιὰ τὰ σημειώματα μιὰ μικρὴ ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς ποίησης — ὁ χώρος ποὺ διατίθεται γιὰ τοὺς διάφορους ποιητὲς εἶναι κατ' εὐθείαν ἀνάλογος μὲ τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασία τους. Ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου μάς λέει πῶς πρωτοτύπησε: «Γιὰ τοὺς περισσότερους σύγχρονους ποιητὲς τὰ σημειώματά τους εἶναι μόνο βιογραφικά καὶ καθόλου κριτικά. Γιὰ τοὺς ἄλλους, ὅσοι μπορούμε νὰ ποῦμε τὴ γνώμη μας σὲ μισὴ σελίδα ἢ σὲ πέντε ἀράδες μένουμε στὸ μικρό αὐτό χώρο ποὺ μάς ἦταν ἀπαραίτητος. Ἀντὶ τοῦτο μάς χρειάζονταν περισσότερος χώρος ἀντὶ τοῦτο...».

— Λαθήκαμε...». ἀπὸ τὸν πρωτοτύπη δὲ

Μὰ τόσο γι' αὐτὴ τὴν πρωτοτυπία, ὅσο καὶ γιὰ κείνη τὴν ἄλλη, νὰ ἐπεκτείνεται ὁ σπείρωματογράφος στὴν ἐξωποιοητικὴ δραστηριότητα τῶν ἀνθολογούμενων καὶ νὰ κάνει ἀνάσσει καὶ βίαια βίαια καὶ, ἀφοῦ δὲ μπερδεύει νὰ ντοκουμέντα τοὺς ἰσχυρισμοὺς του, καὶ ἀφορμὴ κρίσεις, ἀξιολογήσεις καὶ τοποθετήσεις γι' αὐτὲς λοιπὸν τὶς πρωτοτυπίες δικαιούται ἀναγνώστης νὰ ἔχει ἄλλη γνώμη ἀπὸ τὸν Παναγιώτη. Μ' ὅς ὑποθέσουμε πῶς ἔχει δίκιο

Παπαϊωάννου. "Ας υποθέσουμε δηλαδή πώς κα-
λὰ ἔκανε καὶ γι' ἄλλους ποιητὲς ἔγραψε ἀπλὰ
βιογραφικὰ σημεῖωματα, γι' ἄλλους ἔπεκταθή-
κε σὲ κριτικὰ καὶ γι' ἄλλους προχώρησε καὶ
ἐξέτασε τὴν ἐξωποιητικὴν τοὺς δραστηριότητα.
Μὰ τότε εἶχε τὴν ὑποχρέωση νὰ πεῖ στὸν ἀνα-
γνώστη μὲ ποιά κριτήρια ἔκρινε κ' ἀποφάσισε
πὼς γιὰ τὸν Α' ποιητὴ πρέπει νὰ γράφει μόνον
βιογραφικὸ σημεῖωμα, γιὰ τὸ Β' κριτικὸ καὶ
γιὰ τὸ Γ' νὰ ἔπεκταθεὶ καὶ στὴν ἐξωποιητικὴ
τοῦ δραστηριότητα. Γιατὶ δικαιολογημένα ὁ
ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ ὑποβάλει στὸν Μ. Μ.
Παπαϊωάννου ὀρισμένες ἐρωτήσεις, σὰν αὐτές:
«Μὲ ποιά δικαιώματα ἀγνοήσατε τὴν ἐξωποιη-
τικὴν δραστηριότητα, τὴν πεζογραφικὴν, τοῦ Γε-
ράσιμου Γρηγόρη; γιατί δὲν τοποθετήσατε τὸν
Κουκούλα σὰν κριτικὸ ὅπως κάνετε γιὰ τὸν
Καραντζά; ἢ γιατί δὲν ἐρμηνεύετε τὴν ποίη-
ση τοῦ Ἐμμανουὴλ, τοῦ Σπ. Παναγιωτόπου-
λου, τῆς Καρέλλη, ὅπως κάνετε γιὰ τὸ Μιχ.
Στασινόπουλο; γιὰ νὰ περιορίσουμε σ' αὐτὰ
τὰ λίγα». Κι ἡ μόνη ἀπάντησι τοῦ θάχει νὰ
δώσει ὁ Παπαϊωάννου θάναί: γιατί ἔτσι θέ-
λουμε. «Οχι, δὲν ἀπαντᾷ ἐγὼ γιὰ λογαρια-
σμό τοῦ Παπαϊωάννου, ὅπως παραπονιέται.
Ἀπαντοῦν τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Ἀφοῦ δὲν
ὑπάρχει κριτήριον καὶ καμιά μέθοδος στὸ ποιοὶ
ποιητὲς θὰ ἀξιολογηθοῦν καὶ ποιοὶ ὄχι, εἶναι
πιὰ ζήτημα τῆς ἀποκλειστικῆς θέλησιν τοῦ
σημειωματογράφου. Ὅλα αὐτὰ ὁ Παπαϊωάν-
νου τὰ θεωρεῖ φυσικὰ καὶ νόμιμα. Μὰ ἐμεῖς
δὲν τὰ θεωροῦμε οὔτε φυσικὰ οὔτε νόμιμα
γι' αὐτὸ δὲ μπορούμε νὰ συνηνεηθοῦμε.

Για τὸ ζήτημα τῆς τοποθέτησης τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Μακρυγιάννη στοὺς προσωπικούς ποταμούς, ἐνῶ ἐγὼ ὑποστήριξα πῶς σὰν γνωστοὶ ποιητὲς δημοτικῶν τραγουδιῶν ἔπρεπε νὰ τοποθετηθοῦν στὴ δημοτικὴ ποίηση ὁ Παπαϊωάννου θέτει ἕνα πολὺ σοβαρὸ ζήτημα, ποὺ δὲν εἶναι δυνατό νὰ συζητηθεῖ τώρα.

Δ'. Πιστεύω πως ο Παπαϊωάννου βρίσκει σωστές τις άλλες παρατηρήσεις που έκανα για την "Ανθολογία και γι' αυτό δεν τις συζητεί: πως έχουν παραληφθεί άδικαιολόγητα μερικοί ποιητές, πως ήταν άτόπημα να ανθολογείται ένας σατυρικός βασικά ποιητής (ό Κουτούζης) μ' ένα λυρικό του, πως ήταν λάθος για μιαν "Ανθολογία αυτού του τύπου να μην ανθολογούνται σατυρικά του Σολωμού κτλ.

Δὲ θέλω νὰ ἐπανέλθω στὸν ἀφορισμὸ τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας γιὰτὶ πιστεύω πὼς ἦταν πολὺ σκληρὸς γιὰ τὴν Ἀνθολογία. Ἄλλο ὅμως αὐτὸ κι ἄλλο νὰ λέει ὁ Πατριῶνανου πὼς κακομεταχειρίστηκε ἱερὰ κείμενα. Ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Ἀνωύνμου τοῦ Ἑλληνα ὅπως ὅλοι οἱ ἀφορισμοὶ ἔχει ἀποχτήσει αὐτοδύναμη ἀξία. Ἀλλοίμονο ἀνὰ κάθε φορὰ ποὺ χρησιμοποιοῦμε τοὺς ἀπειρους ἀφορισμοὺς, τοὺς συσχετίζουμε μὲ τὰ πραγματικὰ περιστατικὰ ὅπου ἀναφέρονται. Τότες ζητήμα εἶναι ἀν πολλοὶ ἀφορισμοὶ θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν

Δὲ θὰ πῶ τίποτα ἄλλο. Τόσο ἡ πρώτη μου κριτική ὅσο καὶ τὸ σημερινό μου σημεῖωμα διέπονται ἀπὸ τὴν καλὴ πίστη ποὺ θέτει ὑπὸ ἀμφισβήτησιν ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου.

Μερικὲς Παρατηρήσεις Πάνω

Στὸ προηγούμενο Τεύχος

Ἔνα γράμμα τοῦ Θανάση Φωτιάδη

Ἀγαπητὴ Ἐπιθεώρηση,

Θερμὰ συγχαρητήρια γιὰ τὴν ἐξόρμησή σου. Νομίζω πὼς τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ ὅλη ἐμφάνιση εἶναι ἐξαιρετικά. Εὐχομαι νὰ συνεχισθεῖ, πρὸς ὄφελος τῆς προοδευτικῆς διανοήσεως τοῦ τόπου.

Εἰδικώτερα θὰ μοῦ ἐπιτρέψεις, σύμφωνα ἄλλωστε καὶ μὲ τὸ «προγραμματικό» σου, νὰ παρατηρήσω 2 - 3 πράγματα, πού ἴσως μὲ τὴ συζήτηση πού θὰ προκαλοῦσαν, νὰ φέρουν καλὸ:

1. Ὁ τόνος τοῦ ἄρθρου τοῦ Μ. Θεοδωράκη γιὰ τὸν «Ἐπιτάφιο» τοῦ δὲν εἶναι νομίζω ὁ σωστός. Ἀντὶς γιὰ ἓνα ἤρεμο καὶ κατατοπιστικό σημείωμα, ἀπαραίτητο στ' ἀλήθεια μετὰ τὶς πολλὲς συζητήσεις πού γίνανε, ἔχουμε ἓνα ἐριστικό ἄρθρο, πού δὲν καταρρίπτει τὶς ἀντίθετες μ' αὐτὸν γνώμες γιὰ τὸν Ἐπιτάφιο, ἀλλὰ τὶς εἰρωνεύεται καὶ τὶς ὑβρίζει. Π. χ. «νὰ χύσουν τὸ δηλητήριό τους», «τὸ κάνω μὲ ἀηδία», «ποτίζουν τὸ λαὸ μὲ κάθε λογῆς ἀκαθαρσίες», «ἡ ἐσεῖς ἡ ἐγὼ δὲν καταλαβαίνουμε ἀπὸ μουσικὴ» κλπ. Ἀφῆνω τὶς ὀρισμένες θέσεις, πού εἶναι στατικές καὶ παράλογες, ὅπως τὸ ὅτι «οἱ ἀφοσιωμένοι στὸ λαό... προσβάλλουν τὸ λαὸ ὅταν τοῦ ἀρνούνται νὰ διαλέξει κάτω ἀπὸ ὁποιοδήποτε συνθήκες τὴν πνευματικὴ του τροφή.» (Σκεφθεῖτε, λέει, ν' ἀφήναμε τὸ λαὸ νὰ θανατῶναι τὰ γκαγκωτερικά ἔργα, ἔστω καὶ σὲ μανιάντικη ἢ κρητικὴ ἔκδοσι... Ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι θέμα οὐσιαστικὰ μεγάλο καὶ ὄχι τῆς στιγμῆς). Ἀφῆνω ἀκόμη ὅτι γίνονται παρασιωπήσεις ἀνεξήγητες: Π.χ. ὁμιλεῖ ὁ Μ. Θ. γιὰ τὶς «ἐξ ἑλαφίστης μελωδίας πού πῆρε ὁ Χατζηδάκης κι ἔκανε τὶς 6 λαϊκὲς ζωγραφιές, τὰ μελωδικὰ αὐτὰ ἀριστουργήματα» χωρὶς νὰ τονίσει, πὼς οἱ ἐξ αὐτῶν λαϊκῶν μελωδιῶν εἶναι ἔργα τοῦ Βασ. Τσιτσάνη, τοῦ δασκάλου ὅλων τῶν «λαϊκοφερνόντων» συνθετῶν μας, αὐτοῦ πού ἐνὶ λίγο πρὶν, ὁ Θ. τὸν ἀναφέρει μονολεκτικά στοὺς «κλασσικοὺς» τῆς λαϊκῆς μας μουσικῆς, ὅταν φθάνει στὰ συγκεκριμένα τοῦ ἔργα, τὶς 6 λαϊκὲς ζωγραφιές, στὰ 6 διάσημα τραγούδια τοῦ, δηλ. τὴν Ἀμαξά, τὴ Συνεφιασμένη Κυριακή, τὸ Κουράστηκα γιὰ νὰ σὲ ἀποχτήσω, κλπ. (αὐτὲς πού «ἀφήσαμε» τόσον καιρὸ μὲ διάφορα τερτίπια νὰ τὶς θεωρεῖ ὁ

κόσμος ἔργα τοῦ Μ. Χατζηδάκη) τὶς μνημονεύει χωρὶς πατέρα. Καλὴ δέβαια ἡ λεβεντιά, ἀλλὰ τὸ εὐγενὲς ὕφος, πού τόσο τὸ στερηθήκαμε τελευταῖα σ' ὅλους τοὺς τομεῖς, πρέπει νὰ εἶναι χαρακτηριστικὸ κυρίως τῶν προοδευτικῶν ἀνθρώπων.

2. Καὶ ὁ Ρίτσος; Παρολίγο θὰ τὸν ξεχνούσαμε μὲ τὸν Ἐπιτάφιο τοῦ Θεοδωράκη. Ἐχὼ τὴ γνώμη πὼς θάταν ὑποχρέωση τοῦ ποιητῆ νὰ πεί δυὸ λόγια ὑπεύθυνα πάνω στὸ θέμα τῆς μουσικῆς ἐπένδυσης τῶν στίχων τοῦ, ὅπως αὐτὸς τὸ κατὰ λαβαίνει. Δὲ θάταν διόλου ἑλλειψὴ ἀδρότητας, ἐὰν μᾶς ἔλεγε μερικά γιὰ τὸ σπύλ τοῦ Ἐπιταφίου τοῦ, ἂν πέτυχε πρᾶγματι ἡ μουσικὴ νὰ ἐκφράσει ὅ,τι αὐτὸς ἔζησε ποιητικά (διότι ἐδῶ ἐλέχθησαν μύρια ὄσα, δημοσίως ἢ μὴ, γιὰ τὴν ποιητικὴ οὐσία τοῦ Ἐπιταφίου), ἂν δηλαδὴ εἶναι εὐχαριστημένος ὁ Ρίτσος, ὅχι μόνον ἀπὸ τὴν ἀναμφισβήτητὴ ἐμπορικὴ ἐπιτυχία καὶ ἀπὸ τὸ σχετικὸ ὄφελος νὰ ἐκλαϊκεύεται ἡ καλὴ ποίηση καὶ ἡ μουσικὴ. Καὶ κάτι ἄλλο πρέπει νὰ μᾶς ἐξηγήσει, ἴσως ὅχι μόνον ἀπὸ στενὴ γραμματολογικὴ ἀποψη: Πότε γράφθηκαν οἱ διάφορες προσθήκες στὸν Ἐπιτάφιο, μετὰ τὴν πρώτη τοῦ ἔκδοσι τοῦ 1936;

3. Τὸ περιλάλητο θέμα τῆς ἀνθολογίας τῶν τεσσάρων. Κι ἐδῶ θάπρεπε νὰ ξεκαθαρίσουμε δυὸ - τρία πράγματα, ὅχι ἀπὸ κακόβουλη πρόθεσι, ἀλλὰ μὲ τὸ θάρρος πού πρέπει νάχουμε οἱ προοδευτικοὶ ἄνθρωποι, ἂν θέλουμε νὰ διαφέρουμε ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

Ἡ κριτικὴ (ὅχι δεδαίως μόνον τοῦ Κ. Πορφύρη) ἐπισήμανε τὶς ἑλλείψεις τοῦ Δ' Τόμου. Ἡ τωρινὴ ἀπάντησι τοῦ Μ. Παπαϊωάννου δυστυχῶς δὲν καλύπτει τὰ ἐλαττώματα, ἀντιθέτως δὲ προβάλλει ὀξύτερα δυὸ κατὰ τὴ γνώμη μου σημεία:

α) Ὁ Μ. Π. ὑπεραμύνεται στὴν ἀπάντησή του γιὰ τὴ μιὰ σελίδα πού ἀφιερῶθηκε σὺν πρόλογος γιὰ τὸν Τίμο Μαλάνο σὲ ἀνθολογία Ποίησης. Κακῶς. Γιατί ὁ Τίμος Μαλάνος εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος ὡς ποιητῆς καὶ γνωστὸς ὡς κριτικός, τὰ δὲ δύο δείγματα ποιήσεώς του στὸν Δ' τόμο τῆς ἐν λόγω Ἀνθολογίας εἶναι ἀτυχεστάτα ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν.

β) Εἰς τρία σημεία τῆς ἀπάντησός του ὁ Μ. Π. ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Δ' τόμος τῆς Ἀνθολογίας εἶναι ἀφιερωμένος στὴν ποίησι τῆς Ἑθνικῆς Ἀντίστασης. Δὲν εἶναι οὔτε αὐτὸ ἀληθές. Εἶναι ζήτημα ἐὰν 3 ἢ 4 ποιητὲς τοῦ Δ' τόμου ἔγραψαν καὶ ἀντιστασιακὴ ποίησι. Τότε «γιατί τόσο εὐκόλα τραβάμε ἀφορισμοὺς» ὅτι «στὸν Δ' τόμο περιλάβαμε τὴν ποίησι τῆς Ἑθν. Ἀντίστασης»;

4. Στὴν κριτικὴ τοῦ Τ. Βουρνά γιὰ τὴν «Κορομηλιά» τοῦ Κοσμᾶ Πολίτη ἔχουν κατὰ τὴ γνώμη μου παρεμφερούσι 2 - 3 ἀδελφίες:

α) Τὰ διηγήματα Μαρίνα, Τζούλια καὶ Ἐλεονώρα πού φάνηκαν στὰ τελευταῖα μεταπολεμικά (λάθος ἴσως τυπογραφικὸ, ἀντὶ μεσοπολεμικά) χρόνια, δὲν εἶναι μόνον «διεργασία τοῦ θέματος ἔρωτας — θάνατος πάνω σὲ νεορομαντικὰ μοτίβα». Εἶναι κάτι πολὺ περισσότερο. Εἶναι, ὅπως δόθηκε εὐκαιρία νὰ τονιστεῖ μὲ τὸ φιλμ τοῦ Τσέχωφ «Ἡ κυρία μὲ τὸ σκυλ-

(Συνέχεια στὴ σελ. 247)

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
ΤΕΧΝΗΣ

Η ΕΡΕΥΝΑ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΡΝΑΕΙ ΚΡΙΣΗ!

Συνεχίζονται οἱ ἀπαντήσεις ἀπὸ τοὺς
Ἐκδότες,¹ Πλασιέ, Τυπογράφους,
Βιβλιοδότες, Ἀναγνωστικὸ Κοινό.

Ὁ ἐκδότης κ. ΓΕΜΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΣ: Οἱ τυχοδιωκτισμοὶ πρέπει νὰ σταματήσουν.

Τὸ βιβλίο, κατὰ τὴ γνώμη μου, δὲν περνάει κρίση οἰκονομικὴ, ἀλλὰ, ὡς τὴν ποῦμε, κρίση ἠθικὴ. Ἡ στυγνὴ ἀνταγωνιστικὴ προσπάθεια, πού δυστυχῶς κατέχει μερικοὺς ἐκδότες τὸν τελευταῖο καιρὸ, ἔχει θαύτατα αἰτίαι. Κ' εἶναι αὐτὰ α) ἡ κλοπὴ πού γίνεται εἰς βάρος τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ, μὲ διελθία ὀγκώδη καὶ μ' ἐλάχιστη ὕλη β) ἡ ἔφεση ν' ἀποκομίσουν μεγάλα κέρδη κυκλοφορώντας ἑνὶ μόνον βιβλίου γ) ἡ χαμηλὴ ποιότητα τοῦ βιβλίου, (καὶ ἐννοῶ τὴν ἐκτύπωση, τὴν ἐπιμέλεια, τὸ χαρτί κλπ.).

Ἀφοῦ μ' αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις ξεκινοῦν (εὐτυχῶς ὄχι ὅλοι) οἱ ἐκδότες, ἀρχίζει τὸ «σκότωμα»: βιβλίο πού ἔχει ὀνομαστικὴ τιμὴ 150 δρχ. προσφέρεται στὸν πλασιέ μὲ 50, μὴ 150 ἀκόμα καὶ 30 δρχ. Ἐτσι δημιουργεῖται ἑνὶ μόνον ἀνταγωνισμὸς (φυσικὰ εἰς βάρος τοῦ βιβλίου) κι ὁ ἑνας ἀναγνώστης τ' ἀγοράζει 150 δρχ. ὁ ἄλλος 70 κ' ἑνας τρίτος 100.

Νομίζω, λοιπόν, πὼς τὸ βιβλίο πρέπει νὰ προσφέρεται στὸν ἀναγνώστη σὲ μιὰ σταθερῇ καὶ φτηνῇ τιμῇ. Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἐκδότη ἔχει ἐκπολιτιστικὸ χαραχτήρα — ὁ ἐκδότης πρέπει νὰ εἶναι ὁ φωτισμένος ὁδηγητὴς τῶν μαζῶν, κείνος πού θὰ φέρει σ' ἐπαφὴ τὸν ξένο ἢ τὸν Ἕλληνα συγγραφέα μὲ τὸν ἀναγνώστη.

Δὲν ἔχω μεγάλη ἱστορία στὸν ἐκδοτικὸ τομέα, ὅμως τὰ βιβλία πού κυκλοφόρησα ὡς τώρα ἔχουν ὅλες τὶς παραπάνω προϋποθέσεις: εἶναι φτηνά, εἶναι ἄρτια καὶ προσφέρουν οὐσιαστικὴ μόρφωση στὸν ἀναγνώστη.

Ἐπιδιώξῃ μας εἶναι νὰ δώσουμε παράλληλα μὲ τοὺς κλασσικοὺς τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας καὶ τοὺς σύγχρονους ξένους ἢ Ἕλληνες

συγγραφεῖς. Ἄν ἐπιτύχῃ στὴν προσπάθειά μου αὐτὴ, θάμαι πολὺ εὐτυχὴς γιατί, ἐν ὧς δὲ θάχω ἀποκομίσει κέρδη, θάχω δώσει ἐκλεκτὰ ἔργα στὸν Ἕλληνα ἀναγνώστη. Οἱ τυχοδιωκτισμοὶ πρέπει νὰ σταματήσουν. Τὸ βιβλίο δὲν εἶναι ἓνα ὁποιοδήποτε ἐμπόρευμα. Χρειάζεται ἀγάπης καὶ μεγάλου πνευματικοῦ θεληνέκ. Μὲ κακέκτυπα καὶ περικομμένα ἔργα δὲν πρόκειται ποτὲ ν' αὐξήσουμε τὸ ἀναγνωστικὸ κοινό. (Ἡ Δανάη, μὲ πληθυσμὸ δυὸ ἑκατομ. ἔχει συνηθισμένο τιράζ ἐνὸς βιβλίου τριάντα χιλιάδες ἀντίτυπα. Ἡ Ἑλλάδα, μὲ δέκα ἑκατομ. πληθυσμὸ, φτάνει δὲ φτάνει τὶς 2 - 3 χιλιάδες. Αὐτὸ μᾶς λέει πολλά. Κι ὡς μὴν ἐπικαλοῦμαστε διαρκῶς τὸν ἀναλφαβητισμὸ. Πρῶτα - πρῶτα, φταίμε μεις οἱ ἴδιοι, πού δὲ δώσαμε τὸ σοβαρὸ βιβλίο σὲ φτηνὴ τιμῇ, προσιτὴ σ' ὅλους. Φταίει δέβαια καὶ τὸ Κράτος πού δὲν ἔδωσε ἀτέλεια χάρτου, δὲν ἐμείωσε τὴ φορολογία καὶ δὲν ἀγοράζει ἓνα λογικὸ ἀριθμὸ βιβλίων μὲ ἀντικειμενικὰ κριτήρια).

Ἐπειτα, νὰ πᾶν οἱ περικοπὲς τῶν ἐργων. Νὰ πληρώνεται καλύτερα ὁ μεταφραστὴς, ὁ ἐπιμελητὴς, ὁ τυπογράφος, ὁ βιβλιοδότης κ. λ.π. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ βιβλίο θ' ἀνέβει ποιοτικά - ποιοτικὰ ἀπ' ὅλες τὶς πλευρές. Κι ἐρχόμαστε στοὺς πλασιέ. Ἐπιδιώξῃ τους εἶναι ν' ἀγοράσουν φτηνὰ (τῶν 150 δρχ. 40 ἢ πενήντα), καὶ νὰ πουλήσουν ἀκριβὰ. Ἐνῶ θάπρεπε ν' αὐξήσουν τὸν ἀριθμὸ τῶν πελατῶν τους ἀποκομίζοντας μικρότερο κέρδος. Ὁ

1. Τὰ ἐρωτήματα πρὸς τοὺς ἐκδότες δημοσιεύονται στὸ προηγούμενο τεύχος μας (σελ. 89).

ταν ο πελάτης διαπιστώνει πώς ένα βιβλίο που τ' αγόρασε 150 δραχ. το βρίσκει με 50, φυσικά δεν ξαναγοράζει βιβλίο. Τίνος είναι, λοιπόν, ή ζημιά; Φυσικά του πλασιέ. Εύτυχως πολλοί απ' τους πλασιέ έπαψαν να προσφέρουν τα βιβλία - μπαούλα κι αναθεώρησαν τις απόψεις τους. Είναι κι αυτό ένα κέρδος.

Ο Συνεταιρισμός Έκδόσεως και Διαθέσεως βιβλίου «ΚΥΨΕΛΗ»: Βεβαίως υπάρχει κρίση, αλλά ποιός φταίει;—Για να αρθεί ή κρίση προτείνουμε...

Ο Συνεταιρισμός έκδόσεως και Διαθέσεως βιβλίου «Κυψέλη» έδω και ένα τουλάχιστο χρόνο έπεσήμανε τον κίνδυνο της επερχόμενης κρίσης στη βιβλιαγορά με την τακτική της α-λόγιστης αύξησης της τιμής ορισμένων βιβλίων από ορισμένους εκδότες, και την ανάγκη του καθορισμού της τιμής του βιβλίου με βάση θεμιτό έκδοτικό κέρδος και λογικό ποσοστό διάθεσης του πλασιέ. Προς την κατεύθυνση αυτή ήρθε σε συζήτηση με ορισμένους εκδότες που, δυστυχώς, δεν έκαρποφόρησαν.

Η «Κυψέλη» στα τέσσερα χρόνια της ύπαρξέως της κατέβαλε κάθε προσπάθεια στην έκδοση καλού και όσο το δυνατόν φθηνού βιβλίου δικού μας και ξένου, πράγμα που δεν μπορεί να το άμφισβητήσει κανείς. Γι' αυτό για ένα διάστημα έμεινε έξω των αλλαγών βιβλίων έκδόσεως της με βιβλία άλλων έκδοτικών οίκων, γιατί ή αλλαγή φθηνού με ακριβό βιβλίο είναι σοβαρώτατος κίνδυνος για την καλή έμπορική μεταχείριση του ανταλασσόμενου φθηνού βιβλίου.

Το συνεταιρισμό μας όπως είναι γνωστό, συγκροτούν επαγγελματίες πλασιέ που διαθέτουν όπως και οι άλλοι συνάδελφοί μας των άλλων έκδοτικών οίκων όλα τα βιβλία με το σύστημα των δόσεων. Με τη δουλειά μας, αγωνιζόμενοι σκληρά απ' το πρωί ίσαμε το βράδυ, φορτωμένοι με την τσάντα, μπάσαμε το καλό βιβλίο σ' όλους τους χώρους που ζούν και εργάζονται οι άνθρωποι. Αν ρωτήσετε τώρα ποιά είναι ή κατάσταση μας σήμερα, απαντούμε πώς τσακισθήκαμε απ' τους δρόμους. Όταν άρρωστήσουμε δεν μπορούμε ν' ανταποκριθούμε στις υποχρεώσεις μας. Χωρίς καμιά ασφάλιση — καταλαβαίνετε ποιά τύχη μάς περιμένει.

Έτσι συμβάλαμε κι έμεις σημαντικά στην αύξηση της κυκλοφορίας του βιβλίου. Έν τούτοις παρ' όλη την αύξηση του αναγνωστικού κοινού και συνεπώς του τιράζ των βιβλίων, τα τελευταία χρόνια, αντί αυτό να βοηθήσει στην πτώση της τιμής του βιβλίου δεν έστάθη ίκανός παράγων άποτροπής μιάς συνεχούς άνόδου των τιμών ορισμένων βιβλίων.

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, κι έμεις πώς τον τελευταίο ιδιαίτερα χρόνο, ή βιβλιαγορά περνάει μια σοβαρή κρίση που τα κύρια χαρακτηριστικά της, κατά τη γνώμη μας, είναι τα ακόλουθα:

1) Η τακτική της παράλογης αύξήσεως της τιμής πώλησεως του βιβλίου που εφαρμόζουν ορισμένοι εκδότες, πέραν του ποσοστού που χορηγούν στον

Τελειώνοντας θα τονίσω ακόμα μια φορά πώς στο έπάγγελμα του βιβλιοπώλου - εκδότη — πρέπει κυριότατα να επικρατήσουν άλλες αντιλήψεις κι άλλα — πνευματικότερα — κριτήρια. Μονάχα τότε το Έλληνικό βιβλίο θα δεί πάλι ήμέρες καλές που θα φέρουν μια νέα πνευματική και πολιτιστική άνθηση.

π λ α σ ι έ, είναι μια τάση που οι έν λόγω εκδότες προσπαθούν να τη δικαιολογήσουν με το ποσοστό που δίνουν στον πλασιέ. Οι κύριοι αυτοί μοναδικοί καρπωτές του έκδοτικού κέρδους άνίκανοι όμως να δημιουργήσουν προϋποθέσεις πτώσεως του κόστους του βιβλίου μέσω αύξημένης τιράζ, υποχρεώθηκαν να χρησιμοποιήσουν το θεσμό του πλασιέ του βιβλίου, ρίχνοντας μάλιστα σ' αυτόν όλους τους κινδύνους από έπισφαλείς χρεώστες. Αντί όμως να άμείψουν τον πλασιέ, μοιράζοντας το δικό τους κέρδος, με τη μέθοδο της συνεχούς αύξήσεως των τιμών επιδιώκουν να πληρώνει το αναγνωστικό κοινό τον πλασιέ, οι ίδιοι δε να αύξήσουν τα κέρδη τους από την ευρύτερη κυκλοφορία των βιβλίων τους. Φυσικά ο πλασιέ τους χρησιμεύει και για κάτι άλλο: να του ρίχνουν την ευθύνη για την αύξημένη τιμή του βιβλίου, προσπαθώντας να κρύψουν τα δικά τους κέρδη.

2) Δεδομένου ότι στις σημερινές συνθήκες, είναι νόμος της βιβλιαγοράς ή κυκλοφορία του βιβλίου μέσω αλλαγών βιβλίων ενός έκδοτικού οίκου με βιβλία άλλου έκδοτικού οίκου, έχουμε σαν αποτέλεσμα και λογικοί ακόμα εκδότες να βρίσκονται μπροστά στο δίλημμα ή να στοκάρουν το βιβλίο τους με κίνδυνο να κλείσουν ή ν' αύξήσουν την τιμή του και να προχωρήσουν στις ανταλλαγές ώστε να μην πέσει στη βιβλιαγορά το βιβλίο τους με έξουθενωτική τιμή.

και 3) Έπειδή ή πέτρα του σκανδάλη για τους εκδότες αυτούς είναι το «μεγάλο» ποσοστό του πλασιέ πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ότι ο μεγάλος όγκος των βιβλίων που διαθέτουμε σαν πλασιέ, πέραν των βιβλίων της «Κυψέλης», βλίστα πολλών έκδοτικών οίκων τα διαθέτουμε με δόσεις και ποσοστό 15 - 20 - 25% τοίς μετρητοίς, και πάντοτε σύμφωνα με τους έπίσημους καταλόγους δίχως καμιά έπιβάρυνση. Φαντασθείτε τώρα τί γίνεται με τις διαρροές που έχουμε, τα έξοδα κίνησης, έπιστροφές, τις απώλειες απ' τα παθητικά των δόσεων και θα ιδείτε τότε που πάει το ποσοστό μας. Όσο για το ακριβό βιβλίο με τις κυμαινόμενες τιμές, οι επαγγελματίες πλασιέ του Συνεταιρισμού μας προειδοποιούν τους πελάτες για την τύχη του, άποφύγοντας να το πλάσσουν, διότι γνωρίζουν ότι θα έκτεθούν.

Το συμπέρασμα για την κατάσταση αυτή στη βιβλιαγορά είναι ότι κλονίζεται ή έμπιστοσύνη του αναγνωστικού κοινού έξ αι-

τίας της άναρχίας των τιμών πώλησεως ορισμένων βιβλίων, πράγμα που, αν δεν αντιμετωπισθεί έγκαιρα, θα έχει όλέθριες συνέπειες για τους δυο βασικούς παράγοντες της κίνησης του βιβλίου: Έκδοτή - Πλασιέ.

Έδώ θα πρέπει ν' άνοίξουμε μια παρένθεση για να δώσουμε ορισμένες εξηγήσεις σε ότι μάς άφορά διαβάζοντας τις άπαντήσεις που έδωσαν ορισμένοι παράγοντες του βιβλίου στα έρωτήματα της Ε.Τ. που δημοσιεύτηκαν στο προηγούμενο τεύχος της:

α) Είπώθηκε ότι τα όγκώδη βιβλία τα έπέβαλαν στην αγορά οι πλασιέ. Αυτό, αν συνέβαινε, θα σήμαινε υποτίμηση της νοημοσύνης του αναγνωστικού κοινού. Οι πλασιέ διαθέτουν τόσο το όγκώδες (έγκυκλοπαίδειες, λεξικά κλπ.), όσο και το μικρό βιβλίο.

Νομίζουμε όμως ότι οι πλασιέ δεν ευθύνονται για τις ταχυδαχτυλουργίες ορισμένων εκδότην που στην κυριολεξία πουλούν βιβλία - τυπωμένο χαρτί και τα κοστολογούν έτσι ώστε να έχουν, πέραν του ποσοστού που δίνουν στον πλασιέ, έκδοτικό κέρδος 150 - 200%. Έδώ πρέπει να πούμε ότι οι εκδότες αυτές είναι κατά πρότίμηση μεταφράσεις ξένων βιβλίων χωρίς συγγραφικά δικαιώματα και έπικράτησαν στην βιβλιαγορά σε βάρος του ελληνικού λογοτεχνικού βιβλίου.

6) Όλοι συμφωνούν, στις άπαντήσεις που έδωσαν, πώς στις σημερινές συνθήκες με τα άθλια οικονομικά των εργαζόμενων τάξεων ή άπορρόφηση του βιβλίου σε μεγάλη κλίμακα δεν μπορεί να γίνει δίχως τον παράγοντα - έκδοτικό - πλασιέ και τη φθηνή τιμή του βιβλίου. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την άποψη που υπεστήριξαν ορισμένοι ότι σήμερα ο πλασιέ και ο μικρός εκδοτής έγιναν τροχοπέδη στην πάρα πέρα ανάπτυξη της κίνησης του βιβλίου. Το πρόβλημα κέρδους συν λογικό ποσογικό ποσό έκδοτικού κέρδους συν λογικό ποσοστό πλασιέ, αυτά τα δύο θα μάς οδηγήσουν άσφαλώς στο φθηνό βιβλίο. Κλείνουμε την παρένθεση.

Η «Κυψέλη» όπως είπαμε στην αρχή έπέσχε από καιρό τη βασική αίτια που όδηγησε στη σημερινή κρίση της βιβλιαγοράς και στο γιατί χάρις στη διπλή της φύση: έκδοτης και παράλληλα πλασιέ δέχτηκε από πρώτο χέρι την αντίδραση του αναγνωστικού κοινού για τα βιβλία με τις αλόγιστες τιμές και έχει τώρα πλήρη συνείδηση της ανάγκης να συμβάλει μαζί με όσους εκδότες πονούν το βιβλίο και συμφωνούν μαζί της στην έξυγανση της βιβλιαγοράς με την προσφορά φθηνού και καλού βιβλίου. Σαν συμβολή στη λύση του προβλήματος αυτού κάνει τις έξής προτάσεις σ' όλους τους εκδότες που θα συμφωνήσουν μαζί της για φθηνό και καλό βιβλίο:

1) Το πρόβλημα να μελετηθεί από έκπρους όσους εκδότες και του σωματείου των πλασιέ —κατ' αρχήν. Να συμφωνήσουν στον καθορισμό λογικού ποσοστού έκδοτικού κέρδους με βάση το τυπογραφικό, για τα βιβλία που έχουν συγγραφικά δικαιώματα καθώς και για τα χωρίς συγγραφικά δικαιώματα βιβλία. Να συμφωνήσουν επίσης στον καθορισμό λογικού ποσοστού για τον πλασιέ. Με βάση αυτά τα δυο στοιχεία να συγκροτείται ή όνομαστική αξία του βιβλίου.

2) Οι εκδότες που θα συμφωνήσουν, ν' αναλάβουν την υποχρέωση να μην κάνουν ανταλλαγές με βιβλία άλλων εκδότην που έχουν υπέρογκες τιμές. Οι πλασιέ έπίσης ν' αναλάβουν την υποχρέωση να μην τα πλάσσουν και να ξεσκεπάσουν τους εκδότες που συνεχίζουν να πουλουν βιβλία με υπέρογκες τιμές.

3) Οι εκδότες που θα συμφωνήσουν να προδούν σε κοινή ανακοίνωση στις Έφημερίδες και τον τύπο αναγγέλοντας τη συμφωνία τους για φθηνό βιβλίο και να καλούν το αναγνωστικό κοινό να βοηθήσει την προσπάθειά τους.

4) Το σωματείο των Πλασιέ ν' αναλάβει την υποχρέωση να κυκλοφορεί τον κοινό κατάλογο με τις τιμές του φθηνού βιβλίου. Οι έφημερίδες και ο τύπος να ενισχύσουν την προσπάθεια εκδότην και πλασιέ για το φθηνό βιβλίο.

5) Έν συνεχεία να κληθούν και οι άλλοι παράγοντες του βιβλίου (λογοτεχνικά σωματεία, συγγραφείς, χαρτέμποροι, βιβλιοδέτες, τυπογράφοι, μεταφραστές, διορθωτές), για τη γενικότερη αντιμετώπιση του προβλήματος του φθηνού βιβλίου.

6). Έκδόσεις, λογοτεχνικά σωματεία μαζί με όλους τους παράγοντες του βιβλίου να διεκδικήσουν από το Κράτος, να φτηνίσει το χαρτί που έχει καταντήσει είδος πολυτελείας. Άτέλεια χαρτου για τα βιβλία των Έλλήνων συγγραφέων, αγορά βιβλίων από το Κράτος για τις βιβλιοθήκες, μείωση του συντελεστού φορολογίας των έκδοτικών επιχειρήσεων κλπ.

7) Παράλληλα προς την Κοινή αντιμετώπιση του προβλήματος φθηνού βιβλίου με τη συνεννόηση των εκδότην, ενδιαφέρουσα είναι ή πρόταση ίδρύσεως ενός Όργανισμού ή Α.Ε. με σκοπό την έκδοση φθηνού βιβλίου.

και 8) Η «Κυψέλη» δηλώνει ότι ανεξαρτήτως της έκδόσεως των συνεννοήσεων με τους άλλους εκδότες για το φθηνό βιβλίο, θα προχωρήσει έστω και μόνη της στην εφαρμογή της πολιτικής του φθηνού βιβλίου στις μελλοντικές της εκδόσεις. Η θετική άποδοχή αυτής της άποφάσεώς της από το αναγνωστικό κοινό θα είναι ή καλύτερη άπόδειξη ότι πραγματικά ή κρίση του βιβλίου είναι κρίση ύψηλης τιμής.

Προσοχή!

ΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΗΣ "ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΕΩΣ ΤΕΧΝΗΣ", ΜΕΤΕΦΕΡΘΗΚΑΝ

ΣΤΗΝ ΟΔΟ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΡ. 74 3ος ΟΡΟΦΟΣ ΤΗΛ. 623 - 404

Τὰ ἐρωτήματα πρὸς τοὺς πλασιέ.

- 1.— Τὸ βιβλίο, κατὰ τὴ γνώμη σας, περνάει κρίση σήμερα; Ποιὲς οἱ αἰτίες τῆς κρίσης;
- 2.— Πῶς βλέπετε τὸ πρόβλημα τῆς δουλειᾶς σας καὶ τί νομίζετε πὼς μπορεῖ νὰ γίνη γιὰ νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὸ σημερινὸ ἀδιέξοδο τοῦ βιβλίου - ἐπίπλου;
- 3.— Εἶναι γνωστὸ πὼς ἡ ἐπαφὴ τοῦ πλασιέ μετὰ τὸν πελάτη δίνει στὸν πρῶτο τὴν δυνατότητα νὰ ἐπηρεάζει τὴν διάθεσιν τοῦ βιβλίου. Πῶς ἀσχετῶνται αὐτὸ τὸ ὑπεύθυνο λειτουργήμα;
- 4.— Διατυπώνονται παράπονα πὼς ὁ πλασιέ ἔχει μεγάλο μέρος τῆς εὐθύνης γιὰ τὴν ἀνώμαλη κατάσταση τοῦ ὑπάρχει στὴν ἀγορὰ τοῦ βιβλίου, καὶ συγκεκριμένα πὼς δὲ διαθέτει τὰ μικρὰ καὶ φθηνὰ βιβλία, γιὰτὶ δὲν τὸν συμφέρει. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ λυθεῖ τὸ ζήτημα ὥστε νὰ μὴν ἀποκλεισθεῖ ἀπὸ τὴν ἀγορὰ τὸ μικρὸ καὶ φθηνὸ βιβλίο;
- 5.— Βρίσκετε σωστὸ βιβλία μικρά, ποὺ κυκλοφόρησαν παλιότερα σὲ φτηνὲς τιμές, νὰ ἀνατυπῶνται τώρα σὲ σχῆμα καὶ ὄγκο τέτοιο, ὥστε νὰ παρέχουν ἀπατηλὲς ἐντυπώσεις τοῦ κόστους τοῦ καὶ νὰ πουλιῶνται σὲ ὑπερογκή τιμή; Τιμὰ ἐπίσης τοὺς παράγοντες τοῦ βιβλίου ἢ συγκέντρωση σὲ ἕνα τόμο βιβλίων τοῦ καροτσιῶ καὶ ἡ διάθεσίν τους σ' ἀστρονομικὰς τιμές;
- 6.— Ἀναγνωρίζετε πὼς τὸ μεγάλο θῦμα, σὲ τελευταῖα ἀνάλυση, εἶναι τὸ κοινὸ μετὰ τὴν ἀγάπην ποὺ δείχνει στὸ βιβλίο;

Τὸ Δ. Σ. τοῦ Σωματείου Πλασιέ «ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΟΜΟΣ: Ὅρισμένοι ἐκδότες ἔβαλαν τὸ βιβλίο σὲ στραβὸ δρόμο.

Στὴν ἀπάντησή μας θὰ σταθοῦμε σὲ ὁσμένα βασικὰ αἰτία, ποὺ κατὰ τὴ γνώμη μας, φέρανε στὴν σημερινή κατάσταση τὴν ἀγορὰ τοῦ βιβλίου.

Βέβαια τὸ βιβλίο δὲν μπορούσε νὰ ξεφύγει, σὰν ἐμπόρευμα, τὴν τύχη τῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων μετὰ τὴν σημερινή οικονομική κρίση ποὺ περνάει ὁ τόπος μας.

Γιὰ νὰ ξεπεράσουν αὐτὴ τὴν κρίση ὁρισμένοι ἐκδότες ἔβαλαν τὸ βιβλίο σ' ἕνα στραβὸ δρόμο: Ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση, χοντρὸ χαρτί, ἀραιὸ τύπωμα δηλ. μπούγινο, ἐπομένως εὐκόλο τὸ ξεγέλασμα, ἡ ληστεία, ἂν θέλετε, τοῦ πελάτη μετὰ τὴν τιμολόγησή του 400 - 500% πάνω ἀπὸ τὸ κόστος. Καὶ ἂν δὲν πιάσει τὸ κόλπο δηλ. τὸ ξεγέλασμα τοῦ πελάτη στὸν ἴσιο δρόμο ἔχουμε καὶ τὸ μονοπάτι, τὸ δῆθεν σκότωμα (τί σκότωμα;) τοῦ βιβλίου κάτω τοῦ 50 - 70% τῆς πλάσματικῆς τιμῆς. Πάλι δηλ. κέρδος 50 - 100% πάνω ἀπ' τὸ κόστος.

Ἡ αἰτία τῆς κρίσης τῆς ἀγορᾶς τοῦ βιβλίου δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ «ἀπληστία» τῶν πλασιέ, ὅπως λένε, μὰ ἡ ἀπληστία γιὰ ὑπερκέρδος ὁρισμένων ἐκδοτῶν, ποὺ μετὰ τὴν ἀλλοπρόσκληση πολιτικὴ τους στὴν τιμολόγηση τῶν βιβλίων φέρανε τὸν γνωστὸ σάλο στὴν ἀγορὰ.

Συμβαίνει π.χ. τὸ ἴδιο βιβλίο νὰ βγαίνει ἀπὸ δύο διαφορετικοὺς ἐκδότες μετὰ δύο τελείως διαφορετικὰς τιμές, οὔτε καν κοντινές.

Τί φταίνει οἱ πλασιέ γιὰ ὅλα αὐτά; Ἡ «ἀπληστία» μας ἀπαντοῦν ὁρισμένοι ἐκδότες γιὰ μεγάλα ποσοστά. Μήπως ὅμως δὲν εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ πλασιέ δουλεύουν μετὰ 10 - 25% τὰ βιβλία τῶν ἐκδοτικῶν οἰκῶν Κολλάρου, Σαλίβερου, Δίφρου, Γκοβόστη, κλπ. ποὺ τὰ ἀγοράζουν μετρητοῖς καὶ τὰ πουλοῦν μετὰ δόσεις χωρὶς καμιά ἐπιβάρυνση;

Μήπως δὲν εἶναι γνωστὸ ὅτι δουλεύουν μετὰ 30% τὸ καλὸ βιβλίο καὶ 70% τὸ μὴ ἐμπορικὸ βιβλίο τῶν νέων ἐκδοτικῶν οἰκῶν; (Βιβλιοεκδοτική, ΕΠΕ, Μελίσσα, Κέδρος κλπ.). Ποιὸς πλασιέ διαθέτει μαζεμένα λεφτὰ γιὰ νὰ ἐπωφεληθεῖ τοῦ σκοταύματος; Ποιοὶ εἶναι λοιπὸν

οἱ ζημιωμένοι; Μήπως εἶναι οἱ ἐκδότες; Ἀσφαλῶς ὄχι. Ζημιωμένοι εἶναι τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ καὶ οἱ πλασιέ. Τὸ κοινὸ, ποὺ ἀγοράζει ἀκριβὰ, καὶ ληστεύεται καὶ οἱ πλασιέ ποὺ κινδυνεύουν νὰ χάσουν τὸ ψωμί τους καὶ τὸ κυριώτερο ἐκτίθενται ἠθικά. Γιατὶ ὅταν ὁ πελάτης ποὺ ἀγόρασε ἕνα βιβλίο ἀπὸ τὸν πλασιέ τὸ βρεῖ μισοτιμῆς στὰ βιβλιοπωλεῖα - νεκροταφεῖα, δημιουργήματα ὁρισμένων ἐκδοτῶν, δὲν τὰ βάζει μετὰ τὸν ἐκδότη, τὰ βάζει μετὰ τὸ φτωχὸ βιοπαλαιστὴ, τὸν πλασιέ.

Βέβαια μετὰ τοὺς ἐκδότες δὲν εἴμαστε ἀντίδικοι. Ὅλοι μας καὶ οἱ ἐκδότες καὶ οἱ πλασιέ εἴμαστε ἕνας κρίκος στὴν αλυσίδα τῶν ἐργατῶν τοῦ βιβλίου. Ἀρκεῖ νὰ καταλάβουμε ὅτι ἡ σημερινή κρίση θὰ ξεπεραστεῖ ὅταν προσφέρουμε ΦΘΗΝΟ καὶ ΚΑΛΟ βιβλίο, π ρ ο σ ι τ ὸ σ τ ι ς τ σ έ π ε ς τοῦ πλατιοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ.

Οἱ ἐκδότες λένε: Δὲν μπορούμε νὰ φθηνώσουμε τὸ βιβλίο γιὰτὶ ζητοῦν μεγάλα ποσοστά οἱ πλασιέ. Ἐμεῖς τοὺς ἀπαντοῦμε: Εἴμαστε διατεθειμένοι νὰ περιοριστοῦμε στὸ ἐλάχιστο λογικὸ ποσοστὸ (λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὴν κοπιαστικὴν δουλειά μας, τὶς μακροπρόθεσμες πιστώσεις ποὺ κάνουμε καὶ τὰ λεφτὰ ποὺ χάνουμε ἀπὸ κακοὺς πελάτες). Εἶναι διατεθειμένοι οἱ ἐκδότες νὰ παραιτηθοῦν τοῦ ὑπερκέρδους; Ἄν ναι, τότε νὰ συνέλθουν σὲ μιὰ σύσκεψη (καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ ἐπίσημη πρότασή μας) ἐκδότες καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν πλασιέ καὶ νὰ καθορίσουν τὶς τιμὲς τῶν βιβλίων βάσει τοῦ κόστους κατὰ τυπογραφικὸ, (λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν συγγραφικὰ δικαιώματα, σχῆμα, κλπ.), ἕνα λογικὸ κέρδος τοῦ ἐκδοτῆ καὶ ἕνα λογικὸ κέρδος τοῦ πλασιέ.

Εἰπώθηκε ὅτι ὁ θεσμὸς τοῦ πλασιέ ἔγινε τροχοπέδη στὴν διάδοσιν τοῦ βιβλίου. Σ' αὐτοὺς ἀπαντοῦμε: Ὁ πλασιέ ποὺ ἀνεβοκατεβαίνει τὶς σκάλες τῶν πολυκατοικιῶν ἀπὸ τὸ πρῶτο ὡς τὸ βράδυ, ποὺ πῆγε τὸ βιβλίο καὶ στὴν πιὸ ἀπομακρυσμένη γωνιά τῆς Ἑλλάδας, ποὺ τὸ πουλάει ὄχι μόνο στὰ γραφεῖα, μὰ σ' ἐργο-

στάσια, ἐργαστήρια παντοῦ, σὲ κόσμον ποὺ πρὶν δὲν ἀγόραζε βιβλίο, δὲν εἶναι τροχοπέδη στὴν διάδοσιν τοῦ βιβλίου τουλάχιστον. Ὅσο θὰ ἐπικρατεῖ αὐτὴ ἡ οικονομικὴ κατάσταση στὴν Ἑλλάδα, θὰ παίζει τεράστιο ρόλο στὴν πλατεία τοῦ κυκλοφορίας.

Ὑπάρχει ἀκόμα καὶ τὸ γνωστὸ ἀντιπνευματικὸ κλίμα.

Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἐμεῖς ἀποφεύγουμε νὰ πουλήσουμε «καρροτσέρικα» βιβλία, ποὺ καὶ ἂν τὰ πουλήσουμε, κάνουμε ἐκπτώσιν 20 - 30%.

Ἐπειτα ὁ πλασιέ σήμερα μετὰ τὸ αὐξημένο ποσοστὸ, κερδίζει λιγότερο ἀπ' ὅ,τι τὸ 1953 - 57, ὅταν κυκλοφοροῦσαν μικρὰ καὶ φθηνὰ βιβλία καὶ ἔπαιρνε μικρὸ ποσοστὸ. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους οἱ πλασιέ νοιάζονται ἀληθινὰ ν' ἀλλάξουν ἡ σημερινή κατάσταση. Καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὅπως διαμορφώθηκαν τὰ πράγματα ἀδικήθηκε τὸ καλὸ μορφωτικὸ καὶ τὸ λογοτεχνικὸ βιβλίο, ἀποτελεῖ ἕνα παραπάνω λόγο νὰ παρθεῖν ἀμέσως μέτρα.

Τὸ Σωματεῖο Πλασιέ: «Διονύσιος Σολωμός».

Τὰ ἐρωτήματα πρὸς τοὺς τυπογράφους

- 1.— Εἶναι γεγονός ὅτι ὁ μεγάλος ἀνταγωνισμὸς ἔχει κατεβάσει στὰ ἔσχατα περιθώρια τὸ τεχνικὸ μέρος τοῦ βιβλίου. Τί μπορεῖ νὰ γίνη ὥστε νὰ βελτιωθεῖ ἡ τεχνικὴ του καὶ νὰ ἀμειψθεῖ καλύτερα ἡ δουλειά σας;
- 2.— Πῶς μπορεῖτε νὰ συμβάλετε στὴν παραγωγή καὶ τὴν κυκλοφορία ἐπιμελημένου καὶ φθηνοῦ βιβλίου; Γιατὶ τὰ περιθώρια σίγουρα ὑπάρχουν.

Οἱ κ. κ. Φ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ - Κ. ΜΙΧΑΛΑΣ: Ὁ τυπογράφος εἶναι ὁ ὀλιγότερο ὑπεύθυνος.

Τὸ σημερινὸ χαμηλὸ, γενικὰ, ἀπὸ τεχνικῆς πλευρᾶς ἐπίπεδο τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου εἶναι φυσικὴ συνέπεια τοῦ μεγάλου ἀνταγωνισμοῦ μετὰ τῶν τυπογραφειῶν. Ἡ εὐθύνη, ὅμως, γιὰ τὰς τῶν τυπογραφειῶν αὐτὴ δὲν βαρύνει ἀποκλειστικὰ τὴν κατάσταση αὐτὴ δὲν βαρύνει ἀποκλειστικὰ τοὺς τυπογράφους. Ὁ τυπογράφος εἶναι ὁ ὀλιγότερος ὑπεύθυνος. Κυρίως ὑπαίτιοι εἶναι οἱ λιγώτεροι ὑπεύθυνοι, οἱ ἐκδότες, τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ, συγγραφεῖς, οἱ ἐκδότες, τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ, οἱ διάφοροι ὁργανισμοί, οἱ τράπεζες, τὸ κράτος κλπ., οἱ ὅποιοι, κατὰ κανόνα, δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἀντιληφθοῦν τὴν διαφορὰ μετὰ τὸν ἐνὸς καλοτυπωμένου καὶ ἐνὸς κακότεχνοῦ βιβλίου ἢ ἐντύπου, ἐνδιαφέρονται δὲ μόνο γιὰ τὴ χαμηλὴ τιμή. Τὸ καλοτυπωμένο ὅμως βιβλίο δὲν μπορεῖ νὰ βγεῖ παρὰ ἀπὸ ἕνα συγκροτημένον τυπογραφεῖο, ποὺ, ἐκτὸς ἀπὸ ὅλα τὰ ἀπαραίτητα σύγχρονα μέσα, διαθέτει μαζί, μετὰ τὴν σχετικὴ πείρα καὶ τὸ κατάλληλον τεχνικὸ προσωπικὸ. Δὲν εἶναι δυνατόν μιὰ καλὴ ἐργασία νὰ ἐκτελεσθεῖ σὲ τυπογραφεῖο ποὺ διαθέτει μόνον ἐλάχιστες στοιχειώδεις, εἶναι δὲ ὑποχρεωμένο νὰ μεταφέρει τὶς στοιχειώδεις σελίδες ἢ ἄλλες φόρμες τοῦ σὲ ξένο τυπογραφεῖο, ὅπου ἡ ἐκτύπωση γίνεται ὅπως - ὅπως. Ἀς σημειωθεῖ ὅτι στὸν τόπον μας, ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι γίνοιτο ἄλλου, δὲν ὑπάρχουν ἐπαγγελματικὲς νεταὶ ἀπὸ πρακτικὴν μόνον μόρφωσιν.

Γιὰ νὰ βελτιωθεῖ ἡ τεχνικὴ τοῦ βιβλίου, καὶ γενικὰ κάθε ἐντύπου, καὶ γιὰ νὰ ἀποκτήσουν ἐπιμελημένο καὶ φθηνὸ βιβλίο — ἀνεξάρτη-

τα ἀπὸ τὸν μόνιμον μετὰ τῶν τυπογραφῶν ἀθέμιτον συναγωνισμὸν — θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκλείψουν ἢ, τουλάχιστον, νὰ περιορισθοῦν οἱ δυσκολίες ποὺ προέρχονται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐνδιαφερομένους γιὰ μιὰ φροντισμένη καὶ σχετικὰ προσιτὴ στὸ πᾶν κοινὸ ἐκδόσιν. Τὶς ἀναφέρουμε μετὰ κάθε δυνατὴ συντομία:

Οἱ συγγραφεῖς καὶ οἱ ἐκδότες τυπώνουν κατὰ κανόνα τὰ βιβλία τῶν ὀλίγων πρὸ τῶν Χριστουγέννων, τοῦ Πάσχα ἢ τῆς ἀρχῆς τοῦ σχολικοῦ ἔτους βιαστικὰ καὶ μετὰ ὑπερωρίες, μετὰ τὶς δυσμενεῖς συντεταγμένες στὴν ποιότητα καὶ στὸ κόστος τοῦ βιβλίου, δημιουργώντας ἔτσι καὶ τὴν εὐκαιρίαν γιὰ τὴν ἐκδήλωση προετοιμαζομένων τυχόν ἀπεργιών. Τὰ κείμενά τῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, δὲν εἶναι καὶ τὰ ὀριστικά, ἐπιφέρουν δὲ οἱ ἴδιοι ἢ οἱ διορθωταὶ τῶν μετὰ τὴν στοιχειοθέτησιν σημαντικὰς — ἀλλὰ δαπανηρὰς — προσθήκας καὶ μεταβολὰς στὰ τυπογραφικὰ δοκίμια, ἰδίως ὅταν πρόκειται γιὰ λογοτεχνικὰ βιβλία λόγῳ τῆς διγλωσσίας καὶ τῆς ἀκολουθουμένης ἀπὸ κάθε συγγραφέα ἢ διορθωτῆ διαφορετικῆς ὀρθογραφίας!

Τὸ ἐγγύριο δασμοβίωτο χαρτί, ποὺ χρησιμοποιοῦται, ἐπειδὴ ποιοτικὰ εἶναι ἀκατάλληλον γιὰ τὴν ἐκτύπωση βιβλίων (διαφανές, ἀνομοιόμορφο καὶ, γενικὰ, ἐλαττωματικόν), στοιχίζει ἕως 50% ἀκριβότερα ἀπὸ τὸ εὐρωπαϊκόν, τὸ κατάλληλον γιὰ τὴν ἴδια ἐργασία, γιὰτὶ παρίσταται ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιηθεῖ χαρτὶ κατὰ πολὺ βαρύτερον — καὶ φυσικὰ ἀκριβότερον — γιὰ νὰ περιορισθοῦν κάπως τὰ μειονεκτήματα

και οι δυσκολίες που παρουσιάζει ακόμα και στην ποσοτική απόδοση των πιστηρίων. Με τη χρησιμοποίηση χαρτιού ευρωπαϊκού θα έβελτιούτο αισθητά η τεχνική του βιβλίου και γενικά του εντύπου.

Στη χαμηλή στάθμη του κάθε λογής εντύπου συντελούν και οι μειοδοσίες των διαφόρων τραπεζών, κρατικών ή μη οργανισμών, Ο.Ε. Σ.Β. κλπ., όπου κατ' αρχήν προτιμάται ο φθηνότερος τυπογράφος, χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψη η ποιότητα της εργασίας και έτσι υποδοχθείται και αναγνωρίζεται ο αθέμιτος συναγωνισμός.

Θα έπρεπε, όμως, να εξετασθεί μήπως το βιβλίο θα μπορούσε να είναι ποιοτικά καλύτερο και να πωλείται φθηνότερα εάν τα ποσοστά των διαφόρων πλασιέ, που κατά την όμολογία των αρμοδίων φθάνουν τα 70% (!) της λιανικής πωλήσεως, περιορίζοντο σε λογικά όρια; γιατί δεν είναι δυνατόν τα 30% που απομένουν να καλύψουν τα δικαιώματα του συγγραφέως, τα έξοδα και το κέρδος του εκδότη και την τυπογραφική δαπάνη για την έκδοση ενός... επιμελημένου βιβλίου.

Ανεξάρτητα, όμως, από τους ανωτέρω λό-

γους, για τους οποίους, όπως είδαμε, ο ολιγώτερον υπεύθυνος είναι ο τυπογράφος, νομίζουμε ότι κάποιαν ήθικη ευθύνη, για την κατάσταση του ελληνικού βιβλίου, φέρουν και οι κριτικοί των λογοτεχνικών περιοδικών και των εφημερίδων, οι οποίοι σπανιότατα, σάκκας παρουσιάζεται η περίπτωση ενός καλοτυπωμένου βιβλίου, αναφέρουν και τον τυπογράφο, ο οποίος έμochθησε γι' αυτό. Εάν αυτό γινότανε, ο τυπογράφος θα είχε μια ήθικη τουλάχιστον ικανοποίηση, θα έδημιουργείτο δε έτσι μια άμιλλα μεταξύ των συναδέλφων του, με όλα τα αγαθά αποτελέσματα για την καλή εμφάνιση και το κόστος του ελληνικού βιβλίου.

Σχετικά με την κατάσταση της 'Ελληνικής Τυπογραφίας έχει δημοσιευθεί πρό έτών στο περιοδικό «Ζυγός» (Αύγουστος — Σεπτέμβριος 1957) ένα έμπεριστατωμένο άρθρο του κ. Ι. Μ. Σκαζίκη όπου με την αναγνωρισμένη πείρα και παρατηρητικότητα του ειδικού και του πνευματικού ανθρώπου εξετάζονται οι ελλείψεις και τα μειονεκτήματα της τυπογραφίας μας και γίνονται χρησιμώτατες υποδείξεις προς τους ασχολούμενους με την έκδοση και κυκλοφορία του ελληνικού βιβλίου.

Ο κ. Β. ΚΟΝΤΟΣ: Να δημιουργηθούν γραφεία επιμελείας εκδόσεων.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι κατά τα τελευταία χρόνια η στάθμη της ποιότητας του βιβλίου, από την τεχνική άποψη, έχει φτάσει σε ανησυχητικό σημείο, εν αντιθέσει με την καταπληκτική βελτίωση των τεχνικών μέσων που διαθέτουμε σήμερα. Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι τις περισσότερες φορές η πρωτοβουλία μιας έκδοσης αναλαμβάνεται από ανθρώπους τελείως ξένους προς το βιβλίο, αποβλέποντες μόνο και μόνο εις το έμπορικόν κέρδος και αδιαφορούντες δια την καλήν ποιότητα και την άρτιαν εμφάνισίν του. Είς αυτό συντείνουν όλοι οι παράγοντες μιας έκδοσης (εκδότης, μεταφραστής, καλλιτέχνης, τυπογράφοι, τσιγογράφοι, λιθογράφοι) που λειτουργούν πρόχειρα και βεδιασμένα, από την πίεσιν οικονομικών λόγων.

Κατά την γνώμη μου, υπάρχει δυνατότης εμφάνισης βιβλίων, όπως έπίσης και περιοδικών άρτίων από πάσης πλευράς και ευθύνων, έφ' όσον αϊ εκδόσεις ήθελον ανατεθεί εις ένα ειδικόν γραφείον παρόμοιον με πολλά που λειτουργούν εις διαφόρους χώρας του έξωτερικού. Τα γραφεία αυτά διαθέτουν ειδικόν έπιτελείον από ανθρώπους των γραμμάτων και των

γραφικών τεχνών (διορθωτάς, μεταφραστάς, έπιμελητάς εκδόσεων, καλλιτέχνας, ειδικούς περι τα τεχνικά ζητήματα και το χαρτί κλπ.). Ούτοι αναλαμβάνοντες την έκδοσιν, έπεξεργάζονται τα χειρόγραφα ώστε να είναι καθαρά και χωρίς λάθη, καθορίζουν το σχήμα της σελίδος, το είδος του χαρτιού, το είδος των στοιχείων, τον τρόπο στοιχειοθεσίας (λινοτυπία, μονοτυπία, κάσσα) και έκτυπώσεως (τυπογραφείου, λιθογραφείου κ.ο.κ.) και ό,τι άλλο τυχόν προκύπτει ώστε η έκδοσις να έχει τέλεια και άψογον εμφάνισιν. Τα γραφεία αυτά συμβάλλονται με άρτίως συγκροτημένους τυπογραφικούς και λιθογραφικούς οργανισμούς, εις τους οποίους αναθέτουν την εκτέλεσιν της εργασίας, πάντοτε υπό την καθοδήγησιν και έπίβλεψιν του ειδικού του γραφείου. Η συγκέντρωσις της εργασίας εις τα γραφεία αυτά έπιτρέπει να παράγονται καλαίσθητα βιβλία και με μικρότερο κόστος. Εάν έδημιουργούντο τέτοια γραφεία και εις την χώραν μας, τότε θα έδημιουργούντο και αϊ δυνατότητες δια να κυκλοφορούν βιβλία και περιοδικά άψογα από τεχνικής πλευράς.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΑΝ ΟΙ ΤΟΜΟΙ Η', Θ' — Ι', ΙΑ' — ΙΒ' ΚΑΙ ΠΩΛΟΥΝΤΑΙ ΣΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΜΑΣ

*

ΔΙΑΔΙΔΕΤΕ ΤΗΝ «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ» ΚΑΘΕ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΝΑ ΦΕΡΕΙ ΑΛΛΟΝ ΕΝΑ

Το ερώτημα προς τους βιβλιοδέτες

1.—'Ισχυρίζονται ότι η τάση της αγοράς προς παραγωγή ογκώδους και ακριβού βιβλίου ευνουεί το έπάγγελμά σας. Δεν νομίζετε ότι η συμβολή σας είναι έξ έσου άπαραίτητη στην παραγωγή φτηνού, καλαίσθητου και καλά βιβλιοδετημένου βιβλίου;

Ο κ. ΑΝΔΡΕΑΣ ΓΑΝΙΑΡΗΣ: Για να έχουμε καλή βιβλιοδεσία πρέπει...

Παρακαλώ να μου έπιτρέψετε, να μην απαντήσω άμεσα στην ερώτησή σας. Όσο μπορώ πιδ σύντομα θα προσπαθήσω να εκθέσω τις άπόψεις μου γύρω από το δεμένο βιβλίο και τα προβλήματά του, ώστε η άπάντησή και στο ερώτημά σας να δοθεί, αλλά και ν' άκουστούν και μερικά άκόμη ζητήματα σχετικά με το θέμα.

Πρώτ' άπ' όλα αισθάνομαι την ανάγκη να συγχωρώ την «Ε. Τ.» για την σημαντική πρωτοβουλία της να ξαναθέσει το ζήτημα «βιβλίου». Πρωτοβουλία που αν καταλήξει (και πρέπει) σε μερικά θετικά συμπεράσματα, θα γίνει άκόμη σημαντικώτερη. Γιατί πραγματικά το βιβλίο είναι τόσο παραμελημένο στον τόπο μας, τα τελευταία ιδίως χρόνια, ώστε να κινδυνεύει όχι μόνο ο «κόσμος του βιβλίου», αλλά και αυτή η ίδια η πνευματική ύπόστασή του λαού μας.

Συνηθισαμε να χαρακτηρίζομε τους αιώνες που κυλούν με φανταχτερά, πράγματι, χαρακτηριστικά έπιθετα, ως τον τρεχούμενο, τον αιώνα του ατόμου, και έχουμε εγκαταλείψει στην έσχατη ένδεια το βιβλίο, που έθρεψε και ανάδειξε τους αιώνες αυτούς.

Ποιά είναι η σημερινή στάθμη του ελληνικού βιβλίου;

Βρίσκεται έκτεθειμένη (κυριολεκτικά και μεταφορικά) στίς προθήκες των βιβλιοπωλείων. Άς τις έπισκεφθούμε.

Μερικά, πραγματικά θαυμάσια βιβλία, μετριούνται όμως στα δάκτυλα. Τα υπόλοιπα; Για τα υπόλοιπα άς μη μιλούμε. Η καλύτερα θα συμβούλευα τους εκδότες τους, τους τυπογράφους, τους βιβλιοδέτες: Πάρτε ένα βιβλίο του 16ου, 17ου, ή του 18ου αιώνα, οποιοδήποτε βιβλίο, όπουδήποτε τυπωμένο, κι άνοιξτε το, δέστε το, μελετήστε το. Μετά, προσπαθήστε να όρθώσετε το ανάστημά σας, δίπλα στο ανάστημά κ ε ί ν ω ν των τυπογράφων, κ ε ί ν ω ν των βιβλιοδετών. Μόνο προσπαθήστε, ή ώφέλεια θα είναι μεγάλη.

Άλλ' άς δούμε το δεμένο βιβλίο. Το 'Ελληνικό δεμένο βιβλίο. Και πάλι όμως άς προηγηθούν δυό λόγια: Δεμένο βιβλίο, είναι εκείνο που έχει ραφτεί ειδικά, έχει κολληθεί ισχυρά, ένισχυμένο με σπάγγους και είναι καλυμμένο με χαρτόνι που έχουμε ντίσει με κάποιο ύλικό. Το βιβλίο αυτό για να το πούμε κ α λ ό, πρέπει να ανταποκρίνεται σε δύο βασικές προϋποθέσεις:

α) Τ ε χ ν ι κ ά : Να είναι καλορραμένο, καθαρό, μέσα κι έξω, να άνοίγει εύκολα και να είναι στερεό.

β) Α ί σ θ η τ ι κ ά : Να έχει καλαίσθητη εμφάνιση γενικά, και ειδικώτερα να εκφράζει κατά κάποιον τρόπο την άτμόσφαιρα ή το κλίμα μέσα στο οποίο κινείται το περιεχόμενό του, αν δεν είναι δυνατό μιάς έξ άρχής να μάς προκαταλαμβάνει και να μάς πιάζει, χωρίς να το θέλομε, στο πνεύμα του.

Ένας πιδ εύφάνταστος φίλος του βιβλίου θα μπορούσε νακανε μιά διαφορετική περιγραφή. Κάτι σαν κι' αυτό: Το βιβλίο είναι ένας ζωντανός οργανισμός με σάρκα και όστά και πνεύμα, μόνο που δεν έχει ψυχή. (Στην 'Ιταλία το θέλουν και με ψυχή, γι' αυτό την ράχη του την άποκαλούν anima).

Το βλέπουν έτσι το βιβλίο, όσοι ασχολούνται μ' αυτό;

Βέβαια το βιβλίο είναι ένα έμπόρευμα. Ένα έμπόρευμα που μάς φέρνει κέρδη. Άλλά αυτό το ξέρομε μόνο έμεις. Εκείνο δεν το ξέρει. Εκείνο είναι ένα καλό ή ένα κακό ή άκόμα χειρότερα ένα μέτριο βιβλίο.

Άς άνοιξουμε ένα για να το κατατάξουμε.

Άπ' έξω ένα φανταχτερό περικάλυμμα (κουβερτούρα) που μάς υπόσχεται γέλιο. Γέλιο άφθονο. Δημιουργοί του οι άσσοι της σάτιρας και οι άσσοι της γελοιογραφίας. Το βιβλίο όμως είναι δεμένο. Κοιτάζομε το δέσιμό του. Έντύπωση; Δεν περιγράφεται. Τα άγγελτήρια των κηδεών που βλέπομε στίς πόρτες που χτύπησε ο θάνατος έχουν λίγο άσπρο. Έδώ δεν υπάρχει έλπίδα. Ένα κατάμαυρο βιβλιοδετικό πανί (δεν νομίζω ότι μπορεί να υπάρχει φθηνότερο) και με χρυσά (μπρουτζίνα, είμαι βέβαιος) γράμματα, ο τίτλος. Τί να πώ; Η μόνη έλπίδα είναι, αυτό το κατάμαυρο κατασκεύασμα να φτιάχτηκε έτσι για να υποδηλώσει την ανεξαρτητοποίηση των Μαύρων, που συγκλονίζει την έποχή μας. Άν ναι, όμολογώ ότι είμαι χοντροκέφαλος. Έ, λοιπόν, δεν το κατάλαβα άμέσως. Θέλετε να προχωρήσουμε; Δεν τ'όχω καθόλου κέφι πιά. Έξ άλλου δεν μάς το έπιτρέπει και το έξώφυλλο. Στέκει όρθιο καταμεσής και δεν έννοεί ν' άνοίξει περισσότερο.

Είδαμε παρ' όλα αυτά άρκετά βιβλία δεμένα. Δέσιμο κακό έως μέτριο. Άλλά έδώ σταματά η έρευνα. Σταματά σχεδόν πριν άρχίσουμε. Λάθος. Ο δρόμος που διαλέξαμε οδηγούσε στο πουθενά. Γιατί; Είναι απλό:

Θέλουμε να συγκρίνομε το ελληνικό κλίμα;

Θα το συγκρίνομε με άλλα ξένα κλίματα; Θέλουμε να κατατάξουμε τα ελληνικά κλίμα; Θα τα παραβάλουμε με άλλα ξένα κλίμα.

Έτσι, πήραμε ένα βιβλίο δεμένο στην Άγγλία, ένα στη Γαλλία και ένα στην Αμερική. Τα δάλαμε δίπλα στα Έλληνικά και τότε είδαμε ότι πήγαμε να συγκρίνουμε δύο τέλεια διαφορετικά πράγματα. Πήγαμε να συγκρίνουμε βιβλία που δέθηκαν χωρίς να τα άγγιξε χέρι ανθρώπου και βιβλία που δέθηκαν ως την πιά απλή τους εργασία από έργα τέρας, από τεχνίτες. Η ολοκληρωτικά βιομηχανική βιβλιοδεσία μας έχει δείξει έλαχιστα μόνο δείγματα που τεχνικά και αισθητικά βρίσκονται στους αντίποδες της ευρωπαϊκής ποιότητας, ενώ στην τιμή τους συναγωνίζονται τα προϊόντα του ανθρώπινου μόχθου.

Θα πρέπει λοιπόν εδώ να ξεκαθαρίσουμε τα

	Δέσιμο Βιομηχανικό	Δέσιμο Φροντισμένο	Δέσιμο Καλλιτεχνικό
ΕΛΛΑΣ δρχ.	25	35 — 60	80 — 150
ΓΑΛΛΙΑ »	10	350 — 600	1.000 — 50.000

Έτσι γίνεται φανερό άμέσως ότι το βιομηχανικό δέσιμο που γίνεται στην Ελλάδα δεν εκπληρώνει κανένα από τους σκοπούς του:

α) Γιατί δεν γίνεται από μηχανές.

β) Γιατί δεν είναι φτηνό.

γ) Γιατί δεν είναι αισθητικό, αφού εξακολουθούμε να αγνοούμε τον καλλιτέχνη ή τουλάχιστον τον αρμόδιο καλλιτέχνη. Αντίθετα υποβιβάζει και τον αγοραστή — προσφέροντάς του κακόγουστα και κακοφτιαγμένα βιβλία — αλλά και τον κατασκευαστή, αναγκάζοντάς τον — συναγωνιζόμενον τις μηχανές — να εργάζεται μέσα σε άθυγμια υπόγεια και χωρίς να υπάρχει έλπίδα να πάρει ένα ευγε για το έργο των χεριών του.

Όσο για το καλλιτεχνικό δέσιμο σχεδόν περιορίζεται στα πομπώδη επίθετα των διαφημιζόμενων βιβλίων, λεξικών και περιοδικών: Όλόχρυσο, χρυσοδερματόδετο και κατά κανόνα δαρυπενθές μαύρο, για να μην μας περάσουν για όχι σοβαρούς και καθώς πρέπει.

Άλλα καιρός να γυρίσουμε και στην έρώτησή σας. Ρωτάτε για την τάση του κοινού να αγοράζει όγκωδη και ακριβά βιβλία και για την συμβολή μας στην παραγωγή φτηνού βιβλίου. Θα σας απαντήσω:

Το πρώτο είναι τέλεια σφαλερό, γιατί ο όγκος του βιβλίου εξαρτάται από αυτό το ίδιο το βιβλίο και μόνο. Εάν, δηλαδή, μεγαλώνουμε έμεις αυθαίρετα το βιβλίο, γιατί έτσι αγοράζεται περισσότερο, αποτεινόμεστε στις πολύ κατώτερες επιθυμίες του κοινού που θέλει να δείξει γνώση με τον όγκο. Σοφία με την όκα. Η προβολή δε ενός τέτοιου επιχειρήματος (άκομη και αν ανταποκρίνεται σε μία θλιβερή πραγματικότητα) πρέπει να θεωρηθεί σαν μία φτηνή ρεκλάμα, παρόμοια με τους διατυμπανιζόμενους υπερκολλοσσούς της κινηματογραφικής άνοησης.

Το δεύτερο, περί προτιμήσεως του ακριβού βιβλίου είναι μία αυτονόητος άνοησης. Έγώ πάντως θα εξακολουθώ να προτιμώ το φτηνό.

πράγματα. Η βιβλιοδεσία είναι δύο ειδών:

Η βιβλιοδεσία ή βιομηχανική που γίνεται βέβαια από τις μηχανές, με ταχύ ρυθμό, και σε μεγάλο αριθμό, και η βιβλιοδεσία ή καλλιτεχνική που γίνεται με το χέρι, με θραδύ ρυθμό, και σε μικρό αριθμό. Μπορούμε τώρα να κατατάξουμε την Έλληνική βιβλιοδεσία; Μάλλον δύσκολο. Γιατί η βιομηχανική βιβλιοδεσία είναι υπανάπτυκτη και δεν ανταποκρίνεται στις επιδιώξεις της, ή δε καλλιτεχνική τόσο φτωχή! Έτσι, ούτε φτηνό δέσιμο έχουμε, ούτε καλλιτεχνικό.

Μία αντιπαράβολή του κόστους των Έλληνικών με τα Γαλλικά δεσίματα είναι συντριπτική:

Σε όσους υποστηρίζουν το αντίθετο, υπάρχει μία συγκλονιστική άπάντηση, που δόθηκε από την επιτυχία μιάς σειράς πάμφθηνων βιβλίων, όσο και καλίσθητων, που τάραξαν τα θολά νερά όπου ζούν και αναπτύσσονται (;) δεκάδες έκδοτικών επιχειρήσεων.

Όσο για το φτηνό και καλό δέσιμο, έφ' όσον θα συναγωνιζόμαστε τις μηχανές, δεν θα είναι αυτές που θα ζημιώσουν. Η ζημιά θα είναι για τους τεχνίτες, για τους αναγνώστες και για τους φίλους του καλού βιβλίου που θα στερηθούν και το φτηνό βιβλίο και το καλό, το άριθμημένο, το με απαιτήσεις και αυξημένη μορφωτική και γενικά έκπολιτιστική δύναμη.

Νομίζω πως τώρα μπορούν να δγούν μόνο τους όρισμένα συμπεράσματα. Μόνο που θα πρέπει να διαστούμε λίγο. Η Α.Μ. ή Τηλεόραση έρχεται «και θα μας βρεί χωρίς φωτιά και δίχως νιάτα» κι αν δεν θέλουμε να σωριαστούμε καμιάν ώρα χωρίς σηκωμό, τους λίγους φίλους του βιβλίου πρέπει όχι να τους διώξουμε με επιπόλαια και ανεξέλεγκτα καμώματα, αλλά να τους πολλαπλασιάσουμε δίνοντάς τους όμορφα και φτηνά βιβλία και βιβλία ποιότητας, που ούθ' έχουν πού ούτ' έτα, ώστε να τους μορφώνουν σύγχρονα, αλλά και να τους ανεβάσουν στην ύψηλη ατμόσφαιρα της τέχνης. Και τότε, ως έλπισουμε, ότι το χέρι, το ανθρώπινο χέρι, το πιο παλιό εργαλείο στον κόσμο, θα πάρει τη θέση που του αξίζει και θα μάθει να χαϊδεύει όπως πρέπει το βιβλίο και εκείνο στ' άγγιγμά του θ' ακούει, και θα γίνεται τότε ένας πολεμιστής μ' άσημοκαπνισμένη πανοπλία, τότε μία κόρη στολισμένη μ' όλόχρυσα γιορτάνια (που θα είναι πραγματικό χρυσό κι όχι μπρουτζίνα) και τότε ένας γέρος άσπρομάλλης που θα μάς μιλά για τη ζωή. Και μεις αντί να το κλείνουμε τότε το βιβλίο, θα χωνόμαστε βαθιά στη ζεστασιά του για να νοιώσουμε πιο δυνατά το μήνυμα που μάς φέρνει.

Ο κ. Γ. ΒΕΡΑΣ, Δένουμε τα βιβλία σε τιμές που μόλις αφήνουν ένα μεροκάματο.

Σε άπάντηση της έπιστολής σας έχουμε την τιμή να σας γνωρίσουμε τα έξης:

Ο βιβλιοδέτης, δυστυχώς, δεν μπορεί να παίξει ουσίωδη ρόλο στον καθορισμό της τιμής του βιβλίου.

Βασικά, κύριος ρυθμιστής της τιμής του βιβλίου είναι ο έκδοτης. Όποιαδήποτε τιμή κι αν καθορίσει για το βιβλίο που θα εκδώσει, κι αν ακόμα ή τιμή καθοριστεί σ' έξωφρενικά ύψη, τον βιβλιοδέτη θα τον πληρώσει σ' έξευτελιστική τιμή, και δυστυχώς το πετυχαίνει σχεδόν πάντοτε, γιατί βοηθιέται από την κρίση που υπάρχει στο έπάγγελμα και τον ανταγωνισμό μεταξύ μας.

Όσον αφορά τα όγκωδη βιβλία, που κατά τον ίσχυρισμό των έκδοτών μάς ευνουούν, είναι σκέτη άνακρίβεια. Τα χαρτόδετα τα πληρωνόμαστε με το 16σέλιδο στην έξευτελιστική τιμή των 30 - 35 δρχ. τη χιλιάδα.

Η καλλιτεχνική βιβλιοδεσία κυμαίνεται, για μέν τα πανόδετα 7 - 11 δρχ. (τις έντεκα τις παίρνουμε σπάνια και σ' έξαιρετικά μεγάλο όγκο), για δε τα δερματόδετα μέχρι 15 δρχ.

Εδώ αξίζει να σημειώσουμε ότι τα ποσά που αναφέρονται δεν πληρώνονται ποτέ σε μετρητά. Η θα πάρουμε ένα μικρό μέρος

και τα υπόλοιπα θα είναι γραμμάτια, ή και όλα γραμμάτια και μάλιστα πολλές φορές ως όκτω και δέκα μηνών.

Έχουμε περιπτώσεις που οι έκδοτες άνεβασαν την τιμή του δεμένου βιβλίου κατά 70 δρχ., ενώ έμεις γι' αυτή τη βιβλιοδεσία δεν πήραμε πάνω από 15 δρχ. Αυτό, άλλωστε, φαίνεται κι' από τους τιμοκαταλόγους. Όποιος ρίξει μι' αματιά σ' αυτούς θα δει τη διαφορά που υπάρχει μεταξύ δεμένου και άδετου.

Το ζήτημα, λοιπόν, όπως ο καθένας καταλαβαίνει, είναι ζήτημα έκδοτών και πλασιέδων. Έμεις δένουμε τα βιβλία σε τιμές που μόλις αφήνουν περιθώριο για μεροκάματο.

Η γνώμη μας είναι ότι οι μέν έκδοτες πρέπει να συνηθίσουν σε μικρότερα κέρδη, οι δε πλασιέδες σε μικρότερα ποσοστά. Είναι άκτανόητο ο πλασιέ να γίνεται συνέταιρος στο βιβλίο, διαθέτοντάς το με ποσοστά 40 - 60% χωρίς να συνεισφέρει κεφάλαια ή πνευματική εργασία ή να έχει υποχρεώσεις προς την έφορία κ.λ.π. Βέβαια, δεν μπορεί να παραγνωρίσει κανείς τη σημαντική συμβολή του πλασιέ στη διάθεση του βιβλίου, αλλά όταν μόνο για τη διάθεση παίρνει αυτά τα ποσοστά, φυσικό είναι το βιβλίο να κυκλοφορεί πανάκριβο.

Το Κοινό άπαντ' στην έρευνα μας.

Η κ. ΛΙΤΣΑ ΜΗΤΡΟΥ
Τραπεζική υπάλληλος.

Με ρώτησαν για το τι σκέφτομαι για το «βιβλίο». Διαβάζω όσο μπορώ περισσότερο μα δυστυχώς χωρίς νάχω και δικό μου το κάθε τι που μ' άρέσει. Έδώ που τα λέμε τα περισσότερα τα δανειζόμαι, γιατί μετρητοίς ποιος σ' ότερα, ή αν πεις και για τις δόσεις άλλη τα φτάνει, ή αν πεις και για τις δόσεις άλλη πληγή. Άλλα αναρωτιέμαι, γιατί τ' ακριβά σχετικά βιβλία πουλιούνται τις μέρες των γιορτών φτηνότερα στους δρόμους; Άραγε θα βρεθούν άνθρωποι που ν' αγαπούν το βιβλίο και να μπορούν να βοηθήσουν σ' αυτό; Άς έλπισω πως κάποτε θα γίνει.

Ο κ. Γ. ΒΑΒΟΥΛΑΣ, λινούτης.

Η κρίση στο βιβλίο εξακολουθεί να υπάρχει γιατί δεν έξέλιπταν οι λόγοι που την δημιούργησαν. Το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο του λαού, τα νέα μέσα ψυχαγωγίας της νεολαίας, που είναι όπωσδήποτε οικονομικότερα (κινηματογράφος - περιοδικά κλπ.) και ή έλλειψη κρατικού ενδιαφέροντος για την διάδοση του καλού βιβλίου, είναι οι κύριες αίτίες.

Άλλωστε, το βιβλίο είναι ακριβό για τις περλωρισμένες οικονομικές δυνατότητες του άναγνωστικού κοινού, και πιο ειδικά για τους νέ-

ους, που διαβάζουν και περισσότερο. Και γίνεται ακόμη πιο ακριβό με τον τρόπο που το παρουσιάζουν οι διάφοροι «έκδοτες», που δεν ενδιαφέρονται παρά μόνο για το πως θα πουλήσουν εις βάρος του άναγνωστικού κοινού, προσφέροντας όγκωδη και πολυτελή βιβλία. Και ή διάθεση των βιβλίων αυτών μέσω των πλασιέ με το σύστημα των δόσεων, ενώ έξυπηρετεί θαυμάσια τους έκδοτες των, έχει σαν συνέπεια την έξαφάνιση του μικρού λογοτεχνικού βιβλίου, που δεν προσφέρεται για μεγάλα κέρδη...

Μας λείπει το μικρό, το καλό βιβλίο. Όχι εκείνο που βρίσκουμε στα πανέρια. Αυτά τα κακής ποιότητας βιβλία δξύνουν την κρίση, ή καταστρέφουν το καλό γούστο. Υπάρχουν περιθώρια για καλό και φτηνό βιβλίο. Την άποψή μου αυτή σπηρίζω στο γεγονός ότι ένα βιβλίο που προσφέρει ο πλασιέ σε μι' α τιμή τσουχτερή, το βρίσκει κανείς στα βιβλιοπωλεία κατά 50% φτηνότερο. Στις προθήκες, μάλιστα, ώρισμένων βιβλιοπωλείων βρίσκονται κατά πολ' ακόμη φτηνότερα!...

Πρέπει, επί τέλους, ν' αντιληφθούν οι έκδοτες, ότι ή κρίση του βιβλίου δεν μπορεί να ξεπεραστεί με τα όγκωδη, πολυτελή και άπρόσιτα βιβλία - συγγράμματα. Οι φίλοι του βιβλίου περιμένουν να βρεθ' κάποιος έκδοτης που να σκέπτεται σαν έκδοτης!...

Σύμφωνα, λοιπόν, με την εισήγηση που έκανα στη συνέλευση ο Πρόεδρος του Σωματείου, υπάρχουν γενικά δυσμενείς συνθήκες που επηρεάζουν το βιβλίο, όπως και τα άλλα είδη κατανάλωσης. Ειδικά για το βιβλίο η κρίση έχει το χαρακτηριστικό αδιεξόδου, που το επιτείνει η κακή πολιτική ορισμένων εκδόσεων.

Κατά το μεγαλύτερο μέρος την ευθύνη την έχουν οι εκδόσεις που θυσιάζουν το βιβλίο 400—500% πάνω από το κόστος του. Ένα βιβλίο που κοστίζει 30 δραχ. θυσιάζεται 200 και συντόχονα «σκατώνεται» χρονικά με 50 για να εμφανισθεί στα πρατήρια με 70 μετρητοίς!

Οι πλυσίς έχουν τη λιγότερη ευθύνη, κατά την εισήγησή της συνέλευσης, γιατί δουλεύουν με ποσοστά 10—25% τους πωλητές εκδοτικούς οίκους (Καλλάρου, Βασιλείου, Σαλιδάριου, Γκοβάστη) και 30—35% τους νέους (Κέδρος, ΕΛΕ, Κάδμος κ.λ.π.) που θυσιάζουν εμπορεύματα και καλά βιβλία. Τα «σκάρα» που διατίθενται με 70% συνήθως δεν τα πωλούν γιατί τους ζητούν πληρωμή τους μετρητοίς και οι πλυσίς δεν έχει κεφάλαια να διαθέσει.

Παραδέχεται ο εισήγητής της συνέλευσης ότι υπάρχει μια τάση εκμετάλλευσης του κοινού με τη ληστρική τιμή του βιβλίου. Και μπροστά στο αδιέξοδο που δημιουργήθηκε συνεκλήθη η γενική συνέλευση για να μελετήσει τα μέτρα που θα προτείνει στους άλλους παράγοντες του βιβλίου για τη μείωση της τιμής του. Και εάν δείγμα της καλής θέλησής των οι πλυσίς δηλώνουν ότι είναι πρόθυμοι στη λογική μείωση των ποσοστών τους.

Ενδιαφέροντα ήταν επίσης όσα ειπώθηκαν και στα παρακάτω από τους άλλους ομιλητές πλυσίς για τη λύση της κρίσης του βιβλίου. Μεταξύ των άλλων ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η πρόταση για τη συγκρότηση κοινής συνεργαστικής εκδοτικής - πλυσίς και κοινής επιτροπής τιμολόγησης των βιβλίων. Κατά ένα πρόχειρο υπολογισμό η τιμή δεν πρέπει να υπερβαίνει τις 2,70 δραχμ. κατά τυπογραφικό μικρό σχήματος και 4 δραχ. κατά τυπογραφικό μεγάλο σχήματος.

Τελικά η συνέλευση ενέκρινε τις παρακάτω προτάσεις:

1. Διαπιστώνει τη γενική κρίση του βιβλίου και την υπέρογκη τιμή του.
2. Εξουσιοδοτεί επιτροπή να οργανώσει σύσκεψη παραγόντων από τους εκδότες, πλυσίς και λογαρεχνικά σωματεία.
3. Η σύσκεψη αυτή θα εκλέξει επιτροπή που θα επιληφθεί γενικά του προβλήματος που βιβλίου και θα προτείνει στα αναγκαία διαβήματα, φθάνοντας μέχρι την άνοιξη καταργηθεί στο κοινό των καπλών του βιβλίου από τις στήλες του τύπου, και με φεγ - θολάν στους κόπους έργασίας.

Με παρόμοιο πνεύμα είναι συναρμηνή και η απάντηση του Σωματείου των πλυσίς στην έρευνά μας πως θα διαπιστώσε ο αναγνώστης.

Το κοινό, στις απαντήσεις της έρευνας, εξεδήλωσε γενικά τη δυσφορία που για την υπάρχουσα κατάσταση καθώς και την προτίμησή του στο φθινό και καλό βιβλίο.

Τα τελικά συμπεράσματα

Από τη συζήτηση που θέματος του βιβλίου και την ανάπτυξη των απόψεων των κυριωτέρων παραγόντων του βιβλίου τα παρακάτω γενικά συμπεράσματα:

1. Η κρίση του βιβλίου υπάρχει εάν επί μέρους εκδήλωση της γενικότερης οικονομικής, πολιτιστικής και ηθικής κρίσης του τόπου. Οι εκδότες μας δεν έχουν προγραμματισμό, δουλεύουν τυχαία και χρησιμοθηρικά. Η παλιά καλή παράδοση των προγραμματισμένων σειρών (Φέξης, Έλευθερουδάκης, Γανιάρης κ.λ.π.) έχει εγκαταλειφθεί γενικώς.

2. Για το αδιέξοδο που μας ώθησε πωλητικά η κρίση του βιβλίου στην Ελλάδα, έχουν σοβαρές ευθύνες οι εκδότες και οι πλυσίς. Οι πρώτοι, δεν έδωσαν να μεταπολιτίσουν κάθε φορά τις δικαυμάνσεις της αγοράς στους ώμους του κοινού. Ξεκινώντας από την εξωφρενική τιμή που βρέθηκαν στο βιβλίο για να πετυχαίνουν τις ανταλλαγές των, προέβλεπαν με έλαφρά συνείδηση την τιμή ανταλλαγής και στην τιμή πώλησης με δόσεις, με αποτέλεσμα να υπάρχουν δυο και τρεις τιμές στην αγορά για το ίδιο βιβλίο.

3. Οι πλυσίς διαπιστώνοντας ότι αποταλούν το μοναδικό μοχλό κίνησης του βιβλίου ζητούν ολόένα αυξημένο ποσοστό με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί φρενίτης αύξηση της τιμής του βιβλίου, ενώ ταυτόχρονα περιορίζονται να ποποθετούν στην αγορά μόνο ακριβές εκδόσεις, για να έλαφρύνουν έτσι το πράγματι κομραστικό επαγγέλμα των.

4. Το αναγνωστικό κοινό περιφρονήθηκε χαρακτηριστικά από εκδότες και πλυσίς. Έλλειψε ο σεβασμός προς τον αγοραστή, με αποτέλεσμα να παρατηρηθούν σκληρές αντιδράσεις του, που εδάρυναν με υποψίες τον πλυσίς, ένα βιοπαιστή που δεν μπορεί να κατηγορηθεί για καμία άλλη έλλειψη ή θυσία.

5. Αποτέλεσμα της κρίσης είναι να αποκηρυχθεί το βιβλίο κυκλοφορικά και να προκύψει ανάγκη να ληφθούν ριζικά μέτρα. Έτσι οι παράγοντες διαπιστώνουν σχεδόν ο' όλη τη γραμμή:

α) Ότι το βιβλίο μπορεί και επιβάλλεται να φθηνώνει.

β) Ότι οι δγκώδεις και δυσχερείς εκδόσεις δεν προσφέρουν γενικά μορφωτική, αλλά μόνο διακοσμητική υπηρεσία. Φυσικά το καλλιτεχνικό πολυτελές βιβλίο αποτελεί υψίστην επιτευγμά, αλλά μόνο σε έκδοση τέχνης και επιτημής.

γ) Ότι ο εκδότης μπορεί να παρατηρηθεί από το υπερκέρδος του και να συνεχίσει με περισσώτερη ζήτηση τη δουλειά του.

δ) Ότι οι πλυσίς μπορεί να μειώσει το ποσοστό του χάρη του αναγνωστικού κοινού, χωρίς ουσιαστικά να ζημιωθεί.

ε) Στα σωστά μέτρα υπέρ του βιβλίου που πρέπει να ληφθούν άμεσα και χωρίς καμιά καθυστέρηση ανήκουν πρώτα - πρώτα η κατόπιν κοινής συμφωνίας τιμολόγηση βάσει ενός συντελεστή 2,50 δραχ. κατά τυπογραφικό στο μικρό

σχήμα και 3,50—4 στο μεγάλο. Έτσι εξουδετερώνεται η τάση για υπερκέρδος των εκδοτών. Το ποσοστό των πλυσίς από 50% πρέπει να μειωθεί σε 30—35%.

στ) Οι ακριβές και δγκώδεις εκδόσεις δεν είναι άχρηστον είδος στον πολιτισμό. Δεν μπορούν όμως να κατακαλύπτουν αποκλειστικά το χώρο, ούτε μπορούν να γίνουν υποκατάστατα των μικρών και φθηνών εκδόσεων. Έτσι και ο πλυσίς δεν ζημιώνεται ουσιαστικά γιατί τον δγκο αντικαθιστά ο αριθμός, και ο πωλητής έχει την ευχέρεια της έκδογής.

ζ) Πέρα απ' όλα αυτά το κράτος πρέπει να ενδιαφερθεί σοβαρά για το βιβλίο. Ανάγκη να καταργηθεί η φορολογία του χαρτιού που αποτρέπει επιδίωξη του μεσαίωνα, να πληθύνουν οι κρατικές αγορές των βιβλίων κάθε χρόνο σε αριθμό αντίστοιχων 500—1000, που θα διατίθενται στις δημόσιες βιβλιοθήκες, ενώ παράλληλα με το σχολείο, το ραδιόφωνο, τον τύπο κλπ. θα καλλιεργείται η αγάπη του κοινού προς το βιβλίο.

Ανάγκη επίσης να ιδρυθούν δημοτικές και κοινοτικές βιβλιοθήκες, που θ' αποτελέσουν πυρήνες πολιτισμού στην επαρχία και σοβαρούς καταναλωτές του βιβλίου. Επίσης ανάγκη να ιδρυθούν σχολικές βιβλιοθήκες.

η) Από τους παράγοντες του βιβλίου οι συγγραφείς οι μεταφραστές και οι πλυσίς είναι άνασφαλιστοι. Χρειάζεται, λοιπόν, να ληφθούν μέτρα ασφάλισής τους. Θα μπορούσε να καθιερωθεί ειδικό βιβλιόσημο για τις δυο πρώτες κατηγορίες, ενώ για τους πλυσίς την ευθύνη της ασφάλισής τους πρέπει να την αναλάβουν οι εκδότες, θεωρούμενοι σαν εργοδότες των.

Αυτά θγαίνουν από την έρευνα, που έγινε με αγάπη για το βιβλίο και με ειλικρίνεια απέναντι όλων. Και τώρα, όλοι εμπρός να σώσουμε τον πολύτιμο αυτό σύντροφο που κινδυνεύει.

Η «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ»

Με αγάπη
ΘΑΝΑΣΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ

ΘΕΡΜΗ ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΣ

ΚΑΙ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΕΣ ΜΑΣ

- Συνεχίστε την προσπάθεια για τη διάδοση της «Επιθεώρησης Τέχνης»
- Γράψετε τις κρίσεις σας για όλα τα θέματα που δημοσιεύονται στο Περιοδικό μας.
- Ειδοποιείτε έγκαιρα τα Γραφεία μας, όταν αλλάζετε διεύθυνση.
- Αποστέλλετε ταχυτικά τις συνδρομές σας.

ΕΤΣΙ ΣΥΜΒΑΛΛΕΤΕ ΣΤΗΝ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ

ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΜΑΣ

Λεηλασία συνειδήσεων

«Ο μαθητής Ἀλέξης Γυφτοδήμος - Καραγιώργης αποβάλλεται από όλα τα Γυμνάσια της περιοχής πρωτευούσης γιατί ἀρνήθηκε νὰ ἀποκηρύξει τὸν πατέρα του Κώστα Καραγιώργη».
(Οἱ ἐφημερίδες)

Ὁ βοῦρκος ἀναταράχθηκε βαθιὰ αὐτὲς τὲς μέρες καὶ οἱ ἀναθυμιάσεις του μᾶς ἐπνίξαν. Ἐνὰ παληκαράκι δεκαεφτάχρονο, καύχημα γιὰ τὰ νιάτα ἐνὸς καινούριου κόσμου ποὺ ἔρχεται, σεμνὸ καὶ στοχαστικὸ, γιομάτο ὑπέροχα ὀνειρα γιὰ τὸ μέλλον του καὶ τὸ μέλλον τοῦ κόσμου, κράτησε στοὺς τρυφεροὺς του ὤμους ὁλόκληρο τὸ δυσβάσταχτο, γιὰ τὲς μέρες μας, βάρος τῆς ἀνθρωπιάς καὶ τῆς ἠθικῆς εὐθύνης.

Εἶναι ὁ Ἀλέξης Γυφτοδήμος, τὸ παιδί ποὺ θέλησαν νὰ τοῦ λεηλατήσουν τὴν ψυχὴ. Ὡραία, μὰ τὴν ἀλήθεια, εἰκόνα τῶν τρομαχτικῶν ἀντιθέσεων τῆς σημερινῆς κοινωνίας. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ὁ Ἀλέξης, τὸ παιδόπουλο τῶν 17 χρόνων μὲ τὰ στοχαστικὰ του μάτια γιομάτα ἀπὸ «τὰ αὔριο ποὺ θὰ τραγουδοῦν» κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ ἀστυνومικὸ κράτος στὴν ἱεροεξεταστικὴ του μορφή.

Οἱ ὅμοι τοῦ Ἀλέξη κράτησαν ὅσο κ' ἓνα βουνό. Τοῦ γύρεψαν ν' ἀποκηρύξει τὸν πατέρα ποὺ τὸν γέννησε, τὸ γάλα τῆς μάνας του, νὰ προδώσει τοὺς φίλους του, τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό. Κι ὁ Ἀλέξης, ἥρεμος καὶ ἀποφασισμένος, χωρὶς περιττὰ λόγια, τοὺς γύρισε πίσω λευκὸ τὸ χαρτί ποὺ τοῦδωσαν γιὰτὶ ἀρνήθηκε νὰ γράφει μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια τὴν καταδική του σὲ ἡθικὸ θάνατο.

Τίμημα τῆς ἀρνήσεώς του: πνευματικὴ καρατόμηση! Ὁ Ἀλέξης δὲν ἔχει δικαίωμα στὴ μὀρφωση ἀπὸ δῶ καὶ μπρός. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι διόλου ἀπλό. Σὲ περιπτώσεις λεηλασίας συνειδήσεων, ὅπως αὐτὴ σὲ βάρος τοῦ Ἀλέξη, τρίζουν τὰ θεμέλια τοῦ πολιτισμοῦ. Ἄς τὸ καταλάβουμε, σ' ὅποιον ὄχθη τῆς κοινωνικῆς διαπάλης κι ἂν στεκόμαστε.

Περὶ προπαγάνδας καὶ προκαταβολῶν

Τὰ ὅσα ὁ κ. Θ. Παπακωνσταντίνου διακήρυξε ἀπὸ τὸ ραδιόφωνο στὲς 3 τοῦ Μάρτη ἐναντίον τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων ποὺ μετέχουν στὲς πολιτιστικὲς ἀνταλλαγὲς μὲ τὲς ἀνατολικὲς χώρες εἶναι, στὴν καλύτερη περίπτωσι, ἀντικείμενο ἐξέτασης ἀπὸ τὴν ψυχοπαθολογία. Πραγματικὰ οὐδέποτε ἀκούστηκαν τόσο παθιασμένοι καὶ τόσο αἰμοδόρικοι χαρακτηρισμοὶ ἐναντίον ἀνθρώπων ποὺ δὲν ἀνήκουν στὴν ἀριστερά, ἀλλὰ ἔχουν ἀπλῶς συναισθήσει τοῦ πνευματικοῦ τους προορισμοῦ. Γιὰτὶ βασικὰ ἀντικείμενο τῶν ὕβρεων καὶ τῶν ἀπειλῶν τοῦ κ. Παπακωνσταντίνου ἦταν (ἂς μὴν τοὺς ὀνομάτουμε) οἱ κ.κ. Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, Σπύρος Μελάς, Π. Χάρης, Σ. Κωστόπουλος, Ε. Παπανούτσος κ.ἄ. ποὺ συνεργάζονται στὲς διπλάνες στήλες τῆς ἐφημερίδας του ἢ σὲ ἄλλες ποὺ ἀνήκουν ἰδεολογικὰ στὸ κέντρο. Καὶ ὁ Παπακωνσταντίνου θέλοντας, μαζὶ μὲ τὲς μυστικὲς κρατικὲς ὑπηρεσίες, νὰ σταματήσουν καὶ αὐτὲς οἱ ὑποτυπώδεις καὶ κακορίζικες πνευματικὲς ἀνταλλαγὲς ποὺ ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς, ἄσκησε ἀνοιχτὰ τὰ καθήκοντά του σὰν ἀστυνόμου τοῦ πνεύματος καὶ ἔσπειρε τοὺς αἰθέρες ἀπειλὲς καὶ βρισιές.

Τὸ ν' ἀπαντᾶ κανεὶς στὸν κ. Παπ. ἀποτελεῖ ἀχαρὶ ἔργο. Ὡστόσο θὰ τοῦ ὑποβάλουμε μιὰν ἐρώτησι καὶ τὸν καλοῦμε νὰ μᾶς ἀπαντήσει τίμια, ἂν τοῦ εἶναι δυνατό αὐτὸ ποὺ τοῦ γυρεύουμε: Εἶναι προπαγάνδα τὸ ὅτι τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο τῆς Ρουμανίας ἀνάθεσε στὸ Μελά νὰ γράφει ἔργο γιὰ τὸ Ρήγα Βελεστινλή; Καὶ γιὰτὶ τότε αὐτοῦ τοῦ εἵδους τὴν «προπαγάνδα» δὲν τὴν μεταχειρίζεται καὶ τὸ δικό μας τὸ πολυχρονόμητο Ἐθνικὸ Θέατρο ἀναθέτοντας στοὺς καθιερωμένους, ἔστω, συγγραφεῖς μας νὰ τοῦ γράψουν ἔργα γιὰ τὸ ρεπερτόριό του; Πού ὅμως τέτοια «ὀλισθήματα»; Τέτοια κάνουν οἱ λαϊκὲς δημοκρατίες γιὰ προπαγάνδα καὶ ἀνεβάζουν ἔργα ἑλληνικὰ καὶ τὰ δείχνουν στοὺς λαοὺς τοὺς καὶ παραγγέλνουν θεατρικὰ

ἔργα σὲ Ἕλληνες συγγραφεῖς, πάντοτε χάριν προπαγάνδας μὲ θέματα τοῦς δικούς μας ἥρωες. Ἐνῶ μὲ τὸ νὰ ἀπαγορεύεις μιὰ κ' ἔξω τὲς πνευματικὲς ἀνταλλαγὲς ἡσυχάζεις καὶ κατηγορεῖς μετὰ τοὺς ἄλλους γιὰ ὄργανα προπαγάνδας καὶ εἰσπράκτορες προκαταβολῶν!

Ἀφήστε τὴν Ἑλλάδα
νὰ διδάξει καὶ νὰ διδαχτεῖ.

Ἀλλὰ ὁ κ. Θ. Παπακωνσταντίνου δὲν ἀποτελεῖ μοναδικὴ περίπτωση. Ἐδῶ ὁλόκληρος ὁ κυβερνητικὸς μηχανισμὸς ἔχει κυριευτεῖ σὲ τέτοιο βαθμὸ ἀπὸ τὸ τυφλὸ μῖσος πρὸς ὅ,τι ἔχει σχέση μὲ τὲς σοσιαλιστικὲς χώρες, ὥστε, ἂν τοῦ ἦταν δυνατό, θὰ ἤθελε ἀκόμα καὶ τὴ μετατόπισι τῶν μαζῶν τοῦ ἀέρα νὰ ἐμποδίσει ἀπὸ κεὶ πρὸς τὰ ἐδῶ κι ἀντίστροφα. Ἡ ἀπίθανη ἐκείνη «θέσι» ποὺ διατύπωσε πρὶν τρία-τέσσερα χρόνια μιὰ ἀπογευματινὴ ἐφημερίδα πὼς τάχα τὸ χορευτικὸ συγκρότημα «Μπεριόσκω» καὶ τὰ Μπαλλέτα Μαῦσέγιεφ ὑπονομεύουν μὲ τὴν ἄσκηση τῆς τέχνης τοὺς τὸ καθεστῶς τῆς ἐθνικοφροσύνης, ἔχει ἀναχθεῖ σὲ περιωπὴ «συμβόλου πίστεως».

Ἔτσι οἱ ἐθναμύνητες ματαιώνουν κάθε προσπάθεια γιὰ πολιτιστικὲς ἀνταλλαγές. Κάνουν ὅ,τι μποροῦν γιὰ νὰ δυσκολέψουν τὴν εἴσοδο καὶ κυκλοφορία τῶν ἐντύπων ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ σοσιαλιστικὸ κόσμο. Τώρα τελευταῖα τὰ βάλαν καὶ μὲ τὴν πολιτιστικὴ δραστηριότητα ποὺ ἀναπτύσσει ὁ ἑλληνοκινεζικὸς καὶ οἱ ἄλλοι ἑλληνοξενικοὶ σύνδεσμοι καὶ ζητοῦν νὰ μπῇ τέρμα σ' αὐτήν.

Κι ὅμως ὅλες οἱ χώρες τῆς δύσης πυκνώνουν ὅλο καὶ πὶὸ πολὺ τὲς πνευματικὲς ἐπαφές μὲ τὴν Ἀνατολή. Γαλλοσοβιετικὲς κινηματογραφικὲς συμπαραγωγές, ἀνταλλαγὲς ἐπιστημονικῶν ἀντιπροσωπειῶν, καλλιτεχνικῶν συγκροτημάτων καὶ φοιτητῶν ἀνάμεσα στὴν Ἀγγλία καὶ τὴν ἩΠΑ ἀπ' τὴ μιὰ καὶ τὲς σοσιαλιστικὲς χώρες ἀπ' τὴν ἄλλη, κλπ. Τελευταῖα, οἱ ἩΠΑ ἐπέτρεψαν τὴ χωρὶς κανένα ἔλεγχο κυκλοφορία στὸ ἑδαφὸς τοὺς ὅλων τῶν ἐντύπων ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὲς χώρες τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Ἐλα ὅμως ποὺ τὸ αὐτὶ τῶν δικῶν μας πρωτοπαλλήκων τοῦ «ἐλευθέρου» κόσμου δὲν ἰδρώνει ἀπὸ κάτι τέτοια! Οὔτε φυσικὰ τοὺς περνάει ἀπ' τὸ μυαλὸ ἢ πολὺ ἀπλή σκέψι πὼς ἐνῶ οἱ ἀπαγορεύσεις δὲν ἐμποδίζουν τὸ σοσιαλιστικὸν κόσμον νὰ προοδεύει καὶ τὲς ἐπιτυχίες του νὰ γίνονται γνωστές, ζημιώνουν ἀνεπαρόχως τὴν προαγωγὴ τῆς πολιτιστικῆς μας ζωῆς καὶ καταδικάζουν τὴν πατρίδα μας σὲ καθυστέρηση μεγαλύτερη κι ἀπ' τῆς πὶὸ καθυστέρησης ἀποικίας στὴν Ἀφρική. Ἡ καθυστέρηση αὐτὴ εἶναι πάρα πολὺ ἐπικίνδυνη, ὅταν ἄλλες χώρες προοδεύουν ραγδαίως.

Τὸ συμφέρον τοῦ τόπου, λοιπόν, ἀπαιτεῖ νὰ ἀφεθοῦν ἐλεύθερες οἱ πνευματικὲς ἀνταλλαγές. Ἀφήστε τὴν Ἑλλάδα νὰ διδάξει καὶ νὰ διδαχτεῖ!

Ἡ βράβευσις τοῦ Σεφέρη

Ὁ ἀγγλικὸς ἐκδοτικὸς οἶκος «Φόιλ» ἀπένειμε φέτος τὸ βραβεῖο του γιὰ τὴν ποίησι στὸ Γιώργο Σεφέρη. Τὸ γεγονός ὅτι τὸ βραβεῖο τοῦτο ἀπονέμεται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ μὴ Ἀγγλοσάξωνα ποιητὴ, δίνει στὴ βράβευσι μιὰ ξεχωριστὴ, ἀκόμη πὶὸ μεγάλη, σημασία. Τὸ ἑλληνικὸ κοινὸν συμμερίζεται τὴ χαρὰ καὶ νιώθει πραγματικὴ περηφάνεια γιὰ τὴν τιμητικὴ αὐτὴ διάκρισι πρὸς ἓνα ἀπὸ τοὺς πὶὸ σημαντικοὺς ποιητὰς μας.

Τὰ «Ἀπαντα» τοῦ Ρίτσου

Ἡ ἔκδοσις τοῦ πρώτου τόμου τῶν «Ἀπάντων» τοῦ Γιάννη Ρίτσου ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα ἓνα φιλολογικὸ γεγονός πρώτου μεγέθους γιὰ τὸν τόπον μας. Στὸν τόμον ταξινομοῦνται χρονολογικὰ τὰ ποιητικὰ κείμενα τοῦ Ρίτσου ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ξεκίνημά του καὶ τὴν πορεία του πρὸς τὴν ὀριμότητα, τὸ βασικὸ δηλαδὴ θεμέλιο τῆς σημερινῆς παγκόσμιας ἀπὴχησης τῆς ποιητικῆς του δημιουργίας.

Ἡ νέα γενιά, ποὺ ἀγαπᾷ τὴν ποίησι τοῦ Ρίτσου θὰ βρεῖ ἐκεῖ τὲς ρίζες τῆς ποιητικῆς του. Κι ἀπὸ τὴ σκοπιά αὐτὴ ὁ πρώτος τόμος τῶν «Ἀπάντων» ἀποτελεῖ μιὰς πρώτης τάξεως προσφορά, ἀντάξια μιᾶς τελειοποιημένης ποιητικῆς συνειδήσεως τῆς ἐποχῆς μας.

Ἡ ἔκθεσις Βιβλίου

Τί γίνεται ἀλήθεια ἐκείνη ἡ ἔκθεσις βιβλίου τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας; Ὅταν ἐκλείσει περίσῃ ἡ πρώτη διαστικὴ καὶ τσαπατσούλικη, δηλώθηκε ἐπίσημα πὼς θὰ μονιμοποιηθεῖ ὁ θεσμὸς καὶ πὼς κάθε χρόνο τὲς ἡμέρες τῶν Χριστουγέννων - Πρωτοχρονιᾶς θὰ ὀργανώνεται ἔκθεσις βιβλίου. Μὰ πέρασαν φέτος τὰ Χριστούγεννα, πέρασε κι ἡ Πρωτοχρονιά κι ἔκθεσις γιόκ. Ἡ φετινὴ θὰ γίνῃ τὸ Πάσχα, ἀκούστηκε μιὰ μάλλον ἀδέσποτη φωνή. Τὸ Πάσχα δὲν εἶναι δέβια ἢ καλύτερη ἐποχὴ γιὰ μιὰ τέτοια ἔκθεσις, γιὰτὶ ὁ κόσμος ξεχύνεται στὸ ὑπαιθρο. Μὰ τί νὰ γίνῃ; Ἄς εἶναι καὶ τὸ Πάσχα. Μόνον ποὺ τὸ Πάσχα ἔφτασε καὶ δὲν ἀκούσαμε νὰ γίνῃται καμιὰ ἐτοιμασία. Φαίνεται λοιπὸν πὼς ἡ ἀναβολὴ γιὰ τὸ Πάσχα ἦταν μάλλον ἀναβολὴ γιὰ τὲς ἑλληνικὲς Καλὲνδες!

Ὁ Τεντυμποῖσμος διὰ
τοῦ Τεντυμποῖσμου.

Διαβάζουμε στὲς ἐφημερίδες: «Διὰ ψήφων 34 ἐναντίον 30 ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων τῆς Μινεσότα ἐψήφισε χθὲς πρότασιν φέρουσάν τὸν τίτλον «Νομοσχέδιον περὶ ξυλαδαρμοῦ» ἢ «Νομοσχέδιον διὰ τοῦ ὁποῖου παρέχεται τὸ δικαίωμα τοῦ δέρεως». Τὸ νομοσχέδιον αὐτὸ ψηφίστηκε γιὰ νὰ καταπολεμηθεῖ τὸ κύμα τοῦ τεντυμποῖσμου, ποὺ φουντάνει ὁλοένα στὴν

Ἀμερική καὶ τείνει νὰ κατακυριεύσει ὅλο τὸν «ἐλεύθερο κόσμον». Ὅπως ἐξηγοῦν οἱ συντάκτες τοῦ νομοσχεδίου, οἱ δάσκαλοι θὰ μποροῦν στὸ ἐξῆς νὰ χρησιμοποιοῦν βία «ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς λογικῆς διὰ τὴν πειθαρχήσιν τῆς συγχρόνου νεολαίας». Θαυμάσια ἰδέα! Οἱ μαθητὲς εἶναι τετυμπόιδες, θὰ γίνουν λοιπὸν καὶ οἱ δάσκαλοι τετυμπόιδες, θὰ δέρνουν οἱ μὲν, θὰ δέρνουν οἱ δέ, καὶ τὰ σχολεῖα θὰ μετατραποῦν σὲ ρίγκ πυγμαχίας. Ἀντὶ νὰ χτυπήσουμε τὴ ρίζα τοῦ κακοῦ, χτυπάμε τὸ κακὸ διὰ τοῦ κακοῦ, τὸν τετυμπόισμό διὰ τοῦ τετυμπόισμού. Ἡ μακαρία τῇ μνήμῃ ἁγία ράβδος, ποὺ ἀνασύρεται ἀπὸ τὸν κάλαθο τῶν ἀχρήστων τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, θὰ ἀγάλλεται ἀπὸ εὐτυχία. Δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε καὶ τὰ περίφημα «τέστ» γιὰ νὰ δοῦμε ποῖος εἶναι ἱκανὸς νὰ δέρνει πιὸ καλά, ὁ δάσκαλος ἢ οἱ μαθητές.

Ἡ κυκλοφορία μας τριπλασιάστηκε

Μὲ τὸ προηγούμενο τεῦχος ἡ κυκλοφορία τῆς «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ ΤΕΧΝΗΣ» τριπλασιάστηκε. Εὐχαριστοῦμε θερμὰ τοὺς ἀναγνώστες καὶ συνδρομητὲς μας, ποὺ τόσο ἐνεργητικὰ ἀνταποκρίθηκαν στὴν ἐκκλήση νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἐξόρμησή μας, καὶ τοὺς ζητοῦμε νὰ συνεχίσουν τὶς προσπάθειές τους γιὰ τὴ μεγαλύτερη ἀκόμη διάδοση τῆς «Ε.Τ.». Κάθε καινούργιος ἀναγνώστης εἶναι καὶ μιὰ ἐπιτυχία στὴν προσπάθεια γιὰ τὴν προαγωγή τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς στὸν τόπο μας.

Τὸ Κείμενο τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας

Τὸ ὀδηγητικὸ ἐγγραφο τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ποὺ παρουσιάζουμε στὴν ἀρχὴ τοῦ τεύχους αὐτοῦ, δημοσιεύθηκε γιὰ πρώτη φορά στὴν ἐκδοσὴ τοῦ ἱστορικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ἀκαδημίας τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας τῆς Ρουμανίας (Documenti privind Istoria României. Rascoala din 1821, tom. IV, Bucuresti 1960, σελ. 32 - 39). Ὁ τόμος αὐτὸς περιέχει ὑλικὸ ἀναφερόμενο στὴ δράση τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας στὶς ἡγεμονίες. Τὸ ὑλικὸ εἶναι ἄλλο ἐκδεδομένο κι ἄλλο ἀνέκδοτο· τὸ ἐκδεδομένο δίνεται μόνο σὲ ρουμανικὴ μετάφραση

καὶ τὸ ἀνέκδοτο στὴ γλῶσσα ποὺ γράφηκε καὶ σὲ μετάφραση ρουμανικῇ. Ἐξαιρέσει ἀποτελεῖ μόνο ὅσο ὑλικὸ εἶναι γραμμένο σὲ ρουμανικῇ (No 150, 151) ἢ γαλλικῇ γλῶσσῃ (σ. 329 κε.) καὶ τὸ ἀπομνημόνευμα τοῦ Φιλικοῦ Ἀθανασίου Ξόδηλου, ποὺ δημοσιεύεται σὲ ρουμανικὴ μετάφραση (σ. 275 - 327), προφανῶς γιὰ τὴν ἐπίκειται καὶ ἡ ἐκδοσὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου σὲ ἄλλον χώρῳ· τὸ κείμενο αὐτὸ ἔχει μελετήσει ὁ κ. Νέστωρ Καμαριανὸς (Un manuscris al unnieterist despre evenimintele de la 1821 din Moldova, περιοδ. «Rivista Istorică Română» τ. 17 [1947], σ. 80 - 97). Τὸ κείμενο ποὺ ἀναδημοσιεύουμε ἐδῶ φέρει τὸν ἀριθμὸ 2 καὶ τὴν ἐπιγραφή — σὲ μετάφραση — «Τὸ κείμενο τοῦ ὄρκου ποὺ ἔδιναν τὰ πρόσωπα ποὺ μυοῦνταν στὴν Ἑταιρίαν». Καὶ ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὴν μετάφρασή του στὰ ρουμανικὰ (σελ. 39 - 46). Ἀπόκειται στὰ ἱστορικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Βουκουρεστίου (βλ. σ. 46). Οἱ ἐκδότες του τὸ χρονολογοῦν μὲ ἐπιφύλαξη στὰ 1815.

Οἱ παρασέλιδοι ἀριθμοὶ ἀντιστοιχοῦν στὶς σελίδες τοῦ χειρογράφου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο γίνεται ἡ ρουμανικὴ ἐκδοσὴ, οἱ ὁρθὲς ἀγκύλεις [] δηλώνουν ὁρισμένα προσθετὰ τῶν ἐκδοτῶν καὶ οἱ κάθετες / γραμμὲς τὸ κλείσιμο τῶν σελίδων τοῦ χειρογράφου.

Τὸ κείμενο τοῦ Μακρυγιάννη

Ἀπὸ παραδρομὴ παραλείφθηκε ἡ ἐνδειξη ὅτι τὸ φωτοτυπημένο κείμενο ποὺ δημοσιεύουμε στὴ σελ. 155 τοῦ τεύχους αὐτοῦ εἶναι ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ Μακρυγιάννη. Ἡ γραφὴ ποὺ μιμεῖται τὸ λαϊκὸ χαρακτήρα ἔγινε ἀπὸ τὸν ζωγράφο Σπ. Βασιλείου, ὁ ὁποῖος ἔκανε καὶ τὸ σχέδιο ἀκολουθώντας τὴν περιγραφή ποὺ περιλαμβάνεται στὸ ἀπόσπασμα.

Ἀναβάλλονται γιὰ τὸ ἐπόμενο τεῦχος

Λόγῳ πληθώρας ὕλης τὰ «Ἐπαγγελματικὰ ζητήματα» τοῦ λογοτεχνικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ κόσμου, ἡ πνευματικὴ κίνησις στὴ Θεσσαλονίκη, ἡ ξένη πνευματικὴ κίνησις, ἕνα ἄρθρο τοῦ Ντύρρενματτ γιὰ τὸ θέατρο καὶ πολλὴ ἄλλη ὕλη ἀναβλήθηκε γιὰ τὸ ἐπόμενο τεῦχος.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΟΪΔΗΣ

ΚΑΙ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΥΡΛΗΣ

Η ΑΥΘΑΙΡΕΣΙΑ ΠΟΥ ΕΤΕΛΕΙΩΣΕ
ΜΕ ΟΥΡΑΝΟΜΗΚΗ ΓΚΑΦΑ

Ὁ Ἀγρινιώτης, «ὁ Γαλαξίας», ὁ κ. Α. Μαμάκης καὶ ὁ κ. Βουσβούνης

Ἡ «ἐπιστολὴ τοῦ Ἀγρινιώτη», ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ περασμένο τεῦχος τῆς «Ἐπιθεώρησης Τέχνης», ἦταν βέβαια ἕνα φιλολογικὸ τέχνασμα πολὺ συνηθισμένο στὴν παράδοση τῶν γραμμάτων μας. Μὲ τὴν ὑπογραφή Διονύσιος Σουρλῆς ὁ νεώτερος, τὸ περιοδικό μας, συνεχίζοντας κατὰ κάποιον τρόπο τὴ μέθοδο ποὺ εἶχε προκρίνει ὁ Ἐμ. Ροΐδης γιὰ ν' ἀπαντήσει στοὺς ἐπικριτὲς τῆς «Πάπισσας Ἰωάννας» τὸ 1866, ὅταν δέχθηκε τὶς ἐπιθέσεις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῶν συντηρητικῶν κύκλων τῆς Ἀθήνας, θέλησε, μεταχειριζόμενο τὸ ἴδιο ὄψος καὶ τὴν ἴδια ὑπογραφή, νὰ καταγγεῖλει στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ μιὰ σοβαρὴ αὐθαιρέσιαν τῶν ἐκδόσεων «Γαλαξίας», ποὺ στὴν τελευταία ἐκδοσὴ τῆς «Πάπισσας» παρέλειψαν

ἐντελῶς τὶς ἀπολαυστικὲς γιὰ τὸ χιούμορ τους, ἀλλὰ καὶ τὴ ριζοσπαστικότητά τῶν ιδεῶν τους τέσσερις ἐπιστολὲς τοῦ δῆθεν Σουρλῆ, ποὺ δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Ροΐδη.

Νομίσαμε ὅτι κίνητρο τῆς αὐθαιρέσιαν τοῦ «Γαλαξία» ἦταν ὁ φόβος τῶν ἐκδοτῶν γιὰ τὸ ριζοσπαστικὸ τῶν ιδεῶν τῶν ἐπιστολῶν. Ἀλλὰ ἐντελῶς ἀπρόοπτα ἀποδείχθηκε ὅτι ἦταν ἡ ἄγνοια. Οἱ ἐκδότες νομίζοντας, ὅπως φάνηκε ἀπὸ τὴν ἐπακολουθήσασα εἰδησιογραφία καὶ ἀλληλογραφία στὶς λογοτεχνικὲς στήλες τῆς Πέμπτης, ὅτι ὁ Σουρλῆς ἦταν πρόσωπο ἄσχετο μὲ τὸ Ροΐδη τὶς παρέλειψαν! Ἀλλὰ ἄς δοῦμε μὲ τὴ σειρά τὰ ἀπρόοπτα γεγονότα ποὺ καταδιασκέδασαν τὸ Πανελλήνιο:

Ἡ αὐθαιρέσιαν ποὺ καταλήγει σὲ οὐρανομήκη γκᾶφα

Εὐθὺς ὡς δημοσιεύθηκε ἡ «ἐπιστολὴ Σουρλῆ» στὴν «Ἐπιθεώρηση Τέχνης» οἱ ἐκδότες τοῦ «Γαλαξία» θορυβήθηκαν. Συγκροτήθηκε σύσκεψη ἀπὸ τὴν κ. Ἐλένη Βλάχου, καὶ τὸν κ. Α. Βουσβούνη, κι ἀποφασίστηκε νὰ δοθεῖ ἀποστοματικὴ ἀπάντησις στὸ... θρασὺ ἐπιστολογράφῳ ἐξ Ἀγρινίου. Ἐκάλεσαν λοιπὸν τὸν κ. Μαμάκη καὶ ἰδοὺ τί ἐδημοσίευσαν στὰ Λογοτεχνικὰ Νέα τοῦ «Ἐθνους» τῆς 23 Φεβρουαρίου, ἀνύποπτοι ὅτι πέφτουν ὁλοσούμψητοι στὴν παγίδα ποὺ τοὺς στήθηκε:

«Συγχρόνως, ἀνάμεσα στὴν ἄλλῃ πλοῦσια καὶ ποικίλῃ ὕλῃ (τῆς «Ἐπιθεώρησης Τέχνης») ὑπάρχει καὶ ἕνα γράμμα, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκδόσεως τῆς «Πάπισσας Ἰωάννας» τοῦ Ροΐδη. Εἶναι τοῦ Διονυσίου Σουρλῆ.

—Ὁ ἐπιστολογράφος, ποὺ μένει εἰς τὸ Ἀγρίνιον, διαμαρτύρεται, διότι ὁ καινούργιος ἐκδοτικὸς Ὄργανισμός «Γαλαξίας» στὴν τωρινὴ παρουσίᾳ τοῦ ἔργου τοῦ Ροΐδη δὲν περιέλαβε τὰ γράμματα, ποὺ εἶχε γράψει ὁ παππούς του ἐπάνω στὸ

«σκάνδαλον» ποὺ εἶχε δημιουργηθῇ γύρω ἀπὸ τὴν «Πάπισσα Ἰωάννα» τὸν καιρὸ ποὺ γράφηκε καὶ ποὺ σ' ὅλες τὶς ἐκδόσεις, ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τότε εἶχαν συμπεριληφθῇ.

—Σχετικὰ μὲ τὴν ἐπικρίσιν αὐτὴν, ὁ γνωστὸς λογοτέχνης Ἀντώνης Βουσβούνης, ποὺ εἶναι συνεκδότης στὸν Ὄργανισμὸ τοῦ «Γαλαξία», μᾶς ἐξέφρασε τὴν ἐκπληξίν του — πολὺ δικαιολογημένη — διὰ τὸ διατυπούμενον παράπονον. Ὁ κ. Βουσβούνης ὑπεθυμίζει, ὅτι ἡ ἐκδοσις τῆς «Πάπισσας Ἰωάννας» περιλαμβάνει τὸ πλήρες καὶ αὐθεντικὸν κείμενον τοῦ Ροΐδη καὶ εἶναι πολὺ περίεργο νὰ διατυπῶνται ἐπικρίσεις, διότι δὲν συνδημοσιεύονται ξένα κείμενα, ἔστω καὶ ἂν αὐτὰ εἶναι σχόλια σχετικὰ. Ὅταν πρωτοβγήκε τὸ ἔργον, πιθανὸν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ποὺ εἶχε γεννηθῇ ζήτημα καὶ εἶχαν ἐξαπολυθῇ ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ συγγραφέως, νὰ εἶχαν κάποια σκοπιμότητα τὰ ξένα αὐτὰ κείμενα, ποὺ σήμερὰ δὲν περιελήφθησαν στὸ βιβλίο, διότι δὲν ὑπάρχει πιά τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον εἶχε προκαλέσει τότε τὴν καταχώ-

ρησί τους. Μάλιστα, η «Πάπισσα Ίωάννα» επί ένα τώρα αιώνα εκδίδεται εις τὰ ἀγγλικά καὶ τὰ γερμανικά καὶ ἀριθμεῖ ἕνα πλήθος ἐκδόσεων εἰς τὶς δύο αὐτὲς γλώσσες. Οὐδέποτε ὅμως περιελήφθησαν εἰς τὶς ἐκδόσεις αὐτὲς τὰ ξένα πρὸς τὸν Ροῖδην κείμενα. Συνεπῶς, δὲν ἀποτελεῖ καμμίαν ἀπολύτως παράλειψιν τὸ ὅτι ὁ «Γαλαξίας» δὲν τὰ περιέλαβεν εἰς τὴν ἑκδοσὶν του. Προσυπογράφω.

Τὸ δημοσίευμα αὐτὸ τῶν Λογοτεχνικῶν Νέων ἀπέδειξε ὅτι ὄχι μόνον ἡ ὑπεύθυνη λογοτεχνική στήλη, ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπεύθυνος συνεκδότης τοῦ

Ἐν Γεέννῃ τοῦ Πυρός, 23 Φεβρουαρίου 1961.

Ἐλλόγιμε κ. συντάκτα τῆς «Αὐγῆς».

Ἐκ τῆς Κολάσεως, ὅπου μὲ ἔρριψαν πρὸ πεντηκονταετίας αἱ πατρικαὶ ἀραὶ τοῦ σεβασμιωτάτου Καρυστίας Μακαρίου καὶ τῶν ἁγίων θεοφόρων πατέρων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀπευθύνω ὑμῖν τὴν παροῦσαν διὰ νὰ σὰς ἀποκαλύψω ἕν φιλολογικὸν μυστικόν. Καὶ διὰζομαι νὰ ἐπικοινωνήσω ὅσον οἶον τε τάχιστα μεθ' ὑμῶν, φοβούμενος μήπως τὸ θέμα λάβῃ διαστάσεις ἐλέφαντος, ὅποτε δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ κατατεθῇ ὡς ἐπερώτησις καὶ εἰς τὴν Βουλὴν.

Περὶ τῶν παρ' ἡμῖν συγγραφέων καὶ ἐφημεριδογράφων, μετὰ τὸν ὅποιον τὸν ξύλινον κάλαμον διεσαυῖρῶσα τὴν σιδηρὰν γραφίδα μου κατὰ καιροὺς, ἔτρεφον ἀνέκαθεν, κ. συντάκτα, τὴν γνώμην ὅτι ἡ πνευματικὴ των κατάρτισις εἶναι ἀβάσκαντος. Γράφοντες καὶ διδάσκοντες ἀπὸ τὸ πρῶτ' ἕως τὸ βράδυ διὰ νὰ κερδίζουν τὸ ψωμὶ των (πολλοὶ δὲ καὶ τό... παντεσπάνι των!) δὲν εὐρίσκουν καιρὸν νὰ ἀνοίξουν βιβλίον καὶ ὡς ἐκ τούτου παχυλὴ ἀμάθεια βασιλεύει ἀδιαταράκτως εἰς τὰς κεφαλὰς των. Θὰ μοῦ εἴπητε, ἴσως, ὅτι ἡ ἀμάθεια εἶναι ἀναγκαία εἰς τοὺς λογίους ἐκδότας καὶ εὐὺ ἡγμένους ἐφημεριδογράφους ὅσον καὶ ἡ ὑποκρισία εἰς τοὺς κυβερνήτας σας. Οὐδεὶς ψόγος. Εἰς τὸν αἰῶνα σας καθ' ὃν εὐρήκατε τὸν τρόπον νὰ πλέετε ἄνευ ἰστίων, νὰ τρέχετε ἄνευ ἵππων, νὰ πετᾶτε εἰς τὸ διάστημα ἄνευ πτερῶν καὶ νὰ γράφετε ἄνευ μελάνης δὲν εἶναι ἀπίθανον οἱ ἔνιοι λόγοι καὶ οἱ ἐφημεριδογράφοι σας νὰ ἐφεύρουν μέθοδον νὰ συνθέτωσι τὰ πονήματα των ἄνευ κόκκου μυελοῦ ἢ γνώσεων.

Ἄλλ' ἂς ἔλθω εἰς τὸ προκείμενον διότι ἡ ἐπιστολή μου κινδυνεύει νὰ καταντήσῃ μακροτέρα καὶ τῶν κοινοβουλευτικῶν ἀγορεύσεων τοῦ κ. Παπανδρέου. Ἐνενηκοντα καὶ πέντε ἔτη μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀγρινιώτου Διονυσίου Σουρλῆ προβαίνω εἰς τὴν ἀποκάλυψιν ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο κρύπτομαι ἐγὼ αὐτός! Σὰς καθικελεύω μόνον νὰ τὸ εἴπητε μετὰ τὸν κ. Βουσβούνη καὶ τοῦ προσυπογράφοντος κ. Μαμάκη διὰ νὰ μὴ πάθουν συγκοπήν οἱ ἄνθρωποι, κατόπιν τῆς

«Γαλαξία» κ. Βουσβούνης ἀγνοοῦσε τὸ γεγονός ὅτι Σουρλῆς = Ροῖδης καί, προσπαθώντας νὰ δικαιολογήσῃ τ' ἀδικαιολόγητα, διατύπωσε τὸ καταπληκτικὸ ἐπιχείρημα πῶς οἱ... ξένες μεταφράσεις τῆς «Πάπισσας» παραλείπουν τὶς ἐπιστολὰς Σουρλῆ, λὲς καὶ ἡ δική του ἑκδοσις μεταφράστηκε ἀπὸ τὰ γαλλικά ἢ τὰ ἀγγλικά!

Τὴν ἄλλῃ μέρα τὸ πρῶτ' — 24 Φεβρουαρίου — στὴ δευτέρῃ σελίδᾳ τῆς ἐφημερίδας «Αὐγῆς» δημοσιεύονταν ἐπιστολὴ τοῦ... Ροῖδῃ ἀπὸ τὴν Κόλαση! Τὸ γλέντι σὲ βάρος τῶν γκαφαδόρων ἐκδοτῶν καὶ συντακτῶν τῶν λογοτεχνικῶν νέων ἔπαιρνε διαστάσεις πανηγύρεως. Ἰδοὺ ἡ ἐπιστολὴ «Ροῖδῃ».

γνωστοποιήσεως ἑνὸς φιλολογικοῦ ἀπορρήτου τὸ ὅποιον γνωρίζουν καὶ αἱ... ὄρνιθες τοῦ κ. Τσάτσου.

Ὁ Ἱησοῦς, κ. συντάκτα, ὠμίλει διὰ παραβολῶν διὰ νὰ τὸν ἐννοοῦν οἱ χονδροκέφαλοι συντοπίται του. Ἡ μέθοδος αὕτη μοῦ φαίνεται ἀρίστη καὶ διὰ τοὺς ἐφημεριδογράφους, τοὺς ἐκδότας καὶ μερικοὺς λογίους σας, οἱ ὅποιοι μὴ θέλοντες νὰ στερήσουν οὐδὲ γραμμὴν ἐκ τῶν γραφομένων των τοὺς ἀναγνώστας των, θεωροῦσι ματαιοπονίαν καὶ σπατάλην χρόνου τὴν ἀνάγνωσιν βιβλίων. Τοῦτο ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν, φαίνεται, ὁ ἐπιστολογράφος τῆς «Ἐπιθεωρήσεως Τέχνης», ὑπέγραψεν ἐπιστολὴν ὡς Διονύσιος Σουρλῆς ἵνα ἐν παραβολαῖς λαλήσῃ περὶ τῶν ὅσων ἐγένοντο.

Εἰς τὴν ἐποχὴν μου, κ. συντάκτα, οἱ ἐφημεριδογράφοι ὠμίλουν περὶ ἱστορίας, περὶ συντάγματος καὶ πολιτείας, περὶ ἐκβολᾶν τοῦ Λαυρίου καὶ θανατικῆς ποινῆς χωρὶς ποτὲ νὰ καταδεχθῶν νὰ ἐξετάσουν ἂν ὠμίλησαν καὶ ἄλλοι διὰ τοιοῦτου εἶδους πράγματα. Παρατηρῶ μετὰ χαρὰς ὅτι τὰ πατροπαράδοτα αὐτὰ ἦσαν μὲν ἀπαρασάλευτα. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μου Ρηγόπουλός τις, ἐμπνευσθεὶς ὑπὸ πνεύματος ἁγίου κατάρθωσε νὰ ἀνασκευάσῃ τὸν Ρενὰν χωρὶς νὰ τὸν ἀναγνώσῃ. Τὸν αὐτὸν πληροφοροῦμαι ὅτι ἐπέτυχεν ἄθλον καὶ ὁ «Γαλαξίας» ὁ ὅποιος μὲ ἀνασκευάζει διὰ τῆς μεθόδου τῆς ἀποδόσεως τῶν ἐπιστολῶν μου εἰς τὸν μηδέποτε ὑπάρξαντα Διονύσιον Σουρλῆν.

Ἐρρωσο εὐδαιμονῶν

ὁ σὸς

EMMANOYHΛ ΡΟΙΔΗΣ

Τὸ χτύπημα ἦταν καίριο καὶ ἔπρεπε νὰ βρεθῇ κάποιος τρόπος νὰ μπαλωθῶν τὰ πράγματα, σὲ μιὰ στιγμή πού οἱ ἐκδόσεις «Γαλαξίας» γελοιοποιούνταν ἀνεπανόρθωτα. Καὶ τὸ βάρος ἐπωμίστηκε πάλι ὁ ὀλιγότερο φαιάχτης κ. Μαμάκης, πού τὴν ἄλλῃ μέρα, μ' ἕνα γράμμα του στὸ «Ἔθνος», προσπάθησε νὰ δικαιολογήθῃ ὅπως - ὅπως καὶ νὰ εἰπῇ ὅτι αὐτὸς μὲν

τὸ... ἤξερε, ἀλλὰ συνέχισε - ἔτσι γιὰ πλάκα, πού λένε - τὸ παιχνίδι τῆς «Ε. Τ.».

Καὶ ὁ μὲν κ. Μαμάκης, συμπαθέστατα ὁ ἄνθρωπος, προσπάθησε νὰ δικαιολογήσῃ τὴ γκάφα τῆς προσυπογραφῆς τῶν δηλώσεων Βουσβούνη. Ὁ δεύτερος, ὅμως, θέλησε νὰ κἀν... ὑψηλὴ πολιτικὴ μ' ἕνα γράμμα του πού δημοσιεύτηκε στὸ «Ἔθνος» στίς 2 Μαρτίου. Νὰ πόσο ἀξιολύπητα δικαιολογεῖται καὶ «ἀντεπιτίθεται»:

Φίλε κ. Μαμάκη,

Σχετικῶς μὲ τὸν περίεργο σάλο, πού προεκάλεσαν αἱ ἀπόψεις μου γιὰ τὴν πρόσφατὴ ἑκδοσὶ τῆς «Πάπισσας Ίωάννας», ἂς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς: Ἀντιλαμβάνομαι ἄριστα ὅτι ἡ «Πάπισσα Ίωάννα» δὲν ἐνδιαφέρει ὠρισμένους κύκλους, ἐφ' ὅσον δὲν συνοδεύεται ἀπὸ τὸν ἀφορισμὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλως τε, οἱ οἰκτρὲς ἀπομιμήσεις τοῦ ὕψους τοῦ Ροῖδῃ στὶς δημοσιευόμενες ἐξ Ἀγρινίου καὶ ἐκ Κολάσεως ἐπιστολὰς ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ συντάκτες τοὺς ἀγνοοῦν οὐσιαστικὰ καὶ τὸν Ροῖδῃ - Ροῖδῃ καὶ τὸν Ροῖδῃ - Σουρλῆ, ἢ, ἂν ὄχι, τὸν ἐννοοῦν καὶ τὸν ἐρμηνεύουν μὲ γνήσια βαλκανικὰ αἰσθητικὰ κριτήρια. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἰσχυρισμὸ, ὅτι ἀγνοῶ τὴν ταυτότητα Ροῖδῃ - Σουρλῆ, ὁμολογῶ ὅτι τὸν βρῖσκω ἐξ ἴσου διασκεδαστικὸ καὶ ἐξοργιστικὸ. Ἄλλ' αὐτῆς τῆς ποιότητος τὰ ἐπιχειρήματα καλύπτεται νὰ ἐγκαταλείπονται στὴν νοημοσύνη τῶν ἀναγνωστῶν.

Δικός σας

Ἀθῆναι, 27.2.61.

A. ΒΟΥΣΒΟΥΝΗΣ

Πέρα ἀπ' ὅσα φαιδρὰ καταγράφει σὲ βάρος τοῦ κ. Βουσβούνης, ἡ περὶ «Βαλκανικῶν κριτηρίων» θεωρία του τὸν ξαναφέρνει στὸ «μέγα» εὐρημά του περὶ... εὐρωπαϊκῶν κριτηρίων καὶ ἐκδόσεων στίς ξένες γλώσσες τῆς «Πάπισσας» τῶν Ἀθηνῶν, σὰν ἀπάντησιν στὸν ἀφορισμὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ στίς πομπητικὰς ὑποκριτικὰς ἐπιθέσεις τοῦ συντηρητικοῦ τύπου τῆς Ἀθήνας. Ἀποτελοῦν ἀληθινὰ διαμάντια στὴν παράδοσιν τῆς λιβελλογραφίας μας, γεμᾶτα ἀστραφτερὲς προοδευτικὲς ἰδέες καὶ σπινθηρόβολο πνεῦμα. Γι' αὐτὸ δὲν θεωροῦμε ἀσκοποῦν ἀνθολογήσουμε παρακάτω μερικὰ ἀπόσπασματα καὶ νὰ τὰ ὑπενημίσουμε στοὺς ἀναγνώστες μας.

Φυσικὰ ὅλη ἡ πνευματικὴ Ἀθῆνα, καὶ μαζὺ καὶ τὸ ἀναγνωστικὸ κοινόν, τέρπονται ἀπὸ τὴν καὶ τὸ ἀναγνώστην εἰς βάρος τῶν γκαφαδόρων. Καὶ ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα ἔχει μᾶλλον δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις στὸ «Γαλαξία» ἐπεμβαίνει καὶ τὸ ἔτερον σκέλος τῆς ἐπιχειρήσεως, ἡ «Καθημερινὴ» ἀπὸ τὴ στήλη τοῦ «Ἀθηναίου» προσπαθώντας νὰ δικαιολογήσῃ ὅσο εἶναι δυνατόν.

Περὶ κοιτικῆς ἐπιστολῆς Α'

«... Ὁ παραμικρὸς τῶν ἐφημεριδογράφων σας εἶνε εἰς τὸ εἶδος τοῦ θεόπνευστος προφήτης, ὁμιλῶν καὶ ἀποφασίζων περὶ πραγμάτων τὰ ὅποια ποτὲ δὲν ἔμαθε. Δὲν ἐνθυμούμαι ποῖος φιλόσοφος ἔλεγεν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πρωτεύουσής σας:

Ἦ Ἀθῆνα, πρώτη χώρα,
τὶ γαϊδάρους τρέφεις τώρα!

νατὸ τὰ ἀδικαιολόγητα. Καὶ γράφει μεταξύ ἄλλων, στὸ φύλλο τῆς Κυριακῆς 6 Μαρτίου:

«Ἐὰν εἰς τὴν ἑκδοσὶν τῆς «Πάπισσας» τοῦ «Γαλαξίου» περιλαμβάνοντο καὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀγρινιώτου Σουρλῆ, ἐνδιαφέρουσαι εἶναι, ὅπως ὅλα τὰ Ροῖδεια κείμενα καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο κακόν. Ἀλλὰ θὰ ἦτο ἄκρως παράλογον νὰ ἰσχυρισθῇ κανεὶς ὅτι ἡ παράλειψις τῶν ἐπιστολῶν ἀποτελεῖ κολόβωσιν τῆς «Πάπισσας». Ἄν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπεκλήρυσεν ὡς «δλάσφημον καὶ κακὴν» τὸ βιβλίον καὶ ὁ συγγραφεὺς ἠναγκάσθη ν' ἀπολογηθῇ, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ Πάπισσα εἶναι ἀπαραίτητον ν' ἀποκτήσῃ εἰς κάθε νέαν ἑκδοσὶν οὐρὰν ἀποτελουμένην ἀπὸ τὴν ἀποκλήρυσιν καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιστολὰς. Διότι καὶ ἡ ἀποκλήρυξις καὶ αἱ ἐπιστολαὶ εἶχαν τὴν θέσιν των εἰς τὴν ἐποχὴν των. Σήμερα ἡ ἀρχικὴ ἑκδοσις ἐνδιαφέρει τὸ εὐρὺ κοινόν, πρὸς τὸ ὅποιον καὶ ἀπευθύνεται ὁ «Γαλαξίας» καὶ ὄχι τοὺς ἱστορικοὺς τῆς λογοτεχνίας. Αὐτοὶ ἔχουν ἄφθονα τὰ ἀντίτυπα τῶν παλαιότερων ἐκδόσεων. Καμμία ἄλλωστε παράδοσις δὲν λέγει ὅτι εἰς κάθε ἐκδιδόμενον κείμενον εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἐπισυνάπτονται καὶ οἱ καυγάδες πού ἐδημιούργησεν».

Μάταιος ὁ κόπος. Ἡ ἀσέβεια πρὸς τὰ κείμενα τοῦ Ροῖδῃ καὶ ἡ γκάφα μένουν.

Καὶ ἕνα ἀπάνθισμα

ἀπὸ τὶς ἀθάνατες ἐπιστολὰς

Ἀλλὰ ποιὲς εἶναι οἱ περίφημες ἐπιστολὰς Σουρλῆ, πού μὲ τόση ἐλαφρὰ καρδιὰ κατατόμησε ὁ «Γαλαξίας»;

Εἶναι τὰ τέσσερα γράμματα τοῦ Ροῖδῃ μετὰ τὴν ὑπογραφή Σουρλῆς πού δημοσιεύθηκαν τὸ Μᾶη τοῦ 1866 στὴν τότε ἐφημερίδα «Αὐγὴ» τῶν Ἀθηνῶν, σὰν ἀπάντησιν στὸν ἀφορισμὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ στίς πομπητικὰς ὑποκριτικὰς ἐπιθέσεις τοῦ συντηρητικοῦ τύπου τῆς Ἀθήνας. Ἀποτελοῦν ἀληθινὰ διαμάντια στὴν παράδοσιν τῆς λιβελλογραφίας μας, γεμᾶτα ἀστραφτερὲς προοδευτικὲς ἰδέες καὶ σπινθηρόβολο πνεῦμα. Γι' αὐτὸ δὲν θεωροῦμε ἀσκοποῦν ἀνθολογήσουμε παρακάτω μερικὰ ἀπόσπασματα καὶ νὰ τὰ ὑπενημίσουμε στοὺς ἀναγνώστες μας.

νον της γνώσεως καρπόν. Τὸ κατ' ἐμὲ τοὺς ἀνθρώπους τούτους τοὺς σέβομαι, τοὺς μακαρίζω, τοὺς θαυμάζω ὡς σπάνια καὶ περὶ ἔργα πλάσματα, τῶν ὁποίων τὸ εἶδος ἐχάθη ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, καὶ σώζεται εἰς μόνην τὴν Ἑλλάδα· ἀλλὰ νὰ τοὺς μιμηθῶ οὔτε δύναμαι οὔτε τολμῶ. Καθὼς δὲν ἠμπορῶ νὰ περιπατήσω χωρὶς δεκανίκια, οὕτω καὶ χωρὶς βιβλία ἀδύνατον μοῦ εἶναι νὰ συλλογισθῶ. Πρὶν ἀποφασίσω νὰ εἴπω τὴν γνώμην μου περὶ ὁποίου δήποτε ζητήματος, θέλω νὰ ἡξεύρω τί ἐστοχάζονται περὶ αὐτοῦ ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Κάντ καὶ ὁ Ἐγκελ, ἂν ἦτο τὸ πρᾶγμα φιλοσοφικόν, ὁ Ἄγ. Βασίλειος, ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Ρενάν, ἂν πρόκειται περὶ θεολογίας, ὁ Ἀθηνῖαιος καὶ ὁ Σαβαρέν, ἂν εἶναι ὁ λόγος περὶ μαγειρικῆς. Ὁ τρόπος αὐτὸς μοῦ φαίνεται ὡς φρονιμώτερος καὶ ὡς ἀσφαλέστερος διὰ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἐχάρισεν ὁ Θεὸς παρὰ μόνον μυελὸν καὶ βιβλία· ὁ δὲ ἄλλος τρόπος νὰ λέγῃ δηλ. ὁ καθεὶς τὴν γνώμην του χωρὶς νὰ φροντίζῃ περὶ τοῦ τί εἶπαν οἱ ἄλλοι, ἀρμόζει εἰς μόνους τοὺς μεγαλοφυεῖς ἀνδρας καὶ τοὺς τρελλούς. Ἡ μεγαλοφυΐα καὶ ἡ τρέλλα κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν φυσιολόγων εἶναι ἀδελφαὶ καὶ ὡς τοιαῦτα ἔχουν τὰ ἴδια προνόμια· λέγουσι ὅτι θέλουν καὶ αὐτὰ ἀποφάσεις τῶν εἶναι χρησμοὶ Πυθίας, ἡ ὁποία, καθὼς διηγούνται πολλοὶ ἀρχαῖοι, ἐπασχε καὶ ἐκείνη ἀπὸ ἑν εἶδος τρέλλας, ὅταν ἐχρησιμοδότη. Ἄλλ' ὅπως δὴποτε, ὅσον μεγάλη καὶ ἂν ὑποθέσωμεν τὰ προνόμια τῶν μεγαλοφυῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν τρελλῶν, νομίζω οὐχ ἦττον (συγχωρήσατε τὴν ἐλληνικὴν οὐρανὴν) ὅτι πολλοὶ τῶν συναδέλφων σας, ὁμιλοῦντες περὶ ἠθικῆς, ἐξεπείδησαν ὀλίγον τὰ ὅρια τῆς συγχωρημένης... πρωτοτυπίας. Οὕτω π. χ. ὁ «Χάρτης», ἀφοῦ ἀνύψωσεν ἕως εἰς τὰ ἄστρα τὴν εὐφυΐαν, τὴν γλαφυρότητα, τὴν ἀττικὴν χάριν, καὶ τ' ἄλλα προτερήματα τοῦ συγγραφέως τῆς «Ἰωάννας», κατηγορεῖ ἔπειτα αὐτὸν διότι εἰσέγαγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν ἀσεμνον ρωμαντισμὸν τῶν Φράγκων, τοῦ ὁποίου ἰδρυταὶ εἶναι, κατὰ τὸν «Χάρτην», ὁ «Πιρὸν καὶ ὁ Παρνῦ», ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦσαν ἀποθαμένοι πρὸ πολλοῦ, ὅταν ὁ Οὐγκὼ καὶ οἱ σύντροφοί του ἐφευρήκαν τὸν ρωμαντισμὸν. Παρακάτω εὐρίσκομεν ὅτι ὁ Ναπολέων ἐκάλλυνε τὴν δύναμιν τῆς ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, καὶ ἐπὶ τέλους φαντάζεται ὁ ἀρθρογράφος τὸν συγγραφέα γελῶντα εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἀρθρου του — τοῦτο δὲν δυσκολεύεται νὰ τὸ πιστεύσω, ἐκτὸς ἂν πάσχη ὁ κ. Ροῖδης ἀπὸ χρονικὴν ὑποχονδρίαν. Μετὰ τὸν «Χάρτην» ἤνοιξα τὸν «Ἐθνοφύλακα», ὁ ὁποῖος εὐχεταὶ νὰ «ἐπανέλθῃ ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν μαρτύρων»! Τοῦτο τὸ νομίζω ὅπως οὐδὲν δυσκολοκατόρθωτον· πιστεύω ἀκόμη ὅτι, ἂν ἐπρότειναν εἰς τὸν ἀξιότιμον συντάκτην κ. Ἀναγνωστόπουλον νὰ τὸν κάμουν μάρτυρα, νὰ τὸν δράσουν δηλ., νὰ τὸν σουβλίσουν ἢ νὰ τὸν τηγανίσουν, ἤθελεν εἰπεῖ ὄχι. Κατωτέρω ὁ ἴδιος

ἀρθρογράφος βεβαιώνει ὅτι «αἱ νεώτεροι κοινωνίαι ἔστρεψαν τὰ νῶτα μετὰ βδελυγμίας εἰς πᾶσαν ἀντιχριστιανικὴν ἰδέαν». Ἄμποτε νὰ ἦτο τοῦτο ἀλήθεια· ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν αἱ νεώτεροι κοινωνίαι ἐξαντλοῦν δεκαεπτὰ ἐκδόσεις τοῦ Ρενάν καὶ αἱ ἀντίθρησκοι φωναὶ τῶν εἶναι τὸσον δυναταί, ὥστε ἀκούονται ἕως τὸ Ἄγγρι. Ἀνέγνωσα καὶ τὰ ἄρθρα τῆς «Αὐγῆς» σας· ὁ συντάκτης λέγει ὅτι ἡ «Ἰωάννα» ἔχει «τὸ προτέρημα νὰ τὸν κρατῇ ὥρας ὀλοκλήρους ἐπ' αὐτῆς ἀνυπόμονον νὰ ἐκμυζήσῃ τὰ πολλὰ θέλητρά της», καὶ παρακάτω ὅτι εἶναι βιβλίον «βορβορώδες καὶ ἀηδές»· αἱ δύο αὗται φράσεις δὲν σὰς φαίνονται ὀλίγον ἀντιφατικαί; Ἐνας ἄλλος δημοσιογράφος συγρίζει τὸν ἀρχαῖον φιλόσοφον Πύρρωνα, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς, μὲ τὸν Γάλλον ποιητὴν Πιρὸν, πιστεύων, φαίνεται, εἰς τὴν μετεμψύχωσιν· ἄλλος πάλιν... Ἀλλὰ ἀγρινιώτικη ἀπλότης εἶναι τὸ νὰ κάθηται νὰ θαυμάζω τὰς πρωτοτυπίας τῶν δημοσιογράφων σας, τὸ αὐτὸ σχεδὸν πρᾶγμα ὡς ἂν νὰ ἐθαύμαζα τὴν ἀλμύρα τῆς θαλάσσης, τὰ βώδια ὅτι ἔχουν κέρατα ἢ τὰ πτερὰ τῶν πουλιῶν, ὁ καθεὶς θὰ μὲ ἐπερίπαιζε διὰ τὴν ἀνακάλυψιν καὶ θὰ εἶχε δίκαιον. Μίαν μόνην συμβουλήν θὰ μοῦ συγχωρήσετε, κ. ἐκδότα, νὰ δώσω εἰς τοὺς συναδέλφους σας, τὴν ὁποίαν, ἂν ἀκολουθήσουν, θὰ γείνουν ἄτρωτοι ὡς ὁ Ἀχιλλεύς. Ἡ συνταγὴ εἶναι εὐκόλος· συνίσταται εἰς τὸ ν' ἀποφεύγουν ὡς πονηροὺς σκοπέλους τὰ γεγονότα καὶ τὰ κύρια ὀνόματα, νὰ μὴ τεράττουν τὴν ἡσυχίαν τοῦ Πύρρωνος, τοῦ Πιρὸν καὶ Βοναπάρτε, ἀλλὰ νὰ μιμούνται τὸ καλὸν παράδειγμα τῆς «Ἀληθείας», ἥτις ἐπήνεσε τὴν «Ἰωάννα» διὰ τὸ ἄσπρο της χαρτὶ καὶ τὸ βαθὺ μελάνι. Ὅταν δὲ θέλουν νὰ κατηγορήσουν, τότε νὰ λαμβάνουν ὡς πρότυπον καὶ ὑπογραμμὸν τὸν Ἅγιον Καρυστίας, ὅστις μὲ εὐαγγελικὴν προαίρεσιν δὲν ὠνόμασε τὸν συγγραφέα τῆς Παπίσης παρὰ μόνον «ὄργανον τοῦ Σατανᾶ, ἐχιδνα, κακοήθη κακούργον», ἢ τὸν ἀξιότιμον συντάκτην τοῦ «Ἀνατολικοῦ Ἀστέρος» κ. Καλαπόδην, Καλαποδάκη, δὲν ἐνθυμούμαι καλὰ τὸ ὄνομα του, ὁ ὁποῖος ὠνόμασε τὸ βιβλίον ἀτιμωτικόν. Καὶ ἐπειδὴ ἔτυχε περὶ καλαποδίων ὁ λόγος, ταῦτα μὲ ἐθύμισαν τὰ ὑποδήματα, τὴν φράσιν δηλαδὴ ἐνὸς φίλου μου, ὅστις διίσχυριζέτο προχθὲς εἰς τὸ καφνεῖον τοῦ Σπυροπούλου, ὅτι ὁ ὠφελιμώτερος τρόπος νὰ μεταχειρίζονται μερικοὶ ἄνθρωποι τὸ μελάνι τῶν θὰ ἦτο ἂν ἐμαύριζαν μὲ αὐτὸ τὰ ὑποδήματά των.

Ἄλλ' ἡ ἐπιστολὴ μου καταντᾷ πολὺ ἐκτεταμένη, ἐνῶ αἱ στήλαι τῆς ἐφημερίδος σας εἶναι δωρικοῦ ρυθμοῦ, ἦγουν κονταὶ καὶ δυσανάλογοι μὲ τὴν γεροντικὴν μου πολυλογίαν. Ἀφίνων λοιπὸν δι' ἄλλην φορὰν τὴν ἐξακολουθήσιν ἢ μᾶλλον τὴν ἀρχὴν τῶν ὅσα εἶχα νὰ σὰς εἴπω περὶ ἠθικῆς, σὰς παρακαλῶ νὰ μὲ πιστεύετε πρόθυμον δούλον καὶ συνδρομητὴν σας.

Περὶ ἠθικῆς ἐπιστολὴ Β'

«... Πολὺ ἐπεθύμουν, κ. ἐκδότα, νὰ συμπληρώσω τὴν συλλογὴν μου ἀναφέρων ὀλίγα τινὰ παραδείγματα καὶ ἐκ τῆς ἀνατολικῆς φιλολογίας· ἀλλ' οὔτε τὰς ἀσιανὰς διαλέκτους ἐννοῶ οὔτε κατέχω ὡς οἱ συνάδελφοί σας τὴν πολὺτιμον τέχνην νὰ ὁμιλῶ περὶ πραγμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔμαθα. Κατὰ τὴν γνώμην ὁμως τῶν φιλολόγων οἱ γυμνοτράχηλοι ἐκεῖνοι «Μιλήσιοι μῦθοι» τῶν προγόνων μας εἰσέχησαν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα· ἐκτὸς δὲ τούτων ἔχομεν καὶ τοὺς «Μύθους τῆς Χαλίδας», οἵτινες ὡς συναρμολόγημα Ἰνδικῶν, περσικῶν καὶ ἀραβικῶν παραδόσεων ἐκπροσωποῦσι τὸ πνεῦμα ὀλοκλήρου τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλ' οὐδ' οὗτοι, καίτοι καθαρισθέντες ὅπως οὖν ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς σεμνοί· ὁ δὲ σημερινὸς ἀντιπρόσωπος τῆς ἀνατολικῆς εὐθυμίας, ὁ περιβόητος Καραγκιόζης, δὲν παραχωρεῖ εἰς κανένα τὴν δάφνην τῆς ἐλευθέρως ἐκφράσεως. Ταῦτα πάντα μὲ παρακινοῦσι νὰ ὑποθέσω ὅτι οὐδ' οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Βράμα καὶ τοῦ Μωάμεθ ἐθεώρουν ὡς περιττὴν τὴν ἀθυροστομίαν εἰς τοὺς κωμικοὺς, τὶ δὲ φρονοῦσι περὶ τούτου οἱ Κάφροι, οἱ Παταγόνες, οἱ Ἐσκιμῶι καὶ οἱ Ὀτεντότοι θέλομεν μάθει ὁπότεν ἐκδοθῶσι κριτικαὶ μελέται περὶ τῆς φιλολογίας τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα καθὼς διακρίνονται τῶν ἄλλων κατὰ τὸ χρῶμα καὶ τὸ ἀνάστημα, πιθανὸν καὶ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς καλαισθησίας νὰ διαφέρωσιν. Ἄλλ' ἔως τότε συγχωρήσατέ με νὰ πιστεύω, ἀξιότιμε κ. ἐκδότα, ὅτι ὁ κανὼν τὸν ὁποῖον ἀνέφερα ἐν ἀρχῇ τῆς παρού-

σης μου, ὅτι δηλ. ἡ ἀθυροστομία εἶναι ἀναγκαία εἰς τὴν σάτυραν ὡς τὰ πτερὰ εἰς τὰ πτηνὰ, κατὰ τοῦτο διαφέρει τῶν ἄλλων κανόνων, ὅτι δὲν δέχεται ἐξαιρέσεις.

Εἰς τὴν γενικὴν ταύτην ἐπιθεώρησιν τὸν ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρις ἡμῶν σατυρογράφων ἐπροχώρησα μὲ μεγάλην βίαν, βαδίζων ὡς οἱ θεοὶ τοῦ Ὀμήρου, οἵτινες ἔκαμαν δύο θήματα καὶ κατὰ τὸ τρίτον εὐρίσκοντο εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης, καὶ ὡς ἐκ τούτου οὔτε χωρία οὔτε παραπομπὰς ἐπρόφθασα νὰ σημειώσω, λυπούμενος τὸν τόπον, τὸν κόπον καὶ τὸν καιρὸν, τὸν ἰδικόν σας καὶ τὸν ἰδικόν μου. Ἐπειτα οἱ συγγραφεῖς τοὺς ὁποίους ἀνέφερα ἀνέκουσιν ὅλοι μᾶλλον ἢ ἦττον εἰς ἄλλην ἐποχὴν, οἱ δὲ συνάδελφοί σας ἐνδέχεται νὰ παρατηρήσωσιν ὅτι ὅσα ἐσυγχωροῦντο τότε ὀνομάζονται σήμερον ἀτιμωτικά. Πιθανὸν νὰ ἔχωσι δίκαιον· ἡ ἀλήθεια ἐξέρχεται πολλάκις ἐκ τοῦ στόματος τῶν ἀπλῶν· εἰς δὲ τὸν αἰῶνα τούτον τῶν θαυμάτων, καθ' ὃν εὐρήκαμεν τὸν τρόπον νὰ πλέωμεν χωρὶς πανιά, νὰ τρέχωμεν χωρὶς ἄλογα καὶ νὰ γράφωμεν χωρὶς μελάνην, δὲν εἶναι παράδοξον ν' ἀνεκάλυψαν καὶ οἱ σατυρικοὶ τὸν τρόπον νὰ γελῶσι χωρὶς ν' ἀνοίγωσι τὸ στόμα. Ἀλλὰ πρὶν ἀποφασίσω περὶ τούτου, νομίζω ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν ὀλίγους τινὰς καὶ τοῦ παρόντος αἰῶνος σατυρικοὺς συγγραφεῖς. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ ἐπιστολὴ μου κατὴντησε μακροτέρα φθινοπωρινῆς νυκτός, ἀφίνων τὴν ἐξέτασιν ταύτην διὰ τὴν ἀκολουθον, διατελῶ, κ. ἐκδότα,

πρόθυμος δούλος σας.

Περὶ ἠθικῆς ἐπιστολὴ Γ'

«... Εἰς τὴν ἀνωτέρω μακρὰν ἐπιθεώρησιν πάντων τῶν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου μέχρι σήμερον σατυρογράφων παρατηρήσατε, παρακαλῶ, κ. ἐκδότα, ὅτι δὲν σὰς ἀνέφερα οὐδὲν ὑποπτοντὶς διδασκόμενον ὄνομα, οὔτε τὸν Μεαύρσιον, οὔτε τὸν Ἀρετίνον, οὔτε τὸν Παρνῦ, οὔτε τὸν Καζανόβαν· ἀλλ' ἀπεναντίας ἐξ ἐκάστης χώρας καὶ ἐποχῆς τοὺς κορυφαίους, τὸν Λουκιανόν, τὸν ἱερὸν Αὐγουστίνον, τὸν Ἀρίστον, τὸν Σαΐκιστην, τὸν Μονον, τὸν Στέρνην, τὸν Μοντέσκιον, τὸν Λιέρων, τὸν Σόουζ ἄλλους ὀλόκληρους ἢ ἀνθρωπότης σέβεται καὶ θαυμάζει· παρατηρήσατε ἀκόμη ὅτι εἰς τὴν ἐνδοξον ταύτην χορείαν οὐδεμία ὡς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκφράσεως ἐξαιρέσις ὑπάρχει, ἀλλ' ὁ περὶ αὐτῆς κανὼν ἐθεωρήθη ἀπαράβατος ὑπὸ ἀνδρῶν, οἵτινες ἔζησαν εἰς διαφόρους ἐποχὰς δρῶν, οἵτινες ἔζησαν εἰς διαφόρους ἐποχὰς καὶ ἀπέχοντας τόπους, χωριζόμενοι ἀπ' ἄλλων ὑπὸ ὡκεανῶν καὶ αἰῶνων, διαφέροντες κατὰ τὴν θρησκείαν, τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ τοῦτο συμφωνοῦντες. Ζυγίσате ἀκριβῶς πάντα ταῦτα, κ. ἐκδότα, καὶ ἀποφασίσατε ἔπειτα εἰς ποῖον βαθμὸν ἀγροματοσύνης πρέπει νὰ ἔφθασέ τις, διὰ νὰ ἐκπλαγῇ εὐρίσκων εἰς σατυρικὸν ἔργον βωμολοχίας.

Πολλὰς ἡμέρας ἐπνοκεφάλῃσα διὰ νὰ συμβιδάσω τὰς διαφόρους κρίσεις, τοὺς ἐπαίνους καὶ τὰς ὕβρεις τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου περὶ τῆς «Ἰωάννας», χωρὶς νὰ δυνηθῶ νὰ τὸ κατορθώσω. Προχθὲς ὁμως ἔμαθα ἀπὸ τὸν ἀνειψίον μου ἐπιστρέψαντα ἀπὸ τὰς Ἀθῆνας ὅπου σπουδάζει τὴν νομικὴν, καὶ τὰ ὀνόματα μερικῶν ἀρθρογράφων, τὰ ὁποῖα μὲ ἐβοήθησαν εἰς τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος. Οἱ κριτικοὶ οὗτοι δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο τάξεις, εἰς σκανδαλισθέντας δηλ. καὶ μὴ σκανδαλισθέντας. Μεταξὺ τῶν πρώτων διατρέπουσι καὶ οἱ κύριοι Γιαννόπουλος, Ἀναγνωστόπουλος, Καλαποδάκης καὶ ὅσοι ἄλλοι δὲν ἐνθυμούμαι, μεταξὺ δὲ τῶν δευτέρων, φίλων δηλ. τῆς «Ἰωάννας», παρατηρῶ τοὺς κυρίους Γουστάβον Φλουρένς, Σοῦτσόν, Μαυρογιάννην, Εἰρ. Ἀσώπιον, τὴν «Ὀμόνοιαν» τῆς Ζακύνθου κτλ. Οὔτε τοὺς πρώτους οὔτε τοὺς δευτέρους ἔχω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίζω προσωπικῶς· καθ' ὅσον ὁμως ἠμπορῶ νὰ συμπεράνω ἀπὸ τὰς καταλήξεις τῶν ὀνομάτων τῶν, ὁ μὲν κ. Φλουρένς καὶ λοιποὶ ἀνήκουσιν εἰς τὸ εὐρωπαϊκόν, φαναριώτικον, ἐπτανησιακόν, εἰς τὸ ἐτερόχθον τέλος πάντων στοιχείον τῆς πρωτευούσης σας, ἐνῶ οἱ καταλήγοντες εἰς που-

λος, ἂν τὰ ὀνόματά των δὲν λέγουν ψεύ-
ματα, εἶναι γνήσιοι Μωραῖται, καὶ ὡς ἐκ
τούτου ἔχουσι μέγα δίκαιον νὰ κατηγορῶ-
σιν ὡς γυμνοτράχηλον τὴν «Ἰωάνναν». Διὰ
νὰ ἐννοήσετε καλλίτερα τὴν ιδέαν μου, συγ-
χωρήσατέ μοι, κύριε ἐκδότα, νὰ σὰς διη-
γηθῶ ἐν τελευταίον ἀνέκδοτον. Ὁ Ἰησοῦς
ὡμίλει διὰ παραβολῶν καὶ ἀπολόγων, διὰ νὰ
τὸν ἐννοοῦν οἱ χονδροκέφαλοι Ἰουδαῖοι· ἡ μέ-
θοδος αὕτη μοῦ φαίνεται καλὴ καὶ διὰ τοὺς
Ἕλληνας ἐφημεριδογράφους· ἀντὶ ὅμως ἀ-
πολόγου θὰ σὰς διηγηθῶ ἐγὼ τὸ ἐξῆς ἀ-
ληθὲς καὶ πρόσφατον γεγονός. Πρὸ μερικῶν
ἐτῶν ἡ πριγκίπισσα Σόλμ, εὐγενὴς κυρία
τῆς αὐλῆς τοῦ Ναπολέοντος Γ' καὶ ὀλίγον
ἐξαδέλφη του, μεταβάσα χάριν τῆς υγείας
εἰς Ἑλβετίαν, εὕρισκετο εἰς ἀπόκεντρόν τινα
κωμόπολιν τοῦ Οὐντερβάλτ. Οἱ κάτοικοι τοῦ
μέρους ἐκείνου, περικυκλούμενοι ἀπὸ ὕψι-

Περὶ ἠθικῆς ἐπιστολὴ Δ'

«... Ταῦτα, ἀξιότιμε κ. ἐκδότα, εἶχα νὰ
εἶπω περὶ ἠθικῆς, περὶ τῆς ὁποίας νομίζω
ὅτι εἶμαι εἰς κατάστασιν νὰ κρίνω καλλίτε-
ρα ἀπὸ τοὺς κριτικούς τῆς πρωτεύουσας
σας, οἵτινες εἶναι ὅλοι διδάσκαλοι, ἐφημε-
ριδογράφοι, ὑπάλληλοι, πολιτικοί, διαχει-
ρισταὶ φιλανθρωπικῶν κληροδοτημάτων, μέ-
λη φιλολογικῶν συλλόγων, ἐκδόται διδακτι-
κῶν βιβλίων, ἔχοντες ὑποθέσεις, φροντίδας,
παραδόσεις καὶ ὀλίγον καιρὸν νὰ χάσουν
μὲ βιβλία, ἐνῷ ἐγὼ, ὅστις δὲν εἶμαι παρὰ
μόνον Σουρλῆς καὶ τίποτε ἄλλο, ἔχω και-
ρὸν νὰ μελετῶ καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ μανθάνω.
Ὅταν δὲ ὁμιλῶ περὶ ἠθικῆς, εἶμαι ἀ-
ξιοπιστότερος παντὸς ἄλλου διότι αἱ τρί-
χες μου εἶναι ἄσπραι καὶ τὰς περισσοτέρας
ἡμέρας μου τὰς ἐπέρασά μελετῶν ὅσα ἀπὸ
κτίσεως κόσμου ἔγραψαν περὶ αὐτῆς οἱ
σοφοί. Ἀχώριστοι σύντροφοί μου εἶναι ὁ
Πλούταρχος καὶ ὁ Κικέρων, οἱ ὁποῖοι μὲ δι-
δάσκουν ν' ἀγαπῶ τὸ καλόν, καὶ ὁ Βύρων,
ἀπὸ τὸν ὁποῖον μανθάνω νὰ μισῶ τὸ κα-
κόν, καί, ἂν τύχῃ ἀνάγκη, νὰ θυσιάσω ὡς
ἐκεῖνος ὑπὲρ τῆς μεγάλης ιδέας τὰς ὀλί-
γας ἡμέρας καὶ τὸν πόδα ὅστις μοὶ ἀπέ-
μεινε.

Μέχρι τοῦδε νομίζω ὅτι σὰς ἀπέδειξα,
κ. ἐκδότα:

Α) Ὅτι ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ παλαιοὶ

λὰ βουνά, διεφύλαξαν μέχρι σήμερον τὰ
ἀπλὰ καὶ ἐνάρετα ἦθη τῶν προγόνων των·
νυμφεύονται νέοι, τὴν ἡμέραν κάμνουν ὠρο-
λόγια καὶ τὴν νύκτα παιδία, κατὰ δὲ τὰς
μεγάλας ἐορτὰς χορεύουν εἰς τὴν αὐλὴν
ἀρχαίου τινὸς ἀρχοντικοῦ πύργου. Ἡ ἄνω
ρηθεῖσα δέσποινα λαβοῦσα, κατὰ δυστυχίαν
τῆς, τὴν περιέργειαν νὰ παρευρεθῇ εἰς μίαν
τῶν ἐσπερινῶν ἐκείνων διασκεδάσεων, μετέ-
βη ἐκεῖ ἐνδεδυμένη ἡ μᾶλλον γυμνωμένη κα-
τὰ τὸν τελευταῖον συρμὸν τῶν Παρισίων καὶ
δλου τοῦ κόσμου. Ἀλλ' εἰς τὴν θέαν τῶν
γυμνῶν ἐκείνων ὤμων αἱ καλαὶ ἐκείναι ἐπαρ-
χιώτισσαι, αἱ ὁποῖαι εἰς μόνους τοὺς συζύ-
γους των ἐδείκνυν τοὺς ἰδικούς των, ὥπι-
σθοδρόμησαν μετὰ φρίκης ὑπολαμβάνουσαι
τὴν κ. Σόλμ ὡς ἐταίραν, διότι ἦτο... γυ-
μνοτράχηλος. Τί δηλοῖ ὁ μῦθος περιττὸν νο-
μίζω νὰ ἐξηγήσω, κ. ἐκδότα».

τε καὶ νέοι σατυρικοὶ ὑπῆρξαν ἀναιδεῖς, ἀ-
θυρόστομοι καὶ σαρκαστικοί· ὥστε πρέπει
νὰ εἶναι τις εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν ἀδιά-
βαστος, διὰ ν' ἀπορήσῃ εὕρισκων σκώμμα-
τα καὶ δωμολογίαν εἰς σατυρικὸν ἔργον.

Β) Ὅτι κατὰ τὴν γνώμην ὅλων, τῶν κρι-
τικῶν, τῶν φιλοσόφων καὶ αὐτῶν τῶν ἐκκλη-
σιαστικῶν Πατέρων, ἡ σάτυρα εἶναι ἀναγ-
καία, ἐν ὅσῳ ὑπάρχει τὸ κακὸν εἰς τὸν
κόσμον.

Γ) Ὅτι, καθὼς παρετήρησεν ἤδη εἰς
συνάδελφός σας, ὁ συγγραφεὺς τῆς «Ἰωάν-
νας» ἐσεβάσθη τὰ ἀληθῶς σεβαστά... Ἀλλ'
ἐνταῦθα πιθανὸν νὰ μὲ διακόψετε παρατη-
ροῦντες ὅτι ἐνέπαιξε τὴν Θρησκείαν! Βαρὺ
καὶ ἀσυγχώρητον ἀμάρτημα, τοῦ ὁποίου ἂν
εἶναι τῷ ὄντι ἔνοχος ὁ συγγραφεὺς, πρῶτος
ἐγὼ ἤθελα συμβουλεύσει οὐχὶ ν' ἀφορισθῇ
ἀλλὰ νὰ καὶ ζωντανός, ρίπτων προθύμως καὶ
αὐτὰ μου τὰ δεκανίκια εἰς τὴν φωτιάν, διὰ
νὰ καὶ ταχύτερον· ἐπειδὴ ὅμως μοῦ εἶναι
πολὺ ἀναγκαῖα, νομίζω καλόν, πρὶν τὰ θυ-
σιάσω, νὰ ἐξετάσωμεν ἂν τῷ ὄντι τὴν Θρη-
σκείαν ἢ ἄλλο τι ἐπερίπαιξεν ὁ συγγραφεὺς
τῆς «Ἰωάννας». Ἐν τούτοις παρακαλῶ νὰ
μὲ πιστεύετε κ. ἐκδότα,

Πρόθυμον δούλον σας

ΔΙΟΝΥΣΙΟΝ ΣΟΥΡΛΗΝ

Ἡ πρὸ ἀποτελεσματικὴ μέθοδος

γὰ νὰ μάθει κανεὶς Ἀγγλικά μόνος του

LEARN YOUR ENGLISH AT HOME
ΜΑΘΕΤΕ ΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ ΣΑΣ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ

Ἀγγλικὴ μέθοδος ἄνευ διδασκάλου ὑπὸ Ur. Silverson

Ἐκδοσὴ πολυτελὴς—σελίδες 552—δρχ. 80

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΚΕΝΤΑΥΡΟΣ» Ο.Ε. Ἀγ. Κωνσταντίνου 14, ἀρ. τηλ. 533409

Ε Π Ι Θ Ε Ω Ρ Η Σ Η
Τ Ε Χ Ν Η Σ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Ἡ Ποίηση τῆς αἰσιοδοξίας

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΡΕΤΤΑΚΟΥ

ΤΟ ΒΑΘΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Α Θ Η Ν Α 1 9 6 1

Τὴν ποίηση τοῦ Νικηφόρου Βρεττάκου ἡ κρι-
τική δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀντιμετωπῇ καὶ νὰ
τὴν ἐξηγήσῃ παρὰ ὅταν μιὰ ποίηση μὲ μεγάλους
ὀρίζοντες καὶ μὲ ιδέες ποὺ διεκδικοῦν γιὰ τὸν
ἐαυτὸ τους τὴν ἐθὺν νὰ ἐκφράσῃ λυρικά μὴν
ἀντικρατικὴ ἐποχὴ, ὅπου ὁ οὐμανιστικὸς πυρετὸς
πυρραίνει νὰ κατακαλύψῃ μὲ τὴν ἐπιμονὴν προ-
βολῇ τοῦ μηνύματός του τὸ χάος καὶ τὴ διάλυση
τῶν μορφῶν. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὀπτική γωνία κοι-
τάζοντες τὴν ποίηση τοῦ Βρεττάκου εἶναι μιὰ ἀν-
θρωποκεντρικὴ δημιουργία, ποὺ ἐταξέ ὅταν προ-
ορισμὸς τῆς νὰ σώσῃ, ὅ,τι καλύπτεται ὁ πο-
ρτισμὸς τοῦ κόσμου καὶ τοῦ τόπου μας, μιὰ διὰ-
λυτικὴ ποίηση τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ
βαθύτατο χρέος ποὺ ἀπάνει στὴ γῆ. Ἐπὶ τὰ
περιθώρια τοῦ προοδευτικοῦ στὴν ποίηση εὐρίσκον-
ται ἀπάνταστα καὶ καταξιώνεται ὁ δημιουργικὸς
μὲλος τοῦ ποιητῆ ὅταν παράγοντα σφυρηλασίας
ἀνθρωποκεντρικῶν ἀξιών.

Ἡ ποίηση τοῦ Βρεττάκου ἔχει μιὰ σταδιο-
δρομία ποὺ ἔσπερνά τὸ πέταρτο τοῦ αἰῶνα. Στὴν
ποιητικὴν ἑξέλιξ ἀπὸ τὰ ἀκρότατα περιθώρια τῆς
καρυωτατικῆς δημιουργίας, ἐκεῖ ποὺ παλαιώνει
τὸ ἀπᾶνθρωπο ποπλιὸ τοῦ Καρυωτάκη καὶ ἀρχίζει
νὰ φωτίζεται τὸ αὐχμηρὸ ἔδαφος μιᾶς ἐνδιαφέ-
ρουσας γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ποίησης, μὲ ἀνθρωπι-
νὰς φωτιστικὰς. Ὁ Καρυωτάκης ἦταν ἑ-
νότερος φωτιστικῶν ποὺ θριαυόταν σὲ διάσπαση
νὰς διαμαρτυρόμενος ποὺ θριαυόταν σὲ διάσπαση
μὲ τὸ κοινωνικὸ τῆς ἐποχῆς του καὶ πολεμοῦσε
μὲ τὰ ἀπὸ τὰ πείχη τὴν πᾶξ του μὲ τὴν ἀρνη-
σὴ, τὴν εἰρωνεία, τὸ σαρκασμὸ ἢ μὲ τὸ στυγνὸ
σὴ, ποὺ σὲ μερικὲς περιπτώσεις παύει
λυρικὸς τοῦ λυγμικοῦ τόνους μιᾶς κρίσης τῆς παλαι-
νὴς ἀνθρώπινης συνείδησης ποὺ δὲν ἐρί-
σκει πούθεν διέξοδο.

Ὁ Βρεττάκος εἶναι στὸ ξεκίνημά του περισσό-
τερο ἀρνητὴς καὶ λιγότερο διαμαρτυρόμενος (κά-
ποινοι Βαρβαρικοὶ πόνοι ἡθοῦν κι ὅλας αὐτοὺς
πρώτους στίχους του), ἔχει θγεῖ ἔξω ἀπὸ τὰ
πείχη καὶ προβαίνει σὲ ἀνταρσία τοῦ ἀρνη-
σίου ποιητικοῦ ἔδαφους. Ποῦ θὰ πὸν ὁδηγήσῃ ὁ
δρόμος του; Ἡ νέα μας ποίηση, μετὰ τὸ 1930
ἀναθρεμμένη κάτω ἀπὸ τὴν βαρεῖα αἰκία τοῦ Πα-
λαμά, ξεκινώντας μὲ ἐνδομύσους σταθμούς πρὸ

Βάρναλη, τὸ Σικελικὸν λυρικὸν (ποὺ τῆς παρέ-
χει τὸ φωτεινότερο ἔδαφος ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς
ποιητικῆς εὐδίας) καὶ τὸν Καρυωτάκη, προσπα-
θεῖ νὰ πρᾶσανατολιστῇ στὰ κανονία τῆς πε-
ρωμένης, νὰ βρεῖ τὴν δική της φωνή, ποὺ θὰ τὴν
ἐξουικεῖται μὲ τὸ ψυχικὸ καὶ κοινωνικὸ ποπλιὸ
τῆς Ἑλλάδας. Τὰ παγκόσμια ρεύματα στὴν ποίη-
ση χτυποῦσαν κι ὅλας τὴν πόρτα τῆς μὲ σφο-
δρότητα παλινροϊκῇ, ἀφῆσαν στὸν κορμὸ τῆς τὰ
δικὰ τους σημάδια καὶ τὴν ρυμολκοῦσαν πρὸς
τὴς κοσμοπολίτικες ροπές τους. Ἀπ' αὐτὴ τὴν
ισοπεδωτικὴ θύελλα πέρασαν ὅλοι οἱ κορυφαῖοι
νέωτες ποιητὲς μας, ὁ Ρίτσος, ὁ Βρεττάκος,
ὁ Σεφέρης, ὁ Ἐλύτης. Καὶ κόπιασαν ἀπάντα-
στα γιὰ νὰ ξεχωρίσουν ἀπὸ τὸ χάος ἐκεῖνο τὸ
ἀληθινὸ τους πρόσωπο.

Βασικὰ τὸ κύμα τῆς νέας ποίησης εἰσρέει
μετὰ τὸ 1930 στὸν πολιτιστικὸ μας χώρο διακλα-
διζόμενο σὲ δύο βραχίονες: Ὁ ἓνας ἀρδεύεται
ἰδεολογικὰ ἀπὸ τὰ αἰσιόδοξα μηνύματα ποὺ φέρ-
νει στὴν ἐπιφάνεια τὸ προοδευτικὸ κίνημα. (ΡΙ-
τσος, Βρεττάκος), καὶ ὁ ἄλλος ἀποτελεῖ, κατὰ
κάποιον τρόπο τὴ συνέχισιν τοῦ κλάδου τῆς ἀστι-
κῆς εὐθείας στὴν ποίησίν μας ποὺ ξεκινᾷ μὲ τοὺς
minores ποιητὲς τῆς παράδοσης (Μαλακάσης,
καὶ ἄλλοι) γιὰ νὰ περάσῃ στὴς νέες μορ-
φές ποὺ καταξιώνονται στὴν ποίηση τοῦ Ἐλύτη,
μὲ πλήρη μορφικὴ ἀνάνεωση καὶ ἀναπροβληματι-
σμὸ στὸ παρεχόμενον.

Καὶ οἱ δύο κλάδοι ποὺ ξεχωρίσαμε παραπάνω
στὴ νέα μας ποίηση εἶναι βασικὰ αἰσιόδοξοι. Ὁ
πρώτος εἶναι ἀνθρωποκεντρικὸς - κοινωνικὸς καὶ
προμηθεύεται τὸ βλῆκό του ἀπὸ τὴν πραγματικό-
τητα τοῦ προοδευτικοῦ κινήματος. Ἡ ἰδιομορφία
ὅμως τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἡ παρνομία τῆς πέ-
χης περνοῦν τὸ διάλογο ποὺ ποιητὴ ἀνάμεσα
στὸν ἐαυτὸ του καὶ τὰ «οὐκ εἶναι κακὰ» τῆς διμάδας
ποὺ ἀνίσχει, εἶναι περισσότερο μιὰ ποίηση παθῶν,
παρὰ ἐξαγγελτικὴ μεγάλων ἐξάρσεων ἀπὸ χτί-
σμα ἐνὸς κανονικοῦ κόσμου, ποὺ ὡς τόσο ὅμως
καλλιεργεῖ καὶ γυμνάζει τὴν ποιητικὴ ἐκφραση.
(ΡΙτσος: Τὸ τραγούδι τῆς ἀδελφῆς μου. Τὸ ἐμπα-
τήριο τοῦ ὠκεανοῦ. Δοκιμασία. Βρεττάκος: Κατε-
δαίνοντας στὴ σιγὴ πῶν αἰώνων. Οἱ γκρυμὰσσες

τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ κύκλου). Ὁ δεύτερος κλάδος εἶναι ζωγραφικός, ἂν μπορεῖ νὰ χωρέσει ἐδῶ ὁ ὅρος. Ἡ ὀπτικὴ του γωνία εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη περιπέτεια καὶ βλέπει περισσότερο τὸ ἑλληνικὸ τοπίο χρωματικά, μὲ κακινούρια διαθέσει, φωτισμένο μὲ τὸ δικό το προσδόκιον. Μία ιδιότυπη ἑλληνολατρία εἶναι τὸ κέντρο βάρους τῆς ποίησης αὐτοῦ τοῦ κλάδου μὲ κάποια τουριστικὴ διάθεση. Ἀνακαλύπτει κακινόριες σκοπιεὶς γιὰ τὴν θέα τοῦ ἑλληνικοῦ φωτός, τῆς ἑλληνικῆς θάλασσης καὶ τῆς ἑλληνικῆς χλωρίδας, ἀκόμα καὶ τῆς λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς λαϊκῆς τέχνης, τῶν ὁραμάτων, βλέπει μὲ ἀνακινωμένο ἐνδιαιφερόν το ἀρχαιολογικὸ μὲς τοπίο σὰν ἀντανάκλασις ἐνὸς αἰσιόδοξου καὶ γνήσια ρωμέτικου ψυχισμοῦ, τὸ πλουτίζει μὲ νέες ὄψεις καὶ νέα φύρα. Εἶναι μὲ ποίηση αἰσιόδοξη ποὺ ὀριζοῦται στοὺς ἀντίποδες τοῦ Καρναυόπου-μοῦ, χωρὶς ἔγχος τοῦ αἰσθήματος ἀπαυτιάς, ποὺ πηγάζει ἀπὸ κοινωνικὰ καὶ ψυχικὰ ἀδιέξοδα, μὲ ποίηση γεμάτη εὐδία καὶ χρώμα ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴν ἐμπειρία ἀτόμων ἐπιτυχημένων στὴ ζωὴ καὶ τὴν τέχνη. Οἱ ποιητὲς τῆς ἐποχῆς, περισσό-περο τυχεροὶ ἀπὸ τοὺς πεζογράφους τῆς λεγόμε-νης γενιᾶς τοῦ 30 ποὺ θέλησαν ν' ἀνακωτεύουν τὴν προβληματικὴν τοῦ πεζοῦ μας λόγου ἀντλῶν-τας τὴν ἰδεολογίαν τους ἀπὸ τὸ κοσμοπολίτικον ρεύμα τῶν Ἰδσῶν τῆς Ἀσῆς, κατόφρουν νὰ ἐνοφθαλμίσουν ἀξιόλογα στοιχεῖα στὴ νέα μας ποίηση καὶ νὰ τῆς δώσουν ἓνα ἰδιότυπον ἑλληνικὸ πρόσωπον. Σ' αὐτὸ τὸ κατόρθωμα θὰν μπορεῖ ν' ἀγωνισθεῖ τὴ δημιουργικὴ συμβολὴ τοῦ Ἐλύτη καὶ τοῦ Σεφέρη.

Υπάρχει, ωστόσο, ένα πρόβλημα μετάδοσης και του δεύτερου αυτού κλάδου της ποίτησής μας από τη ζωγραφική διάθεση στην άνθρωποκεντρική. Τα ερωτήματα τόσων «Ελύτηδ' όσο και στο Σεφέρη είναι σημαντικά, παρὰ τὴν κατὰβλητική σκιά του». «Είστε πὸς δυνατότεροι τὴν ποίηση τοῦ δεύτερου;» Ο «Ελύτης πραγματώσας τὸ ἔλμα του μετὰ τὸ «Ἀσμα ἥρωικὸ καὶ πένθιμο γιὰ τὸ χαμένο ἀνθρωπολογικὸ τῆς Ἀλβανίας» καὶ ὁ Σεφέρης μετὰ τὴν ποιητικὴ του παραγωγή σὰ χρόνια 1938 - 1944. Πόσο μακριὰ εἶναι ὁ Ἑλύτης πᾶν «Προσανατολισμῶν» καὶ τοῦ «Ἥλιου τοῦ πρώτου» ἀπὸ τὸ «Ἀνθρωπολογικὸ» εἶναι εὐκολο νὰ τὸ ἀντιληφθεῖ κανεὶς καὶ μετὰ μὴ ἀπλή ἀνάγνωση πᾶν στίχων του. Τὸ ἴδιον, ἀν καὶ σὲ ἐλάχιστοις κλίμακα, ἰσχύει γιὰ τὸ Σεφέρη τῆς «Στέρας» ἢ τοῦ «Ἡμερολογίου Καταστρώματος» σὲ σύγκρισή μετὰ τὴν παραγωγή του τῶν πολεμικῶν ἐτών. Ὑπάρχει ἐδῶ εὐκρινέστατη μιὰ μετάδοσις ἀπὸ τὸ ζωγραφικὸ πρὸς τὸ κοινωνικὸ καὶ ψυχικὸ παπὶο μιᾶς νέας ἐποχῆς, ποὺ γιὰ τὸν πρώτῳ προσωπίζεσται ἐξαιρετα τὸ κορῦφωμα «Ἀξίον Ἑστί». Ἡ νέα ποίηση, ἀποκαταρριπτα τὰ σύμβολά της καὶ τὸ ὕλικό της, συγχλίνει ἐλοένα καὶ πὺς σίγουρα σὸ στόχο αὐτὸ ρωπός.

Ἀπὸ τῆν πλευρὰ τῆς εἰδολογικῆς κλημάω-
σης τῆς ἡ ποίησιν τοῦ Βρετανικοῦ ἀνήκει σὺν
ὕψηλοτερο ἀναβάσει: ἀναφέρεται εἰς ἀξέσμη
τοῦ ἀνθρώπου μετὸν γύρω του κόσμον. Αὕτη
ἀκριβὴς ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀξέσμων τοῦ ποιητῆ
καὶ κατ' ἐπέκτασιν τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς
μας μετὰ τὸν γύρω του κόσμον στάθηκε ἡ ἐναγωνία
ἀφαστηρία τῆς ἰδεολογικῆς προδημιματικῆς του.
Ὅπως καθὲ ποιητὴς ἔστι καὶ ὁ Νυκτεφόρος

Βρεττάκος δουλεύει τις ποιητικές του ιδέες και τις εκφράζει με προσωπικά σύμβολα (έλλοις στενότερα και άλλους ικανά να προσελαθούν σε ευρύτερο κοινωνικό έδαφος) που άπαστελουν τους άγνωστους στήριξης του έργου του. Το πρώτο σύμβολο που προβάλλει από την ποίησή του είναι μια οίκουμενική δόνηση, με κάποιο διδουκό φιλοσοφικό χαρακτήρα. Στη φύση διακρίνεις μια «αίωμνότηα» γεμάτη φως, άτέρμονα οδρανό, ήλιο άστέρια, και άμυσκλήντους δονήσιους όγκους που τόν ήλθλουν πάντοτε με την πρωτεύη, την κοσμογονική παρουσία τους και ποτέ με την είδολλική. Άπέραντοι οδρανό, που στά χάρη τους κινείται ή ποίησή του, και φωτίζει με μυστήριο του άμυκτος με τόν προβολά της. Γεωνικά τά κοσμογονικά σύμβολά του έχουν μία τάση «θρησκευτική» όχι με τη στενή έννοια της άναγήτησης ενός θεού, αλλά με την πλατύτερη της γώησης του άμυκτος.

Ἀπὸ τὰ ἀφῆρημένα σύμβολα τοῦ ποῦ πᾶνε νὰ διεκδικητοῦν κοινωνιολογικὲς εὐρέσεις εἶναι ἡ ἀγάπη. Τί εἶναι ἡ ἀγάπη στὴν ποίησιν τοῦ Βρεττάκου; Βασικὰ θέματα εἶναι τὸ στοιχεῖο ποῦ τὴν διαποτίζει καὶ τὴν ὑλοποιεῖ, ὅπως ὁ συνδετικὸς ἰσθμὸς μορφοποιεῖ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα. Ἡ ἀγάπη, σὰν στοιχεῖο ἰδεολογικῶν καταβολῶν στὴν ποίησιν τοῦ Βρεττάκου ἀπευθύνεται πρὸς ἓνα συγκεκριμένον στόχο, τὸν ἄνθρωπο καὶ μέσω αὐτοῦ θέλει νὰ πετύχει τὴν ἡθικὴν του τελειότητα. Αὐτὸ τὸ ἀρκετὰ ρευστὸ καὶ ἀρκετὰ ἀπροσδιόριστο σύμβολο, ὅταν ἐνσωματώνεται στὴν ποίησιν τοῦ τῆς δίνει τὸν ἰδιαίτερον ἐκεῖνον παλμὸ, ποῦ προκαλεῖ τὴς ἐντελὲς προσωπικὲς συγχινήσεις ποῦ μὴνυμωτὸς τῶν. Ὅμως, ὅσο κι ἂν ἦχει στὴν ἀκοή μας γνῶρισμα καὶ συμπαθητικὰ, ἔχει μὲ ἰσπεδωτικὴ ροπή μέσα στὴν ποίησιν τοῦ Βρεττάκου, μοιάζει μὲ ἀπόηχο τῆς Παυλινῆς ἀγάπης: "Ἐάν τινες γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ πῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἡχῶν ἢ κύμβαλον ἀλλὰλαῶζον". Ὁ ἄνθρωπος ποῦ πάει νὰ πλάσει ὁ ποιητὴς σὰν ἐκδοχο τῆς ἀγάπης μοιάζει λίγο μὲ ἀνδρείκελλο, ἐνταῖος καὶ ἀδυναίρετος, δίχως ἀνταγωνιζόμενα συμφέροντα, ἔξω καὶ ὑπεράνω τῶν τάξεων ἔξω καὶ πέραν τῆς ἰστορίας.

Τὸ ἀγάπη σὺν ἰδέᾳ προβάλλεται ἀπὸ πᾶν ποιη-
τῇ διακείμενον ὑψηλῶν ποιητικῶν εἰκόνων σ' ἕνα
κόσμον σκοτεινὸν καὶ διαδρωμένο (ἀπὸ τί; πούθεν;
βλὲν συγκριτικόμενον ποιεῖται ἡ ἰδέα του γὰρ τὴν κα-
θίξιση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς...), πού τελικὰ
μπορεῖ νὰ σωθῇ μόνο ἀπὸ τὴν ἀγάπην. Σ' αὐτὴν
συγκλίνειν μέσα στὴν ποίησιν τοῦ Βρετανικοῦ ἀν-
θρώπου ἐπάρξεις ἀπ' ὅλες τίς κατευθύνσεις κα-
τὰ ἕνα τρόπο πού «ἀνακρούονται» πολλὰς φορές
στὴν ποίησιν του οἱ παζικεῖς ἀντιθέσεις καὶ ὁ ἱστο-
ρικός προσμαχὸς τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὴ γῆ
ὡς τὸ σημεῖο νὰ δηγήσεται γύρω στὰ 1950 ἡ
ποίησιν του σὲ ἀδιέξοδο καὶ ὁ ποιητῆς νὰ κατα-
λαβῇ ἀνάστησι ἀπὸ τὸ ἄγχος τῆς ἀπομόνωσής ἀπὸ
τοὺς πολλοὺς «Ἔχω πραγματικὰ σκεφτεῖ τὴ
μοναξιά... Τὴν ἔχω σκεφτεῖ μὲ τὴ φυσικότητα
πὺρ ἕνας διψασμένος σκέφτεται ἕνα ποτήρι νε-
ρό»... (1949).

Τίποτε δὲν χαρακτηρίζει τὸ ἀδιέξοδο τῆς ἀ-
γίας πνεύματος στὸ Βρετανικὸ δοκίμιον πρὸς τὸν
στὸ γράμμα στὸν Ὁπτανάχιμπερ, τὸ ποίημα ποὺ
σημαδεύει τὴν πρὶν γενναίαν στροφὴν ποὺ πρὸς τὴν
ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου ἀνθρωπολογικοῦ ποτίου του.

Τὸν παραθέτω διόκλητρο γινεῖ εἶναι καίμενο θα-
θύματα αὐτοεξομαλογητικὸ καὶ σπαρακτικὴ πα-
ραδοχὴ τῆς θηπεῖας τοῦ σ' ἕνα ἀφηρημένο ποιη-
τικὸ σύμβολο ποῦ ἔθρεψε μιὰ μεγάλη περιοχὴ
τῆς ποιήσεώς του:

«Δὲν εἶναι ἡ Μεγάλη Παρασκευὴ εἶναι πὺ δόξος μιὰς Μεγάλῃς Παρασκευῆς πού μὲ βασανίζει σήμερα. Ἀπομυθώνουμι συνεχῶς, ἀποκατόπτουμι συνεχῶς ἀπὸ τοὺς γύρω μου. Νοιώθω τὴν ἀνάγκη νὰ κάνω κάτι ἄλλο, ἐνὼ ἐντελῶς ἄλλα εἶναι: τὰ πράγματα πού μὲ περιμένουν.» Ἔγινε νὰ κάνω μιὰ ἐπίσκεψη, νὰ στήσω ἓνα δικαστήριο, νὰ γράφω ἓνα γράμμα σὲ πούτὸ τὸ πρόσωπο πού, τόσο ἐπίμονα, μὰς κοιτάζει ὅλους μας τίς μέρες αὐτὲς ἀπὸ τίς ἐφημερίδες. Τὸ πρόσωπο μιᾶς τραγωδίας δὲν εἶναι ποτὲ ἓνα πρόσωπο. Στὸ πρόσωπό σου προσβάλλονται τὰ χαρακτηριστικὰ μυριάθων ἀνθρώπων πού δὲν τοὺς εἶδα ποτὲ, δὲν τοὺς ξέρω καὶ πού φυσικά, δὲν μοῦ εἶναι δυνατόν νὰ τοὺς ἀνιχνιώσω. Καὶ νὰ πρόσωπα τῆς σύγχρονης τραγωδίας, πού τὴν προφοβοῦν πὺ δράμα τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ ἐνοχὴ τῆς ἐποχῆς μας, ὅρισκα πῶς δὲν μποροῦν νὰ κινήθουν ἀνεπὶ σ' αὐτὸ πού ὡς τὰ σήμερα ἐξακολουθοῦμε νὰ νομιμάζουμε Τ ρ α γ ω δ ί α. Ἰσως νὰ εἶμαι ἀρκετὰ ταρκαγμένος καὶ νὰ ἑρπεύγω, χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνω, σ' ἐναντὶν ὑπερβολῇς αὐτῇ τῇ στιγμῇ. Ὡστόσο ἔτσι: αἰσθάνουμαι: πῶς πρόκειται γιὰ κάτι περισσότερο κατὰ πού δὲν τὸ φτάνω, δὲν μπορῶ νὰ τὸ ἀγκαλιάσω, δὲν μπορῶ νὰ τὸ εἰπῶ...».

Ἡ ἦρτα τοῦ προοδευτικοῦ κινήματος στὴν Ἑλλάδα, δημιουργήθηκε αὐτὸ πρῶτον μέσα στὸν ποιητὴ. Ἡ πορεία του ἀπὸ τὸ «Παῖδι μὲ τὴ ποιετή», καὶ τὸ «Ἀκόμα τούτη ἡ ἀνοιξή» φυσιοφρόνικα· καὶ τὸ «Δυὸ ἄνθρωποι μιλοῦν γιὰ τὴν εἰ-
(1946) ὥς τὸ «Δυὸ ἄνθρωποι μιλοῦν γιὰ τὴν εἰ-
(1949) εἶναι παλυνδρομική:
ρήνη τοῦ κόσμου». (1949) εἶναι παλυνδρομική:
ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ὑποστροφῇ στὴν ἐνδοστροφῇ
φή ποιήσει. Τὸ γράμμα στὴν Ὀμπνεύξιμος εἶναι
τὸ δόξασιμος μιὰς νέας ἐξόριστος, ποὺ τὴν παρα-
νάγκημις δυὸ χρόνια προτύτωρα ἢ «Βέροδος μὲ τὸ
ἐλλογο»:

«Οἱ καμπάνες χτυποῦν! Τέλειωσε ἡ νύχτα!
Εξημέρωσε ἔξω! Ἀκόμα νὰ στὸ εἰπῶναι
τὰ δάκρυά σου; Εξημέρωσε. Ἀπ' τῆς γρίλλης
πηρῶν μικρὲς φωτιὲς μέσα στὸ σπῆτι!»

Ἡ «Ἐξοδὸς μὲ τὸ ἄιλογο» τὸ συλλεριστικὸ αὐτὸ
σὲ εὐδία καὶ ἀλλελαχημῶς χαρὰς συνθετικὸ ποιη-

Βρήκα μέσα στα μάτια σου τὰ διδύμια που δὲν ἔγραψα
 πεδιᾶδες, ὅσση, πολυτείες, ὀρίζοντες, κινῆματα.
 Βρήκα τ' αὐτοκρατορικά ὅρη τῆς γῆς καὶ ἀπάνω τους
 τὶς ὅσες μὲ τὰ κόκκινα σύννεφα. Τὰ μεγάλια
 ταξίδια που δὲν ἔκανα βρήκα μέσα στὰ μάτια σου.

Βρήκα μέσα στα μάτια σου τους γελαστούς μου φίλους
που μοῦ τοὺς σκέπαζαν ἡ γῆς, ἡ χλόη, τὰ χιόνια, ἡ νύχτα.
Τὰ λόγια που θὰ μοῦ λεγαν ἔορκα μέσα στὰ μάτια σου.

Ὅσους σταυρούς δὲν ἔμπηξαν στὴ γῆς μετὰ τίς μάχης,
μακριεὲς σειρές, ἀνώνυμους σταυρούς, πάνω καὶ κάτω,
τοὺς σταυρούς ὅλων τῶν ἐθνῶν, δόξα, μέσα στὰ μάτια σου.

μα του Βρετανικού, είναι η μεγάλη ἀκατάσβεστη του με τη ζωή που πορεύεται, η πρώτη γενναία κάθαρση των συμβόλων του στην επίμονη προσπάθεια που να επνύχει μια καινούρια διαύγεια στην ποίησή του.

Και τώρα καιρός να πλησιάσουμε το συγκεκριμένο ανθρώπινο τοπίο στην ποίηση του Βρετανόπου. Το σύμβολο $\mu \eta \tau \epsilon \rho \alpha$ είναι το πρώτο που ξεχωρίζει. Ἡ μητέρα στην ποίηση του Βρετανόπου είναι ἡ προσωποποίηση τῆς ρίζας τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τῆς τρυφερότητας, ἡ ζωντανὴ παρουσία καὶ ἐπαλήθευση τῶν ἀξιών που μᾶς κρατοῦνε στὴ ζωὴ. Ἡ μητέρα εἶναι ἡ γενέθλια γῆ καὶ ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, ἡ πέτρα τοῦ Ἰσχυροῦ ὅπου θ' ἀκουμολήσουμε τὸν πόνο μας, ἀλλὰ καὶ ἡ κάθε φορά προσωποποίηση ἐνὸς μεγάλου ἰδανικοῦ («στ' ἄσπρα σὰν τὴν εἰρήνην, ντυμένη τὴν μητέρα μου εἶδα μέσα στὰ μάτια σου»). Ἦσως γὰρ ἐὰν πιστὸ τοῦ Φρόντν τοῦ σύμβολου μητέρας στὸ Βρετανόκο νὰ εἶναι προβολὴ οἰδιπόδειου συμπλέγματος στὴν ποίηση. Τίποτε πρὸ σφαλὲρὸ ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀποψή. Ἡ μητέρα στὴν ποίηση τοῦ Βρετανόπου εἶναι ἡ προσωποποίηση τῶν τρυφερῶν ἐξω - ἐρωτικῶν αἰσθημάτων ὅπως ὁ Ταύγετος εἶναι ὁ ἀγαθὸς χωριάτης γέροντας πατέρας. Ὁ ποιητὴς δὲν μπορεῖ νὰ ἰδεῖ τὴν μητέρα π α γ α ν σ τ ο κ α ὡς βλέπει τὸν πατέρα του στὸν Ταύγετο, ἀλλὰ μόνο στὸ συγκεκριμένο ἀνθρώπινο ἰχθύμα τῆς τῆς θαλασσιμένης χωριάτισσας μητέρας του (μιὰ περίπτωση τῆς γλυπτικῆς τοῦ Καπράλου στὴν ποίηση), τῆς γυναίκας που ἀποτελεῖ τὴ συνισταμένη τοῦ πόνου τῆς ἐποχῆς μας — τόσο συγγενικῆς μὲ τις γριὲς μάναδες τοῦ Ρίτσου.

Τὸν ἑρωτικό Βρεττάκο θὰ πὸν ἀναζητήσουμε σίγουρα σ' ἓνα ἄλλο σύμβολο, τῇ Μ α ρ γ α ρ ί τ α. Τὸ φαντατικό αὐτὸ ἀγγεῖλο γυναικεῖο σχῆμα ποὺ πλάθει ὁ ποιητὴς μὲ κάποια νεορομαντική διάθεση, φατίζει μὲ τὰ γιομάτα λαίψηφ μάτια του ἐκπετρεμένα τοπία τῆς ποίησης τοῦ Βρεττάκου. Εἶναι τὸ ἰδεατὸ ἑρωτικό γυναικεῖο σχῆμα ὅπου ἐπιτελεῖται ἡ ἀναγωγή θλων πὸν ἑρωτικῶν τῶν ὁπαισχυρίων, ἡ συνστασμένη θλων ὅσα ἀνερεύτηκε καὶ ὅσα ἀνευρεπόλει γιὰ τὸ μέλλον. Τὸ ποίημα «Τὰ μάτια τῆς Μαργαρίτας» (1949) εἶναι ἡ συμπύκνωση καὶ ἡ τελείωση ἐνὸς ἑρωτικοῦ συμβόλου, ποὺ τόσο εὐρηματικά λευτοῦργησε στὴν ποιητικὴ του:

Βρήκα μέσα στα μάτια σου τον πόλεμο ταλαιπωρημένο.
Πουλάρουν και ήλιος στα καλντριά! Τò παιδικό μου σύμπαν
μέ τις χροσές του ζωγραφιές, βρήκα μέσα στα μάτια σου.

Βότixa πoύς μωλιαγγαλoύκoς γήλoφoυς τής πατριίδας μoυ
νά στέκoνται μές στή σιωπή σά ν' ακούσανε τή φωνή μoυ.
"Έρχομαι! ός νά πoύς φύναξα «Έρχομαι» νά κoυνάνε
τίς ταπεινές τoυς κομμαριές, δότixa μέσα σoύ μάτια σoυ.

Βρήκα μέσα στα μάτια σου τις νύχτες να κλωνε
μεγάλους ποταμούς σιωπής, όπως στα ξέη μου χρόνια.
Τῆς θλίψης τὴν ἀστροφεγγιά, βρήκα μέσα στα μάτια σου.

Βρήκα μέσα στα μάτια σου τόν κόσμο να με θυμιάται
κι' όλα όσα γνώρισα παιδί να με φωνάζουν μ' όνομά μου.
Τῆς δικαιοσύνης τῆ σκιανή, τὴν καλοσύνη που ἔγνεφε
να πλησιάσουν τὰ θουνά, βρήκα μέσα στὰ μάτια σου.

Βρήκα την καίτοι νιάτα σου ήλιου ακανειωμένη.
Τή χλόη, τ' άσπέρια, την αυγή. Στ' άσπρα σαν την ειρήνη
ναυμένη πη μητέρα μου, βρήκα μέσα στ' μάτια σου.

«Αν ήτανε όλα εδώ πιο απλά, όπως η «καλήμέρα»
κ' η «καληνύχτα», όπως το φως στα ρέζαμια τήν αγγή,
αν ήτανε όλα εδώ πιο απλά, τότε, σ' αυτό τόν κόσμο,
θέ ναχαίμε ένα απέραντο σπίτι. Θέ ναμαστε αγγελοι.
Τό αιώνιό μου παράπονο δρῆκα μέσα στά μάτια σου.

Αἰβριο, ἔπαιν φύγω, γύρισε τὰ μάτια σου νὰ ἰδεῖ,
νὰ ξέρει ὁ ἥλιος, τούτ' ἡ γῆς νὰ ἰδεῖ, ὅσα μὲ γινώρισαν
ὅλα νὰ ἰδοῦν στὰ μάτια σου. Σοῦ ἀφῆλιν αὐτὸ πού εἰμαι,
νὰ ἰδοῦν ὅτι ἔμεινα ὁ πιστὸς τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν ψυχὴ μου,
αὐτὸν τὸ λαδωμένο Ἰησοῦ, ἀφῆλιν μέσα στὰ μάτια σου.

(«Τὰ ποιήματα» σ. 142)

Ἄπο τὸ πλῆθος τῶν ποιητικῶν συμβόλων τοῦ Βρετανικοῦ θὰ ἔξαχρωίσω ἀκόμη καὶ θὰ ἐπιστημάνω τὸν π ἄ σ χ ο ν τ α ἄ ν θ ρ ω π ο (Γυναικία μετ' τὸ ποικιλιμὲνο χέρι, ἀλεγεινά καὶ ποιητικοὶ) χαριεπισμοὶ σὲ νεκροὺς φίλους: Τάχης Λιούτης) καὶ τὰ σύμβολα - φυσικὰς δυνάμεις, ποὺ παύ- νουν στήν ποίησή του ἕνα παλλόμενον ρυθμὸ ζωῆς ἀπὸ τὸν ἀγέρα, τὴν βροχή, τὸν ἀνεμο, τὸ κίονι, τὴ θάλασσα ὡς ποὺ ἀμετακίνητους βράχους τῶν βουνῶν, πὺς καρδιάρες, τὰ θέντρα τὰ ἄμματα, τὰ φύλλα καὶ τὰ χόρτα τῶν βρυθίων. Ὑπάρχει μιά τάση προσωποποίησης ποιν, ἐμφύωσις θάλασσα, ποὺ τὰ καθιστὰ ὀργανικά στοιχεῖα μετ' ζωῆς μέθεξις στὸν ποιητικὸ λόγον. Ἀκριβὲς αὕτῃ ἡ συμ- παντικὴ δομὴ τῆς ποίησης τοῦ Βρετανικοῦ ὅπου συμπεριέχουν οἱ κοσμικὲς καὶ ἀνθρωποκεντρικὲς δυνάμεις μετ' στόχον νὰ ἐκφραστῇ ἡ πελειώσις τῆς οὐγκρονης συνειδήσεως στήν οὐμανιστικὴ κλίμακα μαζί μετ' τὴν ἐξίσαια λυρική δομὴ τῆς, εἶναι ἡ ἀπομειψαυρα ποὺ τῆς δίνει τὸ χαρακτηριστὴρα τῆς με- γάλης ποίησης.

260

λούθησε κι αυτός το δικό του ιδιότυπο δρόμο. Ξεκινώντας από τον καυτανικτικό λυρισμό, με κάποιες επιπορθμένες εξάρσεις μεγαλοστομίας που άγγιζαν τα όρια του «φιλαλογικού» ύφους, προχώρησε επίπονα προς την απαίρεση, ύστερα από την κατεύθυνση του προσωπικού ύφους από τον ποιητή. Ο λυρισμός του Βρεστάκου, όπως είναι θυμορφωμένος σήμερα, έχει με όλα απάρα-μυλη γυμνότητα και παντοχόρωνα έναν υψηλό περσό. Το ποιητικό του ύφος που τόσο οικειώ-νεται με τον καθημερινό λόγο, καταγράφεται από εικόνες σπάνιες εφευρετικότητας και λέξεις με καιρία ποιητικής βαρύτητα. Ο στίχος του άνα-σάνει ήμερα και συνθέτει εικόνες πελαιομένες, που μοιάζουν με πίνακες ανεπαρκών κι όχι με ποιητικές εύρεσεις, συνθεμένες από μικρές και δακτυλικές πινελιές. Πάμπολλες φορές η ποίησή του είναι ποίηση π ρ ώ τ ο υ π ρ ο-σ ώ π ο υ, χωρίς ωστόσο πην εξαγγελτική έκεί-νη μεγαλοστομία, που έμπασε στον ποιητικό χώρο ο Μαργαροφω, κ' έγινε στα χέρια των μιμητών του μια εδδιόχρη και διάτορη κραυγή του «Έ-

γώ», σάμπως ὁ ποιητὴς νὰ ἐνεργησιώρῃ μὲ τὴ
δουκὴ που μεταγκένετα τῇ ροῇ τοῦ κόσμου. Ἀντί-
θετα πρὸς τὴν ποίησιν σὲ πρῶτο πρόσωπο τοῦ Βρεττα-
νου θ ε α ρ α ι καὶ α φ η γ ε ι τ α ι , χω-
ρὶς νὰ ἐπεριβαίνει ἐνεργητικὰ, ἐξηγεῖ γιὰ λο-
γαριασμὸ τοῦ λυρικῆς λόγου τὰ θαυμάσια τοῦ
κόσμου τοῦ ἀνακαλύπτει τὴν ποίησιν σκιδρόντας μὲ
τὰ μετακινώμενα ὀχρὺ τὰ τῆς τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλ-
λον. Ὁ ἥρωας ἀνακαλύπτει τοῦ λυρικῆς τοῦ
Βρεττανῶ γίνετα ἱστορεῖο ποιετικῆς εὐφροσύνης
καὶ μὲ τὴν θυμολογίαν του κερδίζει τὴν ἐμπειροσύ-
νη καὶ γιὰ λογαριασμὸ τῆς ποίησης.

« Ἀποθέσειν πραγματικὴν τὴν γυμνοὺς λυρισμοῦ τοῦ Βρετανικοῦ εἶναι τὸ «Βάθος τοῦ Κόσμου», ἡ ποιητικὴ τὸν συλλογὴν τοῦ μόλις κυκλοφόρητος, ἀλλὰ καὶ ἓνα παλιόρου θῆμα στὴν κορυφογραμμὴ τῆς ὀρυμνίστητος τοῦ ποιητῆ τοῦ καρπιά, σὰ μιὰ θαυμάσια καὶ ἀτέλειωτη ἀνοιξή, ἀπὸ τὸ 1954 καὶ μετὰ. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἰδεολογικῆς τοῦ σπονδυλίστου τοῦ διδύλου εἶναι ἐπίσης ἓνα κατόρθωμα τῆς κλισιόδοξης καὶ οὐμανιστικῆς ποίησης τοῦ κορυφοῦ μας πόν ἀρδεύει μὲ ἀσυνήθιστη ὀρυμνία γράμματα μὲς πὸν τελευταῖο καιρὸ καὶ ἀποταλεῖ τὸ πῶς ἀξιοπρόσθετο συμπέταγμα μιᾶς ἀναγέννησης καὶ ἀπὸν τόπο μας. Τὸ μέγα ἐρώτημα τοῦ ποιητῆ «Ποῖος εἶναι ἄραγε ἀπ' τοὺς δυὸ μεγαλύτερους ὁ κόσμος ἢ ὁ ἄνθρωπος;» παίρνει, μὲ τοὺς ἴδιους στίχους τοῦ διδύλου, τὴν ἀπόκρισιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μεγαλύτερος μιὰ καὶ ὁ θαυμασιὸς ποὺ κόσμος ἀνίχνει σ' αὐτόν.

«Ένα εξάλοιο λυρικό ρεπορτάζ από όσα συμβαίνουν γύρω και μέσα στον άνθρωπο μπορεί να χαρακτηριστεί «Τό βάθος του Κόσμου» του Βρεστιάκου. Κοντά στις σελίδες μιας έμπιστης, της φύσης, τη ζωή, από τα ανθρώπινα αίσθηματά, παράλληλα με τις μακρινές μυθικές μυήσεις, που σχηματιστούνται σε σύγχρονα λυρικά σύμβολα μοναδικής καθαρότητας. Ο ανθρώπινος πόνος και η κοινωνικός καταναγκασμός, που περιεσφαισάν και εξαλείψαν πάνω στη θική μας παρούσα, αποκαλύπτουν θαυμαστά στην ένδοξη «Η λιτανεία των σκεπασμένων προσώπων». Έδώ η συγκίνηση των άρχαιες προσεκτάσεις. Χαρακτηριστικές μα γνωρίζει άρχαιες στρατιώτες, ένα παιδί που πουλάει νάδες, νεκροί στρατιώτες, ένα παιδί που πουλάει σπέρμα, ο πόλεμος στην Αλγερία, το θνητός ο στρατιώτης, ο άνεργος, το έργο του άπονη, οι άνθρωποι που αποσταλούν με καταπληκτική σε βάθος και έκταση λιτανεία, που δίνει την πιο άκαταμάχητη γνήση της δικής μας παραμυθιακής της, μιας πραγματικότητας που καταγράφεται από την κρυφή του ποιητή με το στόμα μιας μάνας:

«Ἄν μποροῦσεν ἀνάβοντας τὸ παιδί μου ἕνα
[σπίρτο νὰ φωτίσει τὸν κόσμον]

Ἡ λυρική εὐφορία τοῦ Βρετανικοῦ στο «Βάθος τοῦ Κόσμου» κυλάει σὺν ἀκάθεκτο θουήτισο πο-
πᾶμ. Νοιώθεις μέσα του ἀνεξάντλητες τίς φλέ-
βες τῆς ποιήσεως:

«Τὸ χαρτί, τὸ πριπέξι, τὸ χέρι μου.
Περμίνω. Ὅπου γάνι θ' ἀρχίσουν νὰ πέφτουν.
Ἡ φυχή μου δὲν εἶναι παρὰ
ἕνα σπῆλιανο σιωπῆς ποὺ πᾶν τοῦ κρέμονται
ἀιέτρητοι

φωτεινοὶ σταλαχτίτες. Ποσοὶ αἰῶνες χρευσσάτησαν

για να γίνουν θέν ξέρω — είναι: πὰ ποιήματα
που ἔχω νὰ γράψω.

Ξέρω πὼς ὅσα

εἶναι τὰ κήματα καὶ ὅσα π' ἀστέρια

εἶναι τὰ ποιήματά μου πρὸς ἔχω νὰ γράψω».

(ὥρα 12 τῇ νύκτι).

Ἀπὸ τῆς ἑντακτα ἐνόησες πὺν ἀπαρτίζου τὴ συλλογὴν «Τὸ Βάθος τοῦ Κόσμου» οἱ δέκα ἔχουν ἀνθρωποκεντρικὸν χαρακτῆρα μὲ ἀπαρτῶσαι τὴ τῇ γραμμῇ τῆς ἐξάρτης τοῦ σὺναινετοῦ πωροτοῦ πὺν ἀνακαταίει πὺν ποιητὴ καὶ ἀποταίει ἴσως τὸ πὺν ἰδιότοπο προσωποῦ πὺν γνῶρισμα. Ἡ δευτέρη ἐνόησες μὲ τὸν τίτλο «Τὸ σὺναινε» καὶ ἡ ἀνθρωπὴν παρῶσις» ἐπιταίει μὲ σὺζεξη καριμονοῦν, ὄντογῶν καὶ ἀνθρωποκεντρικῶν προβλημάτων. Ἡ ἐξοδος τοῦ Ἀνθρώπου πὺν ἀπὸ τὰ ὅρα τῆς γῆνις σφαίρας ὅν φαίνεται ν' ἀφῆναι, πὺν περὶ τῆς Βροστάς, ἀδιάρρητη τὴν σὺναινετικὴν ποιήσῃ πὺν ἡμερῶν μας, χωρὶς ὅμως ν' ἰσῆναι ἀπὸ τὰ μόντα τῆς τὸ περιγράμματα τὸ ἀνθρώπου:

«Δὲν θ' ἄρχιζε μήτε θὰ τέλειωνε τ' ἄπειρο
χωρὶς τὴν καρδιά μου».

(Τὸ βάθος τῆς καρδιᾶς)

Θάλω νά κλείσω πούτο τό σημεῖωμα — πού
εἶναι περισσότερο κατωχαραχτή ἀντυπόσκειν καί σκέ-
ψειν γύρω στήν ποιήσῃ τοῦ Βρετανάκου καί πού
τό ἐθερεψε ἡ ἀγάπῃ μου γιά τό ἔργον καί τόν ἀν-
θρώπον, — μέ τούτους δύο θεσπέσιους στίχους τοῦ
ποιητή, πού δύνουν ἐλπίαν καί μεγαλυνούσῃ καί τήν
αἰσιμασίαν τῶν ἡμερῶν μου πονηρῶν, ὅπως
τίς ἀντακούσῃ: μιά ὑψηλή ποιητική συνειδησις:

Ένα πρόσωπο είναι μία εὐθύνη.

*Έχει μιὰ θέα, ὅπως ἔνα βουνό

μέ μεγάλιον ἐρίζοντα.

Θεέ μου,

ξέρω τὸ θάρος μου.

«Πανήνθα νεκροί

ἐκκατὸ 'τραυματίζει»

τηλεγραφοῦν ἀπ' τ' Ἀλγέρι.

Πρὸς τὰ ποῦ νὰ φωνάξω: Κε

καὶ τὸν καὶ αὐτὸν

τὸν Ταύγετο ποῦ ἔ

στήσει στους ὀφθαλμούς μου

1950

ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ

Χέρμαν Γούκ: Ἡ «ἀνταρσία τοῦ Κέην»
(Μιά ἀπολογία τοῦ μιλιταρισμοῦ).

Στις *Ήνομιμένες Πολιτείες* (1951) κυκλοφόρησε το μυθιστόρημα που Χέρμαν Γούκ «*Η Άνταρσία του Κέρν*». Σημείωσε μεγάλη εμπορική επιτυχία, κέρδισε το βραβείο Πούλitzer, διασκευάστηκε για το θέατρο και για τον κινηματογράφο. Το σχετικό φιλμ προέβληθηκε πριν από καιρό στις ελληνικές θόδους και τώρα δίδασκε Διαμαντόπουλου αναγγέλλει ότι ή θεατρική διασκευή

261

του μυθιστορήματος (που έγινε από τον Έλιο το συγγραφέα) θα είναι το έργο που θα διαδεχθεί «Τα δέντρα που παθαίνουν θρηνά» στη σκηνή του Νέου Θεάτρου. Δε θα ήταν λοιπόν ίσως άσκοπο να ξεφυλλίσουμε ξανά το αρχικό μυθιστόρημα.

Με ιστορικό φόντο το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο στο ναυτικό θέατρο επιχειρήσεων του Ειρηνικού, εκτυλίσσεται η δράση των ηρώων του Χέρμαν Γούκ. Η εξέταση των κοινωνικών αντιθέσεων που έφερε ο πόλεμος αυτός καθρεφτίζεται στη λογοτεχνία των εμπόλεμων, σε διαφορετικούς βαθμούς, ανάλογα με την εξέταση που πήρε η κοινωνική κρίση σε κάθε χώρα. Ο μιλιταρισμός, ιδίως στις εμπόλεμες καταστάσεις, δέχτηκε τα συγκεντρωμένα πυρά της προσδυτικής λογοτεχνίας. Και μολονότι στην Αμερική η σχετική σταθερότητα του κοινωνικού καθεστώτος δεν ενόησε τη μεγάλη εξέταση των εσωτερικών αντιθέσεων, δεν έλειψαν τα προσδυτικά έργα που ατιθέσαν το μιλιταρισμό, αντιπροσθέντάς του το γνήσιο δημοκρατικό πνεύμα. Δείγμα αυτού που ρεύματος είναι το γνωστό στην Αθήνα από τον κινηματογράφο και το θέατρο — παίχτηκε από το θέατρο Μουσούρη — έργο των Αμερικάνων συγγραφέων Χέγγιν και Λόγκαν, «Μίστερ Ρόμπερτ».

Δεν έλειψαν όμως οι απολογητές του στρατοκρατικού πνεύματος. Ένας απ' αυτούς είναι ο Χέρμαν Γούκ από έργο του «Η Ανταρσία του Κέρν». Ωστόσο, δεν πρόκειται για κανέναν απλόϊκο απολογητή που να διαστρέφει τα όλοφανερα. Όχι! Ο συγγραφέας αυτός αρχίζει την απολογία του σατιρίζοντας και κατηρηδίζοντας τη στρατοκρατία, που στο πρόσωπο του πλοίαρχου Κούγκιν παρουσιάζεται τυραννική, ήλθια, ανικανή.

Ο πλοίαρχος Κούγκιν, συνδυάζοντας το τυραννικό πνεύμα με τη δειλία και την ανικανότητα, κατορθώνει να εξωθήσει τους αξιωματικούς που σε άνοπη και ανταρσία. Σε μια κρίσιμη στιγμή, που το πλοίο κινδύνευε να βυθιστεί πιασμένο στο κέντρο ενός τυφώνα, ο υποπλοίαρχος Μάρκ άρπαιρει αποφασιστικά τη διοίκηση από τον ρυκ άρπαιρει αποφασιστικά τη διοίκηση από τον Κούγκιν, που επέμενε να ακολουθεί τη γραμμή πλεύσεως του Στόλου, χωρίς να παύει να αλλάζει πορεία — γιατί θα ξεφύγει από τις διαταγές των ανωτέρων — και ενεργεί ταχέως, αλλάζοντας πορεία για να σώσει το πλοίο και το πλήρωμα. Ο Κούγκιν του κάνει μήνυση. Και στη δίμη, που επακολουθεί, γίνεται η ανταρσία της ανταρσίας.

Γιατί ο υποπλοίαρχος Μάρκ, έφεδρος αξιωματικός, φέρει το επάγγελμα, άνθρωπος του λαού, αυτοδημιούργητος, ικανότητας και τίμιος, δεν είναι παρ' όλο το αποφασιστικό εκτελεστή της άνοπης. Υπάρχει όμως και ο «εγκέφαλος», η ψυχή της υποθέσεως. Είναι ο Τζιμ Κήφερ, έφεδρος αξιωματικός και αυτός, ένας διανοούμενος με κοφτερή κριτική διάθεση, που δε σέβεται θεσμούς και ιεραρχίες, που επιμένει να χρησιμοποιεί το λογικό του άκρως και μέσα στις συνθήκες της στρατιωτικής πειθαρχίας και που μαζεύει υλικό για κάποιο αντιμιλιταριστικό έργο — το «Μίστερ Ρόμπερτ», ίσως, που έδρασε κι αυτός στα Ένα νερά. Ο συγγραφέας αυτός, αφού έβωθήσει τον καλόπιστο Μάρκ στην ανταρσία, τον εγκαταλείπει να αντιμετώπισει μόνος του το στρα-

τοδικείο. Αποδεικνύεται άναρχικός, γελοός κι όχι λιγώτερο δειλός από τον Κούγκιν, έτσι ακριβώς όπως χρειάζεται να παρουσιαστεί στο μυθιστόρημα για να συκοφαντηθεί ένας προσδυτικός διανοούμενος.

Νάτοι, λοιπόν, συγκεντρωμένοι στο κεντρικό προσώπο του ναυτικού θέατρο Κέρν οι αντιπρόσωποι παράγοντες της κοινωνίας μας: Η επίσημη ήγερσία, πλοίαρχος Κούγκιν. Ο λαός, υποπλοίαρχος Μάρκ. Οι επαναστατημένοι διανοούμενοι, συγγραφέας Κήφερ, ανεξάρτητα από τη γελοιογράφηση που του κάνει ο Χέρμαν Γούκ. Και να δ... ήθικος απολογισμός τους, όπως μας τον κάνει ο συνήγορος του Μάρκ, ο σταχιστικός Έβραϊός διηγήτορας Λίβινγκστον, που αντιπροσωπεύει την ιδεολογία του συγγραφέα: Ο πλοίαρχος Κούγκιν μ' όλες που τις τυπικά στρατοκρατικές άδυναμίες υπέρετρε ένα μεγάλο σκοπό, την εθνική άμυνα. Είναι ο έπαγγελματίας στρατιώτης, άπαράιτος για τη σωτηρία της δημοκρατίας από την επίθεση του ολοκληρωτισμού. Ο συγγραφέας Κήφερ, ένας άναρχικός διανοούμενος, που η κριτική του διάθεση δγκίνει μονάχα από έναν έγωισμό και μίαν αντιπάθεια προς τις θυσίες που επιβάλλουν στο άτομο οι συλλογικές προσπάθειες. Με τέτοιες προϋποθέσεις, είναι άνικανος να οδηγήσει το λαό — υποπλοίαρχο Μάρκ — όπου θέλει. Στην κρίσιμη στιγμή τον εγκαταλείπει να τα δγκίνει μόνος του πέρα και κοιτάζει να σωθεί ο ίδιος και να βολεψτεί όσο μπορεί καλύτερα. Συμπέρασμα: Δημοκρατικοί πολίτες των Ηνωμένων Πολιτειών, μην άκούτε την κριτική των προσδυτικών διανοουμένων. Είναι νευρωτικοί και άναξιόπιστοι. Μην εγκαταλείπετε την επίσημη ήγερσία σας, που κι αν σας καταπιέζει κάπου κάπου (περιπτώσεις άτομικών καταχρήσεων εξουσίας μόνο) το κάνει για το καλό της κοινότητας και γι' α τ η ν α μ υ ν α τ η ς δ η μ ο κ ρ α τ ι α ς.

Γιατί η άμυνα της δημοκρατίας είναι η μεγάλη ιδεολογική φωνάρα του Χέρμαν Γούκ. Έξω από την ευγλωττία που εξαερίζοντας το αντιναζιστικό περιεχόμενο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Αλλά τί αγέση μπορεί να έχει η άμυνα της δημοκρατίας με στρατοκρατές τύπου Κούγκιν, που είναι έτοιμοι να καταλύσουν τους δημοκρατικούς θεσμούς στο εσωτερικό; Κ' έτσι φτάνουμε στο τόσο γνωστό και δραματικά επίκαιρο σύνθημα για την άμυνα της δημοκρατίας έστω και εναντίον της δημοκρατίας! Έτσι πρέπει να διαπανδαγωγηθεί ο καλός Αμερικανός, κατά τον Χέρμαν Γούκ. Κι όσο κι αν μιλάει για Περμάνους και Τάπινες έχθρους, ο στόχος που σκοπεύει είναι στην πραγματικότητα άλλος.

Δεκαπέντε περίπου χρόνια μας χωρίζουν από την εποχή που το ναυτικό θέατρο Κέρν, με πλοίαρχο τον Κούγκιν, έσκιζε τα νερά του Ειρηνικού. Σήμερα ο Κούγκιν δεν περιορίζεται να κάνει καφόνια στους άτυχους ναύτες του. Κρατάει στο χέρι μια υδρογονοδόμδα και κάνει καφόνι στην ανθρωπότητα όλόκληρη. Πάντα με το σύνθημα της δημοκρατίας, πάντα εναντίον της δημοκρατίας! Ίσως ή Αθήνα, που δοκίμασε τόσο σκληρά τη δράση του, δεν είναι ο κατάλληλος τόπος για να παρουσιάζονται από σκηνής τα κατορθώματά του.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΜΗΝΑ

«KENTPIKON»: Θέσος Δημήτρης Χόρν. «Αλλοίμονο στους νέους». Κομωδία των Χρ. Γιαννακόπουλου και Άλ. Σικελιάρου. Εύμενεις οι κριτικές για το έργο και την παράσταση. Ήθοποιοί: Δ. Χόρν, Σ. Αθανασιάδου, Γ. Τσιτσόπουλος, Σ. Μουσούρης, Μ. Κοντός, Β. Χωριάδου, Σ. Σαφανίδου, Μ. Χρηστίδης, Α. Κοστίρης, Ν. Κεδράκας, και Γ. Λεμπέσης. Σκηνοθεσία: Δ. Χόρν. Σκηνογραφίες: Μάριου Αγγελοπούλου.

«ΑΔΦΑ»: Θέσος Δημήτρης Μυράτ. «Παχίδα». Αστυνομική περιπέτεια του Ρομπέρ Τομά. Μέρος της κρυπτικής σημείωσης την «παράπονη» του Δ. Μυράτ που έχει διακηρύξει την προσήλωσή του στο «κοινωνικό θέατρο». Αναγνωρίστηκε η θεατρική εξισορρόγηση του Γάλλου συγγραφέα και η «εμπλήξη» του «φονάου». Μέτρα η παράσταση. Ήθοποιοι: Δ. Μυράτ, Β. Ανδρονίδης, Β. Παλλής, Β. Ζουμπουλάνη, Γ. Αργύρης, Ν. Γιαννίδου, Κώστας Μανιουδάκης και Νίκος Ασπενιώτης. Σκηνοθεσία, μετάφραση: Δ. Μυράτ. Σκηνογραφία: Γιάννη Παράδειση.

«ΘΕΑΤΡΟ ΠΟΡΕΙΑ» Καλλιτεχνική Διεύθυνση: Άλέξη Δαμιανού. «Το Άνοιχτό Κλουβί». Κομωδία του Άλέξη Δαμιανού. Το σύνολο σχεδόν της κριτικής είχε επιφυλάξεις για τη σκηνική άρτιότητα του έργου, ώστόσο διαποράμμιζε δορυμένες άρετές και τις δυνατότητες του συγγραφέα. Η παράσταση ικα-

Το «Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος»

Η ίδρυση κρατικού Θεάτρου και στη Βόρεια Ελλάδα με έδρα τη Θεσσαλονίκη ήταν ένα πανελλήνιο αίτημα, εδώ κι αρκετά χρόνια. Και τώρα μόλις πραγματοποιήθηκε. Κάλω άργα παρά ποτέ. Όστόσο, δε φτάνει η δημοσίευση ενός νομοθετικού διατάγματος κι η προσφορά κάποιου χρηματικού ποσού — άνεπαρκέστατου μάλιστα όπως είναι αυτό που δόθηκε — για να σταθεί ένα Θέατρο και μάλιστα κρατικό, με βαρύτερες υποχρεώσεις. Τα πάντα θα εξαρτηθούν απ' τον τρόπο της οργάνωσής του και της λειτουργίας του. Άς μη μας διαφεύγει η σκληρή αλήθεια: Άν ένα θέατρο δεν επιβληθεί στο κοινό, παύει να έχει όποιαδήποτε σημασία. Και πρέπει το θέατρο της Θεσσαλονίκης να επιβληθεί απ' την αρχή, να κερδίσει την εμπιστοσύνη. Ένα κακό ξεκίνημα, μπορεί να οδηγήσει στην ολοκληρωτική άποτυχία με όληθριες συνέπειες. Γιατί η καθέρωση αυτού του θεάτρου θ' άνοιξει το δρόμο να ιδρυθούν κρατικά θέατρα και σε άλλα επαρχιακά κέντρα.

Βέβαια, δεν παραγνωρίζουμε τις δυσκολίες. Όφείλουν όμως όσοι άναλάβανε να συγκροτήσουν «Το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος», — κι έμεις πιστεύουμε στις καλές τους προθέσεις — να καταβάλουν κάθε προσπάθεια για την καλύτερη οργάνωση και λειτουργία του. Νομίζουμε πως είναι άπαραίτητο να εξασφαλίσουν με κάθε θυσία, τη συνεργασία όρισμένων δοκιμασμένων στελεχών της ελληνικής σκηνής, τουλάχιστο για το πρώτο διάστημα. Καλό θα ήταν να άναδειχθούν τοπικά καλλιτεχνικά στελέχη. Όμως αυτό δε μπορεί να γίνει αυτόματα. Όύτε οι εύκολες λύσεις των «πειραματισμών» οδηγούν σε θετικό αποτέλεσμα. Να μην είμαστε έξω απ' τα πράγματα. Πρέπει λοιπόν σοβαρά κι υπεύθυνα να λυθούν όλα τα αυτά προβλήματα. Είναι άπαραδέκτο το Κρατικό Θέατρο της Αθήνας να διαθέτει τις καλύτερες προϋποθέσεις, — ανεξάρτητα πως τις χρησιμοποιεί — και το «Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος» να λειτουργήσει «έκ των ένόντων». Μία τέτοια διάκριση ίσοδυναμεί με χαριστική βολή. Γι' αυτό χρειάζεται να προσέξουν οι υπεύθυνοι. Κρατάνε στα χέρια τους μία ιερή ύπόθεση και θα είναι έγκλημα να την αφήσουν να χρεωκοπήσει. Έχουν τη συμπάρασταση όλων των θεατρικών και πνευματικών όργάνων. Και, μπορούν θαυμάσια να την χρησιμοποιήσουν. Το «Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος» πρέπει να ζήσει!

Όχι μόνο για τους κριτικούς...

Πολλές φορές έχει καταγγελθεί ότι μετά την «πρεμιέρα» οι παραστάσεις των περισσότερων αθηναϊκών θεάτρων, αντί να βελτιώνονται, χειροτερεύουν. Δυστυχώς, ένας σοβαρός αριθμός καλλιτεχνών του θεάτρου, έντείνει τις δυνάμεις του κι αυτοπειθαρχεί μόνο για το κοινό της «πρεμιέρας» και για τους κριτικούς. Άπό κει και πέρα χαλάρωνεται άν δεν εξασφαλίζεται κάθε αίσθημα ευθύνης. Παραδείγματα — κρούσματα, θα μπορούσαμε ν' άναφέρουμε ένα σωρό. Είναι περιπτώσεις αυτής, έκτος των άλλων, ζημιών και τους ίδιους τους καλλιτέχνες. Γιατί το κριτήριο του μεγάλου κοινού που πηγαίνει στο θέατρο «άνεπίσημα», καθορίζει την έπιτυχία

N' ἀκολουθήσουν καὶ τ' ἄλλα θέατρα

Ταλαίπωρη δραματολογία μας!

Τὸ φοιτητικὸν εἰσιτήριο

Θέατρα—λιγνιτωρυχεία

264

Ἡ κριτικὴ
τοῦ θεάτρου

265

του. Καταφεύγει στην αυτονομία και ζητάει να συλληφθεί ή για ή γκατι ή πρότασή της βάσει σε κίνδυνον πη ζωή σου. Μά δ αυτονόμος υποσχε-
ζει πώς ή πρότασή έγινε «στ' άστειά» και συνε-
πώς θέν υπάραξι λόγος επέμβασής έναντίον της
καλής κυρίας. Ο "Ιλ όμως βλέπει πώς έχει βά-
λει καινούργιο χρυσό θάκο και φανέρει καινούργι-
για κίτρινα παπούτσια σαν έλκος πος Γκυλιενιώ-
τες. "Απρκατος καταφεύγει στο θήμαρχο. Μά κ'
έκεινος, διαρημενώντας πά «αισθήματα» των δη-
ματών του φέρουσαι αυστηρά και περιφρονητικά
δηλώνοντάς του, πώς όχι μόνο δέ μπορεί να γί-
νει λόγος για μέτρα σε βάρος της λαμπρής κυ-
ρίας αλλά και πώς βστερα από καινή την άυ-
μία που είχε κάνει σε μιά άπροστάτευτη κοπέλ-
λα δέν θά του έπιτραπεί πιά να υποβάλει υπο-
ψηφιότητά για θήμαρχος, (ένώ πρωτότερα πού-
σωμο τού Γκύλεν τού δήλωνε πώς θά τον ψήφιζε-
σαι και ήταν παιδικός φίλος της βαθύπλουτης)
Τέλος δ θήμαρχος τού δηλώνει πώς τού Γκύλεν
είναι στο πλευρό του (τού "Ιλ) όχι έπειδή αλ-
τός πδ άξίζει, αλλά έπειδή ή αξιοπρέπεια, ο
άνθρωπιστικές παραδόσεις κλπ. επιβάλλουν στην
πόλη να μη δεχτεί την άγοραπωλησία. Δίπλα δ
μως στο γραφείο τού θήμαρχου υπάρχουν σχέδια
γράμματα για καινούργια θημόνια χίτρινα, και ή
ελκότηρας φέρνει την καινούργια γραφομηχανή
"Απελατμένος δ "Ιλ καταφεύγει στον παπά γυ-
ρεύοντας τή βοήθεια της έκαληρίας. Έκεντος τού
συνιστά να νοιάζεται για τή μέλλουσα αιώνια ζωή
ή όχι για την πρόσκαιρη και να φοβάται πδ
θεο ή όχι πος άνθρωπος. (Η έκαληρία έχει
άποχτήσει στο μεταξύ καινούργια ωραία καμπά-
να). Έκεντή τή στιγμή άκούγονται οι ντουφεκιές
που ακάτωσαν τού άπελευθερωμένο θηρίο. — Ση-
μειώτω πώς ή γηραιά κυρία άπουκαλοΐσε «μαύ-
ρο πάνθηρα» τόν "Ιλ, πόν καιρό πού ήταν έρω-
τευμένοι. — Ο παπας συνέρχεται και συνιστά
στον "Ιλ να πδ ακόμα από τού Γκύλεν πριν
ακούσουν. Ο "Ιλ άποφασιζει να φύγει, αλλά
οι Γκυλιενιώτες πού τόν παρακαλοϋνόν, τού κό-
δουν στην ουσία τού δρόμο της διαφυγής. Στο με-
ταξύ ή γηραιά κυρία έθωψε τόν Το σύζυγο, παν-
τρεύθηκε τόν 8ο, τόν χωρίζει την ίδια μέρα και
έσπιαζεται να παντρευτεί τόν 9ο. Οι Γκυλιενιώ-
τες τά βρίσκουν όλα αυτά πολύ χαριτωμένα, και
συχαίνονται έλο και πιδ πολύ τόν "Ιλ για τήν
«άτμια» του. "Ολοι πιά ελχονται μυστικά τού
θάνατό του. Είναι βουτηγμένοι στα χρέη και άθη-
μονούν πότε θά λείψει τού έμπόλου για να έρθει
ή εθήμερία. "Ακόμα κ' ή γυναίκα σου και πά
παιδιά του έχουν ακολουθήσει τού γενικό ρεύμα τού
κινήγηττος της εθίμερας. Ο γυαρός και δ γυ-
μνασιάρχης κάνουν μιά σερνή προσπάθεια να
μεταπείσουν τή γηραιά κυρία, αυτή όμως έμμέ-
νει δηλώνοντάς τους πώς και για να είναι τίμιος
κονένας πρέπει να μπορεί να πληρώνει την «πο-
λυτέλεια» αυτή. "Όσο για τά πλούτη τού Γκύλεν,
πού της ζητούν να τους βοηθήσει να π' άξιοποιή-
σουν, τούς λέει πώς είναι κίτλος δική της και
μόνο άν ή πόλη δεχτεί να π' άνταλλάξει με τή
δική της δικαιοσύνη, υπάρχει περίπτωση να θούν
«θεοί πόσους».

"Αλλ' ὠστε ἡ νίκη της θείαι ἐξασφαλισμένη.
Σιγά σιγά οἱ Γκυλιανῶτες ἔφρασαν στό σημείο
νὰ ἀποφασίσουν τὴν ἐκτέλεση τοῦ "Πλ. Ὁ βήμαρ-
χος τοῦ ξησεῖ ν' αὐτοκτονήσει γιὰ ν' ἀπαυλλάξει

τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ δυσάρεστο καθήκον νὰ τὸν δικάσει στὴ δημοτικὴ συνέλευσις. Ὁ "Ἰλ ποὺ μό-
νον καὶ ἀποθήκητος ἔχει· ξεπαραίνει τὸ φόβο καὶ ἔχει
ἐξαρθεῖ σὰ μὲν ὑψηλὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ δικαιο-
σύνη, νοιώθει πὼς πρέπει νὰ πληρώσει γιὰ τὴν
παλιὰ ἐγκληματικὴν του συμπεριφορὰ, ἀλλὰ ἀρ-
νεῖται νὰ ἀπαλλάξει τοὺς Γκυλενιώτες ἀπ' τὴ
ἐθνική γιὰ τὴν καταδίκη του. Ὑπόσχεται νὰ
ὑποσχωθῇ στὴν ἀπόφασιν τῆς δημοτικῆς συνέλευ-
σεως, ὅπου καὶ ἀν εἶναι. Στὸ μεταξύ ἔχουν κατα-
φθάσει δημοσιογράφοι, ἐκφωνητὲς ροζυμσταθίων,
κινηματογράφιστὲς ἐπικαίριον κλπ. ποὺ πληρο-
φορήθησαν ἰσὴν ἐπισκεψιμὴν θωρεὰ τῆς κυρίας πρὸς
τὸ Γκυλεν χωρὶς νὰ ξέρουν τὴ καθύστερη οὐσία
τῆς ὑπόθεσης, γιὰ τοὺς Γκυλενιώτες τὴν κρα-
τοῦν μυστικὴ καὶ ὁ ἴδιος ὁ "Ἰλ ἀρνεῖται νὰ τὴν
ἀποκαλύπτῃ. Στοιχητάει μάλιστα καὶ τὸ γέρο γυ-
μνασιάρχην ποὺ ἦταν ἔτομος νὰ φανερώσει τὴν
ἀλήθειαν. Στὴ δημοτικὴ συνέλευσις ὁ ἐκφωνητὴς
τοῦ ραδιοσταθμοῦ μιλάει γιὰ «κινητοῦρων κοινο-
νικὸ πείραμα» καὶ γιὰ ἄλλια ἡχηρὰ παρόμοια καὶ
κατόπιν ὁ δημοτικὸς ἀνάλυσεν ὁ γυμνασιάρχης ἐπικαλο-
μενος πάλι τὴς ἀνθρωπιστικῆς παραδόσεως καὶ τὰ
συναφῆ θέσπου με συγκεκαλυμμένο τρόπο, τὸ ζήτημα
στὴν φῆξη τῶν δημοτῶν. Ὅποιος τοὺς ἀκούει χω-
ρὶς νὰ ξέρει τὸ βάθος, δὲ μπορεί παρὰ νὰ χειρο-
κροτῇ· τὰ ὥρατα τοὺς λόγους, τὴν ἀνωτερότητα
τῶν προθέσεων τους, τὴ «βίβλα τους γιὰ δικαιοσύ-
νη» ποὺ στὸ βάθος εἶναι χυδαίωσις ἀπληροσία γιὰ
«λουφέ». Ὅταν ὁ γυμνασιάρχης ἀρχίζει νὰ λέει
κάτι ὑποπτες κουδέντες γιὰ καθαρὴ συνείδησιν οἱ
Γκυλενιώτες πὸν πριγυρίζουν ἀπειλητικοὺς καὶ ἀναγ-
κάσκει καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι, ψηφίζει «ν» ἀπονεμηθεὶ
δικαιοσύνην. Οἱ ξένοι δημοσιογράφοι καὶ οἱ γυ-
ναῖκες περνοῦν νὰ «πάρουν ἀναφυκτικά, κ' ἐνῶ
αὐτοὶ γλυντοῦν ὁ παπὰς πάει νὰ «ἐνθαρρύνει» τὸ
μεταλλοθάνατο, ὁ ἀτυνόμενος πὸν ὀδηγῇ ἀπὸ τὸν
τάξ πον πρὸς τὸν ἀθλητὴ - δῆμον κ' οἱ Γκυλενιώ-
τες κάνουν κύμα γύρω τοὺς ἀκούδοντας νὰ δώ-
σουν ἕνα χέρι στὴν ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης.

Ὁ γυμνασιάρχης διευκρινίζει· «Ἄντις τῆς

«Ο γκαρδός διαπιστώνει: «Θάνατο από συγκοπή
καρδιάς» και οι δημοσιογράφοι πληροφορούσαν την
παράδοσια κοινή γνώμη πως ο «Ιλ πέθανε από
τη συγκίνηση, γιατί αυτός ήταν ο πρωταργάτης
της εθνομερίας του Γκούλεν».

Ἐλός ἐλῆ ἡ πόλις — μὲν καὶ ἡ χῆρα τοῦ
 Ἰλ — ξεπροβοδίζει τιμητικὰ τῇ γηραιᾷ κυρίᾳ —
 τὴν εὐγενεστάτῃ καὶ μεγαλόφυχῃ, ὅπως τὴν
 ἀποκαλοῦν — σὺ σταβὸν, ἐνὶ τῷ πλοῦσινα φῶτα
 καταγαλῶν τὸ Πύλλιν διαλαλομένη μετὰ τῶν φρι-
 τεϊνέων ρεκλάμας τὴν εὐμελίαν του. Τὸ πτώμα τοῦ
 Ἰλ μέσα σὺ φέρετρο συνοδεύει τὴν κυρία.

Ἡ κάπως μακριά αὐτὴ περίληψη — ἀπαράτη-
τη κατὰ τὴ γνώμη μου γιὰ ὅσους θὰν εἶδαν τὴ
παράστασι — μιστρᾷ περιστάσεων ἀπ' ὅπου
δήποτε λόγια τοῦ κριτικοῦ τῆς στέρεθαι βοῇ τοῦ
ἔργου, τῆ γοργῇ του ἐξέλιξιν, τὴν μυστικότητά
τῆς σάτιρας τοῦ Ντύρρενχαιμ. Ὅμως θὰν εἶναι
σὲ θέσις νὰ δώσῃ οὕτως τὴν παραμυθικὴν ἰδέαν γιὰ
τὴν ἐξαχθὴ ποιότητά τοῦ εὑστοχοῦ λόγου, τοῦ γνή-
στου ποιητικοῦ τοῦ χωρὶς τίποτα τὸ περιστὸ ἢ τὸ
«φιλολογικόν». Οὐδὲ μπορεῖ νὰ δώσῃ τὴν ἀνι-
σφαίρα τοῦ ἔτσι σαφὰ δημιουργητοῦ δ συγγραφέως,
μὲ πὺν ἄλλοφο χειρισμὸν τόσο πὺν κομμητὸν ὅσο καὶ
τὸν πραγματικὸν στοιχείων, μὲ τὰ ἀλλεπαῖθ' ἄλλα εἰ-
ρήματα, τίς σιωπές, τίς ἀντάσεις ἐκεῖ τοῦ γιοει-

ζονται, τοὺς χώρους ὅπου κινεῖται ἡ δράση.

«Ὅπως σὲ κάθε ἀληθινὰ μεγάλο σύγχρονο ἔργο, ἡ προβληματικὴ τοῦ συγγραφέα κινεῖται σὲ ἓνα χῶρο μὲ πολλὰς διαστάσεις καὶ σὲ πλάνα, ποὺ ἐν μέρει ἐκφάνονται, ἐν μέρει ἀποκλίνουν παρυσιάζοντας ἄλλες ὀφείμεις μὲ διαφορετικὰ φῶτα καὶ προσεκτάσεις. Στὸ πρῶτο πλάνο δέξασαι, τὸ περισσότερο προσιτὸ, ἡ «Ἐπίσκοπος τῆς γηραιᾶς κυρίας» εἶναι μιὰ ἀνελέητη σάτιρα τοῦ ἀστικού κόσμου ποὺ ἐπιτρέπει τὴν παντοδυναμίαν τοῦ ἐκθόπλουτου ἀτόμου. Χάρη στὰ διακατοπιμυριά της ἡ γηραιὰ κυρία μπορεῖ ν' ἀγοράζει μελλοθάνατους, νὰ καταδικάζει σὲ θάνατον ἢ σὲ φύλακση κ' εὐνοχουσιν ἄλλους, νὰ διαφθερίει ἐθολήλους λαοὺς νὰ διαμορφώνει συνειδήσεις κατὰ τὸ γούστο τοῦς, νὰ ποδοπατεῖ κάθε θεῖο, νὰ ὑπανομνεῖ κάθε τῆς καυχήσεως καὶ κάθε τῆς κακίας μὲ τίς εὐλογίας τῶν ἀρχῶν, τῆς ἀστυνομίας, τῆς ἐκκλησίας, τῆς παιδείας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς κοινῆς γνώμης. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ ἄξια τοῦ ἔργου εἶναι μιὰ ἐξ ἰσοῦ ἀνελέητη σάτιρα τοῦ «μέσου ἀνθρώπου» τοῦ συμβατικὰ τίμιου, ποὺ ἀγεται καὶ θυσιάζει τὸ πᾶν στὸ δοκίμ τῆς καλοπέρασης, καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ πολυσυναισθάνεται τὸ τί κάνει, γυρεύοντας πάντα καλόπιστα, αὐτὸ εἶναι τὸ χειρότερο — ἠθικὰς καὶ φρασιολογὰς αἰτιολογίας γιὰ τὰς πράξεις του καὶ τίς μετατροπὰς τῶν αἰσθημάτων του.

Τέλος, στον ίδιο πάντα χώρο του πρώτου πλά-
νου, το έργο καυτηριάζει όλους τους θιασμούς του
ἀσπικτού κόσμου, που εξαγοράζονται: αστυνομία ω-

νία, ἐκκλησία ὦνία, ἐπιστήμη ὦνία, δικαιοσύνη ὦνία. Ὁ συγγραφέας βλέπει τὸν ἀστικό κόσμο ὅπως ἀκριβῶς ὁ Ἰουδαῖος εἶδε τὴν Ρώμην. Θαρρεῖς μάλιστα πὺς δολύληρο τὸ ἔργο εἶναι ἕνα ἕνα σκηνικὸ ἀνάπτυγμα τοῦ περιήγητον «ο, urbem venalem et mature perituram si emptorem invenerit!» (ὦ πόλη ὦνία κι ὥρμη για ξελοθερεῖ μὲ ἄν θουαύτῃ ἀγοραστῆς!).

Μά όπως ο βασιλιάς εκείνος της Νομβρίας
 άνηκε ουσιαστικά στο ρωμαϊκό κόσμο, έτσι κι ο
 συγγραφέας άνηκε στον άστυκό. Δέ φαίνεται
 να έλεπε διάθεση καμιά. Έτσι, κοιταχμένη από
 τη θ ι κ ή τ ο υ τ ι κ ο π ι ά, ή «Επίσκεψη της
 γηραιάς κυρίας» άπευθυνόταν κάτω από ένα φο-
 ρείο φώς τόν κόσμο σ' έναν έφελκτικό χώρο. Κ'
 έδω, το έργο τουτό που άρχίζει σαν έλαφρύ κυ-
 μωδιά ή σαν λιμπρέττο όπερέτας (δαν έέρω,
 άλλα οί δυο πρώτες είνονται μου θύμωην έπιμω-
 να την «Εύθυμη χήρα») για να καταλήξει σε
 τραγωδία, παίρνει προεκτάσεις καθολικότητας.
 Παρουσιάζονται σαν ή τραγωδία της condition hu-
 maine, της κατάστασης ύπαρξης του ανθρώπου,
 πνευματικού και βιολογικού όντος, ανεξάρτητα ά-
 πό συστήματα και τρόπους κοινωνικής οργάνωσης.
 Ο συγγραφέας φαίνεται να πιστεύει πως ο ά-
 νθρωπος είναι ένα κομμοτραγικό πλάσμα, έρμαιο
 του παράλογου, και πρόθυμο να θυσιάζει το κάθε
 τι στην κυλοπέρας χωρίς να πολυστασιθάνεται
 το τί κάνει, γυρεύοντας πάντα καλόπιστα — κι
 αυτό είναι το χειρότερο — ήθικες και ώραιόλο-
 γες αλτισταλογίες για τις πράξεις που και τις

Σὲ λίγες μέρες κυκλοφορεῖ

τὸ νέο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ

"ΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ,"

μὲ 32 μεγάλες σελίδες

- ◆ ΚΑΘΕ ΤΕΥΧΟΣ ΚΑΙ ΜΙΑ ΕΚΠΛΗΞΗ
◆ ΚΑΘΕ ΣΕΛΙΔΑ ΚΑΙ ΑΙΦΝΙΔΙΑΣΜΟΣ

Τὸ καλύτερο περιοδικὸ
μὲ τὴν καλύτερη ὕλη

ΔΙΑΒΑΖΕΤΕ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΔΕΤΕ
ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

"ΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ"

ΠΑΝΤΑ ΖΩΝΤΑΝΟ-ΠΛΟΥΣΙΟ-ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ

μεταστροφές τῶν αἰσθημάτων του. (Ἐπαναλαμβάνεται ἔδω λόγια πού εἶπα καί πῶς πάνω, μέ τήν ἐλπίδα πῶς ἡ ἐπανάληψή θάῖνεαι σαφές π. ο. γὰρ διάφορα πλῆθια τῆς προβοληματικῆς τοῦ συγγραφέα ἐφαπτόνται καί π. ο. ὅ ἀποκλίνουν). Στόν ἐπιφαντικό ποῦτο χώρῳ ἡ κυρία θέν εἶναι ἀπλῶς ἓνα θαυθύπλουτο ἄτομο. Εἶναι ἡ προσωποποίηση τῆς εὐημερίας πού γύρω της κινεῖται ὄχι μόνο τό Γκυλέν — πόλῃ πού ἐκπροσωπεύει τήν condition humaine — ἀλλά ὅλος ὁ σημερινός ὑπαρκτός κόσμος ἐπιθυώκοσας τήν εὐνοιά της. Εἶναι χαρακτηριστικό γιά τόν πρόπο πού βλέπει τά πράγματα ὁ Ντόρρενματτ, πῶς σ' ὅλῃ τῇ δευτέρῃ πράξῃ τὰ πάντα κινούνται μέ κέντρον τὸ μυαλό του ὅπου κἀσθαι ἡ κυρία Ζαχαριασιάν. Τὸ ἐμπορικό τοῦ "Ἰλ, ὁ ἀτυνομικός σταθμός, τὸ δημαρχεῖο, ἡ ἐκκλησία, ὅλα ἔχουν κοινὸ φόντον τὸ μυαλόκόν της. Καί σὰ ἐνδιόμασας τῶν εἰκότων αὐτῇ διαδέχεται γράμματα συγχαρητήρια — ἀπὸ ἀρχηγούς κρατῶν, τοῦ Νεχροῦ, λ.χ. — γιά τὸν ὀγδοὺ γάμο της μ' ἕναν ἀνόητον ἡθαποῦ, ἡ θίνει ὀδοηγίες γιά τήν οικονομική πορεία τῶν λαῶν. ...«Πές καί στοὺς Ρώσους πῶς εἶμαι σύμφωνη μέ τίς προτάσεις τους», λέει ἐνδεικτικά σ' ἕνα συγγιμῇ ἡ κυρία - εὐημερία, ἀφήνοντας σὲ θεατῇ τὴν φροντίδα νὰ κάνει τοὺς συσχετισμούς καί νὰ θγάλει τὰ συμπεράσματα. Καί χρειάζεται, ὁμολογῶ, ἀρκετὴ σκέψη γιά ν' ἀπεικονίξῃ κανεὶς τὴ σαγήρη πού τόσο ἐπιδέξια ἔχει στήθε: ὁ συγγραφέας γιά νὰ κάνει τὸ θεατῇ νὰ δεῖ τὸν κόσμο ὅπως θέλει αὐτός. Χρειάζεται ἀρκετὴ σκέψη γιά νὰ δεξιωθεῖς καί πάλι, πῶς ἡ condition της «Ἐπιστάσης» θέν εἶναι στ' ἀλήθεια ἡ αἰώνια condition humaine ἀλλὰ ἡ condition τοῦ ἀνθρώπου κατὼ ἀπὸ τὸ αὐτοῦ καθιστός. Condition πού θά ἐκλείψει ὁριστικά, ἀρκετὸ καιρὸ μετὰ τήν ἐξαφάνισή τοῦ καθιστώσους αὐτοῦ, καί θά ἐκλείψει μέ τὴ βοήθεια τῆς Ἰβνας τῆς εὐημερίας, ἀλλὰ καί μέ τὴ βοήθεια ἑνὸς καινοτόμου, τοῦ προλεταριακκοῦ πῶς οὐκ ἀναιμῶς πού οἱ βάσεις του ἔχουν ἀρχίσει νὰ μπαίνουν. Δέ θέλω μέ τοῦτα νὰ πῶ ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Ντόρρενματτ εἶναι «ἀντιδραστικό». Κάθε ἄλλο. (Πιστεύω μάλιστα πῶς ἡ ἀντίληψή ὅτι θά μπορούσε ποτὲ ἓνα ἀληθινὸ ἔργο τέχνης νὰ εἶναι πραγματικὰ

ἀντιδραστικὸ εἶναι πολὺ συζητήσιμη. Ἀλλὰ τὸ θέμα θὲν εἶναι βέβαια τῆς παρούσης συγγραφῆς). Ἐχουμε μπουστὰ μιὰ λοιπὴν ἐνα ἀληθινὸ ἔργο πέχνης, ποὺ δείχνει πειστικὰ τὸν κόσμον ὅπως τὸν βλέπει ὁ συγγραφέας του. Ἀν καὶ ἡ ἀντίληψή τοῦ συγγραφέα θὲν εἶναι σωστή, τὸ ἔργο ἔχει ποὺ μεγάλο προσόν ν' ἀπεικονίζει σωστὰ τὴς ἀπόψεις ἐκείνου, ἀπόψεις μιὰς ἐξολκληρῆς κατηγορίας διανοουμένων σὲ μιὰ δοκιμὴν ἐποχή. Τὰ σικρινὰ προτερήματά του, τὸ προσόν αὐτὸ καθὼς καὶ τὸ στοιχεῖο τῆς πειστικότη-
τας, εἶναι πράγματα ποὺ κάνουν τὸ ἔργο βίσι-
μο, δηλ. ἱκανὸ νὰ παλαίψει μὲ τὸ χρόνο. Μὰ τὴ βιοσιμότητα ποὺ τὴν ἐξασφαλίζει καὶ κάνει κάτω ἄλλο. Τὸ καινούργιο ποὺ κομίζει στὴ δρα-
ματουργικὴ πέχνη. Ὁ συγγραφέας φαίνεται νὰ ἔχει ἀρραμμένη κατὰ ἔξοχο τρόπο τὴν προη-
γούμενὴ του θεατρικὴ παράδοση καὶ ἰδιαιτέρα τὰ στοιχεῖα ποὺ συνιστοῦν τὴν ἀρχαίαν τραγωδίαν καὶ κωμωδίαν. Τὸ ἔργο του τρεῖναι ν' ἀποτελέσῃ μιὰν ἀνανεωτικὴν σύνθεσιν τούτης. Οἱ Ἐκλεκτικῶτες τὴν ἀρχή, στὴ διάκρισιν καὶ προπάντων στὸ τέ-
λος τοῦ ἔργου παρουσιάζουν πολλὰ κοινὰ χαρα-
κτηριστικὰ μὲ τὸ χορὸ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου. Ὁ γυμνασάρχης, ὁ παπᾶς, ὁ βήμαρχος, ὁ ἐκφωνη-
τῆς, ἔχουν θέσι κορυφαίων. Ἡ καθύπλουτις κυρία εἶναι μιὰ ἐκσυγχρονισμένη μορφή ἀρχαίας πρα-
γικῆς ἡρωίδας. Καὶ τὸ ἔργο «ἐλέφ καὶ φόβη» ἐπιδιώκει νὰ περάναι «τὴν τῶν τοιούτων παθη-
μάτων καθάρισιν». Ἀλλὰ τὸ γεγανθὲς ὅτι ἡ μοῖρα ποὺ, κατὰ τὸν συγγραφέα, βαρύνει τὴν ἀνθρω-
πότητα θὲν εἶναι ἡ μοῖρα τῶν ἀρχαίων τραγικῶν, παρὰ ἡ condition humaine, δείχνει σαφῶς τὴς διαφορῆς ἀνάμεσα στὴν ἀρχαίαν καὶ τὴ σύγχροναν τραγωδίαν. Ἐνὰ ἄλλο νεωτεριστικὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ ἐξελικτικὴ κινητικότης τῶν ἡρώων καὶ τοῦ ἔργου σὰν σύνολου. Πραγματικὰ ἡ πραγμική αὐτὴ κωμωδία, χωμακτερίζεται ἀπὸ μιὰ περιεργὴ δι-
καιμική. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γυναικὴ κυρία ποὺ μένει ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὥς τὸ τέλος τῆς δράσεως ἀμετακί-
νητη (ἡ δικὴ της πορεία προσβάλλεται ἀπὸ φόν-
τον τοῦ παρελθόντος), ὅλα τ' ἄλλα, καὶ τὸ ἔργο καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκτελοῦν μιὰ σύνθετη κίνησιν πρὸς τὸ ἀκτιθεῖσθαι πάλιν, πάντα σὲ διαφορετικοὺς γιά τὸ καθένα, ἄξονας συντεταγμένων: Ἡ κωμωδία κι-

νέεται καὶ φτάνει στὴν τραγωδία. Οἱ Γκυλιενιώ-
τες υποκρίνονται βαθμικῶς στὸν περὶ αὐτοῦ ἀκολουθί-
τας μιὰ κατηφορικὴ πορεία ἀπὸ τὴν συμβατικὴν
τυμωρῆσα στὴν καλυμμένη μὲ προσχήματα ἀτι-
μία. Ο Ὁ "Ιλ ἀκολουθεῖ μιὰν ἀντίστροφη γραμμὴ
ἀνηφορίζοντας ἀπὸ τὴν ἐπιβέβια κρυμμένη ἀνεντι-
μότητα τοῦ ἀπαλαμπητῆ, τοῦ ἡδυατοῦ προκοιτήρα,
τοῦ τυποτένιου ἡμιορῆκου ποῦ πούλαε ξύκινα,
στὴν περιωπὴ ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος μέσω τοῦ φό-
βου ἐδιγγέται σὲ μιὰν ὑψηλὴ ἐπίγνωση τῆς δι-
καισύνης καὶ μέσω τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ φόβου
φτάνει μόνος ποῦ στὴ θυσία τοῦ ἐξυλισμοῦ. Ἡ
δικαιοσύνη ἀκολουθώντας τὸ δικό της ἄξονα κί-
νησε μεταπηδᾷ σὲ ἔργλημα, κ.ο.κ. "Ὅλοι ὅμως
οἱ διαφορετικοὶ αὐτοὶ ἄξονες ἔχουν ἓνα κοινὸ ση-
μεῖο ἀναφορᾶς : τὸ παράλογο. "Ἢ, πὺθ σικσά :
τὶς ἀνάρες ἐκείνες περιπτώσεις ὅπου τὸ λογικὸ
ἐδιγγόμενον στὴν ἐσχάτη συνέπειά του, «ἐκρήγνυ-
ται», μεταπηδᾷ στὸ παράλογο.

Τέλος στα νεωτερικιστικά στοιχεία πρέπει να προσθέσουμε την όρθη χρησιμοποίηση του θεάματος μέσα στην πυκνή (ακροατικά της Δ' εικόνας στην Α' παράδει), πά ποιητικά ευρήματα συμβολισμών (ζωντανά που παριστάνουν δέντρα, έγκληματίες που υποδοχάζουν το θρόνο της ευημερίας, κληρικά παπούτσια του έγκληματος που ρίχνουν ένα άπασιον φως στα μαύρα έπίσημα ρούχα των Πανεπιστημίων, επανάληψη της σκηνής της πλιόδρασης κλπ.)

Είπα κάνα πολλά για τὸ ἔργο πού θέν μοῦ
ἐμνεῖνε σχεδόν καθόλου χώρος γιά τήν παράστα-
ση. "Ομως θε! καί νόλεγα θά ήταν λίγοι· "Υ-
πάρξε ἐξοχή. Κ' ἔχει ὥς τε σημασία τὸ θε! δέν
εἶδα τὸ ἔργον στήν πραγματεία. "Ο "Αλέξης Μινωτής
μέ ἀληθινὰ θεματουρχικὴ σκηνοθεσίαν ἀνάδειξε ὅλως
πίσι πετυχέας τοῦ ἔργου. "Η θερεία του στὴν τρα-
γωδίαι τοῦ ᾄδωνος εἰς δυνατότητα ν' αξιοποιήσει
ἐβώ θαυμαστά κἀ μεγαλά προσόντα σου. Σ' αὐτὸ
δέδεκα μέτρα δὲν δοθήσαν μετὰ τοιαύτων κἀ λιτά
κἀ υποβολητικώτερα σκεηνικά τοῦ Τσαρούχη, ἡ ὠ-
ραία κίνησιν τοῦ πλήθους πού ρυθμίσε η T. Βα-
ροῦνη, ἡ μουσική τοῦ Θρύσε ΔΨευδοφάνης, καί
προπάντων οἱ ἤθοποιοί. "Όλοι τους ἀπό τὸν πρώ-
τον ως τὸν τελευταῖον πάσαισαν νὰ διώσουν τὸν και-
ρὸν ἐαυτοῦ τους καὶ συνέβαλαν εἰς τὴν θεματουρχίαν.
Μάλιστα ἀλλήλων τὴν παράσταση συνόλον. Φυσικά, ἐ-
μεῖς ἀλλήλων ἐποκιμιστέ τις πρώτους ρόλους
ἐξαχώρησαν ὑπερίτεραι. "Ο Μινωτὴς στοῦ ρόλου τοῦ
"Ιλ ήταν ἀφογός. "Έδωσε ὅλη τὴ γραμμικὴ πο-
ρεΐαν ἀπὸ τὸν ἀνθρωπάκον ιστον ἥρωα μέ ἀλήθειαν
γεννήσιότηταν. "Η Κατίνα Παζינוῦ συνόδισε ἀ-
κάλλι γεννήσιότητα τῆς ἐκκεντρικῆς βαθύ-
ρους τὸ παρθάλιον φέρειμον τῆς ἐκκεντρικῆς βαθύ-
ρουτος γριάς τοῦ 20οῦ αἵωνα, μετὰ ἀλύγουτον
πολυται τῆς ἀρχαίας τραγιკῆς ἡρώιδος. Πλατὺ
μεγαλειστὸ τῆς ἀρχαίας τραγικῆς ἡρώιδος. Πλατὺ
Καλλιέργεια ἔφερε σ' ἀξιό πέρας τὸ δύσκο-
λόν θέλημα ν' αποδώσει τὴν αγωνία τοῦ πανωματι-
κοῦ ἀνθρώπου πού νοιώθει εἰς τὴ βαθυματία πτώσῃ
καὶ ἀνθρώπων πού ἀπέφυγον ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη μέσα ἀπὸ
νίκης, ὁ Μαλιγάρος ἦταν ἀπόλυτος μέσα ἀπὸ
πιπτόμενον τοῦ ρόλου πού ἐκστήρικτων. Τὸ ἴδιον καί ἡ
Παναγιώτης Ζερβὸ ἔχω μὴ μικρὴ επιτυχία. Γιὰ
τὸν Παναγιώτη Ζερβὸ ἔχω μὴ μικρὴ επιτυχία. Γιὰ
τὸν Παναγιώτη Ζερβὸ ἔχω μὴ μικρὴ επιτυχία.

—

ήμους διατηρούσε μια κομμική απόχρωση που δέν είχε πη θέση της. Τό ίδιο και τό ζευγάρι πών δυό ενοιόγαν μουσικών. Μά τοῦτα δῶ εἶναι ἀληθινά ἀσήμεντες παραφωνίες μπροστά στήν ἀφογα κατσορριωμένη ἐκτέλεση τοῦ σνάλου.

Θέατρο Πορεία: Ἀλέξη Δαμιανοῦ: «Τὸ ἀνοιγτὸ κλουβί».

Με πὸ δεύτερο ἔργο πού ἀνέδωσε ὁ κινιούργιος
θίασος στὸ κομφάτατο καὶ ἄνετο θέατρο τῆς ὁδοῦ
Τριπόρφου ἔδειξε πῶς παρὰ τίς προμερὲς ἀντιε-
δότης ἔνοιες νὰ ἐπιμελεῖται στὴ δημιουργικὴ
προσπάθεια ν' ἀνεβάζει ἔργα ἑλληνικά μὲ πρω-
τοποριακὴ κατεύθυνση. Φυσικὰ ἀνάμεσα στὴν πρω-
τοποριακὴ ἀντιλήψῃ τοῦ «ἄλλου κόσμου» καὶ τοῦ
«ἀνοιχτοῦ κλουβιοῦ» ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ.
Τὸ κινιούργιο ἔργο ἐπιδιώκει νὰ μεταφέρει στὸ
θέατρο ἕνα μεγάλον ἀπὸ τῆς λαϊκῆς θεατρικῆς
παράδοσης, τὸν Καραγκιόζη, ἐνὺ μὲν προηγουμέ-
νου καλὰ - καλὰ δὲν ἤξερε τί ἀκριβὲς ἐπέδεικνε.
Ἐκτός ἀπ' αὐτό, τὸ «ἀνοιχτὸ κλουβί» εἶναι πο-
λὺ πρὸ ἄρτιου συγχροτημένο — σὰν θέατρο —
ἀπὸ τὸ «ἄλλο κόσμ». Ἐχει καὶ ἐνότητα, καὶ
γοργὴ ἐξέλιξή, στὴ δεύτερη κυρίως πράξῃ, κ'
ἔναι προβληματικὴ, περιεχομένου καὶ μορφῆς,
ἀξιόλογο. Ὡστόσο φοβοῦμαι πῶς ὁ Δαμιανὸς κα-
ταπίεσταις μ' ἕνα ἐξαραιτικὰ δύσκολον ἂν ὀχ-
ἀκαστορῶτον ἐγγείρματι, κ' ἦταν φυσικὸ, νὰ βγεῖ
τὸ ἔργο κινιούργιο ἀπ' τὴς ὁράεις προσδοκίας τοῦ
συγγραφέα. Πενικὰ ἡ μεταφορά ἐνὸς εἴδους σ'
ἕνα ἄλλο εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνον πρᾶγμα. Ὡς
θυμηθῶμε πόσο γενικὴ εἶναι ἡ ἀποτυχία τῆς με-
ταφοράς θεατρικῶν ἔργων ἢ μυθιστορημάτων στὸν
κινιματογράφον καὶ ἀντιστοφᾶ. Τὸ γεγονός δτι εὖ
Καραγκιόζης ἀποτελεῖ μιὰ μορφὴ θεάτρον δὲ
μειώνει τίς θυσχερεύεις. Οἱ ἰδιοτυπίαι τοῦ τὸν
συναπτοῦν — καὶ ἀποτελοῦν τὸ κύριον θέληγητρό
του — εἶναι ἀπόλυτα συμφασμένες μὲ τὸν τρό-
πον ἐκτέλεσής καὶ τῇ λαϊκῇ ἀφάλει. Στὸ θέα-
τρο πᾶ ἴδινα πράγματα φαίνονται ἄλλα, ἀφύσικα,
ἀπλόκη. Ἐποὶ ἡ μεταφορά καὶ ὁ ἐκσυγχρονισμὸς
τοῦ Καραγκιόζη Γυαπορὸ ἀπὸ θέατρο δὲν μποροῦ-
σε παρὰ νὰ ἀφήσῃ ψυχροὺς καὶ ποὺς πρὸ κλο-
πρόθετος θεατῆς. Εἶναι τάχα σφαλὸς πῶς τὸ
ἔργο εἶναι καλὸ ἐκεῖ ἀκριβὲς ποὺ ἀπομακρύνε-
ται περισσότερο ἀπὸ τὸν Καραγκιόζη;

Ἡ παράστασις, παρὰ τῆς ἀξέπαινης σκηνοθετικῆς φροντίδας τοῦ Δαμιανοῦ ἦταν ἀνίστη. Οἱ σκηνῆς Δαμιανοῦ, Μάρθας Βούρτζη, Νέλλης Ροῦμπου, Χρήστου Δοξαρά, Β. Μητρούκη, Ε. Σαραγάνη κυλοῦσαν ἀρκετὰ καλὰ. Ἀντίθετα, οἱ ἄλλες σκηνότητες σὲ βαθμὶ νὰ δίνουν τὴν ἐντύπωση ἐρασιτέχνικῆς παράστασης. Φυσικὰ, εἶναι φανερὸν πὺς τίθεται θέμα καὶ ἡθοιοποιῶν. Ἰσως δὲ θὰ ἦταν ἀκόμω νὰ γινόνταν μιὰ ἀνασυγκρότηση τοῦ θιάσου με ἀυστηρότερα κριτήρια. Πεγονὸς πάντως εἶναι πὺς ὁ δρόμος τοῦ νέου αὐτοῦ θεάτρου εἶναι δύσκολος καὶ γι' αὐτὸ παρα ἴσα χρειάζεται τὴν ὑποστήριξιν τοῦ κοινου, παρὰ τῆς ταχὺ ἀπέλειες. Στὸ κάτω - κάτω ὅταν τὸ κοινὸ πᾶσι νὰ δαί τῆς ἀνοήτρης πὺ ἀνεβάξουνται σ' ἄλλες σκηνές, εἶναι κριμα νὰ μὴν πεγαίνας σ' ἓνα ἔργο πὺ δὴν ὄχι τίποτε ἄλλω ἔχει σοβαρὰ φιλοδοξίες καὶ ὡς ἓνα βαθμὶ τῆς πραγματικοποιεῖ.

B. MANIATHS

269

ΕΝΔΙΑΦΕΡΕΙ ΟΣΟΥΣ ΜΑΘΑΙΝΟΥΝ ΜΙΑ ΞΕΝΗ ΓΛΩΣΣΑ

Νὰ γνωρίζουν άμέσως τὸ σύστημα διδασκαλίας

V I S A P H O N

Εἶναι τὸ μοναδικὸ σὲ πληρότητα σύστημα
Γιὰ ἀρχαίους, προχωρημένους, ἐμπόρους, σπουδαστάς, ἐπιστήμονας

Ζητείστε μας τὸ κατατοπιστικὸ φυλλάδιο

ΑΘΗΝΑΙ: Πανεπιστημίου 18 τηλ. 624172

ΘΕΣ/ΝΙΚΗ : ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ 23 Τηλ. 72002

Ἡ κοριτικὴ τῶν ἐκθ' ἐσεων

Ἐκθέσεις. Γ. Τσαρούχη (Ζουμπουλάκη), Κ. Πλακωτάρη (Ζυγός), Π. Φιλιππίδη (Ζυγός), Π. Σαραφιανός (Ν. Μορφές), Μ. Χατζηνικολῆ (Ν. Μορφές), Φ. Εὐθυμιάδη-Μενεγάκη (Δομή), Ἐ. Παπαδογιάννη (Ν. Μορφές), Ρ. Τζεγιάννη (Ν. Μορφές), Γ. Πεταλούδης (Ν. Μορφές), Ἐργαστήρι (Παρνασσός).

* Ἡ γκαλλιερὶ Ζουμπουλᾶκη στέγασε μίαν ἀναθρομικὴ ἐκθέσιν ἔργων τοῦ Γιάννη Τσαρούχη. Ἀσφαλῶς τὰ ἔργα τοῦ ἐκτέθηκαν δὲν αποτελοῦν εὐκαιρία γιὰ νὰ μιλήσει κανεὶς γιὰ τὸ σημαντικὸν ἔργο τοῦ ζωγράφου αὐτοῦ. Ἐπρόκειτο γιὰ κατὰλοιπα καὶ δυστυχῶς λίγα ἦσαν ἄξια τῆς υπογραφῆς του. Κι αὐτὰ εἶχαν ἐκτεθεῖ σὲ προσωρμένους ἐκθέσεις, καὶ μερικὰ γιὰ πολλὰς φορὰς τὸ καθένα. Δὲν ξέρομαι ποὺς εἶχε τὴν ἐμπνευσήν μίς τέτοιαις λειψύς παρουσιάσεως κι οὕτε ποὺ ἀσπισμότητα ἐξυπηρετοῦσε. Μᾶλλον ὁμως ζήμωσε τὸ ζωγραφοῦ ποὺ πὺν παρουσιάζει σήμερα μὲ μερικὰ μαθητικὰ εἶδη ἀνθρώπινα ἔργα του. Κι οἱ τελευταῖες ἀκουαρέλλες του, καμιακένες μὲ τὴν ἀντίληψιν σκηνογραφικῆς μακέτας, εἶναι πολλὰ ἀμφίβολο ἀνιμποροῦσαν νὰ κρατήσουν τὸ βάρος μίς σοδορῆς ἐκθέσεως.

Ἡ χαρισματικὴ λαοπότης αὐτῆς τῆς ἑκθέσεως, μα-
κριὰ ἀπὸ τὰ θῆναι μίαν καθ' ἑαυτήν εἰκόνα τῆς
δουλείας τοῦ ζωγράφου, ἦσαν καθαρὰ πληροφο-
ρητικὸς καὶ ἐδειχνε ἀκριβῶς τίς ἀρνητικὲς πλεου-
ρες τῶν ἐπιθυμῶν του πρὸς δέχτηρα σὰ διάφορα
στάδια τῆς δουλείας του, ὅταν ἀκόμα μένανε ἐ-
ξωτερικῆς. (Ἀπὸ τὴν ἐκπαιδευμένη βυζαντινὴν
περιορισμένη, πού τὴν δέχτηκα μέσω τοῦ Κόντο-
γλου, ὡς τίς χρωματικῆς ἀναζητήσεις τῆς σύγ-
χροτης γαλλικῆς σχολῆς).

Σ' ἕνα διὸ κοινητάτα μόνον μποροῦσε ὁ θεατὴς νὰ χαρῇ τὸ σπινθηροβόλο ζωγραφικὸν που ἐπίτευ-
γμα, ἕνα λόγος, κάτι μεταξὺ σοβαροῦ καὶ ἀστείου,
δοσιμὸν εἶτε μὲ τὴ γλῶσσα τῆς λαϊκῆς ζωγρα-
φισμένης μιλίας, εἶτε μὲ μίαν ἀπροκατακλι-
λότητα, ποὺ ἡ περιεκτικότητά της μᾶς μαρτυρεῖ
γιά τὴ γνῶσιν καὶ εἰς καταχτήσεις τοῦ ζωγρά-
φου ἐπὶ τοιαύτου τοῦ χρώματος καὶ τῆς σύνθεσης.
Πάντα μὲ μίαν γνήσια συγκίνηση καὶ μίαν ἐσω-
τερικὴν σύγκρουσιν τοῦ ὅπου πῶς δραματικὴ γίνεσται
τόσο θὲν λέει νὰ κατασκευάζει.

Δὲν ξέρουμε πότε θὰ βρεθῇ κάποιος γ' ἀγαπᾶ
πραγματικά τὸ ἔργο τοῦ Τσαρούχη καὶ θὰ θελή-
σει νὰ ὀργανώσει, ὅχι γιὰ λόγους ἐμπορικοῦς θέ-
σεως, μὲν πλήρη καὶ ἀντιπροσωπευτικῇ ἀναδρομῇ
τοῦ ἐκθέσει, ἔστω μὲν δὲ ὅσα ἔργα του διακώ-
θησαν στὴν "Ελλάδα, σὲ γέφυρα διασχίσουν φιλό-

ταγων, ὅσα δὲν καταδρόχουσε ἡ θεομηνία πῆς «προστασίας» του ἀπὸ κάποιων ξέου ἐπιχειρημα-
τια. Τότε τὸ κοινὸ θὰ μπορέσει ν' ἀντιληφθεῖ τὴ
σημασία αὐτοῦ τοῦ ἔργου, ὅχι πᾶν σὰν περὶ αἶμα,
ἀλλὰ καὶ σὰν ἐπίτευγμα.

Μά πάνω απ' όλα ο ίδιος ο Τουαρούχης πρέπει να νοιώσει την οφειλή που έχει τόσο στο κοινό όσο και στη νεοελληνική τέχνη και να δώσει, σήμερα, που περνά την περίοδο της ωριμότητάς του, έργα που να δικαιώνουν τη μακρὰ ζωγραφική του παιδεία, τὰ γόνιμα πλαστικά του συμπεράσματα.

· Ὁ Κώστας Πλακωτάρης πού ἐλθέτε στή μεγάλη σάλα τοῦ Ζυγοῦ παρουσιάζεται ἀνανεωμένος στή μορφή. Ἐξακολουθεῖ δάδαια πάντα νά χρησιμοποιεῖ τή γραμμὴ σὺν βασικῇ στοιχείῳ τοῦ πίνακα, ὅμως κατάρτησε τὴ συνικὴ, πού ἔμεινε πρὸ ξένης στὸν πίνακα καὶ χρησιμοποιεῖ τώρα μιὰ γραμμὴ ἀπὸ χρωματιστὸ μοιάδι, πού θέλει περισσότερο μὲ τὰ ἄλλα στοιχεῖα του. Πέρα ἀπ' αὐτὸ, προχωρεῖ σὲ μιὰ μεγαλύτερη ἐλευθερία τοῦ χειρισμοῦ τῶν μορφῶν του. Καὶ τὸ χρῶμα ἄλλοτε διαφανές καὶ κάποτε κουρασμένο, κρατᾷ τώρα πρὸ νόμιμῃ θέσει τοῦ ἔργου του. Αὐτὴ ἡ μετατόπιστον τοῦ ἐμπνεύσεως νὰ δώσῃ, σὲ μερικὰ τοῦλάχιστον ἔργα, ἔκταν πόνο λυρικό. Ἐν πούτοις ὅταν ἡ γραμμὴ εἶναι τὸ κυριαρχικὸ στοιχεῖο σ' ἓνα ἔργο πρὸ τῶ χρῶμα ἔρχεται ἄλλα σὺν βοηθητικῷ στοιχείῳ, ὅταν θηλῇ. ἔχουμε ἓνα σχέδιον χρωματισμένο, κι ὅχι πὸ ἀντίθετο, τότε ἡ σύζευξή αὐτὴ φαίνεται πρὸ σωστή. Ὁ Πλακωτάρης θίνει πάντα ποιεῖα, εὐχάριστες φυσιογνωριεὲς ἐντυπώσεις, καὶ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ, ὅπως τὰ Μετέωρα, κρατοῦν μιὰ φρεσκάδα καὶ ἓνα στοιχεῖο ὑποβολῆς. Πέρα ἀπὸ τὴν ὅπου ισχύει τὸ στήν περχικὴ, ἔκλεινον πρὸ δὲ μπορούμε νὰ τοῦ ἀμφοσητήσουμε εἶναι ἡ εἰλικρίνεια τῆς δουλειᾶς του. Τὰ λάδια του εἶναι ἐπωζήθηκα κατώτερα ἀπ' εἰς νεομοποιές. Ὁ ζωγράφος παρουσιάζει τέσσερα παλικά του ἔργα, πού ἔχουν ἔντονον τὸ δικαομητικὸ στοιχεῖο καὶ γι' αὐτὸ πλησιάζουν στὴν ἀπίσσα. Στὰ σημερινὰ του ἐπιζητεῖ μιὰ σχηματοποίησιν τοῦ θὰν φτάνει πάντα σὲ ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα, ἐνὺ τὸ χρῶμα τους κουρασμένο καθὼς εἶναι συχνά, θὰν ἀποδίδει πάντα τὴν ὕψὲ τοῦ ἀντικειμένου. Αὐτὸ μᾶς ἀφῆνε νὰ καταλάβουμε πόσο στὴν ἀκουαρέλα του τὸν βοηθεῖ ἡ γραμμὴ στὸ πλάσιμο τῶν μορφῶν του.

* Στη μικρή αΐθουσα του Ζυγού ή ζωγράφος Π. Φιλίππιδης παρουσιάζει μια σειρά λαθρομπογιές, όπου προχωρεί σε ταμμηρές αφαιρέσεις κρατά 8-μως συνήθως την αντήρηση του άκτινισμένου. Είναι ένας προσωρινός εξοπλισμός με

Χρώματα παχυνά και έντονα που είναι περιορι-
σμένα σε μελάνια μαύρα. Είναι περισσότερο προ-
σπάθεια για την κατάρτιση της τεχνικής παρά
δολοχληρωμένα έργα. Σε μερικά όπου αφήνεται
μόνο στο άσπρο μαύρο, φαίνονται περισσότερο οι
πλαστικές της αδυναμίες.

* Στις Νέες Μορφές ο Πάρος Σαραφινός παρουσιάζει μιὰ σειρά από συνθέσεις του. Στο νέο του στούντιο στάδιο τῆς δουλειᾶς του ο καλλιτέχνης μᾶς ἐδειξε ἀφηρημένα ἔργα ὅπου ἔχει πάντα σὰν ἀφετηρία τὸ πραγματικό. Τὸ πέραργο στὴ δουλειὰ τοῦ ἐστὶναι, ὅτι ἐνῶ ὁ Σαραφινός φαίνεται νὰ μὴν ἔχει πιά ἐπιφυλάξεις μπροστὰ στὴν ἀπεικόνιση τοῦ ἀντικειμένου, κρατᾷ τις μορφές του ὑποταγμένες σὲ περιορισμοὺς κατὰσκευῆς ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν προηγούμενη δουλειὰ του. Εἶναι ἕνα ἔργο ὅπου ἡ προσπάθεια νὰ ὀργανωθεῖ μὲ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα εἶναι ἐντονὴ ὅπου τὸ χρώμα μένει στὸ πλάσιμο τῶν μορφῶν ποὺ σχεδὸν βοηθητικό. Χρησιμοποιεῖ ἐλάχιστους τόνους καὶ ἀφήνει νὰ κυριαρχήσει τὸ μαῦρο ποὺ εἶναι στοιχεῖο οὐδέτερο σὰν χρώμα στὸν πίνακα. Πέ-
του, καὶ τὸ θεατὴς μένει διαταραχμένος μπροστὰ σ' αὐ-
νικὰ ὁ θεατὴς μένει διαταραχμένος μπροστὰ σ' αὐ-
τὸ τὸ ἔργο ποὺ δημιουργεῖ μιὰ σύγχυση. Τὰ ὁ-
ποῖα μορφῶν του τεύουν νὰ βροῦν
πολεμικὰ τῶν μορφῶν του τεύουν νὰ βροῦν
μὲν ζεστασιὰ, ἔκταν τόνο ζωῆς, ποὺ διαλύεται
μὲν σὲ κάπως ἀνεπαρκεῖς ἐξῆς μορφολογικὰ
ἀνάληψις.

[illegible][illegible]

ἀλλὰ καὶ τὸ αἶσθημά της προχωροῦν πολὺ πρὸ μακροῦ.

* Η Έλένη Παπαδογιάννη μας έδωσε στις Νέες Μορφές έργα της που εικονίζουν έναν κόσμο όνειρο. Μερικά θαλασμένα με πηχτή μορφοιά, τόσο που να γίνονται ανάγλυφα, σου θυμίζουν ξαχα-ρένιους κήπους, ενώ τό νησί της είναι σάν μι- νιαπορία με μιá παράξενη πολίτη. Πιό ζωγραφι- κή στις άκουαρέλλες της, και πιό άσπρη σ' αυ- τό τό έλικό της.

Ἡ Ρίπα Τζεγιάννη στις Νέες Μορφές έδειξε ξεπερασμένας συνθέσεις με πηχτά πάντα όπου ή μαθητεία της στόν Ἠλλάδα είναι ακόμα πολύ έντονα ορατή. Τά έργα της είναι κάπως άνωσα σέ μερικά θέματα έδειξε μιάν υγρότητα και μιάν αίσθηση τοῦ άντικειμένου.

* Ὁ Γάμωνας Περικλοῦδης ἐπαχειρήρησε στὶς λαδομπαγιές ποὺ μᾶς εἰδείξε στὶς Νέες Μορφές, μὴ σχηματοποιήσῃ ποὺ δὲν δοθῇτε στὴν ὀργάνωσιν τοῦ πύνακα. Τίς ἀκουαρέλλες του, θποὺ δὲν ἔα καθάρισε ἀκόμα τί θέλει, καὶ ὕλκω του σοῦ πλὴς κἀναι πὺ ἀνεκτέας.

* Στὴ μεγάλη σάλα τοῦ Παρνασσοῦ ἡ γνωστὴ καλλιτεχνικὴ ἐμάδα τοῦ Ἑργαστήρι, ὁργάνωσε μιὰ σημαντικὴ ἐκθεσὴ, ποὺ ἐπιτέλους ἀποκαθιστᾷ κάπως στὰ μάτια τοῦ μεγάλου κοινοῦ τὰ αἰθροῦς τοῦ Παρνασσοῦ. Τὸ Ἑργαστήρι ἔπως εἶναι γνωστὸ ἔχει παρουσιάζει ὡς καὶ τώρα σημαντικὲς ἐκθέσεις τόσο στὴν Ἀθήνα ὥσο καὶ στὴν Ἑπαρχία. Οἱ ἐκθέσεις ἔχουν ἀν κοινὸ στοιχεῖο τὸ ὅτι προέρχονται βλοῖ ἀπ' τὸ Ἑργαστήρι ποὺ Παρθένη. Ὅμως ἡ καποπινὴ τους ἐξέλιξε, ποὺ ἔχει ἀπομακρυνεῖ αἰσθητὰ τὸν ἑνα ἀπὸ τὸν ἄλλο ὥστε ἡ ἐμαχίλι τους ἐκθεσὴ, νὰ παρουσιάζει σήμερον μεγάλῃ ποικιλίᾳ μορφῶν καὶ τάσεων.

Ὁ Δρ. Κεντάκας ἔδωσε μερικά καλά οργανωμένα ἀνεγκίονα ἔργα μὲ ποιότητα στὴν ὕλη καὶ τὴ σύνθεσι. Ἐίμαι ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀφηρημένα τῆς ἔχθρας. Ὁ Νικ. Βαντούρας μὲ τὴν ἀσπρόμαυρη ἀφηρημένη χαλκογραφία του ἔμεινε σχετικὰ πίσω. Ὁ ἄλλος ἀφηρημένος τῆς ἔχθρας, ὁ Χρ. Λεφάνης, ἔδωσε ἀπλὴς διακοσμικὰ ἀποστασιοῦ ἔργα, καὶ σὰν πέσινα δὲν ἐνοχλοῦν τὴν ὄραση.

Ἀπὸ τοῦς παρωσατικῶς ὁ Γ. Μόραχος θεωρεῖ καίτι σάν ἐκζητημένα ποικίλα χρώματα ποδ ἡ προσπάθειά του γιά καλύτερο σχέδιο δὲν ἦταν ἀρκετὴ γιά νὰ τὰ δικαιώσει. Εἰκόνα θὰ τὰ ἐπαιρνε καὶ γιά ἐκπαιστικὰ γυναικάκια. Ὁ Ἄντ. Κόκκορη χρησιμοποιοῖ ἐκτός ἀπὸ τὸ λιτὸ χρώμα του καὶ τὴν ὀψὲ τοῦ μουσαμά σάν στοιχείο τοῦ πλάνου καὶ αὐτὸ τοῦ ἔχει μείνει κυρίως ἀπ' τὴ μὴτρησίς του στὸν Παρθέν. Ἄν βρεῖ ἕναν πιὸ προσωπικὸ τρόπο νὰ ἀξιοποιηθῇ τὰ ἐκφραστικὰ του προσόντα θὰ δώσει ἀσφαλῶς ἀξιόλογο ἔργο. Ἡ Ρέ. Λεονταρίτη ἔμεινε πάλι σ' ἓνα ὑπερρεαλιστικὸ κλίμα. Κεῖνο ποὺ κυρίως ἀδικεῖ τὰ ἔργα της εἶναι τὸ ἄτονο χρώμα της. Μερικὴ τμηματὰ ἀπὸ πλῆθος της μόνο ἦταν ἀξιόλογη ζωγραφικὴ προσφορά. Ἡ Ἐφρ. Μιχαῆλ στὰ σκοῦρα της ἔργα εἶχε καὶ χάρι καὶ ἐκφραστικὴ ἀφέλεια, δοσμένα ἔξιν ἀνθόρμητο λυρισμῷ. Ἡ Ἰρα Οἰκουμένη πρὸς ζωγραφικὴς της ἀναζητήσεως καὶ ὁ Γιῶργ. Βαλτισοκάρδης μὲ ἀπὴλ διακοσμητικὴ διάθεση συμπληρώναν τὴ ζωγραφικὴ τοῦ Ἑργαστηρίου.

Γ. ΠΕΤΡΗΣ

Ἄ. Κ α ὶ Κ ο ρ ῖ ν θ ῖ α. Τὰ ἐνθουσιώδη
λόγια σας γιὰ τὸ πνεῦμα ἀποσταλοῦν ἐγκαρδιώσας
γιὰ τὴ συντακτικὴ ἐπιμορφότη. Ἰδιαίτερη θαυμάση-
τα ἀποδοθούμε στὴ φωνή σας, ποὺ προεφάρχεται ἀπὸ
ἐνα ῥωδιὸ πῆς ὑπάλθρου μας.

Ἰ. π. Φ ρ α γ κ. Κάλυμνον. Σὰς εὐχαριστοῦμε.
Ἰδιαίτερα ἐκτιμοῦμε τὴς διαπιστώσεις σας, πὺν
προέβλεπται ἀπὸ ἑνα πνευματικὸ ἀνθρώπο.

Μ α λ η ε ι ο ν Β ι θ λ ι ο θ ή κ η ν
Χανίων. Ἐστάλησαν.

Δ. Χ. Μήθυμναν. Ἐσπάλῃ, εὐχαριστοῦμε.

B. A. II. Ἐν ταῦθα. Ἀκριβῶς τὸ πρό-
βλημα τοῦ πῶς θὰ μορφώσουμε τὸ λαὸ μας καὶ

οὐκ ἐπὶ τὸν πόλεμον ἀλλὰ ἐπὶ τὴν ἀντιπαράθεσιν
 διὰ τὴν πᾶσαν θὰ πωληθῶσιν τὰ βιβλία μᾶς ἐβήγγησε νὰ
 θέσωμεν τὸν πρόβλημα. Μέσα τὰ γενικά πλαστά
 πῆς κρίσεως οἱ ἐπιστήμονες τῆς ἐπὶ μέρους κρίσεως
 τοῦ βιβλίου δὲν πρέπει νὰ μελετηθῶσιν; Ἐπειτα
 ὅπως διέπαισται, οἱ ἀρμόδιοι παράγοντες ὁμολο-
 οῦν πῶς καὶ γενναία τίς εὐθὺς τῶν.

Λειτουργία πολύ, αλλά δεν θα συμφωνήσουμε μαζί σας ότι οι συζητήσεις πρέπει να απομειώνονται από το περιεχόμενο επ' ονόματι μιας κακώς εννοούμενης ισσοκυβληθρίας. Έπειτα, η αχρηματική κατάσταση στον πνευματικό τομέα είναι ελαφρώς γιό την πρόοδο της αλήθειας. Ο καθένας μπορεί να εχθρέσει την άποψη του ένοχου και ελευκρινά φτάνει να είναι μέσα στα πλαίσια της προσπάθειας για ένα καλύτερο μέλλον για τον άνθρωπο. Η «Ε. Τ.» καλεί τους πάντες να προσφέρουν την πείρα και τις ιδέες τους.

Β. Α. Γύθειο. Εὐχαριστοῦμε.

Ν. Δ η μ. Κοζάνην. Ἡ ἀποψή σας, τόσο ἀντι-
θετή με τοῦ ἀναγκώστερ σας ΒΑΠ, ἐπιβεβαιώνει
ἀν ὅχι ριπίστες ἄλλοι, τὴν ἀνάγκη τῆς συζήτησης
Γιὰ τὰ καλὰ σας λόγια εὐχαριστοῦμαι θερμᾶ.

Γ. Ι. Η. Θεσσαλονίκη. Ό κ. Μ. Μ. Π. έδω-
λε τὸ πρόβλημα τῆς «Ἀναθολογίας» μὲ εἰλικρί-
νεια. Μὲ τὴν βύα εἰλικρινεῖα ἀπαντᾷ καὶ ὁ κ.
Π. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ συζήτηση πλουτεῖ τ.
καὶ ἀντιφάσιμα.

Ν. Α. Ζ. Ἀγρίνιο. Καὶ θέβαια οὐδέποτε κα-
ποήκησε στήν πόλιν σας ἄτομον μὲ τὸ ὄνομα Σουρ-
λῆς, ἀλλὰ μόνο στή γεμάτη παχυλή ἄνοιμα κε-
φαλὴ μερικὸν ἐκδοτῶν. Γιὰ τὸ θέμα βλέπετε πε-
ρισσότερα στὸ τευχὸς ποὺ ἔχετε στὰ χέρια σας.

Π. Σ. Χ.Ι.Ο. Και βέβαια, πρανή απόδειξη του πόσο ληστυρικά λειτουργεί η διδουλκαρχία είναι η «Ε.Τ.». Τό πεδχος μας με ένένα τυπογραφικά μεγάλου σχήματος και με περιεχόμενο διδλίου 20 τυπογραφικών πωλείται 10 δρ. Ένω ένα διδλίο του αήπου περιεχομένου τιμολογείται 120 - 150. Έπομένως...

18. Ρ. Ρ. Ἀθήνα. Σὲ κακοήθους ἐμπνεύσεως ἐπι-
θέσεις δὲν ἀπάντα ἡ «Ε. Τ.» Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς
ἐπέζησεν γὰρ θαυμάσια γύρω ἀπὸ τὸ ἐνομιλῆαι του
καὶ τέτοινα εὐχαρίστησεν ὅταν πρόκειται νὰ τοῦ
προσφέρουν οἱ σελίδες μας ἕστω καὶ ἑσπερά-
ζοντες τῆς προθέσεως του. Ἐξίσαι Κολαζομενί-
σις...

Δημοτίειον Ἀλεξανδρέα.
Δὲν θηροποιούμεε ἀνώνυμες συζητήσεις, ὅταν μά-
λιστα, σὺν κείμενα, ἀναλαμβάνουν τόση εὐθύνη
μὲ τὸ περιεχόμενό τους ἔναντι προσώπων.

Μ π. Λ α μ π ρ. Θεσσαλονίκη. Εὐχαριστοῦμε
Θά σᾶς συνιστοῦσαμε νὰ διαβάσετε παρὰ πολὺ ποί-
ηση μὲ καὶ τόσο τὴν ἀγαπᾶτε, ὅπως φαίνεται

— Σ ἐ δ ἰ λ ο υ ς τοῦς φίλους μας ποὺ μᾶλλον ἔσπευαν ἐνθουσιάζει γράμματα γιὰ τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὰ περιστασιακά τοῦ περιοδικοῦ υποσχομένας. Κάθε τεύχος καὶ καλύτερο.

Ἀπαντήσεις σὲ ποιητικὲς συνεργασίες

1. Μ η τ σ., Ἀκαδημαϊκὸν Παλιῆν : Τὸ γράμμα σας εἶχε χιούμορ ἀρκετὰ καλόγοντο. Ὑστερα ἀπ' τὸ διαβάζειν τοῦ περιμειναιμε περισότερα πράγματα ἀπ' τὰ περιμειναιμε. Δυστυχῶς δὲν τὰ ἐρήνωμε. Ὑπάρχει σ' αὐτὰ ἐπιτήδευσι καὶ μπλόκιν περὶ τὸν λ. Ἰσως ἡποίησι νὰ μὴν εἶναι ὁ κατωχλιώτερος σημείας γιὰ τὴν ἰδιουσυκρωσία σας. Γ. Κ. Τ σ ε γ ι α : «Τὸ Πράγμα τοῦ Νεοσύλλεκτου» ἔχει μερικὸς καλὸς στίχους καὶ διαπνεύσει ἀπὸ ἑνὸς ἡσυχαστή, ἀλλὰ ἔχει καὶ πολλὰς ἀδελφότητες ποὺ δὲν κάνουν νὰ ὑστερεῖ πολὺ σὺν ὅλῳ. Μ α γ ι α Ρ. : Καὶ τὰ τρία ποιήματα ποὺ μᾶς στείλατε δὲν εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, ὀρθῶν. Εἰςχωρίζουμε ἀπὸ τοῦ «Ἡ γωνυμὰ θάρπει σὰ μάντευμα» τοὺς στίχους: «Πάντα μένει μὴ ἀνεύρεται ὁμορφία / ὅσο βαθύτερα βουλιάζουμε στὸ φῶς». Γ. Π α ν. : Κοντὰ στοὺς μερικὸς καλὸς στίχους βρίσκουμε στὴ «Μάνα τοῦ νέου ἐργάτη» καὶ πολλοὺς πεζολογικοὺς ἢ ἀδόκιμους. Τὸ θέμα σας κλείνει δυνατότητες γιὰ πολλὰ σημαντικώτερα πράγματα. Φ. Π α π α δ. : Νομίζουμε πῶς ἔχουμε δεῖ καλότερα δυὰς σας ποιήματα ἀπὸ τοῦ «Τόσα χρόνια ἀπανιὰ» καὶ τὰ «Βήματα στὴ βροχή». Ὡστόσο κ' ἐδῶ ὑπάρχουν καλὸι στίχοι. Π.γ.: «Ἰσως νὰ ἔμεινε ἡ βροχὴ γιὰ νὰ μιχραίνει / τὴν ὀχθὴ τοῦ καιροῦ». Κρῖμα ποὺ δὲν πάει ἔλο ἔτσι.

- Μυρτιά
- Έφυτεψα μία καρδιά
- Μάνα μου και Παναγιά

**“Όλα τὰ τραγούδια
τοῦ ΜΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ
ποὺ συγκινοῦν
κάθε ἐλληνικὴ καρδιά**

ΣΕ ΟΛΑ ΤΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΔΙΣΚΩΝ
ΓΕΝΙΚΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ: ΑΦΟΙ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΙ

100% ΕΠΙΤΥΧΙΑ !!!

*Σέ τροδική ευθελναβία
Σέ όλες τίς εύαιεθιυίε
Σέ όλες τίς διαετάρει*

dekopan

*Τό φωτογραφικό Φίλμ
του 20^{ου} αιώνα*

ΓΕΝ. ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ :

"ΕΜΠΟΡΟΤΕΧΝΙΚΗ"
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 61 - ΤΗΛ. 614.453

ΔΙΑΡΚΗΣ ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗ: 1

ΑΦΟΙ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ Ο.Ε.
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ 34 - ΤΗΛ. 613.059

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΔΡΧ. 10